

TORONTÁLVÁRMEGYE'

H A J D A N T A.

EMLEGETTE:

BÁRÁNY ÁGOSTON.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1845.

Isten segíts! Szabadság Istene
Add, hogy megértsük e' nagy szózatot,
Adj csüggedetlen szívet is vele
Hogy tűrni tudjuk mint szent közjogot;
Tiszteljük azt a' törvény ércszavában
'S ha víni kell a' vérnek bíborában.

Vörösmarty.

Az olvasónak boldogságot!

E' munka, tiszta hálája egy szívnek, melly e' rónákon talált hont. Most midőn élünk esthaj-nala felé siet, úgy hiszük, igénytelen oltárainkon ez a' végső áldozat, mit azon vidéknek szente-lénk, melly olly nemes volt: egykor hajlékot ad-ni a' vándornak.

Hajdanát adjuk e' vármegyének, 's ezzel munkánk be van fejezve. De az őskor' homályai-ban is találhat ollykor a' szemlélődő kincsekre. Haladnunk csak úgy lehet, ha néha vissza is te-kintünk. Torontál' jelenkora még csak kevés év-számban öszpontosúl, noha e' csekély idő, e' küz-delem' honában, már is sok szép jellemvonást láttat vidékein.

Ki adhatna tökéletes művet hajdanáról olly tájéknak, mellynek előkorán az enyészet' ködfá-tyola leng? Már a' vezérek alatt pártütött főnö-kök' zászlóji lobogának itt; majd az ázsiai szer-tartások küzdének 's daczolának Roma' egyházta-naival; később kúntábor fosztogatá e' föld' gyer-mekeit; majd görög-'s tatárgyilok 's rabszój oltá-

II

ki 's fojtogató a' szépen üdült környék' lakosait; míg végre változott viszályok közt, a' mohácsi gyásznapi után, az enyészeti lángszárnyai hamvaszták-el reményteljes virányait.

És így pusztultak-el a' hajdankor' emlékei. Fényes várakat 's palotákat dőnte romba a' dühöngött vihar itt; szabadalmakat 's okleveleket tön hamuvá a' visszavonás' pártütés' 's csaták' emésztő zsarátnaka. És mi, kik szinte 165 év' folytán törökönként alatt láttuk elvérzeni e' tartományt, hajdani falvainak helyeire is alig ösmérünk, 's alig van ember e' rónákon, kinek ősei e' hantokért itt haltak volna. Ha tehát nyájas olvasó! a' hajdankor' e' szörnyű éjében tőlünk sokat vártál, csalatkozásodért bocsáss-meg nekünk; a' mi keveset nyujtunk is, majd egy egész élet' gondos szerzeménye az.

A' mi pályánk fölött nem ragyogott mindig boldog csillagzat. Vidéki levéltárak vagy nem nyíltak, vagy süker nélkül tárultak-föl számunkra. Nagyobb könyvtárak, iparszemlék vidéken ritkák. A' hajdan' írói igen keveset hagytak számunkra; 's őszinte akaratunkat olly hivatalosság nyomá e' közben melly a' közdolgoknak volt lezálogolva.

Hasztalan keresnél itt írásbeli egyenlőséget. Történetírásban, a' kútfők korlátozzák azt. Az eredeti író' sajátlagos kitételein nem lehet, nem szabad mindig változtatni, 's innen az írásmód' külön színezete.

Fogadják őszinte köszönetünket azon még élő lelkes férfiak 's testületek, kik munkánkat hazafiúi figyelemmel kíséreni, 's oklevelekkel, 's más adatokkal segíteni, 's pártolni szíveskedtek kegyeskedtek.

Pártolák pedig: Arleth József, németcsanádi lelkész. Bárány Antal táblabíró. Bárány

ifj. József t. bíró 's makai tisztartó. Barkóczy László báró székesfejevári püspök. Becskereki nemzeti casino. Becskereki tanács. Benedek József torontálv. esküdt. Bobor György torontálv. esküdt. Bolyai Farkas m. t. t. I. tag. Csáky Károly gróf, szepesi örökös főispán. Néhai Dudics István h. ügyész. Ecsedy János becskerei refórm. káplán 's tanító. Fábry Ignác csanádi kánonok. Féja Lajos torontálv. levéltárnok. Fejér György prépost. Fényes Elek m. t. t. I. tag. Fodor Károly torontálvárm. fősz. bíró. Georgievics cs. kir. főhadnagy. Gyertyánffy Dávid kir. tanácsos 's torontálv. első alispán. Gyurikovics György váltó törvényszéki ülnök. Hertelendy Ignác torontálv. főispán. Hollósy Mihály t. bíró 's h. ügyész. Ivacko . . . nyugalmazott tisztartó. Jankowich Miklós m. t. t. tiszt. tag. Jerney János m. t. t. rendes tag. JÓZSEF nádorispán ó cs. kir. főherczegsége. Kengyelác Lukács kikindai k. főbíró. Kikindai kerület. Kovács Miklós erdélyi püspök. Krüner Antal kikindai k. aljegyző. Kümmer Henrik écskai lelkész. Néhai Ladányi György torontálv. szamvevő. Lapády József táblabíró. Lendvay Sándor becskerei r. kath. káplán. Lonovics József csanádi püspök. Maczek István katalinfalvi lelkész. Majláth Antal gróf k. főkorlátnok. Néhai Maróthy József ügyész. Maróthy Mátyás h. mérnök. Maywald Lajos torontálv. főmérnök. Néhai Mednyánszky Alajos báró k. kincstári elnök. Néhai Mihalik József táblabíró 's módosi udvari gróf. Néhai Nagy János torontálv. főjegyző. Nemák Ferencz trencsényi t. bíró. Osztróluczky Gáspár trencsényi alispán. Petrovics József, t. bíró. Petrovics Pál t. bíró. Scheitz August Bódog orv. tanár. Scitovszky János pécsi püspök. Sinkay János urad. ügyész. Szécsenyi István gróf, 's a' m. t. t. másod elnöke. Sze-

IV

kulics Amade h. ügyész. SzmederevácZ Zsigmond h. ügyész. Szóke Márton, az erdélyi kir. tábla' levéltárnoka. Sztanchich József kécsai jegyző. Tarnay János csanádv. levéltárnok. Torontálv. k. k. és rendei. Uhlarik János t. bíró, 's Becskerek városa' főjegyzője. Zay Károly gróf, az ágostai vallásbeliek' egyházi fő felügyelője. Íram Nagy-Becskereken, május' 1-sőjén 1845,

Debreczeni Bárány Agoston,

Torontálvármegye' rendes táblahírása,
's a' m. tudós társaság' l. tagja.

ELSŐ RÉSZ.

Torontálvármegye az őskorban.

a.) E' táj' történeti vázlata Árpádig.

Nézd a' sötét fergeget

Nézd az idők' háta megett

Elszórt hamvak' szélveszét;

Lát'd az arannyal borított

Királyok' koporsóit ott

Az idő mint tépte-szét.

Kovács József.

E' szép virány, hol ma Torontálvármegye fekszik, egykor a' dákhatalom' királyi pálczájának hódolt, 's az ó Dacia ripensis' máskint Dacia riparia' határiban terült-el. *) Régi írók után, Daciának egy hasonló névű nép adott nevet, melly a' getákkal ugyanazon eredetű. Pastorius ellenben állítja: hogy Daciát sarmaták vagy slávok lakták.

*) Salagius István azt hiszi: hogy a' régi Dacia, nem volt fölosztva ripariára 's mediterraneára 'stb. Ezt azonban régi írók, 's emlékiratok megczáfolják. Az is bizonyos e' mellett: hogy a' romaiak később a' gothok által szorongattatván, a' Dunán túl új Daciát alkottak Moesiából, t. i. ripensist, mediterraneát, Moesiae primam, Daciam Dardaniae, et Praevalitanam. Timon Imago ant. Hung. p. 144.

Olv. Inchofer Melch. Annales Ecc. R. Hung. T. I. Vol. I. p. 128 seq. Olv. Justinianus keleti császár' levelét. Fejér

Dacia' aranykorában, Decebal' fején tündöklék a királyi korona. Traján' a' romai hatalmas hódoltató' fegyverei, 's büszke sasai villogák a' csöndes Dacia' tündérvidékeit keresztül; 's Krisztus után a' 2-dik század' elején, e' tartomány' fejedelme' tekintélye porba húlt, 's megalázott adózójává lőn a' hősnek. Decebal' dicsősége így alkonyúlt-be; földült éltének öngyilkolás vete végét; és Traján, hatalmát biztosítandó, a' romai birodalom' különbféle tájairól, Daciába gyarmatokat telepíte.

A' megigázott dák nem felejtheté sebeit. A' szabadság' 's függetlenség' érzelme, később zendülés- 's zavarokban tört - ki. Őket féken tartandó: M. Antonius Pius romai császár, állandó katonaságot tart a Dacia ripariában. Hogy akkor e' rónákon M. Papirius volt a' praefectus, tanúsítja Sivert János' romaidák emlékirati gyűjteményéből következő:

M. Papirio M. F. Cor.
 Praef. Coh. I. Pan.
 In Dacia. Praef.
 Ripae. Tibisci. Danv —
 Bii. Curatori. Pon —
 Tis. Aug. In Moesia.
 II. Viro. Pop. Plebs.
 Vlpia Trajan.
 Sar. Patr. H. M. P.

„Marco Papirio, Marci Filio Corneliano, Praefecto Cohortis primae Pannonicae in Dacia, Praefecto ripae Tibissi, Danubii, Curatori pontis Augusti in Moesia, Duumviro, Populus, Plebsque Vlpiae Trajanae Sarmiz, Patrono, hoc Monumentum posuit.“

Cod. Dipl. T. I. p. 131. Justinianus keleti császár 530-ban a' szerémi érsekséget Justiniana városba tevén-át, czímet adott az érsekségnek, t. i. egy hat részre osztott paizst, mellynek első részében veres mező' közepén egy torony volt szemlélhető, melly a' két Daciát, ripensist, 's mediterraneát jelenté. Fejér Cod. Dipl. T. VII. Vol. V. p. 11.

Azonban nincs semmi állandó e' földön. Egy pár embernyom, 's Dacia' halmain 's rónáján tábori kürt zenge, 's M. Antonius Caracalla, érzeni kezdé a' vándor vadcsaportok' hódításvágyú kalandozásait. A' gothok, 268. év' táján, özlék-el Dacia riparia' vidékeit; kiknek öldöklő fegyvereit egy időre M. Aurelius Claudius római császár csorbítá-meg; de ezek Aurelián római császár alatt, — ki maga is Dacia ripensisben, és így e' tájakon láta világot — *) ismét lábba kaptak. Most Dacia csatatérre vált. Embervér párolgá e' tartományt keresztül; 's egyik hódoltató' kezéből a' másikaéba hanyatlott. Vizigothok, osztrogothok, gepidák, vandalog, dúlák azt; 's Galerius császár, — ki szinte e' részeken született 's húnyt-el, — szülőföldjét nem volt képes védeni. E' közben tűnt-fől nagy Constantin. Ennek sikerült a' gothokat 's vandalokat, a' nikápolyi harcz után, 330-dik év körül, hatalma alá vonni.

Egy vihar keletkezék Dacia fölött ismét. 376-ik évben, a' torontáli téreken is, az akkori Dacia riparia' rónáján, a' honkereső Balamber' hunzászlóji lobogának. Dacia el lőn foglalva, 's a' nép kényszerítette: hogy a' hunokkal kezét fogva hadakozzék. Bendeguz, folytatva szorá a' had' villámain e' tájakon; 's Áttila' földrendítő buzogánya, e' vidékről is osztá a' világot ostromozó parancsait, mind addig, míg — a' mint állttatik. — 454-dik évben a' székvárosban, melyet a' Tiszán túli nyugoti oldalon, közel Dacia ripensishez épített, életétől megválva, a' széles Hunbirodalom lassankint szétbomlott.

A' Hunbirodalom' föloszlása előtt, 425-dik év' táján, longobardok is jelentek-meg e' vidéken, 's innen Pannoniába húzódtak. De egy más ború lebege e' vidék

*) Eutropius 1. 9. Flavius Vopiscus ide is máshova is teszi eredetét; in vita Aurel. num. 3. Oly. Salagii Steph. „De Statu Ecc. Pannonicae“ című munkáját.

fölrött. Vízár gyanánt horiták-el Daciát 565-ik év körül, az Ister' torkolatától érkezett avarok; 's leküzdve a' hunok után ide települt gepidákat, a' hódolás' vaspálczája alá kényszeríték mind ezt, mind Pannoniát. Majd adót követeltek I. Justinián constantinápolyi császártól, magokat frigyeseinek ajánlva, később ama' híres sánczokat alapították, mellyek itt ott, hibásan romaiaknak neveztetnek. E' sánczok közül egyet, Dacia ripensis is mutatott.

Kétszáz év röppent már el, 's még az avarok, most is urai voltak e' tájnak. Heraclius császár' korában a' perzsákkal szövöttek, Constantinápoly' ostromlását veendő munkába. Majd Bavariáig merészkedtek, mellyet nagy Károly bírt. De ez őket 803-ik évben leküzdé. Fia Pipinus szédülá büszke sánczaikat; *) kizsákmányozá; 's a' népség' maradványainak Pannoniában Rába' táját jelölé-ki lakúl. Más része átkergettetve a' Tiszán, a' Maros 's Duna közt tartózkodott épen ott, hol a' régi Bánság, 's ebben Torontál is fekszik. Írják: hogy az avarok' fékentartása miatt, a' Tisza' torkolatánál Tétel-lel szemközt, egy várat kelle építtetnie; hova frankokat szállított. E' vár' neve Francavilla, **) magáé a' széles vidéké Francohorion lőn. ***)

Nagy Károly' halála után e' tájak '814-ik évben kegyes Lajos', 's 843-ik évben német Lajos', azután las-

*) Az avarsáncz' egyike, a' régi Torontálvármegyeig nyúlt. Ez a' Marosnál kezdődvén, görbe vonalban, Paraczház, 's Mercydorf felé Bobdáig kanyarúl, közel a' Bege' partjáig.

**) Így Griselini. Ez volt e' a' szerémi Francavilla, a' mai Mangyalos, — helyesben Nagy — Olasz — nem bizonyos. Valószínűbb: ez más leheté amattól, 's Daciában feketett; mert aligha a' szerémiben vár volt. Felső-Magyarországon is volt Francavilla nevű hely, mellyet a' kúnok dúltak-föl 1241 évben. E' részben érzelmünket alább fejezendjük-ki.

***) Eginhard, nagy Károly' életírásában, a' szerémi tájakról beszélvén, említi. hogy a' frankok' birodalma Daciában,

san lassan, a' marahánok' kezére jutottak, 's 884 körül, e' tartományok összevéve nagy Morvahonnak nevezettek; és azon környék, melly nagy Károly alatt Francohorionnak hívtatott, „Ducatus Horomiensis“ czímmel jelöltetett.

b.) E' táj' története 1300-ik évig.

Isten! — — —
 Őseinket felhozád
 Kárpát szent bérczére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak vére.

'S merre zúgnak habjai
 Tiszának Dunának,
 Árpád' hős magzatjai
 Felvirágozának.

Kölcsey.

Az elaggott Álmos, Munkácsnál, 895-ik év' táján adá-át a' hódító Árpádnak, roppant tábora fölötti kormányát. Hőslélekkel száguldá-keresztül Árpád ősei' honát; 's a' többi közt, a' Tisza Maros 's Duna közti tájakra is veté szemeit, mellyen akkor Viddinig 's Orsováig bolgárok laktanak, Gád vagy Glád herczeg alatt. Ezek' elfoglalására, Boyta, Zuard és Kadusa vezéreit, Hulek' fiait küldé. Átjövén ezek Kenesnánál — Kanizsánál — a' Tiszán, ellentállást nem tapasztaltak; és Seztüregfolyónál — a' mai Aranka' ere, — megpihenvén, a' mocsáros Bege melletti tért, a' mai Torontálvármegyében megszállák, 's két hét alatt, a' szorongatott népet, melly a' Temes és Maros közt lakott, meghódíták. Most a' Te-

a' Dunán túli részekre is kiterjedt; melly tartomány, a' mint Nicetas in Jo. Com. mondja, a' görögöktől Francohorionnak neveztetett. Ebben, Albertus Aqven. állítása szerint, Francavilla nevű város létezett. Daciában a' frankok, határosok voltak a' bolgárokkal, de hol? nem bizonyos. Később Emmanuel görögcsászár' idejében, 1171-dik év' táján, a' szerémi környék is Francohorionnak neveztetett. Lásd Lucii Johan. de R. Dalm. et Croat. p. 83. 87. 205. Schwandtnernél T. III.

mesen kelle átlépni; de túlszéljain oláh- bolgár- 's pecsenégek örködének. Kadusa mégis talált alább őrizetlen átjárást. A' hajnal' első lángjainál hágott ő át a' folyón, 's a' sereget megrohaná. Ugyanazon időben keltek-át a' vízen Zuard 's Boyta is. A' magyarokat boszú, amazokat kétségbeesés éleszté gyors eltökélésre. Két pecsenégvezér 's három bolgárkenéz estek áldozatul; 's Glád sebes futással menekült-meg. A' magyarok a' futamlókat sarkalva, Pancsovánál ütének táborot. Glád a' kevei vár' falai közt hitt biztos menedéket. A' magyarok' ércbuzogányai megrendíték a' röst kapuk' zárait; 's három napi ostrom után, a' kulcsok' átnyújtásával, Glád megadá magát. Hűségre kezesek által lőn biztosítva; 's ezekkel tért Boyta Árpád' táborába vissza, további parancsot veendő. Árpád, Boyta' hűségét, a' Tisza mellett Torhusfölddel — Taras — díjazá, hova ez kúnnépével csakugyan le is települt. Az alatt Zuard 's Kadusa ostromlánggal kényteték Orsovát a' földadásra; 's a' Magyarbirodalmat a' Duna' mentében, az Olt' torkolatáig terjeszték. *)

Árpád' korától kezdve, e' tájakat, „Capitaneatus Kund“ **) névvel czímezik, ama' hét magyarvezér' egyikétől, ki elegendő katonasággal maradt itt: e' vidéket teljes hódolatra bírni 's kormányozni. De e' nevezet csak hamar megszűnt. Ha hiszünk a' görögtörténetíróknak: Zoltán' vezérsége' idején, Bulcsu' parancsnoksága alatt állott e' környék. Gejza alatt, már vármegyékre osztatték-föl az ország. Torontálvármegye' téerein, — a' régi Bánságban, — eleintén semmi alkotvány nem létezett, csupán rendtelenség. Nehány hatalmas birtokos' kiterjesztett függetlensége, zsarnoksággá fajult; és akkor a' nyomtatás érezhetővé, a' fejetlenség boszantóvá vált.

Példa erre a' következő: István király alatt, — az idő nem bizonyos, — Achtum, a' Maros Tisza 's Du-

*) Anonymus Belae r. n. Simon Kéza. Fessler 'stb.

**) Grisellini.

na közt, 's így hihető a' torontáli téren is birtokos, de bizonyosan az ország' végvidéki parancsnoka *) az erdélyi határoknál Glád' nemzetségéből, **) kincsei által hatalmas, hajlóbb a' byzanti császár' aluszékony, mint sz. István' szilárd éber kormányához, függetlenség után tört. Gyanús jelleme 's magaviselete nyomos ellentállást kívánt; mert ok vala félni: hogy társúlva a' byzanti udvarral, az ország' e' nevezetes részét elidegenítendi. István, a' Kalocsán mellé gyűlt táborral, máf' indúlni akart, midőn egy szökevény jelentkezik. Csanád volt ez, leg-hősebb vezére Achtumnak, ki ennek leseitől életét 's hűségét, csupán gyors futás által mentheté-meg. Ettől értesült István az ellenfél' ereje felől; 's hadainak csak egy részét rendelé oda azzal: hogy magoknak vezért szabadon választhatnak. Az egyhangú választás Csanádot érte, 's a' következés után jól; mert a' Tiszán átkelt, 's e' tájakon keresztülvonult rábizatott táborral, elébb ugyan Szőregig 's Kanizsáig megszalasztatva, utóbb az oroszlánosi mezőkről éjjel fölkerelkedett csapatinak megújított heves csatázása után, diadallal tért - vissza. Achtum a' csatatér' áldozata lön; párthívei szétszórattak. A' király erre parancsot adott: hogy ezentúl Morisium Csanád nevet viseljen, 's a' tartomány Csanád vármegyének neveztetvén, abban a' győző főispánná emeltetett. ***)

Nostrum est virtutem bene gestis quaerere rebus,
Virtuti pretium ponere Caesaris est.

E' vidék, már mint vármegye, szinte örökös vérsikja lön hazánknak. Fül-fölvirágzott mezejit, gyakran legázolóá különbféle dühös ellene; 's midőn üdült a' táj,

*) Régente illetén parancsnokokká, — markgrófokká — többnyire olyanok neveztettek-ki, kik a' határszéleken legtöbbet bírtak.

***) Anonymus Belae r. n. cap. II. 44 Oly. Cornides Dan. Vindiciae Anonymi Belae r. n.

***) Katona Hist. R. T. I. p. 133 's mások.

új vihar pusztítá-el búja hantjait. Az 1-ső András alatti vallási villongások, hihető: itt is háborgaták a' polgárok' nyugalmát; mert hiszem, Csanádnak — és ekkor a' torontáli vidéknek is, — első püspöke, a' kegyes, a' buzgó Gellért, a' budai éles szirteken, csakugyan vértanúi koszorújin húryt-el. Azonban e' közben 's után, rokonok is dülák a' hont. A' kúnok, egész a' Tisza' bal partjáig Becséig. — Engel szerint Tokajtól Becskerekig, — tűzzel vassal pusztítának 1089-ik évben. A' hon' második sz. királya a' hős László, tábora előtt veres lobogóval kezében, a' torontáli mezőkön robogott-el hadával, 's a' rablókat a' Temesfolyónál utólérve, midőn foglyaikkal azon átmentek, Poganyest mellett, Krassó vármegyében megveré. Mondják: ezen ütközet' emlékeül a' magyarok Pogányosnak nevezék a' Temest, és sok ideig így is hitták. Hihető azonban: Pogányoshelység Krassóban e' csatának köszöni nevezetét. Kopolch kúnvezér' párthívei, kik László' azon ajánlatát: hogy az egyházhoz térjenek, megveték, egy lábíg levágattak; 's csak egyetlenegy hírnök, — Eszembu nevű — vitte tudtúl a' rokonok' teljes elvesztét, ama' sötét hon felé. *)

Az inkább kincsszomból, mint az úr' koporsója' kivívásaért csatangolt öt rendbeli kereszties had, vésszel fenyegeté az országot. A' derék Kálmán, éber vigyázattal bocsátá tartományain keresztül e' süpredéket, 's útjában őrszemmel kíséré. A' remete Péter' vezérlete alatti negyvenezer had, valamint az előbbeni is Zimonyra rohanván, ostromlánggal beveszi, 's a' vidéket rablani kezdi. Kálmánnak már a' torontáli földön keresztül, a' Temesnél lobogának boszúló zászlóji, mit a' keresztiesek észrevevén, gyors iramlással keltek-át a' Száván, 's tovább száguldának.

Küzdelmel után szépen kezdé virúlni-föl e' vármegye.

*) Fessler I. Th. 485. 's Engel I. Th. s. 186. Palma Not. rer. Hung. Pars I. p. 159. Bonfin Dec. II. lib. 4. p. 160.

A' 12-ik század' közepén, népes falvakat látunk itt, 's boldogulni az embert verítékes gondjai után. Azonban 1150-ben, Serviában meghal az öreg Uros, 2-ik Gejza király' anyai nagyatyja. Csudomil, Uros' fia ült az atyai székbe; testvérének Techomilnek Nissa körül egy országot jelölt-ki élelmeül; 's merész terve volt a' byzanti jármot lerázni. Gejza, 's ennek nagybátyja Belus, 's ennek világtalan testvére Uros, 's harmadik testvérök Premisláv, ebben megegyeztek. Már 1151-ben nevezetes magyar-izmaelita — 's bolgársegítséget vezérle Belus, Techomylhez, de az újabb hódolati alkut nem gátolható. Comnen Emmanuel tehát, 1152-ben eltökélé: a' magyarok által nyújtott segédért boszút állni. Szárazon, vízen, roppant táborral rohant Magyarországra, 's Zimonyt megszállá. A' Dunán túl, egy kis magyarsereg akart neki ellentállani; de ez megveretvén, a' görögök egész Székes-Fejérvárig csatangoltanak. Hirtelen jött-meg Gejza Galicziából; de Emmanuel már dús zsákmánynyal terheltén, Zimony felé vonúlt, mellyet e' közben seregei bevettek. Azalatt míg Gejza maga is Zimony felé sietett, nagybátyját Belust, Temesvármegyén keresztül, az al Dunához küldé, ki átmenvén rajta, Branicovát ostrommal környezé, ez által a' görögök' hátrálását gátlandó. Emmanuel gyorsan átröpült a' Száván, visszaüzé a' Dunán Belust; 's a' halicsi fejedelmi székről elűzött földönfutó Boricsot, az akkor igen népdús Temes- és Torontálvármegyébe eleibe küldé száguldozni. A' magyar-tábor' közeledtekor, Borics ismét átment a' Dunán; Comnen diadalmenetet tartott Constantinápolyban, mit Magyarországból több ezer fogoly dicsőíte. *)

Ezek után többszörös ború 's derű után, föltűnt a' haza', 's így Torontálvármegye' vérnappja is, A' hódításvágyú marczona mongolok, — tatárok, — Batu chán' vezérlete alatt, a' marmarosi szorosoknál, 1241-ik év-

*) Engel Gesch. des Ungr. R. I. Th. s. 239.

ben, hazánkra ütének. A' vári — megyei — katonaság, királyi adományzások miatt fölötte meggyérült; zsoldosok' fogadását, a' kir. kincstár' üres volta lehetlenné tévé. A' nemesség, jeruzsálemi kóborlásai óta, veszélyesbb hadakban nem sűrűgve, örömkéjektől ittasúlva, haszonlesésbe mélyedve, 's több oknál fogva, de kivált az imint befogadott kúnok iránt mutatott kedvezések miatt, a' királytól elidegenülve, nem volt képes maga közül hadvezért sem mutatni; pedig a' honban bent, a' hadak' bús fáklyáji már lobogának. Gyanúsítgatások szárnyalák-keresztül az országot; a' tatárokkal titkos egyetértéssel vándolák a' kúnokat; 's az irigy a' boszúálló sokaság, a' király' ellenzése' daczára, a' kúnherczeg Kuthenre rohan, 's övéivel együtt meggyilkolá a' szerencsétlent. Épen Pestre indultak a' kúnok, jól fölfegyverkezve Béla' védelmére. Közel a' városhoz érték-meg, herczegök' méltatlan halálát. Kuthen' lekonzoltatása' híre, villámgyorsan terjedt-szét a' honban. A' magyarok, a' városok- 's falvakban hátramaradt kúnaggastyánokat, nőket 's csecsemőket öldöcsék; miről a' kúnok értesülvén, visszafordultak, 's fegyvereiket az örvöngő vérengzők ellen szegezék. Hasztalan várta Béla a' segédet most, a' Tiszán inneni 's túli részektől, a' vármegyei 's püspöki csapatokkal. Ezek vagy hon viaskodának, vagy mint a' csanádi püspök Bulzo, az aradi, torontáli, temesi 's kassói főispánokkal, 's más urakkal, az elbúsult kúnok' hatalmába esvén, részint elszakasztattak részint fölkonczoltattak. *) Itt húnyt-el bizonyosan a' torontáli nemesség' virága; itt derék hőseinek segédre kész, nem megvetendő száma. És a' saját véres harcz, melly gyászalkonyt vont a' hazára, megtetézte a' nemzet' inségeit, 's öregbíté azzal: hogy ezalatt Kajuk tatárvezér, a' mezsesi ösvénynél Erdélybe törve, Váradnak tartott. Ennek 's vidékeinek földülása után, a' Maros' és Duna' bal

*) Fessler Rogerius carmen miserab. 's mások.

partja felé csapongott e' vadtábor, 's Torontált, valamint szinte a' szomszéd vármegyéket is tűzzel vassal pusztítá-el. Erről Egres' 's Csanád' leírásában részletesen.

Béla a' hon' újraalapítója lőn. Gondjait megosztá a' villongás, mely közte 's István fia közt keletkezett, 's mely végre, csakugyan egyezkedés által szűnt-meg Pozsonyban. Ennek egyik pontja azt is tartá: hogy István, a' Magyarhon' egy részét, a' Tisza' bal partjától az erdélyi határokig, 's Bácsvármegyét 's a' t. bírhatta. Hercege 's birtokosa volt tehát Torontálvármegyének is István, az említettem egyezés' tartalmánál fogva; mely 1262-ik évben. Szakulon Krassóvm. egy zárdában tartott hongyülésen erősített-meg.

Kún László, a' torontáli rónákon gyakran megfordult. Tüzes képzelődései, kicsapongásokra ragadozák őt: hogy annál inkább földhöz sújtsák. Az emberi indulatok' leghatalmasbika, mint vihar dúlt szívében; 's Lászlóban olykori szerelmi mámorai közt, teljesen bevalósítá: milly gyarló az ember! Azalatt Albert austriai herceg, Péter rokonával, a' kőszegi püspökkeli versengés miatt, Kőszeget elfoglalá: mit a' henye kaczer László szinte egykedvűleg nézett; sőt a' németújvári grófok' leküzdése-és tetemes birtokuk' elfoglalásában, bele is egyezkedett. Más oldalról a' brebéri Subich grófok, Dalmatiára nézve, átokká váltanak. Önkény 's zsarnokoskodás által bélyegeztetve, a' tengeri városok- 's kereskedésnek terhesek lőnek, mert az almisiumbelieket, a' tengeri kalózelet' gyakorlatában istápolák. *) Milutin serviai király, Erzsébet apáczáat 5-dik István' hűgát erővel nőül vette, 's fivérétől Lászlótól, Bosniát 's Macsót, nőajándékul csalta-ki. Pedig a' hazát belső viszávonások fogyaszták: a' tatár 1285. ismét földülá Pestig; 's e' veszélyben, valószínűleg Torontál is osztozott. Hallatlan nyomor ostorozá az országot; 's a' két

*) Lucii Joannis de regn. Dalm. et Croat. apud Schwandtner T. III. p. 289.

kerekű tallgák' rúdjai közt, nem ritkán lehet látni embert sínleni, 's ezen ember nem gyéren, birtokos nemes is volt. Akkor a' király szemérmetlen nyugalmából, a' bújá kúnnök' karjai közül, a' honnagykok által fölriasztatván, az ország' rendei' összehívására szólíttatott-föl. Torontálvármegyére ekkor mosolygott a' nyilvánosság' egy szép napja. Fuen — Fény — helység' határiban, *) országgyűlést tartá kún László, 1289-ik évben, miután 1286-ban, az első rákosi gyűlést megülte. **) Ennek munkálati közül, a' szepesi tizedeknek, az esztergomi egyházhoz utalványozásán kívül, oklevelekben más nyoma nem maradt-fön. Hihető: a' serviai 's dalmatiai viszonyok felől folyt a' tanácskozás itt; Dunán túlra táborozás határoztatott; 's a' király által, a' magyarok' nagy sérelmére, a' mahomedvallású, 's bolgár- vagy tátareredetű megkeresztelt Myze tétetett nádorrá. ***)

c) E' táj' története Zápolya Jánosig.

Haj! feldúlva piheg honunk, csikorogva törökkény'
Lángnyomain fordúl, a' budavári kapu.
Tűzhalom országunk: sistergő szikra szökel-ki
Völgyeiből, 's paloták' halmain a' magyar ég.

Bárdny. Minerva 1826.

E' vadúl megzaklatott vidék, az úgy nevezett tájárjárást, gyászeredvényiben soká nem pihente-ki. Har-

*) Némellyek Wient akarnak olvasni Fuen helység' nevében; de alkalmasint nem lehet képzelní írni tudott egyénről: hogy Wient szót leírni hibátlan ne tudná, annál inkább hongyúlési oklevelet íróról. Egyébiránt hihetőbb: hogy László kúnok közt tartá a' gyűlést, hol ez időben tartózkodott, 's nem Bécs körül, hol az austriai Albert' fegyverei villogának.

**) Engel, Pray, az első rákosi gyűlést, 1298-ra teszik; de Czeh megmutatja: hogy 1286-ban volt. Tnd. Gyűjt. 1838. V. köt. 108. l.

***) Wagner Analect. Scepus. P. I. p. 26.

madik András' elhúnyta, nyilvános villongás' anyagává lőn. Az akkori csanádi püspök Antal, kinek megyéjét Torontálvármegye, mint egyik főesperesség egészíté, a' cseh Venczel' pártján állá; 's ama' korban, hol valóságához olly szent hittel ragaszkodék a' magyar, valószínű: mikint a' torontáli hívek is, főpásztoruk' érzelmét követék a' királyválasztásban. 1311. körül ismét vídám színben látjuk a' Tiszán túli részeket. Temesvár különösen igen népdús volt. Róbert Károlynak — ki maga is gyarmatokkal szaporítá a' temesvári részeket, — 2-ik neje Mária, 1315-ben itt húnyt-el. Mi Torontálvármegyét illeti: kétséget nem szenved, mikint dúsan virúlt hantjait, sok munkás kéz művelé az 1332 — 1337-ik év közt, mit az akkor itt virágzott cath. egyházak' szép száma tanúsít; 's miről alább jeles oklevél által fogunk meggyőződni.

Különös sors. Midőn hazánk boldog kezde lenni; midőn telkein szabadon lehelt a' nép 's művészet- 's csinosbúlásban, jóslatteljes hajnal derenge fölötte; midőn a' nemzet' egén nagy Lajos' 's Corvin Mátyás' aranykora tündöklött, Torontálvármegyében csak itt ott látunk egy csillagzatot föltűnni, mellynek fényénél, azon idők' vállalatira, tényeire 's mozgalmaira ősmérhetünk. A' nyugalom' ölében henyén, 's ázsiai kéjbe merülten pihent sok magyar itt is; 's bár Mátyás' hadi kürtjei gyakran fölriaszták az andalgót puha álmaiból, 's bár Stambul' öregbülő hatalma, ollykor vérnymokat hagyá e' vidéken is, a' Hunyadiak' Kinisiek' 's Báthoryak' hőskoszorúji mellett, feledve lőn csak hamar a' csapás, az inség; a' bokros diadalok elbízottá, gondatlanná tevék a' nemzetet. Torontálvármegye ugyan mint határőrvidék, — 's ezt alább látandjuk, — éher gonddal viraszta védetlen óvatlan rónájín; de vajmi keveset hagyott ránk az irígy idő ezen korból, ama' eseményekről, mik e' termékeny lapályokon végig lengének. Annyit érténk itt ott: hogy 1340-ben dögmirigy törvén be a' hazába, Torontálban is bizonyosan

kiszemelte áldozatait. Nem futá-el figyelmünket: hogy a' szomszéd török, Zsigmond alatt, a' temesközi várme-
gyékbe, hova Torontál is tartozott, gyakran be-becsap-
ván, rablásaival ostorozá. Tudjuk azt is: hogy Horvát
János, az elnyomatott párt' feje, midőn Zsigmond a' ma-
gyar kir. székbe ült, a' Tiszán túli részeket 's szomszéd-
vidékeket, száguldozásai' nézőhelyévé tette; de Gara
Miklós, Deésy vagy Dán Péter' Kristóf 's Mihály' se-
gédjével kiveré. E' három testvért, az akkori temesi
gróf Losonczy István, egy faluval ajándékozá-meg. Ol-
vastuk azt is: hogy Mátyás' királykodása alatt, a' Temes'
mellékét, számos virágzó falu környezé.*) Hallottuk:
hogy Mátyás' elbocsáttatott, 's Úlászló alatt soha annak
idejében nem fizettetett, 's azért ragadozásra vetemült
fekete serege' maradványai, a' Tiszán túli részeken, To-
rontálvármegyével is érezteték ama' kicsapongásokat, mi-
kért Kinísy által olly keményen megfenyítették.

Az 1482-ik év, mozgásba hozta a' torontáliakat.
A' szendrei basa, gyors száguldozást folytatott e' kör-
nyéken. A' derék Kinísy, Dóczy Péterrel, 's Branko-
vics Vukkal társúltn, a' becskereki mezőn legyőzé őt,
sőt még utódandárát is, és csak 500. embert vesztének a'
magyarok. A' töröknél 3000. hiányzott holtakban, sok,
foglyokban, fegyverben; 's a' dús zsákmány' jelesb része
a' király' haimburgi táborába küldetett.**)

Némellyek szerint ez időtájban e' környéken cigányok készítették a'
lőfegyvereket 's golyókat, 's erre Úlászlótól 1496-ik
évben szabadalmat is nyertek.

Dózsa' pórhada 1514-ben Torontálvármegyében is
súlyosan érezteté tigrisi dühét. Mint vészszel fenyegető
vihar, söpré- el vasszárnyaival az üdülő vidékeket; meg-
gyilkolá e' tartomány' főpásztorát Csáky Miklós***)

*) Ranzanus Petr. Epit. Rer. H. apud Schwandtner T. I. p. 335.

***) Bonfin. Fessler V. Th. s. 380. 's többen.

***) Istvánfy 's Pray, hibásan Jánosnak nevezik.

csanádi püspököt 's több előkelőt; míg végre Temesvár alatt, e' vérszomjúzó kurucz-tábor, Zápolya János' csapati által eltöröltetett. Ezekről részletesben „Csanád“ czikk alatt.

Közeledtek már a' viharral nehézkes idők. 1521-ben, Belgrádot megvita a' török, 's midőn a' magyarhadak haza vonultak, serviai 's bosnial basák rohantak e' vidékre; de ezeket Zápolya János megvervén, rendre igazítá. Később a' befagyott Dunán, e' tájakra tört Bali belgrádi basa; falkástól hajtá-el a' nép' marháját; néhány falut fölégete, 's 1300. keresztyént vitt magával rabúl. Útjában a' hideg csigázá e' rablót, 's egy magyarpuskás meg is sebesíté.

Nem sokára ütött ezután a' nemzet' gyászórája. Perényi Péter temesi gróf is megjelent a' halál' ama' nagy mezején, mellyet Mohácsnak nevez a' magyar. Mint végvidéki parancsnokhoz társultak bizonyosan Torontál' lelkesb hősei is, 's ott veszének főpásztoruk Csaoli Ferencz csanádi püspökkel, ama' sötét temetőn azon sírhalmokban, mellyeket a' magyar ásott magának. És földulaték a' haza, föl Torontálvármegye is, 's a' pogányjárom' ónsúlya alatt, szinte két századig görbedt büszke nyaka. Nem csalatkozunk, ha koszorús Kisfaludynkkal így kiáltunk föl:

„És ezt visszavonás okozá mind, 's durva irigység,
Egységünk' történ, törve hanyatla' erőnk.
A' pusztító vész így készüle árva hazánkra,
Nem, nem az ellenség: önfia vágta sebé.”

d.) Torontáli események 1718-ig, a' passaroviczi békekötésig.

Itt van a' hon! ah nem mint a' régi,
Pusztaságban nyúlnak-el vidéki,
Többé nem győzelmek' honja már.

Kölcsey.

A' mohácsi vérnap, gyászfátyolt vont a' torontáli rónákra. Lassankint elözönlé a' török e' tájakat; 's a'

nemzeti helyhatósági, polgári 's katonai szerkezet megszűnván, helyettök önkény taposá az igazság' teremelt. A' borzasztó nap' leáldozta után, Zápolya izgata e' környéken. Temesi gróf Perényi Pétert pártjára vonandó, biztosítá őt a' sárospataki vár 's uradalom 's erdélyi vajdaság iránt. Később Czibak Imrét rántá szövetségébe; 's a' váradi püspökség, 's temesi grófi cím lön az új párthívnek díja. *) Zápolya a' magyarok' királya lön, 1526-ik évi novemb. 10-én, 's második Solimán által istápoltatva, csaknem egész Magyarország' ura; kinek a' Tiszán túli rész szinte hódolt, 's így hát Torontól is.

Ily körülmények közt 1527-ik évben egy 16-ik századi kézirat szerint pedig 1530-ban, **) egy sötét jellemű, csak lovászoktól ösmért egyén emelé-fől fejét, ki egykor, Zápolya' vajdasága' idejében, ennek lovai mellett kocsiskodott, 's közönségesen Fekete Jánosnak neveztetett. Ez magát a' serviai despoták' családjából eredtnek állítá, 's a' környékbeli népet magához csábítván, csapattit őt,- némellyek szerint tizezerre szaporítá, 's magát Jován czárnak nevezgetvén, 600. gyalogot testőrelül jelölt-ki, 's jancsároknak hívogató. Zsákmányolva csapongott e' martalócz a' Temes' 's Tisza' környékein rabolva öldösve nemest 's jobbágyot. Konok szeszélyét, a' két vetélkedő király csak nevelé azzal, mi szerint barátságát vadászva, ajándékokkal halmozák. Azonban e' csapodár Zápolyától elfordúlt. Révay Ferenczre való bízatra Ferdinand által, e' haramia' lekenyerezése; ki e' követnek hegyes nyársat készítetté, 's csak a' király' nevében nyujtott sok ajándék, 's pénz csillapítá-le a' marczona' vadindulatit. János király, Perényi Péter erdélyi vajdát küldé leküzdeni a' kalandort; de ez nagyon megvevetteték, 's a' derék Bezeredy Ferencz is áldozat lön. Czibak Imre temesi gróf bízatek most föl, ki a' szomszé-

*) Engel III. Th. 2. Abth. s. 300.

**) Lásd Kovachich M. Georg. Script. rer. Hung. minores p. 15.

dos megyékből összegyűjtött csapatokkal, a' csatangló szerencsevadászt megtámadja, 's közel Szegedhez, egész seregét szétűzi. Az álczár megsebesülten Szegedre fut, 's a' dúsgazdag kereskedő' Zákány István' házát kirabolni törekszik; de a' latorcsoport, a' városbeliektől legyőztetvén, Fekete János ágyékba lövetik, 's az éj' oltalma alatt övével Diód, mások szerint Hattornyos helységbe menekül. Török Bálint, vitézeivel épen azon tájakon örködvén, a' vett hírre a' faluba siet, 's a' kalandort lekonczolva, kísérőjit leöldösteti, 's Jován czár' fejét, hűsége' tanúsítása, 's a' Fekete János' jancsárai által, az ütközetben legyilkolt lovassági vezére Bakics Kelemen' hamvainak mutatandó áldozat gyanánt, Budára János királyhoz küldi. *)

1538-ban tőn egyezést Zápolya Ferdinanddal. Szerinte eddigi királyi birtokait, 's a' királyi czímet megtartá Zápolya; 's a' szorongatott vidékek kormánya alatt, szabadabban kezdenek lélekezni. Majd ennek elhúnytával 1540-ben, Zápolya Zsigmond János választott királyt uralta Torontál; ettől nyerték hívei a' kir. adományokat, mellyek az 1552. 21. t. cikk szerint törvényeseknek nyilváníttatnak. De a' törökgyámság, 's ennek avatkozásai, a' torontáli viszonyokat 's közigazgatást mind inkább bebonyolíták, míg végre Sigmond' halálával, de már az előtt is 1551-ik körül, a' helyhatósági rendszernek Torontálvármegyében utolsó szikrája is elhúnyt; 's ezzel e' vidéken a' nemzeti élet is, mint távolban kiháló hang' végnyögése lassankint megszűnt.

E' közben a' török 1547-ben buzgó hévvel kívánta-vissza Becsét Izabellától; azonban egy fölemelt adó által volt még egyszer megnyugtatta. Majd Izabella királynő, 1551-ben adá-át a' koronát Ferdinand' biztosainak zokogások közt. Ezután az egyezkedés kezdődék Petro-

*) Zermegh Ioan. Commentar. apud Schwandtner T. II. p. 386. és Istvánfy p. 88.

vicscsal. Ez beelégült Munkácssal, 's Temesvárt, Lippát, Becskereket 's egész birtokát a' királynak adá-át, *) De Ferdinand pillanatig sem bírta Torontált. Soliman a' becei vár' átadását ismét szorgalmazá Izabellától, mit Martinúzi, ki Zápolya Zsigmond' megkoronáztatását Nagy-Enyeden gátlá, ez úttal is hátráltatott.

Épen áldozni készült a' nyár; zörögve huldogáltak már itt ott a' lombok' levelkéji, midőn 1551-ben szeptemberben, Mohamet beglerbég hatvanezer néppel, Hammer Purgstal szerint nyolcvanezer fővel 's 50. álgúval Péterváradnál a' Dunán, Tételnél a' Tiszán átkelve, zúdult Becse vára' falai alá; négy napig álgúztatá, 's az azt védett Sz. Annay Tamás 's Figedi Gábor várnagyoktól, kiket katonai hecsületre, egyezkedés végett táborába meghítt, 's ott tartóztatott, october' 19-ke körül, csalárdul elvevé, **) 's a' várnagyokkal, a' bevolt 200. várórt is lekonzoltatá. Innen Becskerek alá sietett, mit úgy szólván, lövés nélkül vett-be; 's ezt annál kevésbé csodálhatjuk, mert a' viharokkal küzdött honban, sem elegendő várőr, sem rend, sem eleség nem létezővén, a' végvidéki várnagyok már 1526-ik évben lemondának e' hiányok miatt tiszteikről, szomorú tanúságaúl annak: hogy az egyenetlenség, milly csodahatású erővel képes megingatni a' birodalmak' legszilárdabb oszlopait is. Később 1552-ben Zápolya Zsigmond 's Ferdinand közt, a' békekötés sikerült. Ez alkalommal határozattá lön: hogy Erdélyben, úgy Bihar-, Arad-, Csongrád-, Csanád-, Zaránd-, Békes-, Torontál-, Temes-, Kül-Szolnokvármegyékben 's a' szörényi bánságban, ha a' két király' adománylevelei egymással ellenmondásban volnának, a' Zsig-

*) Engel IV. Th. s. 97. 114.

**) Fessler VI. Th. s. 674. 724. Grisellini állítja: hogy 1544. a' török az erős tiszta-melléki várakat földülta u. m. Kikindát, Sz. Miklóst. Sem itt, sem amott, tudtunkra vár nem volt. De azon évben nem is lön dülást e' tájakon a' török.

mond' adományai legyenek érvényesek.*) Ezen évben Tételnél jöttek-át a' törökök a' torontáli földeken keresztül, Achmed' vezérlete alatt Temesvár alá.

Ez időtájban örökös csatasíkká vált a' torontáli tér. 1552-ben a' táborozást Tóth Mihály' vállalata előzé-meg Szeged ellen, ötezer hajdúval. Michaloghli' Chisrbeg várparancsnok, félmeztelen menekült a' várba 's a' várost a' hajdúk fölprédálák. Már fúrókkal, kapákkal dolgoztak a' külső vársánczok' szétrombolásán, de a' kapun kirohant Chisrbeg visszaveré, 's a' magyarok, spanyolok 's németek, a' városi pinczékben feledék a' vár' bevételét. Galambposta által értesülve, sieté a' budai basa Balym Szeged alá: Itt az ostromlók megverettek. Tóth Mihály alig futhatott húszad magával a' szentgyörgyi várba a' Tiszánál. Constantinápolyba 40. zászló, 's ötezer elvágott orr vándorlott. Egy más 400. lovasból állott csapat is Nagy Bálint' 's Tóth Péter' vezérlete alatt, melly Becskerek-nél a' várparancsnok Kasimet megsebesítve, a' várba visszaveré, 's a' nélkül hogy a' csapásról tudna, Szegedig jött, annyira megsemmítettett: hogy Bálint csupán húszad magával úszhatott-át a' Tiszán.**)

1555-ik táján Izabella, Szalánczy Jánost 's Kemény Jánost küldé Stambulba, Lippa', Temesvár', Becskerek' 's Orsova' vizdatását kérendőket. A' válasz nem volt kedvező. A' porta nem teljesíté, sőt a' határokat kijelölé. Izabella somlyai Báthory Kristóf által, 2-dik Henrik francziakirályhoz folyamodott: hogy ez magát az említett várak miatt, a' törökudvarnál vetné-közbe. A' király Zsigmond Jánosnak, leányát is igéré; a' követ pedig Zsigmondnak statuskormányra neveltetését, 's az aszszonyoktól elvonatását javalván, Izabella, az e' miatt nyilvánított nehéztelése által, dolgát itt is elrontá.

A' magyarnemzet' borús napjaiban, olykori elhajlá-

*) Engel ugyanott s. 125. Epist. Procerum R. H. P. I. p. 104.

**) Hammer Purgstal. II. B. s. 218.

suk mellett, — mik magyaroknál sem ritkák, — hőslélekkel vítak rácz — oláhronkink is, a' magyarnemzet' határai 's kormánya mellett. Nevezetes példáját tünteti-főli ennek az 1594-ik év. Palatich György lugosi bán, kevély hatalmas ember, Báthory Sigmond erdélyi fejedelem' intésére, a' temesi vidéken lakott rácz -, oláh -, 's bolgárokat fölkelésre tüzelé. Ezek a' nyomasztó törökigát megúnván, Zsigmondhoz követeket küldenek, kik közt Tódor nevű előkelő volt. Zászlót küldé Erdély' fejedelme ezeknek, jeleül: hogy védenczeivé fogadá. Fegyvert ragadtak ekkor a' ráczok, Vladika Tódor', 's Doczian' vezérlete alatt, kikhez még Lugasi János, Majsócz Péter 's valami János nevű társútlak mint főnökök, 's a' temesi vidéken a' törököt nehány várból kiűzik 's a' csauszt megölik. Majd párezred magokkal megtámadják ezek a' Bege mellett fekvő Becskereket, hol nagy számmal részint ráczok, részint törökök laktanak, 's melly mellett folyók 's posványok közt vár emelkedék. A' sandsak válogatott őrseregével elillan. A' ráczok a' Begén, majd úszva, majd csolnokon átvergődve; a' várnagy által csak imént épített fölviönt kaput, gyors rohanással letépi, 's a' város és vár el lőn foglalva, 's a' hátramaradt törökök fölkonczolva. Ezután a' becskerekai ráczokkal társútlan, az egész vidéket ölék, rablák 's gyujták. A' temesvári basa négy ízben jött-ki ellenök, 's négyszer veretett-vissza. Száguldozásai huszonötezer emberébe 's fiai' életébe kerültek; 's a' becskerekai vakmerő hősök, magokat e' részben biztosítandók, követséget 's ajándékot küldenek Sigmondhoz, értesítve őt tetteik felől. Erdélyi 's ráczkirálynak 's a' t. címzék őt; főnöküknek nevezék, 's gyakoriott hadi segédért kérék. Zsigmond oltalmát ígéré azzal: hogy Székely Mózeset küldendí hozzájok némelly csapatokkal. Székely el is ért Erdély' határaig; de azon túllépni, az akkori viszonyok akadályozák, 's így megállapodva a' becskerekieket sorsukra bízá. Azalatt a' ráczok a' verseczi várat ostromlák; de abban hagyák. E' hírekre

rettegés szállá-meg a' törököt. Elhagyá ez a' facsádi várat, hova Palatich várörököt helyezte. A' temesvári basa azonban harmincezer emberrel jött Becskerek alá, 's a' ráczbajnokok el akarák hagyni a' várost. A' lakosok zúgolódva hányták ezek' szemére: hogy t. i. holt testeiket sem kellene ott hagyniok. És erre, bár segéd nem érkezék ott maradtak, 's a' véghelyeknél űrködött 's most meghítt rác- oláh- 's magyarcsapatokkal Hazán basa' négyszer annyi serege elébe léptek. A' várban volt magyarok az elő-, a' rácok a' derék-, az oláhok a' hátcsapatban vonulának-ki négyezer háromezren. A' rácok sz. Miklós' nevét kiáltva kezdék-meg a' csatát; 's mindjárt az első megrohanásnál hátrálni kezdé az ellenfél. Ez vagy üldöztetve amazoktól, vagy talán csak színlelésből futamodva, ott állapodott meg, hol őket elpusztítani akará, 's szörnyű álgyúlánkkal fogadá. A' magyarok oldalvást húzodtak olly célból, hogy az ellenfélnek cselet vehessenek. A' rácoknak 's oláhoknak gyorsan kellett volna a' várba visszatérni. Azonban ezek részint egymás' nyelvét nem értve, részint a' kiszámolt mozdulatokat, szaladásnak tekintvén, megfutamodtak, 's ezzel minden el volt végezve; törökbárd 's gyilok alatt húltak-el a' becskereki hősmagyarok 's rácok; keresett kínzások alatt roskadának-össze, 's háromezren alig menekült-meg életben.*)

A' tábori mozgalmak, most egymást érték a' torontáli földön. 1598-iki mart. 29-én Schwarzenberg és Pálffy, ármánnyal keríték kézre a' győri várat, hol magát a' derék basa, két karddal védé; 's mint Zrínyinek, feje levágattatván, karóra húzatva, a' bástyákra tüzetettki. A' jancsáragát Pálffy lefejezteté. Csak négy öt ember futhatott-el: hírt vinni Budára, honnan a' beglerbég, a' nagyvezér Mohamed Saturdsinak adott hírt, ki Belgrád alatt téli tanyán volt. Ez csak jun. 18-án indult-el tá-

*) Fessler, Kovachich után. VII. T. 313. s. Olvasd. Wolf. Belen Hist. Libr. VII. p. 182. 227. seq.

borával Belgrádból. A' Dunán 1800. üles hidat veretett 18. nap alatt. Ő a' pancsovai rónákon táborozott, 's Becskereken, — mely Sokolli Mohamed' kegyes alapítványihoz tartozott, — 45. napig várá a' tatárcsán érkezését. Ez csak aug. 30-án jött-meg, 's ünnepélyesen fogadtaték. Czobolyköntösök- aranyhímzetű posztók- 's drága kövekkel díszített szerszámú két lóval tisztelteté-meg ajándékkint. Itt tartatott a' hadi tanács is az iránt: melyik országút a' lippai, lugosi, sebesi, vagy a' váradi-e' rájok nézve czélszerűbb? Várad felé határozák a' mozdulatot. Septemb. elején hétezer tatár indult Becskerekről, 's Debreczenig száguldvá pusztítá a' vidéket. Csanád nehány álgúdurranás után magát megadá. Őrei közül a' serdár sátora előtt 150. lefejeztetvén, a' töröksereg Várad felé vonúlt. *)

Ezentúl szinte egy századig, mély homály borítja a' torontáli tájakat. Súlyos iga nyomta az itt maradt nép' vállait, 's úgy látszik: czélszerű kísérletek is gyéren történtek: fölmenteni e' vidéket hosszú átkai alól. 1686-ik évben megvétetett Buda vára is. Egy győri magyar-gyaloghős tüzte első, roncsolt bástyájira a' nemzeti lohogót. És 1690ik évben, egyszerre csak egy deli nép tűnik-föl a' haza' határain, tüzes, bátor, szép fajú ivadék; és ezen harmincezer jobbára szerbecsaládból állott tömeget, Csernovics Arsen ipeki patriarcha vezérlé. E' nép Slavoniában, — vagyis helyesben mondva Magyarországnak szerémi 's a' t. részein, — 's a' Tisza' mellékén települt-meg; 's a' tiszai örvidék' megszűntével, midőn M. Becse, Zenta, 's Kanisa polgári alakba öltöztettek, sokan inkább kedvelvén a' csatazajt, mint az üsztökét, a' mai torontáli vidékre költözének, itt újabb örvidéket alakítandók **) Hősöket, tudósokat nevelt ez új hazájában

*) Hammer II. Th. s. 626. 's mások. Grisellini 's többen.

**) Introductio in opus collec. norm. Constitutorum s. Josepho II. P. I. p. 184.

idővel; 's most annak egyik ivadéka, a' torontálvármegyei békes lakosok közt csöndes nyugalom közt vegyül-el. Már 1690. aug. 21-én e' szerbeknek, kik az előtt 's azután a' salankameni csatában, jelesen vitézkedtek Monasterli alatt, szabadalmok megerősített 's megújítatott.

Csak az 1695-ik év riasztá-fül az e' környéken hemzsegve henyélt törököt. 2-ik Mustafa törökcsászár, a' honra készült törni. Azalatt Bécsben tanácskoztak a' teendőik felől. Veterani Fridrik, a' derék hadvezér, Temesvár' megvétele iránti tervét adá-be, mint e' tájékra nézve igen czélszerűt. Több terv közt, ötezer részint lovas- részint gyalognak kelle vala Becskerek előtt állani: hogy a' pancsovai oldalról tegyék magokat mozgásba. E' tervek' kivitele Fridrik August szászválasztóherczegre bízott. Azonban Mustafa véletlen itt terem. Veterani ki Lippán feküdt, parancsot vön, hogy a' törökkani'sai hídon átkelvén, Pétervárad' oltalmára siessen. A' török azonban Temesvár alá vonúlt. Most Veterani is Lippa' védelmére küldetett-vissza, de a' vár' oltalmazására magát képesnek nem látván, hatszáz egyént hagyott őrizetül ott, 's maga Lugos alá törekvék, hol a' mocsárok közt, sept. 22-én a' török által megtámadtatva, a' legvéreseb csatázás közt esett-el a' hős, közel háromezer népével, több tiszttel, zászlókkal, pattantyúsággal. *) Némellyek szerint sept. 20-án, hal szemén lövetett-meg Veterani, 's lováról lerogyott. Serege 1000. gyalog, 5500. lovas volt, 's a' török ötvennyolc ezerrel támadá-meg. Fridrik August ezalatt ért Péterváradhoz táborával; 's midőn Mustafa Pancsovától az erdélyi szélekre Temesvár és Lippa felé vala vonúlándó, a' választóherczeg Becsénél kelt-át a' Tiszán; de Beodra 's Kikinda felé, a' mocsárok miatt nem haladhatván, visszatért, 's Zenta felé Kani'sánál át-

*) Griselini 's többen.

sietve, az erdélyi határokat egy hónap múlva közelítémeg. *)

A' következett 1696-ik évben; Dsafer basa halebi helytartó, Tételt szándékozék visszavenni. Heidersheim' népe, bár Heisternek Török-Kani'sán feküdt 4. százada 's más csapatok által megerősítetve, alig volt elég Dsafer, vállalatában föltartóztatni. A' választóherczeg, a' mint Tételt biztosítva látá, átment a' Tiszán, 's Torontálvármegyében keresztülvergődött az Aranka' mocsárain, 's Temesvár felé táborba szállott.**) Aug. közepe' táján, a' sultán ötvenezer táborával a' Temesnél állott, 's tábori hajóji a' Tisza' torkolatánál veszteglének. Dsafer basa, a' Tétellel szemközt fekvő sánczokat ostromlá, a' róna felől. Mohamed basa megvíta a' sánczokat; őreit levágá; két ellenséges flotta fölgyújtatott, 's egy elfogaltaték. Mások szerint, a' három hajó nem a' török által tüzeltetett-föl, hanem mivel a' porondon megfeneklett, a' mi seregünk hamvasztá-el. Most azon híre: hogy a' sultan közelg, a' temesvári ostrom megszüntetett, 's a' királyi seregek indulóban. A' Begénél nem messze Olaschtól, — torontálvármegyei régi falu Csene mellett, — mások szerint Olasztól, ütközet lőn, melly mind két részről néhány ezer ember' éltébe került, 's ezek között sok főnökébe, 's diadalt a' török aratott.***) A' ráczok ügyes harczolók, elővédcsapatot képezve, szórának Monasterli' vezérlete alatt, az ellenfélre halált; 's a' jobbágyi hűségnek, derék áldozati gyanánt hültanak-el sokan. Sárkán nevű basát, száz 's többed magával elfogá, 's a' lengyelkirály' kezébe szolgáltatá e' sereg.

A' törökök' dicsősége, a' zentai vérnappal áldozott-le 1697-ben. Kevéssel ezután Glückelsberg' vezérlete alatt, elébb a' huszárok, majd német könnyű lovasok, a'

*) Kriegsgeschichte.

**) Grisellini 's többen.

***) Geschichte auf der Berliner Bibliothek Bl. 132. után, Hammer III. Th. 889. s. Kriegsgeschichte.

Temesvárnak iramlott törököt üldöztén, ez egymástól Rabutin által szétszóratott. Elfoglalá ekkor Rabutin a Tiszán túli partokat, csak Temesvárt 's Orsovát nem. Becskereket sánczokkal álgúkkal 's legénységgel látá-el, Pancsovát 's Új-Palánkát kirablá 's földülá.

Most Temesváron függött minden gond. Eugen 1698-ban híresztelé, mintha Temesvárt be akarná venni. Becskereknél ütött tehát tábort, 's azt megszállta. De hasztalan. Nem lehte oda csalni a törököt. Majd a Dunán is átkelt. De akár a zental vérnap' bús emléke, akár mert 30 — 40. ezer tatársegédre várakozott, nem mozdítá azt helyéből. Eugen tehát Becskerekre tért-vissza, 's itt volt még, midőn a karloviczai béke' előczikkelyei szerkesztettek. És mivel a becskerei vár, 's a többiek is, jó védelmi állapotban hagyatott, Eugen seregei állandó szállásokra telepítették.

1699-ben Pálfordulása' napján, Karloviczon a béke megkötöttet. Szerinte Austria megtartá Erdélyt régi határaival; a temesi bánóság, 's így a torontáli tér is a töröké maradt, 's ennek határu a Duna, Tisza, Maros 's erdélyi hegyek jelöltettek. A magyarkirálynak szabad lón, a karansebesi lippai, csanádi, lugosi 's becskerei várakat védelem kívüli állapotra juttatni: de a nagy úrnak nem leend joga, ezeket ismét megerősíteni. *)

Vége ütött a gyászóra, 's válni inté a henye törököt a magyarcanaától. Borzasztóan mondá-ki a végzet rájuk az istenhozzádot. 1716. octob. 13-án Temesvár bástyájira tűzé a pogány a fehér lobogót. Hadi alkura léptek 's elmentek. És magokkal vitték e' szegény haza' annyi nyomorát, a vidék' annyi inségét, 's pusztultokkal e' tartományt, egy jótékony szellő lengé-át. Eugen a főhadi kormányt, 's a Bánóság' tartományi igazgatását

*) Vagner Franc. Part. II. p. 451. 's köv. után. Fessler IX. Th. 270. s. Griselini 's a' t.

Mercy grófra bizá. Vallis Ferencz Pál, temesvári várparancsnoksággal tiszteltetékmeg.

1717-ben Eugen Orsovát ostromlandó, seregeit áthozá a Tiszán, 's ama' síkságra helyezé, melly Becskerek-től Pańcsováig nyúlik. Ezen évben a' királyi tábor'szer- 's éléstárai, Becskerek előtt állottak. Ennek földözésére Sándor württembergi herczeg, Eugennek futaki táborából, néhány ezredet küldött Becskerek alá.

És ezután a' nyugalom' anyala leszállá a' torontáli földre is. 1718. jul. 21-kén, Passaroviczon a' béke megkötetett.

e.) Torontál, mint a' temesi bánóság' része 1779-ig.

E' porba omlott szép haza
Fel fog születni még,
Van bíró a' felhők felett
Áll a' villámos ég.

Bajza.

Corvín Mátyás alatt dúlá-szét a' török a' szörényi várat. Megszűntek ekkor báni kormányzóji, 's e' helyett új hadi kormány állíttatott Temesvárt, mellynek főnökei temesi grófi czímet viseltek. Nem nevezteték azonban ez időkorban bánásznak e' vidék. E' nevezet csak akkor jutott sajátúl e' tartománynak, midőn a' török, az ország' határaiból végkép kiűzetett.*)

*) Decsy Sámuel, Osmanographiája III. r. 223. lapon azt állítja: hogy a' temesi bánági nevezet, már 1272-ben divatozott. Azonban ez nem áll. Olv. Introd. in opus coll. norm. Constit. sub. Joseph. II. P. I. p. 2. Megjegyzendő: hogy Mátyás király nem alkotott az alsóbb részekből temesi bánágot, hanem Temes, Torontál 's a' t. alsóbb részeknek hadi kormányzójává, főkapitányi — de nem báni — czímmel Kinísy Pál tétetett. De „temesi bánági“ czímmel, a' mohácsi vész előtt, sem törvényeikben, sem hitelesebb íróinkban nincs nyoma. Sőt Kinísy után, egy temesi gróf sem írta magát bánnak. A' „bánági“ czím, ezen alsóbb részekre éppen olly hibásan ragadha-

A' temesi bánság a' törökiga alatt, képét adá az enyészetnek. Népes régi falvai elpusztultak, 's a' lakatlan táj, mocsárrá változék. Voltak tavak hajdan is a' Tisza' 's Maros' mentében, de nem olly kiterjedésűek mint 1717-ben. Az Aranka Török-Kan'isától kezdve, Mokrinig nyúlt tavaival. Minden folyó magára volt hagyatva. A' Begétől Kikindáig vonúlva büszhődött egy más mocsár, 's onnan majd Becskerekig. Innen a' nyavalyák' annyi neme. Innen a' járványhideglelés' több ága, melly már itt csak csekély esetekhez tartozni gondoltatott. Az ingoványok' e' hona, több fajú robárt fejtettki. Éjjel nappal szenvede az ember légytől, szúnyogtól 's a' marha, a' marczone bögölyt 's kolumbácsi legyet sínlé. Nem zenge itt tavaszi dalt csalogány 's pacsirta, e' helyett szarka - holló - 's varjúkárogás, 's a' bagoly' éjjeli halottas huhogása borzogatá a' sötét babonák' átkaiba burkolt együgyűt, 's nagy számú ragadozó madár a' sastól le minden fajig kószalá-keresztül e' vidéket. A' Bánság, fölöslegét nyújtá a' vadászszellemnek. Akkor a' mai vadakhoz, medve, vaddisznó 's farkas is társúlt, 's nem háborgattatva szörnyen szaporodott.

E' róna táj a' halmokról, olly csöndes 's messzére nyúló tengerhez hasonlított, mellyet vihar készül ostromlani. E' virányokat tüske 's kóró lépé. A' legtáplálóbb takarmányfüvek p. o. szederj, rozsnok, — bromus, — a' perje' több neme — poa — taraczkbúva vadbúza, — triticum repens, pseudotriticum — 's azok is, mellyeknek virágai erős illatot adnak, 's a' barom' húsát puhává teszik, itt lág — 's szíksós részekkel voltak terhesülve; 's így egész ellenkező fogantatást szülének. Ritka volt a' gyümölcsfa,

tott, mint Szerém, Valkó 's a' t. magyarvármegyékre a' Slavonia-nevezet. Hogy azonban az erdélyi fejedelmek a' mohácsi vész után, e' vidékekre báni czimvel neveztek igazgatókat, kik Karansebesen laktak, 's kik közül az utolsó Nagy Pál szerint még 1642-en is élt, bizonyos. És innén jöhet a' „temesi bánsági“ czim.

erdőkön csak vadgyümölcs tenyészvén. Az oltást nem érték. Kőkény 's szilva volt, mit a' nép ültete, 's belőle pálinkát főzött, 's itta is, mint állítá; óvószerül a' rossz levegő ellen. Gabonát csak saját szükségükre természetnek. Kereskedésről szó sem volt. Csak marhatenyésztés 's vadászat volt a' lakosok' foglalkozása. Azért annyi kicsapongás, kóborlási szenvedély, henyélési ízlés, rabláshoz ragaszkodás, árulás 's kegyetlenkedés.

Úgy szólván, semmi kézmű nem gyakoroltatott e' vidéken, csak ama' csekély, mit az oláh gyártott. Hitvány'viskókkal, miknek fűzcsereny- 's szalmafonadéka volt, 's agyag- vagy krétaragaszszal fűdettek, foglalkoztak a' férfiak, kik konyhaedényeket 's fazekasműveket is készítenek. A' néember kendert 's gyapjút font 's szőtt; ezt különbféle színre festé, 's azzal ruházá családját.

Míg a' barbarok' martaléki voltak, addig a' zsarnok-kormány alatt, az emberiség, baromi állapotig volt lealázva. Valóságos lelketlen gépek, 's nem jobbak, mint azok, mellyek mellettök az erdőkben lappangtak.

Igy volt ez hajdan. De a' halhatlan Károly, 's discsőült leánya M. Theresia akarák, 's 60. évnél kevesebb idő alatt, nép 's tartomány lőn alkotva.

Mercy az akkori kormányzó sok lélekkincscesel bírt: valósítani a' nagy tervet. Hadi erényeihez mély political belátás szövetkezett; 's ez tapasztalásokkal párosultan tanúsítá: hogy egy nagy emberbarát mindenkép érdemli: hogy a' legjobb uralkodónak legyen védencze.

Belgrád' bevétele után, hadi kormány hozatott e' tartományba. A' katonaság hadi alakba öltöztetett: védeni a' hon' széleit; 's a' temesvári várkormányzótól függött.

A' törökmecsetek keresztyénegyházakká alakítottak. Temesvártt a' legnagyobb mecset, templomul használtatott a' jesuiták által. Ez szolgált székesegyházul is, hol Nádasdy László gróf, akkori csanádi püspök végzé isteni tiszteletét.

Mercy igen sokat tett a Bánáthban. Hogy czélszerű kincstári igazgatást hozzon-be, 12 kerületre osztá azt, u. m. Temesvár, Becskerek, Csanád vagy Sz. Miklós, Csákova, Lugos, Versecz, Lippa, Facsád, Karansebes, Orsova vagy Mehádia, Pancsova és Új-Palánka. Serviában: Szendrő, Kolumbács, és Negodin. Minden kerületnek egy igazgató (Verwalter) adatott; 's több helyen egy al. Minden faluban egy bíró — knéz — volt; ezen kívül bizonyos számú falunak egy főbírája — oberknéze. — Röviden szólva, minden állományi, gazdasági 's törvénykezési tárgy, kivévén azonban a' hadi dolgok' kezelését, e' tisztviselőkhöz tartozott. A' parancsot, levélhordást 's megrendelést, huszárok 's hajdúk teljesíték. Miből kitetszik: hogy a' katonasági rendszer, amattól elválasztva, különös hadi tisztviselők örökülésére volt bízva.

A' nép' nyelvét értő művelt egyének' hja miatt, egy idevaló oláhra vagy ráczra, két három kerület' igazgatása is bízott. Példa erre mehádiai születésű Raczdám János, ki 1726. körül egyszerre a' lugosi, lippai 's karansebesi kerületekben volt igazgató. Tanúsítja ezt e' fölírás: „*A edificata haec Ecclesia per me Joannem Ratzdam de Meadia, supremum Praefectum inclytorum districtuum Lugosch, Caransebes et Lippa. A. D. 1726.*“

Mercy német-olasz- 's spanyolgyarmatokkal népesíté e' tájakat. A' többek közt a' mai Torontálra vonatkozólag, Új-Pécsét németekkel, Becskereket spanyolokkal szaporítá. Látni ezt, 1728-ik évben Mercy által Bécsben kiadatott földabroszból. De a' spanyolok, a' mocsárbűzzel terhesült levegőhöz nem szokhatván, úgy mint az itt született ráczok, elhaltak majd mind.

Mercy hítt-be ügyes föld- 's kézműveseket, 's kivált olaszokat a' Bánságba. A' festő csülleget — *isatis tinctoria* — 's pirosító húzért (*Färberröthe*) tenyészteté. A' karórépát is, minek magvából olajat

sajtoltak. A' benszültteket, czélszerűbb gabonatermesz-
tésre szállítottetésre és selyemtenyésztésre szoktatá. Sok
eperfát ültetett a' Bege' mentében; de itt a' vizenyős-
ség miatt teljesen nem sükerülvén, a' hegyesebb tájakon
művelteté. Halálos büntetést szabott a' fasértőkre, mi
két három ízben rögtön végre is hajtatott. Ő alapítá a'
temesvári gyár-külvárost. Abban papirosmalom vasdrót-
húzási 's szerkovácsműhelyek, hollandi olajsajtók emel-
kedtek. Ötvösök, réz- czínművesek, kovácsok, kerék-
gyártók, sarusok 's szabók települtek ide. Készítének
kalapokat, arany- ezüst- és selyempaszományt, szegélyt.
Egy posztógyár is alakult, 's nem messze az epresektől,
Abbate Rossi mantuai' fölügyelése alatt, épület emelke-
dett: hol selyembogarak tenyésztettek, gombolyítottak,
szövettek 's földolgoztattak. E' gyár' első zsengeji az ol-
tárnak szentelettek, 's 1780. körül a' temesvári székes-
egyházban láthatók voltak. A' második dolgotat a' ki-
rály, Erzsébet Krisztina nejének ajándékozá, mint első
divatot, melly Franczhonból, csak imént érkezett. Végre
hogy mindent e' szűk helyen ne említsünk: Mercy' föl-
ügyelése alatt épült a' begei csatorna, melly 1750—
1754. újra ásattatott. Ő alatta emelkedtek a' fő- 's al-
lgazgatók' 's tisztek' szállásai.

A' spanyolháború Olaszthonba szólítá Mercy: át-
venni a' tábor' kormányát. Ideiglenes kormányzóul, te-
mesvári várparancsnok Engelshofen báró helyettesített.
Mercy örökre oda maradt. Párma' falai alatt, hőshalál-
lal végzé a' csatasíkon díszteljes életét. 1736-ban Engels-
hofent Hamilton gróf váltá-föl, 's ezt 1737. Neuperg
gróf követé.

Azon hírre; hogy 1737-ben Bányalukánál, a' tö-
rök Hildburghausent megveré, 's a' hegyeken keresztül a'
Bánságba siet, az új gyarmatok' nagyobb része futni kez-
de. Temesvárt, a' gyárváros, csak hamar elhagyat-
va látá magát a' gyárnokoktól. E' fölött dögmirigy is
kezde itt 's a' vidéken mutatkozni, melly még akkor szé-

lesen el nem terjedt, hanem inkább lappangott. Később nagyobb fokozatra hágott mérge.

Neupergnek a' táborhoz kelle menni. A' beállott 1739-ben, a' bánsági ideiglenes kormányzás, a' derék Engelshofen báróra bízatek.

Az 1739. sept. 18-ki belgrádi békekötés után, ismét vissza-tért Bánátba a' nyugalom.

Neuperget a' kormányzásban Succow báró követé. A' népesség már ekkor nagyon meggyérült, had 's dögmirigy által, melly csakugyan nem sokára megszűnt. Ez is elhalt. Engelshofen báró nevezteték-ki kormányzónak 1742-ben. Sok történt ez alatt. Többi közt, ekkor épült a' temesvári székestemplom is sz. György' tiszteletére, mint M. Theresia' jótékonyasága' egyik nagyszerű emléke. Az 1731-ben visszaállltatott püspökmegye, Falkenstein Albert báró' csanádi püspök' gondjaira lön bízatva. 1739-ik évben a' csanádi püspöksüveg Sztaniszlolics Miklós' — bolgárfi — fején díszlék. Többnyire minden katonai laktanya, az újpécsi is Engelshofen' műve.

Mercy' rendelvényei 's intézetei közt, az egy eperfa- és selyemtenyésztés tartá-fön magát; de nagyon csöndesen haladott. Rossi apát, már most csanádi kánok, volt még akkor is a' fölügyelő.

A' népesülésre jó jelek mutatkoztak. Számos rácz, görög, megúnva a' törökjármot, lepte-meg a' Bánságot. Sztaniszlolics Miklós nikápolyi püspök, sok gazdag bolgárcsaládot hozott ide, 's egy része 172. család, összesen 2200. lélek, 1741-ik vagy 1742-ik évben Torontál-vármegyében Besenyőn települt-meg.

1743-ban ápril. 24-kén a' ráczok' kiváltságai, Uhlefeld 's Bartenstein grófok' aláírása alatt, Bajor- Cseh- 's Olaszthonban tett hasznos szolgálatukért megerősítetttek.

Az 1751-ki hongyülés után, mivel a' Tisza 's Maros melletti határőri vidék, a' honhoz csatoltatott, több ezer szerb, a' fegyvert jobbgysággal fölcsereálni nem akarván, oroszthonba vándorlott, 's ott Új-Serbiát alapítá.

Ezen év Bánátra nézve különösen figyelemre méltó. Kämpf báró bizaték-fől: megtudni a' tartomány' jelenlegi rendőri 's gazdasági állapotát, 's elhatároztatott: a' mostani katonai kormányt, nagyobb részben kincstárvá alakítani-át. Ekkor az egész Bánság, következő kerületekre volt fölosztva: Temesvár, Becskerek, Csanád, Lippa, Versecz, Lugos, Karansebes, Mehádia, Új-Palánka 's Pancsova. Ezekből a' pancsovai, újpalánkai 's mehádiai kerületek egészen, a' karansebesiből 20. helységnél több, a' becskerekiből pedig, mindjárt a' Tisza mellett néhány kevés falu katonai kormány alatt maradtak. A' többi kerületekre nézve, egy királyi kincstári tartományi igazgatóság — Landesadministration — alapított, a' bécsi udvari kincstár' rendeletéből, a' Bánságot austriai törvények 's szokások szerint kormányzandó, 6 ülnökkel, tollnokokkal, több pénztári bankó- erdő-építész- 's igazságszolgáltatási tiszttel. 1752-ben e' szék' első elnökévé — präsidens — Perlas gróf neveztetett; ki alatt sok hasznos intézet keletkezett, 's ráczokkal, oláhokkal ismét több falu szállított-meg. *)

A' nyugalom' ölében, népesítések történtek. 1763-ban Laff csanádi ellenőrre volt a' népesítés bízva. Minden család házat földet kapott, 's szükséges vonó marhát, takarmányt 's gabonát egy évre, szántási 's más gazdasági eszközökkel; avagy készpénzben részesült, mit három év alatt, apránkint fizethetett-le.

Laff 1764. 1765-ben Csanádot, Perjámost és Sz. Miklóst németekkel szaporítá. Knoll a' temesvári kerület' igazgatója, építteté Billétet 1766-ban 254. házzal. Hildebrand igazgatószéki tanácsnok, alapjából építteté-fől 1767-ben Haczföldet — a' régi Zsomboly' helyén — 40. Nagy-Jécsát 202. Csatádot 202. házzal.

Emlékezzünk-meg e' helyen Fremaut Miksa németalföldi származású mérnökről. A' levegő' tisztítása, 's

*) Grisellini mondja: hogy Perlasváros ezen elnöktől kapott nevet.

széles tájak' nyérése is czél lévén, e' mérnök' hívattatott ide. Ennek terve után készült a' kostili zsilip, 's csatorna, melly a' Temes' egy részét a' Begébe vezeti. A' topolovecki is ennek terve, mellynek a' Bege' fölőszlegvizét, a' Temesbe visszacsapolni volt czélja. E' szép 's hasznos vállalat, 1759-ben kezdetett, 's 1760-ban minden elkészült. E' mérnök' második terve volt: az iláncsai nagy mocsár' alsó részét kiszárítani; de ez 1768-ban vitetett-ki. A' Berzava 's Birda közti csatorna' utolsó vonala akkor készült-el, 's ettől egy keresztbefutó átvágással Dettáig Szóka felé alkalmaztatott: hogy ez a' Birda' vizeit fölfoghassa. Fremaut azonban, Triestbe 's Aquilejába hívattatott a' királynő által; 's így tervének végső kivitele, Steinlein 's Kosztká mérnökökre lőn bízva. Ezek 1767. 1768. 1769-ben az iláncsai mocsár' alsó részét keresztülmetszék; Sz. Mihály felé Alibunárig erős töltésekkel hosszíták; és így egy része a' mirigyese mocsároknak kiszárított.

Perlas nem volt barátja a' riskása földeknek. Jó levegőt kívánt e' tájnak, 's oka ez. Némelly majlandiak Giroda' határában tenyészték azt, és pedig szép sikerrel. Innen Omorra tétetett-át; de itt sok nehézség tünt-föl, 's abbanhagyák.

Perlas egy, honi termékekkel kereskedő társaságra fordított különös figyelmet. Marha, faggyú, nyúlőr, méz, viasz, leveles 's készített dohány, gabona 's takarmány' minden neme szolgáltak ennek tárgyúl; 's mivel a' társak közt, senkinek sem volt kellő ösmérete 's belátása a' munkálatot vezetni, a' társulat nagy veszteséggel oszlott-el. Egy más társaság is, melly a' kereskedést, egy bécsi gazdag váltóház' számára vállalá-el, szinte megbukott. Illy eredvények közt fejezé-be Perlas, 1768-ban elnökségét.

1768-ik év' vége felé Clary gróf lőn praesidens. Ez alatt történt a' földek' szabály szerinti fölosztása. Minden házra 32. hold számíttatott, 's ez itt az úrbér' kez-

dete. A' maradványföldek haszonbérbe adattak. E' czél' megközelítését, egy közönséges tartományi mérés — Landesmappirung — előzé-meg. Majd később, minden határ külön is fölvétetett. A' még osztatlan földeket, a' kormány idegeneknek szánta.

Valóban 1768- 's 1769-ben Grabác és Bogáros, mindegyik 200. házzal épültek, amaz Hildebrand' ez Neuman' gondjai alatt. Neuman' fölügyelése alatt végeztettek-be 1770- 's 1771-ben Kis-Jécsa 100. Mastort és Heuföld mindegyik 78. Charleville és Solthurn, — hol németek 's lotharingek vegyesen laktak. — egyenkint 62. házzal. E' szomszédos faluk mindnyájan a' sz. huberti plebaniához tartoztak. Ez időben lön kész Neuman Albrechtsfluron 80. Marienföldön 124. házzal. Ezen évben készítettete Hildebrand Oszternben 50. Gottlóbon, Trübswetteren, mindegyikében 200. házat.

E' gyarmatosításokon kívül, ráczok - 's oláhokkal is telepítették más faluk. Ezek közül egy, az azon korbeli elnök Clary' nevét kapta, 's a' régi Péterd falu' helyén emelkedett.

Ez alatt e' tartomány' általános térképe elkészült. Most már az egyenkinti fölmérések eszközöltettek; 's a' kezdet, a' temesvári, csanádi, becskerekai 's csákovai kerületekkel tétetett. Majd tervezők jelentek-meg: a' len-'s kendertenyésztést előmozdítandók. De ezek nem bírtak elég belátással 's tapasztalással; 's kísérleteik sikertelen maradtak; pedig az udvar' bőkezűsége által már gyámolítottak is. Az omori ristenyésztés ellenben újra lábra kapott. A' selyemtenyésztés is változásokon mentkeresztül. A' kormány ekkor egy **lb.** galetaért, — selyemgubóért — fél forintot fizetett.

1771. júl. 20-án jelent-meg az ily rendszabály, a' magyarhoni világi 's egyházi szerbgyarmatok' ügyei fölött, melly az 1767-ik évben tartatott temesvári szerbcongressus' eredménye.

Ne feledjük. 1769-ben a' ráczok Becskerekén sza-

badalmat nyertek: magoknak tanácsot választhatni, egy királyi biztos 's kir. ügyész alá rendelendő.

1774-ben, a' kikindaiak hasonlót nyertek, minden hozzájuk tartozó helyek' részére is, mellyek következők voltak: Keresztúr, Josephova, Nevelin, Mokrin, Frányova, Kárlova, Basahíd és Kikinda. Ezek akkor majd a' becskerekai majd a' csanádi kerülethez tartoztak.

Ez időben tette-le Clary gróf az elnökséget, 's utódjaül Brigido Jó'sef lön kinevezve, egy mély belátású őszinte 's lelkes férfi. Bejárta ez a' Bánságot; kilesé a' régi 's jövevénylakosok' jellemvonását; megvi'sgálá a' törvényes, rendőri 's gazdasági eljárásokat, a' népesség' számát; 's ezekből a' karzat' erejét egészben, valamint az egyes családokét is, figyelemmel adózásaikra kiszámolni törekvék. Ezeknek érett megfontolása után dolgozák ki tervét. 1775-ben januárban Bécsbe útazott: azt legfőbb vi'sgálat alá terjesztendő. Elfogadtatott. Szerinte a' kincstárhoz tartozott egész tartomány, 4 kerületre — Kreis — osztatott; 's ezek ismét uradalmakra 's helységekre: hogy ez által a' népesség' számát a' helyzettel, iparral, földműveléssel 's a' viselni kellett adózással, az arány' bizonyos nemébe lehessen hozni. E' kerület' első tisztje, kerületi főnöknek — Kreishauptmann — czímezte-tett, 's mellette 1. segéd, 2. biztos, 1. tollnok, 1. iktató, írnokok 's gyakornokok működtek. Minden uradalomnak egy gazdatisztje volt. Ez ügyelt a' jövedelmekre; számolt a' kerületi főnöknek; a' pénzt a' kincstárnak bekezelé; földművelésre ügyelt; a' nyakasokat, nyugtalanokat 's gonosztevőket a' kerületi tisztségnek — Kreisamt — adá-át; hol egy bűnbeli bíró 's alárendelt személyzet is találtatott. Idővel, e' 4. kerületből álltak-elé a' régi feledett vármegyék. E' kerületek következők voltak: csatádi, temesvári, verseczi, lugosi. Az első 1776-ban már teljesen rendezve volt.

Brigido Jó'sef kevés időre Galiciába, 's Lodomeriába küldetvén, az alatt Brigido Pompeo helyettesített.

A' kikindai községet kiegészítő helységek nagyobb részint a' kincstárhoz csatoltattak; a' tisztkar behelyezettett, 's tagjai a' hűségi esküt letevék. E' szertartásnál a' temesvári ráczpüspök is jelen volt.

Figyelmet érdemel még egy terv. Brigido egy építészivatal' — Bauamt — létrehozását tervezé. Ennek tiszte: fölügyelés az épületekre, javításokra 's vízépités-ekre, vízvezetés - 's hajókázhatóvátételre, örlő- 's fűrész- malmokra 's más gépelyzeti művekre, mocsárok' szá- rítására, folyók körüli töltésekre 's a' t. E' terv elfogad- tatott, 's hatvanezer forint rendeltetett e' végre évenként fordíttatni. Egy építés- 's vízmértan' oktatója vitte az igazgatást. Ide útasíttattak a' kincstári mérnökök 's gya- kornokok; 's ez által az intézet e' tudományok' valódi növendékházává varázsoltatott.

Jeles elnökségét 1777-ik év elején fejezé-be Brigido. Őt vérrokona Brigido Pompeo követé hivatalában. Az el- halt Sztaniszlóvc's cath. püspök' helyébe, 1750-ben a' belgrádi 's azzal egyesített szendrei székegyházból Wag- reimi Engel Antal gróf lépett; de ez is elhúnyván, 1777- ben a' csanádi püspöksüveggel, Christovich Imre pécsi prépost, ápril. 11-kén tisztelteté- meg.

Óhitű rokonink' vallási dolgait, Csernovics Arsen ipeki patriarcha hozá e' tájakon rendbe. Ő szentelé- föl Sitibicza Spiridiont karansebesi vagy verseczi püspökké; 's a' temesvári püspöki méltóságot, Diakovics Izaiára ruházá, ki székét Becskerekre tevé-át. Diakovicsot Jo- annovics Vincze követé. Később temesvári püspökké Put- nik Mózes, karansebesivé Popovics János — melly utóbbi Verseczen lakott, — iktattattak-be, mind ketten 1774-ben,

Bánátnak 's illetőleg a' torontáli részeknek e' kori népességét meghatározni lehetlen. Petit Sámuel Dave- nants' 's mások politcai számítási szabályai szerint nem lenne nehéz, négy-szeg mértföldeket vevén-föl, a' népes- séget megtudni; de az itt nem eszközölhető. Az emberi- ség e' tájakon nem élvezett mindenkor hasonszerencséjü

korszakot, aránylagi szaporodást eszközlőt, mint másutt, hol a' béke' öléből a' társas élet' boldogsága, a' fölösleg' minden neme virúl-föl. Itt a' történetekre hivatkozhatunk. Lélekösszeírás itt nem volt. A' katonai kerületek, czélszerű adatokat nem szolgáltathattak csupán bizonytalan számításokat. Az oláh- 's ráczpópák, azt sem tudák, mennyi lélek volt gondjaikra bízva. Sem kereszt-ségi sem halálozási anyakönyvet nem vezettek.

Egy, Clary gróf alatt készült, 's a' temesvári számvivői hivatalból kivett lélekösszeírás, következő eredményre mutat. Szerinte:

A' becskerei kerület	16,319.
Karansebesi dto.	29,828.
Csákovai dto.	38,110.
Csanádi dto.	29,733.
Lippai dto.	31,402.
Lugosi dto.	34,034.
Temesvári dto.	46,868.
Verseczi dto.	75,108.
Temesvár városa	6,718.
Vinga dto.	1,128.
Kikinda 9. faluval	10,491.
	<hr/>
	317,928. lélek.
Oláhok	181,639.
Ráczok	78,780.
Bolgárok	8,683.
Czigányok	5,272.
Német - olasz - francziagyarmatok	43,201.
Zsidók	353.
	<hr/>
	317,928. lélek.

Ha ehhez veszük a' pancsovai, ujpalánkai, mehádiai katonai kerületeket, 's a' Karansebestől elvett 23. katonai falut, a' Bánság' népessége valószínűleg négyszázötvenezerre rúghatott. A' kincstári kerületekben a' hely-

ségek' száma 511-re hágott, mellyek közt, 44. új gyarmat találtatott.

A' cigányok' élete e' korban is vándorlás volt. Városokba telepedniök tilalmaztatott. *) M. Theresia engedé-meg nekik a' földművelést, 's lakhatást, de csak a' faluk' szélein, 's a' bírhatást is. Csak a' közönséges adót fizeték, 's újbánságiaknak neveztettek. Egy azon időbeli író, így beszél az idevaló cigányokról: „A' cigányférfi oláhosan öltözködik: a' némberek midőn szoptatnak, emlőjük annyira megnő: hogy nagyobb a' gyermeknél.“ Az egyiptombeliek ebben tarták legfőbb kellemökét. A' meroei asszonyokról, — Egyiptus melletti tartomány, — így ír Juvenál:

„In Meroe crassa majorem infante mamillam.“

A' főknéz volt a' legfőbb polcz, mellyre a' dolgozó osztály léphetet. Azonban e' helyre, gazdasági igazgatók alkalmaztattak későbbben, az újonnan rendezett 4. kerületben. A' knézek az oláhoknál, sem írni sem olvasni nem tudtak. Rovásokkal adának számot. Egy főknéz évi fizetése 120 ft. volt. A' knéz' élvezete csak a' hivatalviselhetésben állott, 's abban: hogy házánál botot 's bilincset tarthatott: megfenyíteni a' rendzavarókat 's gonoszokat.

Mercy' idejében az oláhok hosszú életet éltek. Rovin Jankó, a' karansebesi kerületből 172. Sára neje 164. évet élt. 147. évig éltek együtt házasságban, 's 1728-ban haltak meg.

És ezek közt viradt a' bánsági hegyek halmok 's rónák fölibe az 1779-ik év. Az 1741-ik évi 18-ik törv. czikk' következtében, M. Theresia, az anyaországhoz

*) *Hinc illae lacrymae!* Ezért szokik olly nehezen most is e' nép rendes házakba. József császár ellenkezőt tőn a' zsidókkal. 1782 adá-ki ama' nevezetes türelmi parancsát; mert az előtt Pesten lakni zsidónak tilos volt; vásárra is, csak két izraelitacsaládnak volt a' bejövetele megengedve.

csatlá a' Bánságot, 's így Torontálvármegyét is; 's ez, visszakapcsolatási ünnepét, 1779-ik évi július' 13-án, Becskereken, Niczky Kristóf királyi biztos' vezérlete alatt ülte-meg. E' napon választatott-meg új tisztkara; 's hajdani „Torontál“ nevezetét a' vármegyei helyhatósági jogokkal visszanyeré, 's ezek kir. kiváltságos levéllel is megerősítették. Azonban erről máskor.

f.) Torontálvármegye' nevezete.

Árpád alatt bejött őseink, Anonymus szerint, több várat találtak e' honban, mellyek mint Bihar, Nyitra, Gömör, Ung, Nógrád 's a' t. már a' vezérek alatt, vármegyéknek adtak nevet. Elé számlálja a' névtelen író a' magyarok által itt talált kész várakat; de ezek között Torontál' váráról emlékezetet nem tevén, ez vagy nem létezett, vagy már romjaiban hevervén, csak nevét tartá-főn. Hogy azonban később, kivált Gejza vezér alatt, az ország' nagyobb részének vármegyékre történt osztásával, a' magyarok mindenütt építének alkalmas helyeken várakat, *) mellyeknek bizonyos határok közé szorított falvakat vetének alája, szinte nyilvános. E' tájakat azonban Árpád alatt „Capitaneatus Kund“ névvel czímezzék, 's a' vezérek alatt alig leheté vármegyékre fölosztva, mert mint történetíróink állítják, e' vidéken soká nem létezett alkotvány, hanem rendetlenség; mit még a' sz. István' uralkodása' előéveiben lecsilapított zavarok tanúsítanak. Egyébiránt Achtum, ama' Csanád által leküzdött büszke zendülő, történetírásunkban úgy jön-elé, mint végvidéki parancsnok, nem pedig mint e' vagy ama'

*) Severini. Consp. Hist. H. Pars Post. in Prolog. Anonymus írja: hogy a' magyarok' bejövetele előtt is léteztek vármegyék sláveredetűek, 's azután tüstint újak alakítottak, u. m. Borsod, Zabolch, 's a' t. Továbbá Introductio in opus coll. Norm. Constitutorum sub Josepho II. P. I.

vármegye' parancsnoka, főispánja, vagy bár milly című főnöke.

Hihetőbb tehát: hogy sz. István, a' zendülés' e' vidékén, a' nyert diadal után, hozott-be állandó rendet. Bizonyosabb: mikint ennek királykodása alatt osztaték vármegyékre, Dacia riparia' e' része, 's Torontál' vára vagy újból építtetett a' réginek omladékain, vagy más helyen emeltetett alapjából. És mivel kétséget nem szenved, sőt ha körülnézünk, a' magyar hazában szinte mindenütt várak adtak a' vármegyéknek nevet, bizton állíthatjuk: mi szerint e' vármegyének is, Torontálvár adott nevezetet.

Honnan származik, vagy honnan alakítottatott „Torontál“ szó? meghatározni nem tudjuk. Ha igaz az: — mit nem is alaptalanul hisznek sokan, — hogy majd minden régi vár 's város, kereszt- vagy vezetéknevektől, 's csak ritkán más körülményektől vette nevét; úgy e' szóban, egész idegen nyelvű értelmet vélünk lappangni; mert azon gyanúk: miszerint Térentül, Túrontül, Toronytáj, Tarandtáj, Tarantula, Turán, *) Tarantó, Tarento, Thurnthal, 's több illyetén magyar-olasz-spanyol-svéd-német-és zsidószavak' bármellyike adott volna is nevet e' vármegyének, alkalmasint soha be nem valósítható sejtalem, 's a' képzeletnek bábjátéka marad.

Sokfélekép írták e' vármegye' nevét az őskorban. A' pápai tízedlajstromban 1332 — 1337. — mit alább látandunk, — Torontal; a' budai káptalan' egyik 1422-ki oklevelében Torontal; az 1447-iki hongyülési íróvány Thorontal; ismét egy más oklevélben Thoronthal; megint másban Thoruntal; egy régi ügyészi vallásban Tharontal; a' csanádi káptalan' 1469-ki egyik okiratában Torontal; 1498: 16. t. cikk. Thoronthál; 1552: 21. t. cz. Torontal; Bonfin, — ki Torontál' virágkorában élt, —

*) A' Perzsáknak Turan nevű földje volt. Ez a' régi ázsiai Scythia, bölcsője sok nemzetnek.

Torontal; Müller' nagy földabrosza Torontál; Sigler Chronologiájában Toronthál; Szegedi, — hogy mindent ne említsünk, — már épen Tarantál névvel czímezik e' vármegyét. *)

Íróink ábrándozó szeszélylyel származtatják Torontálvármegye' nevét. Bél Mátyás írta: hogy Torontál, Thurn vizétől nyerte azt. Szegedi a' vármegyék' lajstromában, Thurt már jelesb helynek állítja benne, 's úgy gondolkodott: hogy Tarantál, Thur helytől vette nevezetét. Túróczy Ungariájában Thur várostól származtatja. Timon pedig már épen azt mondja: hogy Torontál nevű hely és család létezik hajdan, 's hogy a' Torontál-név németnyelvből eredett. Alig áll egyik is. Thurn vizet, legalább korunkban, sem ezen, sem a' szomszéd vidéken nem ösmérünk; Thur helységet vagy várost, sem a' mostani, sem a' régi korból nem tudunk. Csak a' szomszédhatárnokok — kivált csentai- barandai- 's perleszi-ektől hallunk egy helyet Turuntalnak neveztetni. Erről alább. Ha már Árpád alatt is állottak Torontálvár' romjai; adhattak ugyan annak nevet romai- görög- bolgár-longobard- 's más féle az őskorban itt csatangolt nemzetek. Azonban e' tengersíku vidéken, alig volt ok „thal“ németvégzettel jelölni Torontál' várát; midőn e' környék a' völgyet hegyet, csak híréből ösméri.

Nem csoda; hogy illy keveset tudunk Torontál' hajdanáról. Már a' magyarhaza' többi része élvezé a' békét, 's ezt török-vadkény fojtogató még sokáig. Az innen kiszorított értelmes lakosok' unokájának is kimúlta után, szabadult-ki végre lánczai alól, a' már akkor töröktartomány. Két századon keresztül, senki' ajka nem említé a' „Torontál“ nevet, 's így emléke is kihalt az emberek közül, annál inkább: mert Tserning „das Königreich Hungarn, nach 12 accurratesten Karten, Nürn-

*) Bombardy, Bonfin, Túróczy, Bél, Szegedy, Buday, Verbóczy, Timon, Kovachich, Müller, Corpus juris, Fessler 'stb.

berg 1687. 8-o 12 Taf.“ a' hajdani Torontál' területére Rascia nevű földet iktat. Ennek azon eredvénye lön: hogy valamint Galiciát 's Ramát mérnökeink a' Magyarbirodalomban soká keresék; úgy e' vármegyét is hasztalan kutatak; 's midőn visszacsatoltatása elhatározta-ték, fekte 's határai nem nyomoztathattak ki. *) Az 1722-ben országosan kirendelt biztosok, sem helyére, de e' helyeken hírére sem találtak Torontálnak; mert a' Giacomo Cantellio' nyomán indúlt többi földírók, Torontált Bihar 's Kül - Szolnok' széleire helyezék hibásan; 's mi a' Müllernek 3-ik Károly alatt készült földabroszán, Torontál' mostani helyére, Temes- és Csanádvármegyéket látjuk tétetve, Torontált pedig, a' Kúnság', Kül - Szolnok- 's Békesvármegye' téreire iktatva szemléljük.

Torontál- 's Bodrogvármegye, még 1722-ik eszt. is olly ösméretlen volt: hogy e' két vármegye' valamellyikének, 1729-ki höngyülésen megjelent követét, — ha csakugyan küldé oda valamellyik illyet, — valamelly gúnyíró, ekkint csipkedé-meg:

„Non sedes, ignota fides, dubius Comitatus,
Non proprii crines, nuncius iste quis est?“ **)

„Széke titok, hite is, kétséges vármegye, és még
A' haja is másé, e' követ ó kicsoda?“

*) Még most is azt hiszik némellyek: hogy Torontálvármegye, hajdan Kevevármegye volt. Sem a' mostani, sem a' hajdani Torontálvármegye, Keve' romjain nem született. Nem a' hajdani; mert a' legrégebbi korban is szinte egy időben emlitik az oklevelek Keve- és Torontálvármegyéket. Nem a' mostani; mert ez Temes' Csanád' némelly részein és Torontál' régi rónáján vonúl-el, ha kiveszük azon csekély tért, melly a' Berzava' vizén túl fekszik, 's hajdan Kevevármegyéhez tartozott. Sőt a' régi Torontálnak egy két négy-szeg mértföldet tevő része jelenleg, a' régi Kevevármegye' területén, — a' mai németbánsági végvidéken — nyúlik-el, azon része t. i. mellyen hajdan, Torontál' vára diszlék. És így a' dolog inkább megfordítva áll.

**) Timon Imago nov. H. p. 53.

g.) Régi határai. *)

Ez a' föld mellyen annyiszor	Itt küzdtenek a' honért a' hős
Apáid vére folyt:	Árpádnak hadai,
Ez, mellyhez minden szent nevet	Itt törtek - össze rabigát
Egy ezredév csatolt.	Hunyadinak karjai.

Vörösmarty.

A' mennyiben több rendbeli oklevélből egybevetni lehet, úgy látszik: Torontálvármegye' határai sz. Istvántól a' mohácsi vérnapiig soha nem változtak. E' sejtést megerősíti azon körülmény is, miszerint soha oklevelek, e' tekintetben össze nem ütköznek egymással, **) mint ez más vármegyékben történik. Hosszas búvárkodásink nem elégtének-ki ugyan minket teljesen e' részben; mert e' vármegye' hajdanát sötét árnyékban tartja végzete, 's vannak századok, mellyek alatt úgy látszik: mint ha e' vidék ki lett volna törölve az élők' könyvéből.

*) Pray Spec. Hier. Hung. P. II. p. 374. így írja-le e' vármegye' határait. Magyarúl így hangzik: „Kevev, — a' mai Kúvin közel Pancsovához. — Úgy hiszem e' hely adott nevet, a' rég elenyészett Kevevármegyének. A' kir. oklevelekben többnyire össze is köttetik Krassóval, 's nem ritkán Bodrog. és Torontállal; 's ezeknek gyakran ugyanazonegy főispánja 'volt. Bizonyos pedig: hogy Krassóvármegye, az oláhországi havasokkal volt szomszédos Szörénynél; Torontálvármegye pedig, az Aranka-folyótól, melly már mocsárrá alakult, a' Tisza' mentében, délnek Becskerekig nyúlt. E' szerint Kevevármegyét keletről Krassó-, éjszokról Temes-, nyugotról Torontálvármegyék, délről a' Duna környezék.“

**) Csak Oroszi helységben látszatnak összeütközni az oklevelek. A' Pogányféle adományleveléül Oroszit Temesbe helyzi, a' pápai tizedlajstrom pedig egy Oroszit Torontálba állít. De figyelmesen vizsgálva a' pápai lajstromot, az hátrább a' temesi főesperességben, ugyan azon évben, egy más Oroszi helyről is tesz említést. Így hát Temesben is Torontálban is voltak Oroszi nevű helyek, 's az összeütközés elenyészik.

Azonban meglehetősen hozzávetéssel így határoznók-meg Torontálvármegye' régi területét, a' hasonlítást a' mostani Torontállal tevén.

Becse' vára- 's városánál kezdve a' határokat, innen a' Becskerek alatt folyó Tisza szolgálta határul egész addig, hol ez a' Dunába ömlik. Itt a' Tisza' torkolatát tevén pontúl, e' vármegyei határvonal Bókaig, a' természeti helyzetet is figyelembe véve, úgy gyűrűzött a' Temes mellett: hogy az említett torkolathoz nem messze esett mai turuntali pusztá, a' csentai, perlasvárosi, farkasdi, orlováti, bótosi 's neuzinai határok, a' régi Torontálvármegye' területét tevén, azon túl Kevevármegye' törvényhatósága — a' mai németbánsági végvidék, — kezdődött. És mivel a' pápai tízedlajstromban, Bóka, Módos, Csávós, mint torontáli, ellenben Kanak mint a' temesi főesperességi helyek, de továbbá egy 1322-ki oklevélben, Gyér is Temesvármegyébe soroztatva említettnek; bizonyos: mikint a' torontáli megye, Bóka és Kanak közt, az Ó-Berzava mellett, a' módosi 's csávosi határokon túl, a' surjáni 's tógyéri rónákig, az Ó-Birda mellékeig kigyózott; hihető levén az is: hogy azon időtájban, a' Temes, az említett falvakon majd innen, majd túl is kalandozhatott.

Csávostól Ittebe a' kanyaruló pont. Ittebe mint torontáli hely a' pápai lajstromban említettetik. Így hát alkalmassint a' közbe eső fényi 's párdányi földek Torontálvármegyében léteztek. Ittebétől új pontokat lehet ismét állítani: Bobdát és Németet. Hiteles iktatási levelek után — majd alább — bizonyos: hogy e' helyek Temesvármegyében feküdtek. De való az is: hogy Zsomboly, és ha jól látunk, Gyertyános is torontáli helyek voltak. Így hát Ittebétől Gyertyánosnak Zsombolynak fordult a' határirány. Zsombolytól Mokrint állítjuk pontúl. Mivel pedig Oroszi a' pápai lajstromban, Echehida (Kikinda) pedig valamint szinte Szóllós is igen jeles oklevelekben, a' mai Mokrinnak helyén feküdt Zenthellel torontáli ha-

tárokhoz tartoztak, azt eredvényezzük: hogy Zombolytól a' vármegyei határ, a' mai kisjécsai, komlósi 's valkányi határig terjedt. Tudván azonban: hogy a' Maros' egyik ágát régente az Aranka tevé; ez pedig a' mai Mokrin alatt zuhogott, természetesen ezen arankai széles mocsárok mellett kelle a' torontáli határnak Mokrintól Padéig elvonulni; a' padei tért mint Maroson túlit ide nem számlálván. Ezen túl ismét a' Tisza tevé Torontálvármegye' megyéjét, a' határgyűrű T. Becsénél folyt-össze.

E' pontok közé határoztaték hajdan Torontálvármegye' törvényhatósága. A' netalán beszegellett falvakat kiemelni: ama' kornak olly sűrű ködében lehetlen. Mit a' határokról mondánk, igen kevés kivétellel mind hiteles adatokon épült; 's ha e' vármegye' egykori falvai nem hamvadnak - össze, Torontálvármegye' határpontjait szinte tökélylyel határozhatnók-meg. A' mik az érintett pontokon kívül esnek, azon tájak, Keve - Temes - Csanádvármegyéhez tartoztak. Ezekből azon eredvény folyik: mi szerint, először e' vármegye, ha kiveszük azon pár négyszeg mértföldnyi területet, melly most, a' németbánsági végvidékben nyúlik - el, 's hol a' többek közt, a' torontáli vár is állott, régi térének teljesen birtokában van; 's másodsor: hogy a' hajdani Torontál, körül belől csak fél annyi lehete mint most. Záradékúl helyén van itt érinteni: hogy az Arankától szinte a' Begéig mocsárok; a' Bege és Temes közt a' Tisza mellett „becskereki tó“ név alatt mély ingoványok büzhödtek. *)

h.) Járásai, tisztkara.

Melius est civitatem regi a viro optimo, quam a lege optima.

Aristoteles. Polit.

E' részben nem fosztá-meg a' sors olly igen Torontálvármegyét mint Aradot, melly eredeti szerkezeté' ide-

*) Lásd Behamb Jo. Ferd. Notit. Hung. antiquo modernae. p. 188.

jéből nem mutathat adatokat. Az, hogy hajdan Torontál-vármegye járásokra volt fölosztva, 's bár határőri vidék volt, a' rendőrségekben alispán 's szolgabíráji kormányzák, kétséget nem szenved. Korszerűleg jutott kezünkbe az A. alatti okírat. Szerinte Olnas falu mellett, Gylet Miklós nádor elnöklött egykor, sz. János' fővétele előtt két nappal Torontál- 's Kevevármegye' nemessége' közgyűlésén. 1347-ik évben, László alnádor' előlülése alatt Olnason ismét tartatott közgyűlés, mellynek negyedik napján, arról adatik bizonyítvány: mi szerint az elébbi gyűlésben Bodoni János, Tamás' fia, Pousa' unokája' megkeresésére a' torontáli szolgabírák 's esküdtek, a' fészületet illetvén, azt tanúsíták: hogy csongrádvármegyei Arnacs-Teleke helység Bodoni Jánost örökségi joggal illeti, mellyet azonban Magyar Pál elfoglalt. *) Egy más jeles oklevél — B. alatt, — a' föntebbi állítást szinte erősíti. Ezen írat arról is nevezetes; hogy a' constantinápolyi görögudvar' szokásakint, nem fekete, hanem egészen kék tintával van írva. Valósúl ebből: hogy 1450-ben, Noaf nevű alispán 's szolgabírák előtt, bel-drei Himfi János ügyészeket vallott. A' derék Jankovics Miklós, az 1833-ki Tud. Gyűjt. XII-ik kötetében, a' 63. lapon, e' vármegye' járásai' számát kettőre határozza; és ezt alkalmasint az említetem oklevél alatt látható szolgabírói pecsétek' számáról, mi a' járások' mennyiségét valószínűvé teheti. Azonban mi e' jeles okíratot, eredetben nem forgatván, e' részben világosabb adatok' hiányában, ítéletünket fölfüggesztjük.

*) Kálmán alatt a' megyés püspök fő- 's alispánok, 's más tisztek tarták a' törvényszékeket — judicium Synodale, — hol minden május- 's octoberben, a' pörlekedők' ügyei intéztettek, 's e' hatóság, a' kir. tisztekre is kiterjesztetett. Coloman. Decr. I. cap. 2.

i.) A' vármegye' gyűlései *) 's pecsétje.

'S csak olly tanácskozás szül bölcseséget 's áraszt áldást az emberiségre, hol szabad hidegvérű tiszta át- 's belátás vezérli a' vizsgálatot 's okoskodást.

Gróf Széchenyi. Hitel.

Verbőczy' h. r. t. k. 2-dik r. 13-ik czíme szerint a' mágnások 's nemesek, csak hiteles helyek előtt tehettek ügyészi vallásokat. Ez azon meggyőződést önti belénk: mi szerint a' h.) alatt kiemelt oklevél, Torontálvármegye' gyűlésén adatott-ki, mint hiteles helyen. Volt-e a' hajdankorban e' vármegyének különös tanácsháza? állítani nem merjük. Az bizonyos: hogy a' régi időkben, hol várak léteztek, a' vármegyék' gyűlései közönségesen ott tartattak. Hogy pedig Torontálvármegye' kebelében több vár volt, a' hazai dolgokat figyelmesen olvasó, nem fog kételkedni. Volt-e már Aracson, — mert a' főnebbi oklevél itt költ, — 1450-ben vár? állítani nem akarjuk; de azt igen: hogy már 1422-ben város volt; 's lehet: e' két okból szolgált akkor gyűléshelyül. Igen hihető: hogy elébb Becsén is összehgyűltek a' rendek; mert 1399-ik évben, egy adománylevélben, — mit alább szinte olvasandunk, — ez áll: „in Comitatu de Beche.“ Valószínű: a' vigyazatlan a' járatlan adományíró „Torontál“ név helyett, azon helyet használá, hol gyűléseit szokta tartani. Hogy Olnas falu mellett 1347-ben 's az előtt is tartattak közgyűlések, főlebb érinténk.

Midőn 1477-ik évben a' 7-ik törv. cz. az ország' szegénysége miatt, a' közgyűléseket öt évre eltiltá, csupán azon vármegyéknek engedé-meg, hol sok rablás, csonkítás, tolvajság, embervásárlás 's több illy rosz tör-

*) Gyűlések már Árpád' idejében is tartattak. „Zabolch communi ergo consilio sociorum suorum, congregatione facta civium, fecit fossatam magnam, et aedificavit castrum Zobolsu.“ Anonymus cap. 21. után Cornides p. 267.

tént. E' vármegyék közt Torontál nem említettik, szép jeleül annak: hogy itt az érintett gonosz tettek annyira nem hatalmaztak-el, mint tőszomszédjainál.

Mi pecsétjét illeti; tudjuk: hogy e' hazában 1498-ik évben, Somogyvármegye nyert első, czímeres közpecsétet akkor, midőn Ulászló, a' slavoniai nemeseket is megajándékozá azzal. De 1550-ig, alkalmasint csupán az említett vármegye bírt czímeres közpecséttel; *) ezen időkorban pedig Torontálvármegye, habár Zápolya Zsigmond János' kormányától, de inkább törökönkéntől függött, 's csak hamar ezután, helyhatósági jogaitól, két századon túl lőn megfosztva. Ez ok meggyőz hennünket arról: hogy Torontálvármegyének pecsétje soha sem volt; hanem, mint főlebb láttuk, alispáni 's szolgabírói pecsétekkel erősíté hivatalos közíróványait.

k.) Városai, helységei.

Hősek' márvány- sorompójit az idő eltemeti,
A' fél világ' hódítójit feledékeny por fedi.

A' bölcs ki ma nagy lélekkel a' naphoz emelkedik;
Holnap gyáva gyermekekkel egy sírba temetkezik.

Berzsenyi.

Úgy van. A' világon semmi sem tart örökké. Egymást váltja örök bomlás teremtés, mint koszorúsunk mondja. És hogy ez így történik: hála a' végzetnek;

*) Jerney János m. a. r. t. Társalkodó' 1840. 98-ik számában 1555-ik évről említi, Ungvármegye' 5. darabából állt magyar-köriratú pecsétjét. Később latinírásút használt. Így változott a' magyar. pedig Laur. Monacis egy velencei így írt egykor: „Heu genti ne crede bilingvi.“ 1468. óta Ugocsa-vármegyének is volt pecsétje, 4. darabban: Comi — tatüs — Ugo — czia. — E' szavak elosztva, a' négy szolgabírónál tartattak. Szirmay not. Com. Ugocsa. Sőt a' zalai nemesség 1233. következő köriratú pecsétet használt „Sigillum servientium de Szala“ Pray Hist. Reg. T. I. p. LXXIX.

mert csak az enyészet' zordon képe, 's a' mulandóság' fagyos levegője, költik-fől a' zsarnok' szívében, a' dölyfös' lelkében azon megösmérést: hogy ők is csak emberek, nekik is meg kell egyszer halni, mint annak: ki rongyokban, koldúsbottal tántorg sírja felé. Többnyire mint meghaltakról fogunk szólni Torontálvármegye' alább látható városairól 's falvairól, a' mennyire az irigy kor, okleveleink' szűkében, rólok emlékezni enged.

V Á R O S O K.

Aracha, most Aracs. Torontálvármegye' láthatárán, először tűnik-fől mint cath. parochia 1332. — 1337-ik évben, a' pápai tízedlajstromban C. alatt. Akkor lelkésze András Márton volt. Majd mint város jelenik-meg 1422-ik évben, midőn Aracsot Bazalhidát 's a' t. más tömérdek birtokkal, Birini Pálnak, a' boszniai határparancsnok' fiának, Bosnyák- Rác- Bolgár- 's Albánországek' egykori fejedelme' rokonának ajándékozá György serviai despota, mint érintett évkori tulajdonosa. De már 1450-ben a' torontáli rendeket látjuk ott összeseregelve; mit a' B. alatti levél tanúsít. Mohács' gyász-órája, ide is elhangzék. Csak később dülá-el e' városka' virágait az idő. 1536-ban, mint létező helyet említi Oláh Miklós. *) 1551-ben már várával tűnik-fől Torontálban, midőn a' török' jöttére kevés őrei elhagyák. Akkor, septemb. 18-án, törökjárom alá került; és csak a' paszaroviczi 1718-ki béke menté-fől igája alól. A' zsarnok alatt parlaggá vált búja viránya e' városnak; 's még 3-ik Károly alatt, mint nyomorúlt falu állt. Várának mint szinte falvának nyoma is elenyészett. Hajdan népdús város lehet; mit az aracsi templom' romjai körül szembeötölő tömérdek embercsont is valósít. Régi gothegyháza, hol András Márton lelkésze' ajtatos fohászai rö-

*) Nic. Oláh Hung. p. 74.

pültek az égbe, jelenleg a puszta magasb téréen nyugszik, a hajdani nagy oltár fölött fölnyúló egy fődetlen tornyával, 's a homlokfalon látható ajtajával. Nehány a templomot tartó corinthusi oszlop közt, most kényökre dülnek az üvöltő orkánok. Illyen ma Aracs. Puszta. Volt, 's nem igen lesz többé. Hagyományok, csak köznép' száján szárnyalnak, tündérik, rémesek, nem igazak. A közelebb múlt években, igen éltes korában elhúnyt Balás János' csanádi címzetes kánonok' gyakori előadásából tudjuk: mi szerint ő, ifjú-éveiben látta az aracsi gothtemplomot, 's benne még egy kis, 's a nagy oltárképet. E' nagy kép szent Mihályt ábrázoló, magyardolmányban, sárga csizmában, sarkantyúval 's nagy hajusszal. E' szép régiségnek sincs sem híre, sem hamva. A gothromok is rég összerogynak vala, ha azokat 1827-ik évben, Hertelendy Ignác'z akkori alispán' jelentésére, a vármegye meg nem menti, 's a kikindai kerület által el nem sánczoltatta volna. És valóban mi magyarok, sokan hideg érzelemmel nézzük halomba dőlni legszentebb régi ereklyéinket is. Büszke öntudattal törünk újat teremteni, 's taposni a hajdan' koszorújin. Pedig, ki teremteni akar, hátra is kell néznie.

Banzalhida, Bazalhida, Bosorhida, Barsolhida, ma Basahíd. Mikor avattatott várossá nem bizonyos. 1331-ben — mint alább látandjuk — vásárokkal díszlett falu volt. Az 1332-ki pápai tizedlajstromban ismét említettik e' hely, 's benne Lőrincz lelkész hirdeté az isten' ígését. 1422-ben mint város jelenik-meg; 's György serviai fejedelem Birini Pálnak ajándékozá. Ezután fátyolt borított rá az idő.

Beche, Becze, most Török-Becse. Honnan vette eredetét 's nevét? titok. Annyi bizonyos: mi szerint több Becse nevű jövevényt 's benszülttet látunk föltűnni, már a legrégebb időkben a hazában. Első nyomára 1089-ben vezetnek némelly történetírók. Azt állítják: hogy a kúnok, sz. László alatt, egész Becse faluig

pusztítanak, a' Tisza' partjai körül *) Ezután századok is lefolytak a' nélkül: hogy Becse név csak említettnek is. Az 1332-ki pápai tizedlajstrom, Domokos Pétert nevezi mint be c s e i lelkészt.

Egy századdal később, a' serviai despoták kezdének a' magyarhonban föltűnni, mint birtokosok. Így nyerre György despota 1411-ik évben, apostolok' oszlása' napján Zathmár, és Németi városokat, Asszonypatakát és Felső-Bányát Zsigmondtól királyi új-adományilag. Mikor cseréle-el Zsigmond Belgrádért némelly magyar birtokokat? íróink az évszámban különböznek. Majd az 1411-ki kir. új-adományt zavarják a' cserelévével össze, majd a' cserét 1412, 1422, 1425, 1427-ik évekre határozzák. **) A' többek közt Be c s é t is, mint egyik cserébe adott birtokot említik. Az 1411-ki oklevél kir. új-adomány, és nem volt csere. Ebben torontáli helyek nem is említetnek. Az 1412-ki oklevél többek által hibásan használtatik az 1422-ki oklevél helyett. Ezen évben, mint a' D. alatt, Be c s é t már bírta György serviai fejedelem; de mióta? az adománylevél' hja miatt nem határozhatjuk-meg. Birini Pál rokonának 1422-ben ajándékozá már mint várost, az abból beszédett adóval 's révvel. Úgy látszik azonban: ezen ajándék teljesülésbe nem ment; mert ezen most érintett örökvallási ajándékozásban, Világosvár, Syri és Galsa is foglaltatik; pedig 1441-ben e' helyeket Ulászló király, a' despota' hűtlen-

*) Bonfin p. 159. Palma, Fessler 'a a' t. Kerchelich p. 107. Bárdosy p. 241.

**) Virág Magy. Századok 451. lap. Bonfin, Fejér Cod. Dipl. Tom. VII. Vol. V. supplem. p. 28. és sokan; de az évszámban fölötte botlanak. Hiszen ha Salankament 's a' t. csak 1425. vagy 1427. kapta cserébe a' despota, mint tehete korábban épen Salankamen 's több birtok fölött örökvallást már 1422-ik évben? Nyilvános tehát: hogy a' cserének 1422-ik évnél sokkal elébb kelle történnie. Vagy ha 1422. után sikerült, nem volt szükség a' cserelévében Salankament 's Be c s é t, mint már régi birtokát iktatni.

sége' cziméből, Maróthy László orodi főispánnak adá; 's ezen adomány is ha sikerbe ment is, nem sokára 1444-ben e' javakat Brankovics György, az orodi káptalan előtt, már Hunyady Jánosnak ajándékozá; mit nem tehete, ha az 1422-ki örökvallás 's 1441-ki királyi adomány fogantatba ment volna. De Világosvár utóbb Szilágyi Mihály' kezére került; 's 1461-ben özvegye azon joggal nyeré adományilag Mátyástól, mint egykor a' despota bír. A' rigómezei szerencsétlen harcz után, az ország' rendeletéből, Hunyadi a' többek közt, Beccsét is elfoglalá a' hűtlen despotától, 's bírta is 1450-ben. Azonban a' következzett évben az E. szerint visszabocsátá a' nagy lelkű Hunyady; 's utóbb horogszezi Szilágyi Mihálynak adá egyezésileg, 's mintegy holddíj gyanánt Brankovics György Beccsét, azon iszonyú tette' következzetében; mi szerint Szilágyi Mihály' öcse' László' életét gyilkos módon oltá-el; de 1458-ban az F. szerint, az 1457-ben 90. éves korában elhúnyt, serviai elébbi tulajdonos' flainak már ismét visszaereszté. *) Ezentúl más birtokosokról oklevelek nem tesznek említést; csupán Tubero Lajos „Commentariorum de temporibus suis p. 176.“ érinti: hogy 1490. vagy 1491. körül, György és János despoták, csak azon jószágokat bírák a' hazában, miket önerényeik által 's Mátyás király' bőkezűségéből nyertek. Értettek-e pedig ezek alatt a' torontáli jószágok is? bizonytalan. Valószínű azonban: Brankovics János volt utólsó, ki Beccsét 's a' többi torontáli jószágokat bír. **) Úgy látszik; a' Brankovics' egyik, t. i. birtokos ágának, 1506-ik év körül szakadt magva.

1433-ban egy francziaútazó is említi útazási leírásában e' helyet, — de hibásan mint falut, — a' mély 's széles Tiszánál. Az idők, váraról is tesznek említést,

*) Ludevich Albrecht Gebhard Gesch. des Reichs Hung. III. Th. s. 701.

**) Comb. Petri de Várda Epist. p. 85. 123.

's a' vízontagságokról, mik e' város' vidékét sujták. Átszenvedt csapásai mellett is, állt még a' város, e' vármegyé' visszacsatoltatásakor is. Azonban nyomorúlt állapotban. Becsének földes ura, *) mint láttuk, Brankovics György, 's ez által Birini Pál lón. Később Hunyady János, 's Szilágyi Mihály, végre ismét a' már érintett serviai despotacsalád.**) Ama' híres zömlényi Gábor diák, e' tájakon is üzte fondorkodásait hamis levélkohanás által. A' többek közt készítte egyet, melly által Gezthy László, Becse' vára, és így bizonyosan hozzátartozóji' birtokához is jutott.***) Hogy benne vármegyei gyűlések is tartathattak hajdan, az i) alatti okok úgy látszik: igazolják. Becse a' törökiga után, hamar kiheveré sebeit. 1748-ik évben, benne már cath. parochia alapított.

A' történebhúvárok közt, vita folyik az iránt, mi csoda városra 's milly vidékre kellessék helyezni, a' hajdani Tibiscum nevű romai várost? Ptolomeus és Strabo a'

*) A' derék Horvát István 1833-iki Tud. Gyűjt. X. köt. 121. lapon említi: „hogy a' Becsét is hajdan, a' Betse-Gregor franciaeredetű nemzetség, mellynek a' dicső Bethlen grófi ág tagadhatlan maradéka, bírta a' régiebb századokban.“ Nem akarunk kételkedni ez állításon; mert a' Bethlencsalád' leveleit, fölszólítások után sem vala látni szerencsénk, bár azokból később Fejér' Codexében többeket olvasánk. Itt csak azt jegyezzük-meg: hogy Kéza Simonszerint, p. 137. úgy látszik: Becse és Gregor vagy két különböző család', vagy két testvér' neve, 's így alig lehet e' két névből egy családot alakítani.

**) György despotá' czímeréhez koronázott kettős sas is tartozott, mit a' serviai császárok viseltek. E' sas' mellén, két felé osztott paizs volt, mellynek felső részén 3. fáklya, alsóján farkasalakú állat tünt-föl. Gebhard Lud. Albrecht Gesch. des Reichs Hung. című munka. Geschichte der erblichen Reichsstände Teutschland II. T. 49. s.

***) Fessler IV. Th. 1258. s.

Maros' torkolatához útasítanak*) 's Grisellini ezek' nyomán azt adja-elé: mi szerint e' város, Gallienus romai császár' idejében, neje Cornelia Salonina' kedvezése által, helyhatósági jogokat nyert. Továbbá így folytatja: az avarok' uralkodása alatt, Zambara — a' mai Temesvár' romai neve, — Beqvei- (Begei) nevet viselt a' Bege-folyótól, Morisseum a' Marostól, Csanád illy nevű hóstól, ki ezt bírta. A' régi romai szabad város Tibiscum azonban, Sunadnak neveztetett, helyreállítójától egy hercegtől, ki e' tartomány' egy részét, Marostól Horomig bírta; 's ennek egyik unokája, parancsolt e' részeken akkor, midőn a' magyarok Árpád alatt bejöttek. Itt több tévedés is tűnik föl. Morisseum nevezteték, Sunadnak helyesben Csanádnak, nem Tibiscum; és Csanád bírt ugyan sokat e' tájakon, de nem akkor élt midőn Grisellini állítja, hanem sz. István alatt, mint főlebb megmutatánk. De bár mikint neveztetett is később Tibiscum; itt az a' kérdés: hol feküdt az? Strabo's a' t. szerint, a' Maros' torkolatánál. Azonban Birken Zsigmond' 1664-ben kiadott „Der Donau Strand“ czímű 184. lapnyi képes munkájának 91.ik lapján azt állítja: hogy B e c s e Tibiscum nevet is viselt. E' helyen sokat kell figyelembe venni. Szegednél a' torkolatnál, alig lehet a' mocsárok közt hatalmas romai gyarmat. Majd a' Maros' egy része, hajdan ama' széles éren, egész B e c s e í g kalandozott, 's a' Maros' egyik ágának szinte torkolatát képezé. Továbbá az Aranka folyó is, a' Maros' egyik ágát tette, 's a' mostani Padé alatt a' Tiszába ömlött. Ezen arankai ágától, nem igen meszére fekszik a' mai Szanád. Mind ezeket fontolóra véve, hajlandók vagyunk a' régi Tibiscumot, a' mai B e c s e' téreire helyezni inkább, mint Tápé' tájára. És ha Szanád is, — most torontáli derék hely-

****) Vannak kik állítják; hogy Tibiscum vagy Tiviscum a' Temes-és Bisztrafolyók' egybeszakadásánál feküdt, Karansebeshez éjszakra egy mértföldnyire. F. M. O. Minerva 1825. 2-ik Negy. 223. lap.

ség, — egykoron talán Csanádtól vette volna nevét, Strabó' s Ptolomeus' állításai valószínűnek-be. Vonatkozólag ezekre, jónak láttuk a' következő emlékirást, mely egy régi márványról lemásolva, a' theresianumi könyvtár' ariosti kézirati közt találtatik, ide iktatni.

CORNELIAE
SALONINAE.
AVG. CONIVGI.
GALLIENI A C. N.
ORDO MUNI.
TIB. DEV. NUM.
MAIESTATIQ. EIVS.

azaz: Corneliae Saloninae Augustae Conjugi Gallieni Augusti Caesaris nostri, Ordo Municipalis Tibiscanus devoto Numini majestatiqve ejus.

Becses emléke a' régiségnek, a' Tibiscum municipium' egykori virágzásának hű tolmácsa.

Bechkereke, Bechekerek, most Becskerek. E' város' eredetét is mély homály fűdi. Az ősidőkben ennek tére romai gyarmatoknak szolgálhatott tanyául, mit Constantius császárnak, e' határban csak nem rég is több ezer darabban kiásott rézpénzei, 's különböző alakú hamvedrek, majd e' határral szomszédos bánteleki pusztán fölfedezett edények, romai téglák, 's roppant alapfalak eléggé tanúsítanak. Állt-e a' magyarok' bejövetelevel? meghatározni nem lehet; ámbár a' Fessler' nagyszerű történetírásához csatolt földabroszon, mely Árpád alatti fekvését ábrázolja e' vármegyének, egyedül Becskerek helyzetett e' vármegye' térére. *) Betlen Farkas Hist. L. VII. határozattan állítja: hogy Becske-

**) Becskerek' nevét több család visel e' hazában 's maig is viseli. Névrokonságnál fogva, méltónak látjuk e' helyen említeni Bechekerek Fábiant, ki 1552-ki júl. 30-kán hőshalállal múlt-ki a' temesvári bástyák közt, midőn Losonczy István magát 's a' várat népével életre 's halálra védé. Fessler VI. Th. 768. s.

reknek a' Haemus' tájait 's Duna' mellékét lakott bes-susok adtak nevet. Mit a' derék író nyilván, az akkori torontáli nép' élénkebb hagyományból kölcsönözött. Mik e' vármegyében történtek, kétség kívül a' becskerek-i mezők is részt vőnek azokban; 's a' hadak' annyi vil-lámaival mint küzde? a' torontáli események közt itt ott el-mondánk. 1331-ben a' tételi káptalan' tudósításában „ci-vitas Becke“ czímmel jelöltetve, mint vásárokkal dísz-lett hely említetik, a' hol t. i. Cheph András' ügyében Buldrei Er'sébet ellen, egy országbírói törvénybe idéző parancs hirdettetett. *) 1332-ik évben népes hely volt Be c s k e r e k. Legalább a' benne virágzott r. cath. pa-rochia tanúsítja ezt. János lelkésze áldozék itt az isten' oltáránál. 1422-ben mint várost említi a' budai kápta-lan D. alatti levelében. Itt utazék keresztül 1433-ban egy francia Pancsováról, egy vízen ugyan kompon, más két folyón pedig hídon. Régisége miatt, ezen utazási vázlatot jónak láttuk ide G. alá iktatni. Majd mint vár-ral díszlő helyet, állítja Oláh Miklós előnkbe; mellynek derűjit 's horűjit már főlebb szemléltük, 's alább még érintendjük. A' törökiga, nem pusztíthatá-el teljesen e' várost. Mint kicsigázott hely jött-vissza a' töröktől, 's ráczokkal, később Mercy által Biscajából került spa-nyolokkal telepítették-meg; de ezek a' mocsárok' párol-

*) Relatoriae Capituli Ecclesiae Tytuliensis super eo: quod Ladislaus filius Jacobi de Tarkan, homo regius, et alter suus Capitularis, iuxta literas Comitis Nicolai de Zeech, Judicis Curiae proclamatorias in tribus foris comprovincialibus, videlicet in civitate Becke, et in villis Barsolhida ac Matka vocatis in Comitatu de Torontal celebrari consuetis, Dominam Elisabeth, filiam Philippi de Buldre, vt incattam, super quadam possessionaria recaptivatione, statutione, et aestimatione discussionem recepturam, ac de iudiciis nouem marcarum satisfacturam contra Andream, dictum Cheph ut Actorem, fecissent proclamari. Anno Domini M.CCC.XXXI. A' Kállaycsalád' levéltárából: Fejér Codex Dipl. Tom. X. Vol. III. p. 288.

gásaihoz nem szokhatván, lassankint szinte mindnyájan elhaltak. A' külhonit majmolni szerető némelly henye szenvedők, Új-Barcellonának akarák elnevezni az ősi magyar Becskereket; de a' ráczok, hívebbek mint amazok új hazájokhoz, hajdani nevét elenyészni nem engedék, hanem a' maradéknak is átadák. Vajha ne legyen helyén kívül itt ama' szerény kívánat: mi szerint a' torontáli telepítő birtokosok, új gyarmataik' fészket, a' puszták' ősi neveivel címezzék inkább, mint idegennel. Ez által is egy pár nemzeti emlék dől a' semmiségbe. Pedig a' szegény magyarnak, a' legkisebb csekélységet sem lehet, sem szabad mellőznie, ha bizonyos enyésztté mellyet százados álmai', részvétlensége, külhoni után esdeklő vágyai, de olykor vétkes engedékenysége is, könnyen okozhatnak, siettetni nem kívánja. Valóban nem lehet eléggé ajánlani a' magyarnak is, Herdernek e' következő aranyigéjit:

„Schweige, leide,
Hoffe, meide,
Nicht verzag.“

A' passaroviczi béke után, néhány Belgrádban nyomorgott magyarcsalád is, a' honvágyat le nem küzdhetvén, Becskerekre települt, mit azoknak becskereki unokáji, hagyományilag tanúsítanak. Ugyan e' tájban a' Csernovics patriarcha által fölszentelt Diakovics Izaiás, temesvári g. n. e. püspök, Becskerekre tevéát székét. De később Temesvár lőn a' püspökök' helye. 1753-ik évben már cath. parochia létesül Becskereken. 1769-ki jún. 6-án a' H. szerint, mezővárosi szabadalmakkal ruházá-fől M. Theresia e' helyet, 's nem sokára 1779-ben, Torontálvármegyével, az anyaországhoz testesített-vissza. A' bő tudományú Horváth István, Becskerek legrégebb korú urának, Becse-Gregor francziacsaládot 's ez által a' Bethlen-grófokat állítja. Azonban úgy tetszik, mintha erről Bethlen Farkas keveset tudna; mert történetírásában egy két szóval alig ha nem

érintené. Annyi bizonyos: hogy 1422-ik év előtt, György serviai despota bírta, ki a' mondott évben, Birini Pálnak ajándékozá. De ez örökvallás nem sikerült. Majd Hunyadi János foglalá-el György serviai despotától, az ország' rendeletéből, 's kevés ideig bírá is; de visszabocsátá csak hamar elébbi urainak birtokába. Mátyás király később azon esetre, ha a' despoták hűtlenek leendnek, Szilágyi Mihálynak ajándékozá.

F A L U K.

A c h a c, most **A k a c s**. Csak az említett pápai tizedlajstrom nyújt erre világot. 1332-ben már parochia volt benne, 's lekipásztora István volt. Később elpusztult. Mai helyzetéről máskor. Élt hajdan 1418. körül Akacs nevű család is. Birt-e azonban itt? bizonytalan.

A r a d, **A r a d i**, régi helyén, ma **A r a d á c z**. 1332-ben szinte volt már papja Jánosban. Hajdani fekvését az „Ó-Aradác” név tartja-fön. 1422-ben birtokosa György serviai fejedelem, Birini Pálnak ajándékozá.

B a b a t o. Ma illy nevű pusztarész' 's rév' neve, egykor falu a' Tisza mellett, plebaniával 's András papjával, 1332-ik évben.

B a k a, most **B ó k a**. Az imint írt évben népes hely. Lelkésztét Simonnak hitták. Úgy látszik: nem pusztult-el a' török alatt.

B a r a n u s, helyesben **B á r á n y o s**. Egy 1399-ki k. adomány - 's illetőleg cserelevél szerint, — az I. alatt — az elébbi években mint falut, Pogán Domokos, Mihály' fia bírta, Chalanus — Csalános — és Zeules nevű torontáli, 's más temesi jószágokkal; de Zsigmond király' megkeresésére Blathnycha túróczvármegyei várért elcserélte; azonban e' birtokot is Zsigmond' fölshóllítására kieresztvén, helyette Beregvárm. nyert jószágokat. Mi tájékon lehete e' falu a' vármegyében? ki nem tapogathatánk.

Bardan Bordán, ma közönségesen Párdány. Müller még földabroszába jegyzé e' helyet 3-ik Károly alatt. A' csanádi káptalan' 1400-ki írata szerint, K. alatt, Csáky Miklós temesi gróf bírja e' helyet, Urhida 's Tarnok helységekkel. Az irigy kor nem állíta ennek több emléket. Ritkaságúl e' helyen megjegyezzük: hogy 1294. és 1296. évek' táján, Bolosey' fia Máté, 's testvérei' részére, alországbíró Márton által kihallgatott tanúk, Bagen 's Joub nevűeknek atyja Pardan keresztnevet viselt. Vannak kik állítják: hogy Párdány a' Praedenecentektől — tót-nép — kapta nevét.

Beldre, alkalmasint a' mai Beodra. Úgy tetszik: e' hely' rég szolgál embereknek lakul. Fekvése legalább igazolni látszik ezt. Az első csillám 1450-ik évben raggog e' tájék fölött. Ez időben vallott beldrei Himfi János ügyészeket Arachon a' torontálvármegyei alispán Noaf 's szolgabírák előtt. Az erről költ bizonyítványban, a' providusok közt, két beldrei egyén' neve is olvasható, 's ezek Kenes János és Vayda Lukács. Bizonyos tehát: hogy Beldrét azon időben, Himfi János bírta; és ha vizsgálódásunk meg nem csal: e' Himfi, fia vagy unokája lehete ama' hatalmas Hem nevű temesi grófnak, ki 1374-ik év körül e' tájakon lakott, 's onnan a' Hemfi vagy Himfi. 1695-ik év' táján még említetik Beodra. *) Erre akará Fridrik August szász-választó-herczeg seregeit a' török elébe vezetni; de a' mocsárok miatt itt nem haladhatván, visszatért, 's más útát vőn. Innen azon eredvény fejlik-ki: hogy Beodra a' törökönkény alatt sem pusztult-el.

Bikacz, ma Bikács. Hogy már hajdan létezett, tanúsítja a' most említett ügyészi vallás. Ugyan ebből tűnik-ki: hogy Seke István Bikácsról írta magát, 's így birtokosa lehetett. Egy bikácsi providus is elő-

*) Kriegsgeschichte.

fordúl abban, neve Gál. E' helység később, a' török alatt elpusztult.

Bodogassonffalva. Mi tájékon feketett e' helység Torontálvármegyében? nem bizonyos. Annyit oklevélből bizton állíthatunk: hogy 1422-ben falu, 's birtokosa György serviai fejedelem volt, ki azt Birini Pálnak ajándékozta.

Boldúr. E' helyet Müller' földabroszán Ittebe, Ótelek 's Hettény közti téren találjuk. Teljesen elpusztult. Ma egy illy nevű pusztta tartja-főn emlékét.

Buldie, ma Bolgye. A' gyertyánosi Chepk-család bírta e' helységet 1398. körül, az L. oklevél tanúsága szerint. Azonban Chepk Miklós, András, László és Paska hatalmaskodásért fő - 's jószágvesztésben marasztatván, rokonuk Chepk Jakab' kérelmére, egy részben kegyelmet nyertek, 's Lelyei Benedek' nejével Anychchal 350. fthban egyeztek meg. Nem fizethetvén azonban, a' mondott nőnek zálogba adák Buldie nevű jószágukat; mibe a' csanádi káptalan azt beiktatá. Azonban már 1331-dik évben előfordul a' „Buldre — helyesben Buldie“ — név, midőn azt Er'sébet asszony Buldrei Fülöp leánya bírta, 's iránta Ceph Andrással pörlekedett. E' hely teljesen elpusztult. A' kikindai határban Mokrin felé egy pusztarész visel ma is Bolgye nevet, alkalmasint Buldie' elpusztúltának bús emlékeül.

Bunagi. Ez bizonyosan ismét egy elferdített torzképe az olasz-összeíróknak. A' pápai tizedlajstrom szerint 1332-ben plebania volt, 's papját Mátyásnak nevezték. Mi tájék foghatá-föl e' falut? homály földi.

Burdias, Borjas. Az 1332-ki pápai tizedlajstrom tartá-föl emlékét e' helynek. Szerinte itt, azon időben r. cath. parochia állt, Péter lelkész' gondjai alatt. 3-ik Károly' idejében Müller, földabroszában még a' faluk közé helyezi.

Chalanus, ma elrontva Csináros, helyesben Csalános. Az 1399-ik évben költ k. adománylevél

szerint, az írt évben, falu volt, és sorsa az lőn, mi Bárányosnak. — Lásd fölebb. — Végkép elpusztult. Csailános ma pusztarész' neve a' Bege mellett.

Chanbul, Chombol, Chumbul, ma Zsomboly. Hajdani életére e' helynek, a' pápai tizedlajstrom vet világot. 1332-ben plebaniával jeleskedék. Domokos Pál' lelkész ápolá itt híveit. 1520-ban a' Bolyka Bálint' iktatására, mint királyi iktató volt a' többek közt Zsombolyi Mihály is kiküldve Németibe. Igen valószínű tehát: hogy akkori birtokosa az említett Mihály volt. E' nyílt vidékű hely, teljesen elpusztult. 1767-ben Hildebrand igazgatószéki tanácsnok, a' lotharingiai családok' részére alapjából építteté-fől 40 házzal. Ekkor tábornok Hacsfeld' nevét vette-fől. De a' Zsomboly - név élénken hangzik ma is e' tájakon. 1776. óta viráگزik benne az új cath. parochia.

Chavas, jelenleg Csávós. Egykori létét, az 1332-ki pápai tizedlajstrom tartá-főn. Akkor népes lehete. Az itt viráگزott parochia fölött, Demeter pap öröködék a' lelkiekben. Úgy látszik: nem írthatá-ki teljesen lakosit a' törökjárom.

Chingrad, mások szerint Chingard. 1422-ben ez is mint falu említettik ama' levélben, melly szerint György serviai despota, több helyet ajándékoz Birini Pálnak. Hol lehettek határai? föl nem földözhattük.

Czezerek, Cseptreg*), most Csösztelek. Szinte a' pápai tizedlajstromban találjuk első nyomát. Benne parochia viráگزott 1332-ben. Jakab lelkész áldozék egyházában. A' török alatt végkép elpusztult; de nevét egy pusztá föntartá.

Echekida. Illy nevű helység ma nem létezik Torontálban. Bél Mátyás 's többen állítják: hogy Eche-

*) A' pápai lajstromot szerkező olaszférfi fölötté elferdíté a' helyek' neveit, és csak szoros egybevetés 's helyösméret igazíthat-ki sokszor a' tömkelegből.

hida, a' mai Kikinda' helyén terült-el. Bárcsak a' kút-
főt is megnevezték volna, honnan e' tudományt merítették!
Annyi való: mi szerint 1422-ben e' helyet is mint falut,
Birini Pálnak ajándékozta György serviai despota, az at-
tól járó adóval 's révvel. Így hát folyónál kellé feküd-
nie e' helynek; pedig ma Kikinda' közelében folyó nincs.
Hihető: azon korban vagy a' vinczehídi ér szolgált folyóúl,
vagy az Aranka görgeté itt a' Maros' habjait.

F u e n, most a' kimondást követve F é n y, a' Mo-
csonyicsalád' k. adománylevelében F o e n. Fessler 's töb-
bek után állíthatjuk: hogy e' hely Torontálvármegyében
virágzott hajdan. Nevét az 1289-ben kún László alatt
e' környéken tartatott hongyülés adá a' késő kornak át.
Olv. az M. alatti oklevelet. Hajdan nevezetes romai
hely lehet ez. Az e' tájon kiásott edények, romai sír-
kövek, ércz- agyaghamvedrek, pénzek, erős épületala-
pok igazolják ezt. Az őskor' temetőjiből nevezetes nagy-
ságú, számos embercsont vájatott-ki nem igen rég itt,
mint roppant termetű egykori élők' maradványai. Úgy
látszik: 1-ső Máté nádor adá-ki F u e n alatt némelly
pörös dolgokban elhalasztó 's idéző parancsait is, miket
az M. |. alatti oklevelek tanúsítanak. Nem igen pusztult-
el a' török alatt; legalább újra telepítettésének semmi
nyoma. Egy e' határban kiásott romai sírkövön követ-
kező írás olvasható:

„AVREL. FAVSTVS N † B. VET. VIX. AN. XLVI.

SEPTIMIA MARCIA CONIVX F I C.

D. M.

IV. MAR † A † SVTIV“

Ez utóbbi sor olvashatlan.

Galad, Gallod, Galas. Illy nevek alatt ta-
láljuk azon egykori helyet, melyet ma Galád-nak ne-
vez a' magyar. Napsényre a' pápai tízedlajstrom hozza.

1332-ben r. cath. plebaniával bírt, hol Péter lelkésze ápolá híveit. 1536-ban Oláh Miklós említi e' helyet. 1551-ben már várral díszlék, melyet azonban azon évben, a' 80-ezerrel Becse alól e' rónákra zúdúlt Mohamet beglerbég, könnyű szerrel vett-meg. Ma pusztá. Búja hartjait ekevas hasígatja.

Gert h a n y u s, ma Gyertyános. Illy előnevet viselt a' Chepk- vagy Cheep- néha Chepe-család 1377. 1398-ik év körül Torontálban, 's Buldie és Gyertyános helységet bírta. Azonban gyakori hatalmaskodás miatt, e' család közül Miklós, 's testvérei, fejük' 's javaik' vesztésére kárhoztatván, Jakab testvérök' esedezésére egy részben kegyelmet nyertek. E' család Gert h a n y u s helységtől vette előnevét. Később teljesen elpusztult. Torontálvármegye' szélén feküdt hajdan.*)

H e k o. Illy nevű helységet látunk Müller' 3-ik Károlykori földabroszán a' mai Ellemér' helyére iktatva. E' névről a' mostani élők nem tudnak semmit.

H i g u s k. A' mai Hegyes' helyére tette Müller. És ennyi az mit róla tudunk.

*) Capituli Ecclesiae Csanadiensis relatoriae, super inquisitione pro Stephano filio Petri, filii Heem de Remete, iuxta mandatum curiae regiae Judicis de eo facto, quod Stephanus filius Cheep de G e r d y a n u s, ad domum ipsius Stephani filii Petri de eadem Remete habitam potentialiter veniendo, unum currum foeni comburi curaverit, certumque iobbagionem eiusdem de dicta Remete non habita licentia, nec iusto terragio deposito, ad dictam possessionem suam G e r d y a n u s abduci fecisset moraturum. A. MCCCLXXVII.

Capituli Orodienensis relatoriae super inquisitione pro Stephano, filio Petri de Remele, juxta mandatum Ludovici Regis de eo peracta, quod Ladislaus, Pascha, Joannes et Bolgar, filii Andrae dicti Chepe de G y e r t y a n u s, foenum eius falcatum, in pertinentiis dictae possessionis eiusdem Remete vocatae, habitum potentialiter absportari fecissent. A. MCCCLXXX. A' Kállaycsalád' levéltárából: Fejér Cod. Dipl. Tom. IX. Vol. VI. p. 304. 305.

Hurchida, Hurhida, Urhida. 1332-ben a' torontáli főesperességben létezett mint népes hely parochiával. Lelkésze Pál nevet viselt. Milly tájékon lehet Urhida? mély titok. Azonban Párdányhoz nem eshetett távol; mert 1400-ban Csáky Miklós temesi gróf bírá amazzal együtt. Ellenállhatlan gyanúnk azon hitet költi bennünk: mi szerint az Urhida - nevet a' módosi uradalomban fekvő mai oregyi pusztának, alkalmasint elferdített nevében véljük lappangni.

Hurusi, Orusi, Orasin nevek alatt fordul-élé oklevelekben a' mai Oroszi. Nevét a' hajdankorban, alkalmasint a' bevándorlott oroszoktól vette, kiket a' tatárok e' tájakról elpusztítának. A' pápai lajstrom, 1332-ben említi mint parochiát, János lelkészével. Még Müller földabroszán 3-ik Károly alatt, mint falu áll; de csakugyan elpusztítá végkép a' törökkény. Egy jelenleg benépesített pusztá' neve mutatja: hol virágzóék hajdan.

Irmes. A' budai káptalan' 1422-ki levele tartá-főn emlékét. Szerinte birtokosa György serviai fejedelem, 's általa Birini Pál volt. Végkép elpusztult.

Ieebe, Itebes, Juistebew. Illy elferdített alakban állítja-élé a' pápai tízedlajstrom, a' mai Ittebenevet. 1332-ben parochia díszlék benne; hol az egyháziakban, János lelkész intézkedék. A' török tönkre tevé. Ennek eltávoztával, elébb ráczok települtek ide.

Ivankahida, Aryankahyda, Ariankahida. Szinte elterzított alakban jelöli a' pápai tízedlajstromíró a' mai Jankahíd helységet, mellyet hajdani elpusztulta után, későbbre oláhok népesítének-meg. 1332-ben cath. plebaniával dicsekvék, mellynek egyházában, Péter lelkész dícséré a' teremtőt.

Kenderes. A' Müllerféle földabroszon látjuk mint helységet kijelölve. Egészlen elpusztult. Ma egy roppant pusztá tartja-főn nevét.

Kikinda, Régi neve mint állítják, Echehida volt. Ha ez igaz: úgy hajdani viszonyait főlebb Echehida

alatt előadánk. Mikor vette-föl a Kikinda nevet, írónk róla hallgatnak. A' szentesi pusztarész 's a' mai Kikinda közt egy halom most is Kingyahalomnak neveztetik, hol valami földült helység' nyomain akad-meg a' szem. Itt állhatott hajdan Kinda falu 's ennek elpusztultával innen alakúlhatott később kettőztetett első szótaggal a' mai Kikinda akkor, midőn Echehida a' földszínéről eltűnt. Grisellini 1544-ben erős várat helyez ide. Azonban ez nem áll. Kikindát soha vár nem díszesíté, hanem igen Galádot mely a' mai Kikindához nem messze emelkedett. A' Kriegsgeschichte' írója 1695-ik évről még említi arról; hogy a' szászválasztóherceg a' mocsárok miatt, Kikinda felé nem vezérelheté seregeit. Azonban ez időtájban Müller' földabroszán már nem áll. Hihető: már akkor vagy elenyészett, vagy kevés jelentőségű hely volt. Midőn e' tájakat a' török elhagyá, ráczgyarmat népesíté-meg e' tért 1750-ik évben. 1774-ben az N. alatt nyertek szabadalmat a' torontáli ráczok, kerületi tanács' 's a' t. alakítása iránt; 's 1776-ban a' tisztakar már behelyeztetett; tagjai a' hűségesküt letévék, 's a' kerület, kikindai kerület-névvel czímeztetett.

Kovaszai. Zsigmond királynak 1424-ki Lőrincz' ünnepét követő harmad nap költ új-adománylevelében, tűnik-elé e' falu. Szerinte a' csanádi székegyház erősítetik-meg annak birtokában, több más jószággal. Ma sem nevére sem helyére nem ösmérhetünk. Teljesen elpusztult.

Luas, Luaz. A' pápai útedlajstromban úgy látszik: több betűt kitörölt az idő. Itt is e' szótag' elejéről alkalmasint hűjányzik valami. Illy alakban mint áll, Luasról semmi helyre nem ösmérhetünk. Nem volt e' Komluas Komlós? csak pusztá gyanú. Annyi bizonyos: hogy e' falu' lelkipásztoraúl az első évi lajstromban Chumpo nevű — alig ha nem hibásan, — tétetik. De már a' 3-ik évi összeírás, Mihályt említi Luaz' papjának.

Matka. Sem derúje sem borúja nem bizonyos e' gyarmatnak; még csak az sem: mely vidéken álltak

igénytelen gunyhóji. 1331-ben — mint főlebb láttuk — ez is egyike volt a' vásárokkal díszlett torontálvármegyei három helynek; csak hogy ezt falunak jelöli-ki az okirat. Bizonyosan a' hadak' villámai hamvaszták-el.

Modus, ma Módos. E' falura is, a' pápai tízedlajstrom vet némi parányi világot. 1332-ben r. cath. parochia virágzék itt, Briccius (Bereczk) lelkészszel. A' zsarnok' igája, úgy látszik: nem pusztítá-el teljesen.

Nyilas. Hogy emléke fűnmaradt, a' budai káptalan' 1422-ki levelének köszönheti. Itt mint falu említetik. Hol állának azonban földült gunyhóji? homály földi. Bírta a' fönt írt évben György serviai despota, 's általa Birini Pál. Elpusztúlt.

Olasch, Olesch, Olasz. Lehet: olaszgyarmat adhatott nevet e' falunak. Fekvését a' történetírók nem messze helyezik a' Begéhez; 's Müller' földabroszán is e' helyet Olesch névvel látjuk jelölve, ugyancsak a' Bege' mocsárai mellett, körülbelől, hol ma Rác-z-Czerna áll. 1696-ik évben, diadal sűgárzá itt, egy véres ütközet után a' törökfegyvereket. Sok ember' élete leáldozék itt, 's ezek közt sok előkelő. A' falu később elpusztúlt, 's most tudnunkra neve is kihúnyt.

Olnas. Már falu volt 1347-ik évben. E' mellett tartá a' torontál- 's kevevármegyei nemesség közgyűlését. Nem bizonyos: mikor telepítettett. Úgy látszik azonban: e' falu törle-el a' torontáli vár' nevét, 's közel fekte miatt olnas-ivá változtatá. Az „Olnas“ nevezet ma is él a' lakosok' ajkán, 's a' csentai határban minden tudja: hol feküdt az olnasi vár. 1390-ben úgy látszik: itt vesztegle Zsigmond király, 's Perényi Miklós szörényi hánt, Patak, Újhely városokkal Olnason költ kir. adománylevelében ajándékozámeg.

Schanz, Sáncz, ma Perlasváros. Ott hol ma Perlasváros fekszik, hajdan Sáncz nevű helység terült-el azon helyen, hol a' Bege 's Custos összejönek. Midőn Perlasváros telepítettett, Perlas' el-

nöksége alatt, a' hely elveszté régi nevét, 's az elnökét vevé-fől. De azon egyetlenegy útca, mélyből állott, ma is fön-van. Cath. plebania 1770. óta virágzik benne. Most a' németbánsági végvidék' területében fekszik.

S e l. A' pápai lajstromban találjuk némi nyomát. Dömökost jegyzi ez föl lelkészeül. A' Grisellini által kiadott földabroszon, S e l mint falu jelöltetik; 's fekte körülbelől oda tétetik, hol ma Basahíd, Topolya állanak. Ma sem híre sem hamva.

S i g e t. A' mai écskai határ' széleire helyezi Müller e' helységet. Van ma hely e' tájon, melly S z i g e t n e k neveztetik. Elpusztúlt.

S z e n t e n d r é d. Jelenleg emléke is kihalt e' helynek. Egykori létét, a' budai káptalan' 1422-ki levele igazolja. Ezt is György serviai fejedelem hírá, ki Birini Pál' részére vallá-be hajdan. Mellyik zugában feküdt e' vármegyének? nem tudni.

S z e n t k i r a l. Szentendrédde l egy oklevélben áll ez is. Birtokosi azok, kik amazé. Népe kipusztúlt. Nevét azonban, a' kumándi határban fekvő s z e n t k i r á l y i pusztá, ma is föntartja.

S z e n t - G y ö r g y. 1447-ik évben tűnik-fől először a' S z e n t g y ö r g y -név. Torontálvármegye a' többek közt ezen évben Szentgyörgyi Zsigmondot is, hongyülési követül küldé, midőn Buda' vára, Hunyadynak átadatott. És később valószínűleg e' Szentgyörgyi Zsigmond volt az, kit 1450-ben Himfi János, ügyészének vallott. A' régi S z e n t - G y ö r g y a' mostanival szemközt a' Begén túl feküdt, 's alig ha csalatkozunk, ha Szentgyörgyi Zsigmondot birtokosának hiszük: midőn a' helyek gyakran adának nevet birtokosaiknak az ősidőkben.

T a m á s f a l v a. A' Griseliniféle földabroszon, mint falu jelenik-meg, a' mai Novaszélahoz közel. 1779-ben, a' vármegye' törvényhatósága alá, már mint pusztá került.

Tar hus, néha Tor hus, ma Tar as. Béla király névtelen jegyzője, 44. 47. fejezetben azt tanúsítja: hogy az Árpáddal bejött kúnvezérek közül Boyta vagy is Vayta, népeivel a' Tisza körül Tor husnál lakott. Míg más Torhust Tisza körül nem mutatand egy szerencsésb régiségbúvár, a' torontáli Tarhust — Tarast — tartjuk kúnyarmatnak, annál is inkább; mert a' pápai tízedlajstrom, csakugyan helyez a' torontáli főesperességbe egy Tarhus falut, 1332-ben plebaniával virágzót, melly fölött Jakab lelkész örködé. Még egyszer áll-élé falualakban 3-ik Károly' idejében, Müller' földabroszán. Tar as elpusztult; 's később a' Csernovicscsal bevándorlott szerbek népesíték-meg, 's neve a' feledéstől ez által ki lőn küzdve.

Tarnuk. Ez ismét alkalmasint ferdített leírása a' mai Idvarnok falunak. 1332-ben plebaniát mutathattott, hol Pál lelkész szolgált istennek. 1400-ban Csáky Miklós temesi gróf' birtoka volt. Pusztává alakítá a' zsarnokkényű török. Mostani helyzetéről máskor.

Torontál. Ha Torontál' vára létezék hajdan, — miben nem kételkedünk, — akkor illy nevű helység is állott; mert a' magyarok, bizonyos határok közé szorított falvakat rendelének a' várak alá. Alkalmasint e' falu is, a' várral ugyan azon időben szenvedé a' végcsapást; de mikor? e' titkot föltárni nem jogosíta végzetünk. Úgy látszik azonban: Olnas falu' települése előtt pusztult-el Torontál helysége. Különben alig hihető: hogy ez új telep a' torontáli vár' nevét fölolvashthatta volna, Egykori létét a' barandai határban — most a' németbánsági végvidékben — fekvő „Turuntal“ nevű pusztá tartá-főn.

Újfalu. Ez aligha nem egy a' mai Novaszelával. Akármint legyen azonban, 1422-ben Újfalu már állt, 's birtokosi azok kik Szentkirályé.

Vegenye. Sorsa épen olyan mint Szentendrédé. Birtokosi is azok. *)

Vizesgyán, Viesd, ma Viesda. Torontálban feküdt-e e' hely' ? csak sejtelem. Pinkes' fia Imre, és Thege Mihály zentheli kúnkapitányok, **Vizesgyán**-ról írák magokat. Elpusztult. Jelenéről máskor.

Valon. Illy nevű falut helyez Müller, 3-ik Károly alatt készült földabroszán, a' mai Hegyes és Kikinda közé. Egy ér, melly ma is Valon-ér-nevet visel, tartja-főli emlékét.

Vosvár, Vasvár. Milly tájékon feküdt ez Torontálban? sűrű homály borítja. Az 1332-ben kiemeli a' sötétből a' pápai lajstrom. Akkor plebania volt, 's lelkesze János. Teljesen elpusztult, 's e' vidéken még neve is.

Zele. E' név aligha nem csonkítva jelenik-meg a' pápai lajstromban. Szelest, Szőlőst, Szilast is jelenthet. Annyi bizonyos: hogy 1332-ik évben parochia jelesíté, 's papját Bernátnak nevezék. Most Zele nevű helynek e' tájékon híre sincs.

Zenthel. Oklevelek után nem lehet bizton állítani: hogy e' hely Torontálvármegyében feküdt. Csupán Mercator' régi földabrosza helyezi azt azon térre, hol ma Mokrin áll. Ezt szíldárdúl támogatja azon jelenleg is **Szentes** nevű pusztarész, melly ugyancsak a' mokrini határnak Szaján felé szögellő rónáján nyúlik-el az Aranka' bal partján. **Zenthel** mint változék **Szentesre**? nem lesz szembetűnő az előtt, ki a' népeknek e' környéken bokros vándorlását, 's e' vidéknek szinte kétszáz évi rabigáját figyelemmel kíséri. Annyi való: hogy 1424-ik évben **Zenthel** kúnshék, 's ennek kapitányai: Imre Pin-

*) Grisellini I. Th. 27. s. mondja: „Vegenye heut zu Tag Werschetz.“ Azonban hibásan. Az 1422-ki oklevél, egyenesen Torontálba helyezi **Vegenyét**, „in Comitatu Torontalicensi,“ pedig azt csak nem fogja hinni senki: hogy Versecz valaha torontáli hely volt.

kesd' fla, továbbá vizesgyáni Thege Mihály, és Cherekley Tamás voltak; mit az O. alatti oklevél tanúsít. Janogot-szállás, e' helylyel határos lehete, de hol 's mellyik részén? nem tudni. 1536-ban Oláh Miklós, a' Maros' déli részén feküdt helyek közt, Zenthelt is említi.

Zeules, ma Szöllős. E' falut 1399-ben Pogán Domokos, Mihály' fla bírta, több torontáli 's temesi helységgel. Zsigmond király, csere' utján e' családnak Beregvármegyében adott jószágokat, mint Bárányos alatt láttuk. Még állt 3-dik Károly alatt e' helység. Legalább Müller' földabroszán látható. Idővel e' hely elpusztult. Nevét az így nevezett pusztá tartá-fön. Mint áll most? másutt adandjuk-elé.

Ezeken kívül, Bocsár, Kárlova, Frányova, Kumánd, Melencze, Ellemér, Écska, Klekk, Czerna, Neuzina; továbbá hajdan a' Temesen túl állott Szárcsa, végre Szécsán, a' Torontálvármegye' visszatesterítése előtt, 1779 ik évet megelőzőtt időben, sajátkezűleg készült Griseliniféle földabroszon, mint helységek följegyzvék, annak nyilvános jeleül: mi szerint e' falvak, vagy az őskor' elroncsolt maradványai, vagy a' török' elvonúlta után keletkezett újszállítványok voltak. És csakugyan e' helyeket, 1779-ben Torontálvármegye, kormánya alá vette. Hajdanuk felől semmi bizonyos.

Végre, Magyar-Ittebe, Kis-Torák, Nagy-Torák, a' régi történetírásokban 's említett földabroszokon nem fordulnak ugyan elé; ide sorozandók azonban: mert 1779-ben már mint főnállott falvak adattak-át Torontálvármegyének. Hihető; ezek is vagy elkínzott gyarmadmaradványok, vagy a' hajdani romokból keletkezett 18-ik évszázadi új helyek.

I.) V Á R A I.

Mi a' magyar most? — — —

'S hazája feldúlt véd-falából

☛ Rak palotát heverő helyének.

Berzsenyi.

Aracsi vár. Ki alapítá e' várat 's mikor? eddigelé történetíróinkból nem értesülhetünk. Aracs városa' közelében kelle valaha díszelgnie; 's úgy látszik: építetése már magyarok alatt történt. Oláh Miklós 1536-ban, a' Temes' nyugoti részén feküdt várakat számlálván-el, Aracsról mint várról mélyen hallgat. Csak az 1551-ik évben szórt először álgúvillámokat a' berohant Mohamet beglerbég' tábora Aracs' falaira; 's a' megrémült kevés várőr a' helyet elhagyván hatalmába keríté. Rövid hadi élete után, ezentúl híre is elhúnyt az aracsi várnak. Bástyájit lassankint elrombolá az emésztő idő; 's ma a' vizsgálódó vándornak, helyét sem tudnók megmutatni. Így múlik minden.

Quaelibet hora monet quae sunt praesentia: labi;

Unica sed veniet, quae tibi dicet: abi.

Becsei vár. Hol a' Tisza Becse' városa mellett, széles szigeteket alakít, ott villogának hajdan, a' derék becsei vár' tornyai. Minden viszonyai oda mutatnak: hogy e' vár, már a' magyarok alatt épült, a' 15-ik század' táján. A' történetírás' nyomán haladva, a' legrégebbi korban, csak Becse faluról emlékeznek az írók; pedig ha vára főnáll, ezt nem feledték volna. A' tatárok itt csatanglásakor sincs szó a' becsei várról; pedig tudjuk: milly dühösen pusztítának a' mongolok kúnok e' tájon. Nem igen csalatkozunk: ha a' becsei vár' születését azon időkorba helyezzük: midőn a' becsei környék, a' serviai fejedelmeknek ajándékozott, a' 15-ik század' elején. Úgy hiszük: e' despoták' valamellyike, vete alapot a' becsei vár' bástyájinak. A' becsei vár

1422-ikben tűnik-főli először a' történetekben, midőn György serviai despota, Birini Pál rokonának ajándékozá; de ezen örökvallás foganatba nem ment, Callimachus Fülöp, de rebus Uladislai p. 503. azt állítja: hogy 1444-ben, a' Szegeden összegyűlt honrendek, a' serviai despota' minden magyarországi jószágát, Hunyadynak ajándékozá. Azonban ez nem állhat minden részben. Nem a' külmegei birtokokra nézve, mert mint főlebb láttuk 1444-ben maga jó szántából ajándékozá a' despota Hunyadynak Világosvárt 's a' t. Nem a' torontáli jószágokra nézve sem: mivel Becsét, Becskereket, 's a' despota' minden magyarhoni jószágát, Hunyady az ország' rendeletéből, csak 1450-ben foglalá-el. A' rigómezei szerencsétlen harc után t. i. az akkori becei birtok' ura Brankovics György, a' menedéket keresett Hunyadyt rablánczra veretvén, a' töröknek rabúl kínálá. Illy 's több hűtlenségi ténye, 's az is: hogy már az előtt a' török elleni segédadást a' hazától megvonta, 1450-ben, arra bírák az ország' rendeit: hogy a' többek közt, magyarbirtokaitól megfosztatni rendeltetett. A' derék Hunyady János, elfoglalá ekkor Brankovics' birtokait, *) többek közt a' becei várat is; de ismét birtokába jutott György. Hunyady' nagy lelke meg lön engesztelve; 's 1451-ki aug. 7-ki egyezés szerint, azon esetre, ha Hunyady Mátyástól, György' unokája Erzsébet, a' Cilley Ulrik' leánya megtagadtatnék, Bece, Becskerek, 's több más Brankovicsféle jószág, a' Hunyady János' családjára szálljanak. Utóbb elégtét' fejében adá György serviai despota e' várat is Szilágyi Mihálynak, kinek testvérét Lászlót meggyilkoltatá. De 1458-ban Szilágyi, ki a' despota' újait elvágta, utódinak visszaereszté. Egy egész század folyta, 's a' becei vár, a' Tisza' két ágá hajjai közt, nyugalmat élvezte. Oláh Miklós, mint várat említi 1536-ban. Azután Báthory Bonaventura' javalatára, Castald, Szent-

*) Thúröczy Chron. P. IV. cap. XLVII. 's többen.

Annay Tamást 's Figedy Gábort rendelé ide várnagyokúl. De ezeknek napja nem sokára leáldozott. 1551-ben az űsz' kezdetén Mohamet beglerbég 60. mások szerint 80. ezernyi táborával szállá-meg B e c s é t; négy napig álgúztatá; 's miután egyezkedés' színe alatt, hitre a' várnagyokat táborába csalá, ezeket letartóztatá, 's az ostromlánggal megvitt váröröket, 200. egyént, várnagyostól lekonzoltatá. Ezután török bírá sok ideig, de 1692-ben magyarkézen látjuk. Ugyanis, ezen évben a' török Tételt megvíván B e c s é t támadá-meg, néhány nap lövette is; de 200. embert, egy basát, egy nagy bárkát, 's több sajkát vesztvén, Belgrádba sietett. Nem állott már e' vár haszonvehető állapotban 1699-ben. A' karloviczi békekötésben, a' becsei várról szó sincs. Hihető: már romban hevert. Így pusztúlt-el a' becsei erős vár. Ma már hevesen ostromolja erős alapjait, 's még fűnmaradt alacsony bástyájit, az oda csúszot Tisza. Halomban hevernek egykori védkövei; 's hajdani helyét, ma egy derék szélmalom mutatja a' romok fölött.

B e c s k e r e k i v á r. Míg Torontál' vára állt, kétséges: létezett-e a' becskereki addig; mert alig lehet hinni: hogy szükség nélkül, egymás mellé, várat várra halmozon a' magyar. Hihetőbb tehát: a' torontáli vár' teljes elpusztultával épült később a' becskereki erősség.

De ki építteté ezt? talán örökös kérdés marad. Ha szabad vélekedésen építeni, inkább hiszük: mi szerint valamellyik serviai fejedelem alapítá azt. *) Hogy 1422-ben e' helyet nem díszesíté vár, onnan is bizonyos, mert a' budai ezen évi oklevél, valamint a' becsei várat különö-

*) Hammer Purgstall II. Th. 626. s. így ír: „B e c s k e r e k , welches zu Mahommed Sokolli's frommen Stiftungen gehörte 's a' t.“ azt látszatik mondani; mintha a' most említett török-főnök alapította volna a' várat. Ez főlebb megezáfoltatott. Bővíthette, újíthatta később, 's újjá alakíthatta, de alapjából eredetileg török nem emelte.

sen, úgy ezt is megemlítené. Sokan törökműnek akarják tartani, a' benne nem rég fölfedezett fürdőcsatornákról 's törökszerű építményekről. Azonban ezek egy oldalú ábrándok. 1526-ig a' mohácsi veszélyig soha sem bírá B e c s k e r e k e t a' török. Azután Zápolyának hódolt, ki 1540-ben húnyt-el. Majd Zápolya Zsigmond János választott király' birodalmához tartozott mind addig, míg Mohamet beglerbég' vezérlete alatt, 1551-ben, 60. vagy 80. ezer török zúdult Becse, 's innen B e c s k e r e k alá. Így tehát mit török soha nem bírt, 's hol soha nem lakott, oda várat sem építhete. Ide járúl az is: hogy Oláh Miklós 1536-ban már várat helyez ide, a' török pedig még csak 15. év múlva foglalá-el teljesen e' tartományt. Világos tehát: hogy a' b e c s k e r e k i vár nem török-építmény. Istvánffy tartá-főn híven, helyzeté' emlékét. *) Így ír ő az 1551-ik évről: „Onnan — B e c s é r ő l, — a' török B e c s k e r e k e r e s i e t e t t, melly posványok közt, miket az ott együvefolyó, 's büzhödő folyók alakítanak, fekszik. E' vár visszavonásai miatt az öröknek, kiknek nagyobb része félelmében megszökött, könnyen bevételtett; ámbár természeti helyzeténél fogva olly erős volt: hogy maga az ellenfél' vallomása szerint, csak igen nagy ügygyel bajjal lehetet volna megvívni.“ A' b e c s k e r e k i török - várparancsnok 1552-ben Kasim volt; kit ezen évben a' Szegedre vezető úton, Nagy Bálint 's Török Péter' vezérlete alatt, 400. főből állott magyarcsapat megrohanván, seregestől a' b e c s k e r e k i várba visszaszorított, 's magát Kasimet is megsebesíté. Mint veték-el a' töröktől e' várat a' temeskörnyéki magyarok ráczok 's a' t., 's mint veszték-el ismét 1594-ben? főlebb előadánk. 1598-ban Mohammed Saturdzsi nagy vezér, érkezék táborával B e c s k e r e k e r e ; itt várta a' tatárchán' érkezését, 's itt tartott hadi tanácsot is. 1697-ben Rabutin

*) Istvánffy, Lib. XVII. p. 185. Olv. Franc. Forgách Comment. Her. Hung. p. 20.

a' Tizsán túli partokat foglalá-el, 's a' becskerek-i várat álgúkkal, sánczokkal 's örökkel látá-el. 1698-ban Eugen Becskereknél ütött táborn, 's azt megszállta; de a' megrémült törököt oda nem csalható. Itt volt még a' karloviczi békekötéskor is, 's a' jó védelmi állapotban hagyott becskerek-i vár fogadá-be téli tanyára seregeit. Itt álltak a' magyartábor' éléstárai 1717-ben, miket Eugen' futaki táborabeli ezredei földöztek.

Most a' becskerek-i várnak, úgy szólván nyoma sincs. Az 1699-ki karloviczi békekötés, szabadjára hagyá a' magyarkirálynak, a' becskerek-i várat, védelem kívüli állapotra juttatni; de azt a' nagy úrnak, megérősíteni joga nem volt. Így alkalmasint, mindjárt ez évben vagy elrontatott, vagy védelem kívüli állapotra tetetett. Ama' magaslapon terült az el egykor, hol ma a' vármegye' épületei állanak. Ezt az udvaron szemlélhető több épület-alap, több vájkáláskor fölfödözött fürdő, vízvezetékesövek, 's az udvaron állott 's már 30. év előtt, megbocsáthatlan vandalismussal lerombolt törökmecset, 's legközelebb az Ó-Bege' régi medrében, a' vármegye' udvartelke' tövében napfényre jött két régi hídfő — valószínűleg a' hajdani függő híd' maradványai, — igazolják. A' vár' emlékét egy útca is föntartá, melly ma is — Gradnucza — várútczának hívatik.

Galádi vár. Idegen hangzata után, e' helynek nevet nem adott magyar. Úgy látszik: e' táj azon fejedelem' nevét viselé, ki azt egykor bírá, Glád - vagy Galád - név alatt, a' magyarok' bejöttékor; és talán még a' vár is azon idők' műve. Igen kevés emléket mutathat róla a' kor. Egykori várát is, csak futólag említi 1551-ben, midőn Mohamet beglerbég, becsel vérontása, becskerek-i kalandjai 's csanádi szerencséje után, ezen erősséget is könnyű szerrel küzdé - le. *) Lassankint úgy elpusztúlt: hogy ma helyére sem üsmérhetni. Nevét ama'

*) Istvánffy Libr. XVII. p. 185.

gyönyörű róna tartá-fön, melly a' kikindai határban terülvénel, ma is Galád - nevet visel.

Torontáli vár. Semmi bizonyos adat, nem tárogatja e' vár' hajdanát. Csak hozzávetések 's hagyományok' után szólunk e' tárgyhoz, igénytelen szellemben. Krisztus után 803-ik évben küzdé-le nagy Károly, a' barangoló avarokat, 's egy részét a' Tiszán átkergetve, e' tájakra szorítá: 's hogy féken tarthassa: Tétellel szemközt egy várat építtete, melly Francavilla-, a' széles vidék pedig Francohorion-nevet viselt. Később azonban a' marahánok' birtoka alatt, e' vidék „Ducatus Horomiensis“ czímmel jelöltetett. Az igaz: hogy Salankamen — a' romaiak alatt Rittium — szinte szemközt áll Tétellel. Mangyalos, helyesben Nagy - Olasz, az oklevelekben Nagyoloz, beljebb Szerémben, hasonlóan Francavilla - nevet viselt az őskorban. Mellyik lehete már ezek közt nagy Károly' Francavillája? alkalmasint örök titok marad. A' derék Grisellini egyetlenegy, kinek e' részben mindent köszönhetünk. Midőn ő a' hajdani Bánságot rajzoló, személyesen 's pontosan megtekinte minden vidéket, és saját kezével készíté e' tájnak is földképét. A' barátai határban, a' mai németbánsági végvidékekben, a' Temes folyó mellett földözé-föl a' torontáli pusztát, 's földképére jegyzé azt; noha a' valódi Torontál helyett ferdítve Trondain - nevet írt; mi hogy Torontál helyett áll, az élő lakosok' mostani „Trunthal Turuntal“ kiejtése — melly helynevezet hivatalos íratokban jelenleg is „Dronthal“ kifejezéssel fordul-elő, — igazolja.

E' hely most a' Temesen túl fekszik. Nem lehetlen azonban: hajdan e' tájakon valamivel alább görgethető a' szabályozatlan Temes rakonczátlan habjait; mert hogy Torontálvármegye' határai, e' folyó' ingoványain túl is nyúltak volna, már csak e' tájnak különös természeti helyzete miatt sem hihetjük. Bár mikint álljon a' dolog, annyi bizonyos: hogy a' csentai rónákon a' Temesen in-

nen, és pedig a' Karas' vizéhez igen közel, ma is különbféle sáncz' 's valami erősség' nyomai láthatók; hol Leopold a' törökhad' idején, jókora számú csapattal táborozott, 's magát a' töröknek többszöri megrohanása ellen, húzamosb ideig védé. E' hely ma is Staro Sello — Ófalu — nevet visel. E' sánczmaradványok igen hihető: a' törökhad' eredvényei. Egyébiránt Ófalu alatt Torontál helységet kell-e érteni? mély titok.

A' csentai határban, ugyancsak a' Csentáról Perleszre vezető országúttól jobbra, szinte a' németbánsági végvidéken, egy halmon feküdt várnak ma is szembetűnő jelenségeit lehet észrevenni; mellyből még több, 's hajdan különbféle alakot képzett falmű látható. Őz aggastyánok' állítása szerint, e' romok alatt, most is boltozaton nyugvó pincze lappang. Szinte ezen öregek' hagyományihól tudjuk: bogy e' vár hajdan Olnas -nevet viselt. Mint bizonyost nem állítjuk, de a' turuntali puszta' közel fektébből ítélve az olnasi várromokban véljük rejleni a' régi torontáli várat; ellent nem állván az Olnas -nevezet; mert nem olly ritka eset hazánkban, midőn váraink ősi nevöket, a' dúló idők' viharai közben vagy végkép elveszték, vagy más nevezettel cserélék-föl; mire az ugocsai várnak Kankóvárra, a' túróczinak Znio -névre változása, úgy a' Dacia ripensis Francavilla -névnek, már Árpád' korában teljes elhúnyta, történeti tanúságul szolgálhatnak.

Az érintett hagyományokat teljesen igazolja a' már fölhívott 1347-ki okírat. Ebben csakugyan említetik Olnas falu, melly mellett a' torontál- 's kevevármegyei nemesek' főnebb leírt közgyűlése tartatott; 's úgy látszik: a' Torontál -név akkor szűnt-meg, midőn e' falu a' vár mellé telepítettett; a' mikor azután az új telepről régi nevét olnasi vár-nevezettel könnyen fölcserélheté.

Fájdalom! a' torontáli vár úgy tűnt-el, mint-ha nem is élt volna. Semmi nemzeti vonás nem tartá-fön életét: csak egy rege sem. Így halni szörnyű! De ily-

lyen a' magyarhaza' sorsa. Lehet épen e' helyet nevezheték hajdan Francavillának is, mert Salankamen, 's az egész Szerém a' Dunán túl fekvén, — mint főlebb látuk, — a' marahánok azon vidékeket „Ducatus Horoniensis“ czímmel nem is jelölheték; mert Horom — Horomvármegye' — tére, Pancsova 's Orsova közt, és így a' Dunán innen fekszik, Szerémet pedig azon időben nem marahánok hanem bolgárok bírák. Ezeknél fogva, nagy Károly' Francavilláját, a' hajdani Dacia ripariába helyezzük. Bizton hiszük: e' vármegyének is vár adott nevet; mert itt Túrvizet, Túrvárost 's több illy ábrándokat nem ösmérünk. Legyen ezen őszinte kísérlet, némi útmutatás azon szerencsésbnek, kit akár sorsa, akár szenvedélye, a' torontáli történetek' nyomozására intend.

m.) Még néhány, hajdan külvármegyei helyek.

Adja isten: hogy hazánknak
Mint a' nagy király alatt
Három tengerpart' virányi
Vessenek határfalat!

Bajza.

Örömet ohajtjuk tudni azon hely' hajdanát, hova bennünket életviszonyok csatlanak. Éber figyelemmel hallgatjuk ama' tündérregéket is, miket hajlékunk' vidékéhez, varázshatalommal szőtt a' régiség. És azért bocsánatot reménylünk attól, ki e' rendeket átfutva, azokban olly helyírásokat is talál, mik a' hajdani Torontált nem illetik. A' következő néhány lap, olly helyek' rajzát foglalja magában, mellyek régente Csanád- és Temesvármegyében feküdtek, most azonban Torontálvármegyében kebelezvék. Azok' kedveért, kik birtokuk- 's lakuknál fogva, falvaik' hajdanát tudni kívánják, de azért is, mert a' régi torontáli helyeket, azokkal sokszor rokonsors fűzé-egybe, mennyire itt a' hely engedi, egy pár

lapot szentelni, édes tisztünknek tartánk. Itt e' hajdani gyaszvidékeken, itt az idők' barna fátyolával fődött rónákon, csillagtalán sötét éjbe kísér bennünket a' nemtő; 's ha botlanánk: rokonérző gyöngéd keblére számolunk inkább a' k. olvasónak, mint sötét kedélyekre; mert e' pálya sikamlós, fáklya 's kalaúz nélkül, vajmi borzasztó. Ósvényünkön sötélik legelőször is

A r a k a. E' helyet Zsomboly 's Bogáros közé helyezi Müller' földabrosza. Minden mit felőle tudunk az: hogy tájhelyzeténél fogva, egykor Temesvármegyében feküdt.

B a k a s, ma P a k á c z. Az említett földabroszon 3-ik Károly alatt, még mint falu van kijelölve e' hely. Most egy puszta viseli e' nevet. Temesvármegyéhez tartozott.

B i l l é t. Minden mit róla mondhatunk azon kevésben pontosúl: hogy 3-dik Károly alatt még állott, a' föntírt földabrosz' tanúsítása szerint. Knoll temesvári kerületi igazgató újra építteté Billétet 254. házzal 1766-ik évben. Ez évnek köszöni a' cath. parochia is létét. Temesvármegyei helység volt.

B i s s e n i s, B e s s e n e u t. Így találjuk írva a' pápai tizedlajstrom' kivonatában a' csanádi főesperességben azon helyet, melly ma Bessenyo'-nevet visel. 1332-ben parochia virágzék itt, *) 's a' név mutatja: hogy biszenusok lakták. Viszályaira fátyolt takart az írly kor. Régi voltát a' mai „ó“ melléknév is tanúsítja. Egy 1230-ki oklevél szerint András király, a' csanádvármegyei Bessenyo't Ugrin esztergomi egykori érsek' rokonától Miklóstól visszavéteté. Majd később 1369-ben Lajos király a' bessenyei 's több helységbeli

*) Akkori egyháza, — capella — a' boldog szűz' tiszteletére volt szentelve. Oliv. Lodomer' levelét. Fejér.

nemes kúnokat, különös pártolása alá vette. *) Utóbb Bubek Detrik' átiró levelében, egy csanádvármegyei Bessenye helyet említ, mint a' 'ihanyi apátság' birtokát. Ugyanaz-e ez Bissenissel? bizonytalan. **) A' mohácsi lélekharang ide is elhangzott, 's lakosait sírba temeté. Úgy tetszik 1551-ik év körül erősséggel bírt, mit ez időben dúlt-fől a' török. ***) 1741. vagy 1742-ik évben ősi nevét azon 2200. lélekből állt 172. bolgárcsalád eleveníté-fől, melly ide települt; 's alkalmasint ez évben alapított a' cath. parochia is. Csanádvármegye vallá magáénak hajdan e' helyet. ****)

C h e n e most **C s e n e**. A' pápai tizedlajstromban, e' hely mint a' temesi főesperességhez, és így Temesvármegyéhez tartozó említettik, 1335-ik évről. Már akkor parochiával díszlék. Lelkésze Antalnak írta magát. Müller' földabroszán 3-ik Károly alatt, még föl van jegyezve e' hely, melly — úgy látszik: — teljesen soha nem pusztult-el. 1696-ban e' téreken véres ütközet volt, hol a' rácok hőslélekkel vítak az elővédcsapat közt, Monaszterli alatt a' törökök ellen.

C h e v z, **C h e v r e**, **C h e w z e**, ma **C s e b z a**. A' pápai lajstromban, a' két Temesfolyó közt említettik, 1332. — 1337-ik években mint parochia. Lelkészeül Gábort jelöli-ki az oklevél. 1401-ben Csáky Miklós temesi gróf, Csáky György vizsegrádi várparancsnok, és

*) Privilegium Ludovici regis quo fideles suos Byssenos, Nobiles de Bessenyo, in possessionibus, Saajo, Domvar, Veresdob, Kocha, Pavalkan, Zeges-Valkan, et Vagru-Valkan, in Comitatu Csanád (nunc Torontál) in speciem suam protectionem et evictionem suscipit. A. MCCCLXIX. Fejér Cod. Dipl. Tom. IX. Vol. VI. p. 152.

**) Fejér Cod. Dip. T. X. Vol. VIII. p. 449.

***) Wolff. Betlen Hist. L. IV. p. 498. 's mások.

****) A' pápai tizedlajstrom, a' temesi főesperességben, egy más Bessenye nevű helyet említ. De ez ma is Temesvármegyében virágzik.

Csáky István, István' fiai, beregvármegyei jószágaik' fejében, csere gyanánt nyerék e' helységet Zsigmond királytól. Ez is főtartá magát a' török alatt. Temesvármegyében feküdt.

Csanád. Világrendítő korában Romának, Morisium-, Morisseum-, vagy Morisena-*) név alatt hódolt ez, mint Dacia ripensis' roppant és fényes városa, a' nyugoti romai hatalomnak. A' hely' szűk volta tilt e' deli gyarmat' űskoráról többet szólani. Morisseumnevét, mint láttuk, sz. István alatt veszté-el: midőn Csanád, Doboka' fia a' pártütő Achtumot, Morisium' birtokosát leküzdé. A' király' parancsából, ekkor nyert Csanád-nevet, **) melly birtokosát, első főispánját Csanádban üdvözlé. A' királyi oklevelekben 1163. Sunad- 1178. Cenad- 1221. Chenad- 1226. Canad-névvel jelöltetik.

Mindent elmondani, mi ennek nagyszerű tornyai közt történt, túlhágná a' kitűzött czél' korlátit. Azonban kötelesnek érezzük magunkat a' morzsákat 's apró göröngyöket, miket a' város' hajdani fényhalmain gyűjténk igénytelen rakni-le a' csanádi földre. Lesz, bizonyosan lesz e' viruló vármegye' lelkesbjei közt olly dobogó kebel, egy magyar Livius, ki számtalan virasztásunk- 's küzdelmeinket méltányolva, Csanád' dicsőségére majdan fölhasználja, 's legalább jót kívánand nekünk.

Csanád, hasonnevű vármegyének székvárosa lön; 's hihető: még Gejza vezér alatt rendezteték vármegyévé e' tartomány' egyik része. A' vár, mellyhez az Árpád-vezérű királyok alatt, többek közt a' nicholai várjobbágy-ság is tartozott, minden sánczok nélkül, a' Marosfolyó-

*) Birken idézett munkája' 98-ik lapján állítja: hogy Csanádot hajdan Gyngisch-nek nevezék. Honnan vette a' jámbor e' tudományt?

**) A' püspökmege azonban sz. István alatt még Dioecesis Morisensisnek neveztetett. Pray Diatribe 'a a. t. p. 60.

nál emelkedék, valószínűleg már a magyarok' bejövetele után épült. *) A' Bakony' rengetegei' béli remeteségéből, szinte erővel téteték ide püspöknek, a' hajdan Aquilejában, a' rosacensi apátságban szerzetes életet élt Sagredoi Gellért kinek sem születése' ideje, sem Magyarországra jövetele' éve nem bizonyos. A' sz. király' elhúnyta után, 1041-ik évben, Aba tört a' királyi méltóság után. Csánádon — hol Péter' párthívei közül 50. főembert meggyilkoltatott, — kívánt ő megkoronáztatni Gellért által; de ez a' hűtlenség' illy szolgálatától idegenkedék. Midőn azonban a' jog ellen behelyezett király, az egyházba kísértetett, szószékbe áll Gellért, tolmács által, az úr' szörnyű ítéletét neki megmagyarázandó. A' király' haragjától félve, letilták a' nagyok' a' tolmácsot, a' jóslat' kimondásától. Gellért azonban a' tolmácshoz így szavalt: „Féld az istent, tiszteld a' királyt, 's híven nyilvánítsd atyád' szavait, neki.“ Remegve fogadott szót az; de szerencséjére a' király is reszkete, csak saját üdvére, 's tanúságára hatólag nem.

Abát Péter követé a' kir. székben. De midőn ez Henrik császár előtt, párthívei közt úgy nyilatkozott: hogy Magyarországot neki köszöni, 's azt tőle hűbér gyanánt akarja átvenni, 's ezért neki fölbonthatlan hűséget 's hódolatot ígér; ez valóban rosszul számított lépés volt. Ezt a' gyors hír, az egész honban, mint legundokabb honárulást festé. Péter' ellenségei, mind az egyházhoz, mind titkon a' pogányszertartásokhoz szítók, Csánádra gyűltek, 's elhatározzák Péter' letételét. E' gyűlésen bizonyosan ellenszegült Gellért; de szavai az elkeserült kedélyek által, el nem fogadtattak. András Orszhonból behívattatott, 's Péter megfosztatva szemel' világától, Székes-Fejérvártt fogságba tétetett, hol a' bú bánat hohérlámeg.

*) Katona Tom. I. p. 86. seq. Azonban a' lunaelaci kéziratban Morosvár-név fordul-elé. Ez ismét újabb meg újabb gyanúkra tántortit.

András kir. alatt, a' pogányszertartás' viaszaállítása vétetett czélba. Épen a' királyhoz utazott Gellért; 's útjában, a' marczonák' vezére által kövekkel dobáltatott, megfogtatott, 's Budán a' kelemföldi hegynél 1047-ik évben, sept. 24-kén egy magas kőszirtről letaszíttatva, 's láncsával agyon szúrva, vértanúi koszorújin húnyt-el az úrban. *)

A' c s a n á d i püspökszéket 1030-ban **) alapítá sz. István, midőn Achtumot, e' környék' pártütő hűbérnökét leküzdé, 's a' püspökséget kir. bőkezűséggel, több jószággal ajándékozá-meg; később pedig Zsigmond király, a' régít új adománya által erősíté-meg, részint még bővíté jövedelmeit. Pogányok lakták e' vidéket nagyobb részben akkor, midőn Gellért 7. év múlva fölszóllíttatása után, e' papmegyét átvette. A' patarenusok' többször elfojtott tévelygései is súlyosan nyomák a' cath. vallást. A' görögbarátok, kik C s a n á d o n laktak, keveset sükeresíthettek; az új püspök épen nem használhatá őket. A' püspököt a' király' parancsára, a' pécsváradi apátságból 2. a' szalavári, 's bakonybéli-, zabori- és pannonhegyiből ugyanannyi áldozó szerzetesnek kelle követni, a' lelkiekben munkálandóknak. Ezek közül heten, név szerint: Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Crato, Takló 's István magyarok voltak. Ezek' lakásául némelleyek szerint Orod volt kitűzve, hová zárda 's templom építtetett. Az alatt ezek a' sz. János görögzárdát foglalák-el, melyet némelleyek szerint sz. István' engedelmevel, Achtum alapítá: hogy a' veszprémvölgyi bazilitaapácák, innen könnyebben juthassanak lelkészhez, mint Constantinápolyból; 's a' görögbarátok, kik görögszertartással végzék az isteni tiszteletet, ***) apátjokkal Krassovára tétettek-át. Bizonyosabb azonban a' lunaelaci zárdai kéziratból: hogy

*) Vion vita S. Gerardi, apud Katona Hist. Reg. Tom. II. p. 15. seq.

**) Pray Spec. Hier. H. P. II. p. 285. 1035-ik évre teszi a' püspökség' kezdetét.

***) Katona.

a' most érintett benedekrendi szerzetesek, Csanád vezér által, az oroszlanosi görögbarátok' részére épített zárdába szállíttatván, a' monostor' fölszentelése után, tüstint Csanádra vitettek, 's itt a' sz. János monostori görögapát, szerzetestársaival az újonnan fölszentelt oroszlanosi kolostorba, a' benedekrendi vendégek pedig, ezeknek Csanádon üresen hagyatott zárdájába, melly a' püspöknek is lakúl szolgált, szállíttattak addig: míg a' csanádi sz. György' tiszteletére emelt templom 's monostor elkészült.

Szeld, jámbor, 's vídám lelkeért, minden szereté Gellértet. Gazdag, szegény, öreg, ifjú, csapatonkint járt Csanádra: látni az isten' emberét 's hallani, tőle tanulni 's közremunkálása által megkeresztelkedni. A' körülbelől fekvő városokban 's falvakban egyházak épültek; 's a' mint egyszer harmincz, csak imént megtért lovag, fiaikat hozzávivén kérék: hogy azokat oktató, Csanádon egy házat oskolává alakított, 's oda tanítóúl, a' bakonybéli apátság' szerzetesei közül legtanultabbat Valtert helyezé. E' székesegyházi oskola, rövid időn lengyel- cseh - német- sőt francziák' odatódulása által olly népdús lón: hogy Valter, a' munkasúly alatt lerogyva, a' püspök, a' székesfejérvári kir. tanodához volt kénytelen segédekért folyamodni.

Gellért' lelkét, buzgó érzelme tülemelé a' földien. A' makai erdőség' ligetei közt, remeteséget állított 's itt mulatozott néha, kíséző cselédség nélkül egyedül, ajtatos emelkedéseibe mélyülve több napig is. Gellért' tetemeit, holta után hét év múlva, a' király' megegyeztével sírjából, Maurus csanádi püspök 's Fülöp apát, kit a' boldog szüz' monostorában *) némellyek szerint, de he-

*) Vannak, kik a' sz. György vértanú' 's a' boldog szüz' csanádi apátságait egynek tartják. Csalatkozna. Egykorú írókban nyilván említetik: hogy sz. István a' boldog szüz' apátság' istápolására, mi és mennyi adományal járult: de ugyan azon írók 's ugyanott a' főnirt adományok' elősorolása

lyesebben a' sz. György' csanádi apátsága' monostorában, sz. Gellért még élteben magasztott azzá, véteté-fől 's Csanádra vivék; 's itt a' kánonokoknak, Fülep appát-tali abbeli versengése után: hová temetessék-el a' vértanú? a' boldog szűznek általa emelt templomában, maga számára készített sírboltba tétettek, még egészen ép földi maradványai. A' boldog szűz' e' monostorára, — melly a' keresztelő sz. János' egyháza mellé épült, — az első szent királytól 500. márkát nyert Gellért, 10. vég bársonyt, 50. vég posztót. A' királynő 4 vég bársonyt, 's ugyanannyi vékony gyolcsot. 1361-ik évben, Er'sebet, Károly magyar király' özvegye, e' monostort épületekkel bővíté, drága ékszerekkel, 's kelyhekkel gazdagítá, és arany - ezüstművű sírboltot építtete. Sz. Gellért' nagyobb csontjait ezüstkoporsóba, szőröltönyét, fővegét, testét kinzott ostorát, 's kisebb csontjait márványba téteté. Innen későbbben 1400-ik évben Velenczébe a' sz. Donát' egyházába szállíttattak földi maradványai.

Gellért, Fridvalszky szerint sz. István, Timon szerint Csanád vezér alapíta a' benedekrendiek' részére apátságot a' Maros' partján, monostort sz. György' tiszteletére 's benne oltárt, Fridvalszky szerint, sz. György' temploma mellett, kápolnát a' boldog szűznek, hol gyakran buzgólkodék, 's töményillattal áldozék szüntelen az istenanyának.**) E' templomot sz. István gazdag ajándékokkal, 1000. márkával gyarapította. Gazdagúlt azonban később is a' csanádi templom, mellyet királyaink' ado-

után, tüstint 's megkülönböztetve így folytatják: Sz. György' csanádi apátsága' munkájához pedig, sz. István 1000. márkát ígért, 's le is fizeté. Bizton állítjuk: hogy Csanádon, valamint a' sz. György vértanúi, úgy a' boldog szűzi két különböző apátság volt. S. Gerardi scripta et acta. Conf. Mscrpt. Monast. Lunaelacens. 's a' t.

*) Pető mondja: hogy e' templomot Csanád vezér építteté: de alkalmasint hibásan, mert Csanád sz. György' tiszteletére, Oroszlánoson építtete egyházat és zárdát.

mányából, a többek közt 5000. kőso is illetett. Káptalant is alapított; részére rendszabályokat dolgozott; hol az első kánonokok benedekrendiek voltak. *) Csanád on, mint íróink említik, sz. János' tiszteletére, Gellért építtete egyházat, és szinte ezek után tudjuk: hogy ugyancsak Csanád on, már a tatárjárás előtt, a sz. üdvezítőről nevezett prépostság, úgy sz. Gellért vértanú' nevére szentelt kápolna, sz. ferenczrendi, az eltöröltetett sz. Gellért vagy Bernát apátságtól elvételét, 's hajdan még 9-ik Bonifác' pápasága idejében, az esztergomi érsekség' hatósága alá tartozott **) monostor, 's csodálatos Máriakép létezett. E' két utóbbit Sz. Iványiból. Gellért 3. könyvet írt; a.) De laudibus B. M. virginis, l. I. b.) Sermonum quadragesimalium l. I. c.) Homiliarum de solemnitatibus totius anni l. I.

Szép virágzásnak indult már Csanád vármegye, mind egyházi, mind világi tekintetben. ***) De ama' szívrazó jelenet, mely 1241-ben a tatárok' dühöngése alatt, Csanád' falai közt mutatkozott, 's miről Egres alatt bővebben, megzavará a nyugalmat. Ezt Bulzó csanádi püspöknek a kúnok általi meggyilkoltatása előzé-meg, mit főlebb adánk-elé. Majd az őrzöngő tatár csorda dúlászét a gyönyörű Csanád' várát, palotáját 's egyházait; irgalmatlan tiprá halomra jámbor népét, 's a püspökmege' népdús városait 's falvait tüzzel vassal pusztította-el. Csanád' sebei idővel behegedtek. Környéke föl-

*) Katona T. I. p. 420. seq.

**) Pray Hier. Hung. P. I. p. 13. A' sz. Gellért' csanádi apátsága, hajdan több helységgel, halászati, 's más jogokkal bírt. Pál apát elidegeníté azokat, 's így az apátság' jövedelmeit megcsönkítá. Lajos király 1380-ik évben, Márton apát' panaszára, a' jogellenes tényt megsemmíté. Fejér Cod. Dipl. Tom. IX. Vol. V. p. 372.

***) 1184-ben a' püspökség' jövedelme jószágain kívül, de Curia Regis két ezer márkával gyarapúlt évenként. Fejér Cod. Dipl. Tom. II. p. 217.

elevenült. A' püspökvárost a' haza' királyai 's főnökei gyakran megtisztelik ottmulatásukkal. E' közben gyönyörülvezeti kalandjai közt gyilkoltaték-meg, a' soha ki nem ábrándult szerencsétlen kún László királyunk. Roncsolt tetemei C s a n á d r a hozattak, hol élteben olly gyakran megfordult; 's ott némellyek szerint a' sz. György' egyházába tétettek örök nyugalomra.*)

3-ik András' kihúnytával, a' csanádi püspök, Venczel' pártján állott; de már ezen időkbén, a' béke' malasztjait élvezé a' hely. 1321-ik év körül, Lampert országbíró volt csanádi főispán. 1380-ik évben a' holdog szűz' csanádi monostora' apátságáról, melly egy 1397-ik évi oklevél szerint, az esztergomi érsekség alá volt rendelve, emlékezik egy országbírói átírási levél; mi ismét a' hely' akkori virágzását tanúsítja. Sőt egy 1400-ik évi pápai levél, sz. Gellért' c s a n á d i apátságát is említi, melly máskint sz. Bernát' apátságának is neveztetvén, 1493-ban 6-ik Sándor pápa által eltöröltetett, 's a' ház sz. Ferencz' szerzeteseinek adatott,

Corvín Mátyás gyakran megfordult C s a n á d' keblében; 's közte 's Szilágyi közt, a' kölcsönös bizodalom 's egyetértés, az 1460-ki c s a n á d i összejövetelben erősbült még inkább; minek következtében, megfosztá a' király tisztségöktől mind azokat, kikben Szilágyi, maga iránt ellenséges indulatot gyaníta.

1412-ben nagy boldogasszony' ünnepe előtti szombaton, Kerekeházi Laczk László, egy szállót, 's malmot a' Maroson ajándékoz, a' c s a n á d i sz. György' templomában volt holdog szűz' oltárának, pro C h a n a d i

*) Vannak kik Váradot mondják temetőhelyének. Azonban Palma Pars prior p. 313. Chronicon Budense, Xystus Schier. Heltay, Siegler Ambrosovszky, Timon, Túróczy, Birken p. 145. Sz. Iványi, Pető, Csécsényi Svastics, Bakschay. mindnyájan C s a n á d r a helyezik azt; Haselbach pedig Tom. II. col. 763. állítja; hogy elébb C s a n á d o n utóbb Váradon temettetett-el.

ensi Lectoratu. *) 1421-ben Marczaly Dósa' püspöksége alatt, Zsigmod király új adománylevelében megerősíté a' csanádi püspökség' birtokait, t. i. 10. jobbágyi telket Csanád városban nem különben Kovaszi' torontálvármegyei, Meegh, Zent-Miklós, Zentpeter, Latorján csanád vármegyei, úgy Bechk, 's révében, Kenderfark orodvármegyei, végre Zekzov, Derse, Achad, Monyoros, Zentgurgh, Telek, Kana, Zombor, Lukatheleke, és Iregd temesvármegyei helységekben. **)

Már ez előtt rég hiteles hely volt Csanád. A' püspöksége' terjedelmes térei, még 1459-ik évben is 6. főesperességre voltak fölosztva. Hajdan az urak, lovagok 's lakosok, jogtalan pristaldok által, bokrosan károsítottak. Most ezek' idézési 's végrehajtást hírül adó leveleiknek: hogy a' törvény előtt érvényesüljenek, a' nyomosabb esetekben a' székesegyház' püspöke vagy káptalan, a' csekélyebbekben a' közelzárdá által kellett meghitelesíttetniök. Ez a' hiteles helyek' eredete. Decr. Andr. II. de Anno 1231. art. 21. De más foglalkozása is volt a' hiteles helyeknek. Csanád szomorú példát mutathat e' részben. 1476-ban nagylaki Jaxich István 's Demeter serviai nemesek, bátrak, hősek, Bradács Gergely helgrádi kapitánnyal pörbe elegyülvén, királyi rendelethől, 25. tanúval kelle a' tisztító esküt, a' csanádi káptalan' két bizonyosága előtt letenniök. Sallyi István 's Keresztúry János kánonokok küldettek-ki e' célból. A' kitűzött napon Jaxich István, 's Demeter, baráti', több nemes', 's huszárok' kíséretében, a' csanádi székesegyház' czínteremében megjelennek. A' mint azonban Sallyi kánonok, a' canonok' rendelése szerint, a' tanúk' neve lel-

*) Pray Spec. Hier. H. P. II. Fejér supp. Dipl. ad Tom. X. Vol. III. seq.

**) Pray ugyanott p. 296. A' csanádi káptalan is vett egy falut a' Maros-folyó mellett, 's ennek birtokában Lajos kir. által, 1357-ben erősített-meg. Fejér Cod. Dipl. Tom. IX. Vol. II. p. 597.

külete, 's jó híre neve után tudakozódnék, Jaxich István neki dühödve, a' kánonokat mellén ragadá, földhöz üté, tört rántott, 's átdöfte volna, ha a' jelen volt urak, a' veszélyből ki nem mentik, 's bátorságba nem helyezik. Azonban Keresztúry kánonokat keményen fogák, 's arra kényszeríték: hogy a' szerbek' esküjét, nem úgy, mint a' király rendelé 25, hanem 15. kéztől vegye-ki. A' sérelmet szenvedt Sallyi, ott kereshete elégtételt hol akart. A' nagylakiak tekintélyesek 's becsültek maradtak hadi hőstetteik miatt, még Mátyás király előtt is. De nem messze áll már enyésztétől azon ország, mellyben az igazság ellen, hadi vitézség védi a' polgári gonoszságot.*)

Egy második tatárjárás fenyegeté ezután Csánádot; nem ugyan tatár, hanem többnyire magyarzagyvalékból összeröfent csorda, 's ez Dózsa' pórhada volt. Jászay Pál így elmélkedik Istvánffy' ellenében.**)

„Az ok, mi ezen a' hon' védelmére és üdvére irányzott tervet elferdíté nem volt tudva előtte, 's a' t. Továbbá az említett író, Bakacs Tamás' levelét mutatja-elé 1514-ik april' 25-kéről, mellyet csaknem egész Európához intézett, a' török ellen gyűjtendő kereszties- sereg végett. E' levélre Jászay, illy megjegyzéseket tesz: „De legnevezeteseb az: hogy az egész tárgy nem annyira a' magyarahaza', mint az egész kereszttyénség' közügyeül tekintetvén, isten' szent nevében helyeseknek és kedveseknek hirdettettek, mindazon rendelések eszközök és büntetések, miket a' terv' kivitelét netalán gátoló, már eleve pártütő czímmel bélyegzetek ellen, maga az érsek, a' helytartó, vagy helyetteseik sőt biztosaik is használni fognak. És ez az ok, miért az úri szolgálatoktól épen tavasz' kezdetén elvont jobbágyság, a' vezérek és biztosok által neki tüzelve, jogosítva érzé magát, a' bűnho-

*) Fessler V. Th. 491. s.

***) Tudom. Tár. 1842. ápr. füz. 251. l.

csánat' kedves jutalmával kínálkozó szent vállalatnak ellenszegült nemességet mint pártütőket olly borzasztó eszközökkel verni-vissza.“ Eddig Jászay. Mi teljesen kezret fogunk ez iránt a' derék íróval; de az okhoz okokat is adunk. Illyenek a' magyarpór' renyhe természete, ingerlékeny hajlama, habonás előítéletei, 's az itt ott érzett nyomatás miatt titkon forralt régi boszúja; gonosz főnök Dózsaiban, *) 's a' kedvező alkalom. Mert az átkos eredvényű pórhad' dühöngéseit, csupán egy oknak tulajdonítani nem lehet.

Ez istentelen csoport rohant 1514-ben, a' többek közt Csánád alá is. A' gyönyörű virány' zöld bársonyi közül, gyöngéden ingadoztak már ekkor a' reménydús kalászkok. Csákyt a' hely' püspökét, temesi gróf Báthory István segíté válogatott haddal a' csánádi várban. Dózsa kiáll a' tüzet első nap. Más nap kaszás népével rohaná-meg a' sorokat. Báthory mit karddal nem teheté, álgyúkkal pótlá, mellyek a' kaszásokat halmokra dönték, 's megfutamodának. Báthory követé, 's a' sűrűbe rejtezett Dózsafelé hátvédcsapatot kergeté. Hirtelen újítá Dózsa a' harczot. Báthory nehéz sebbel lováról leszik. Csáky a' várba visszavonúl. Dózsa a' városba tör, rabol, éget, pusztít, öldököl 's rég forralt boszúját is hűti. Az alatt Báthory elillan. Egy a' Maros' szélén legelt lóra fölkap, 's Temesvárra jut. A' szerencsétlen püspök kifogyva védelméből, csolnakra ül, 's a' Maroson keres, menedéket. De az őrzöngő pórok által megfogatva, Dózsa elébe hurczoltatik; ki őt oltári díszöltönybe, püspöksüvegbe, — mellynek drága köveit 's gyöngyeit, gyilkos porkezek csikarák-ki, — öltözteti, 's ágyékán keresztül hegyes karót vonatva, meggyilkolja a' boldogtalant; a' kínzott' végvergdősein, kárvágyú szeméit gúnyosan legeltetvén. Dóczy György, Ravazdy Pé-

*) Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

ter 's több előkelő, kínos halálnemekkel oltatnak-ki; a' derék Telegdy István pedig, ki egykor a' kereszties had ellen szólt, nemzörészeire tekert kötelekkel magas akasztófára függesztetvén-föl, Dózsa' szeme' láttára, ezer kínja közt, nyilakkal 's puskákkal lövöldöztetéek agyon. *)

Illy borzasztó események' színhelye volt Csana' d. És a' mohácsi vért nap, ide is bánatos sűgárt hinte; e' helyet csataterré alakítá gyakran; míg végre eltörlé a' föld' színéröl.

Most már egymást érte a' vihar, Csana' d' bástyái közt. 1550-ben Achmet renegát Gyulafejérvártt adá tudtára az erdélyi rendeknek a' sultan' akarattját: hogy Martinúzinak ne engedelmeskedjenek, hanem Zápolya' özvegyének, fiának, 's Petrovics temesi grófnak. Ez utóbbi a' karansebesi, lugosi, 's szerémi ráczokat fegyverre szólítá, kiknek egy részét Cserepovics Miklós' vezérlete alatt Csana' d' ostromlására küldé. Azonban 1551-ben, Martinúzi Erdélybe érkezvén, Zápolya János' özvegyével 's Petrovicscsal az egyezést meg-köté. Ennek fő-pontja az volt: hogy az özvegy, a' török- 's a' t. seregek' visszavonulását, Martinúzi pedig, csapatjainak elbocsátását eszközölje. Ez részéröl a' föltételt tüstint teljesíté, 's népeit elbocsátá; Varkocs Tamás tisztjét azonban Csana' d' n' a' k ostrom alóli fölmentésére küldé. Perusics Gáspár híven védé Csana' d' ot. Varkocs a' várfalak alatt 2500. ráczot konczott-le; négyezret elfogott; Cserepovics vezéröket megszalasztá; Petrovicsnak nagylaki, csályai, egresi, 's oroszánosi várait bevette, 's örökkel rakta meg. Csana' d' vára alatt, ez alkalommal vitézkedék a' derék Perneszi Farkas is, később babocsai kapitány, ki térdén sebet kapván, ez őt teljes életére nézve bénává tevé. Még azon évi septemb. 28-kán, Nagy Péter volt a' csana' d' i várkapitány. De mivel Castald Erdélybe rendelé a' seregeket, hova nem kellett volna,

*) Istvánffy, Bonfin, Fessler, Engel, Katona 's többen.

Csanád úgy szólván lövés nélkül vétetett-be. A' megfélemlert Nagy Péter, úgy látszik: Martinúzi' titkos rendeletéből, álgylövést sem várva, Mohamet elébe vitte a' várkulcsokat 's átadá; és ezután még is: hogy tényének színe legyen, fogságba tétetett. *) Lippa' ostroma után, **) üresen hagyá ugyan Csanádot a' török; hanem 1552-ben, az elfutott többnyire spanyolörök által magára hagyatott várat, Kasim ismét elfoglalá. ***)

Midőn illy diadalokat arat a' török, 1595-ben Borbély György, a' temesvári basát, Facsád alatt megveré. A' basa megsebesült, 's a' gyulai 's csanádi bégek lekonczoltattak itt. Borbély' szerencsés fegyverének híre, az ellenfél' bátorságát megnémítá; futásról nem is álmodhattak; a' világosvári, solymosi, csanádi 's más várak visszakerültek; 's lassankint a' lugosi 's karansebesi kerület, az évenkinti 2000. aranyadótól megmenekült.

1597-ben, csanádi várkapitány Lugasy Ferencz volt. Ez a' gyulafejevári gyűlésen forgott Szuhay Istvánnak 's Istvánffy Miklósnak írt, és gyors segédet kért, a' Csanádot ostromlott temesvári basa Soliman ellen. Ezek' parancsára, némellyek szerint, barátja' védelmére, maga jó szántából, Király György nagyváradi várparancsnok, az őrsereg' egy részét Csanádra rendelé. A' mint ez a' szárazon május' 10-kén hajnalban, a' csanádiak' követe Thúry János pedig a' Maroson, Erdély' válogatott csapatival közeledtek, Soliman visszavonult, 's Csanáde' pillanatra megszabadult. De mivel előre lehetete látni: hogy a' basa nyugodni nem fog; Bárczy András karansebesi 's lugosi várparancsnok Solimant, szö-

*) Tinódy után Istvánffy, Fessler. Hammer árulásnak tulajdonítja Csanád' elestét, 's állítja: hogy Ugody Ferencz adáát a' kulcsokat. Olv. Franc. Forgách Comment. Rer. Hung.

**) Lippát egy rácz is, csak becsületért, zsold nélkül védelmezé. Neve: Ocziarovich Demeter volt 1552.

***) Decsy Sámuel Osmanografia 3-ik rész 396. lap. és Epistolae Procerum P. I. p. 308.

kevények által, a' lugosi vár' megtámadására csalogatá. Soliman rászedeté magát; a' jöttére előre neki készült Bárczy által iszonyúan fogadtatik, 's július 7-én, teljes megverettetés után, kevesed magával, futásban kelle menedéket keresnie. *) Azonban 1598-ban Csanád, néhány álgúdurranás után, magát megadá. Őrei közül a' serdár' sátora előtt, 150. fejeztetett-le.

Ez után szinte egy századig törökormány alatt sinned Csanád. 1693-ban, a' belgrádi várnak ostrom alóli fölmentetése után, Mustafa nagy vezér, Selim Gjiraj tatárchánt küldé, a' szomszédtartományok' pusztítására. Csanád' vidékén azonban, seregeinktől megtámadtatva, szinte mindnyájan eltöröltettek. **) Ily események' nézőhelye volt Csanád. A' török' bitorlott hatalma alatt, sz. György' székesegyháza teljesen elromboltatott, 's benne minden eltöröltetett. Az egyházmegyét török foglaláel; 's ha néhány keresztyén lakta is, azok közt a' romai hitet kevés követé. Jövedelme akkor 200.—400. magyarforint volt. Világos ez, egy romai consistoriumi levélből. Azonban a' zentai ütközet, ezt is visszaadá a' hazának, 's a' passaroviczi béke, e' megzaklatott vidékre is kiterjeszté áldásait. Müller' földabroszán 3-ik Károly alatt, még kijelölve látjuk e' helyet. A' csanádi vár, alkalmasint a' karloviczi békekötés' föltétele' következtében téteték védelem nélküli állapotra, 's lassankint elemészte az idő.

Jam seges est ubi Troja fuit.

Úgy látszik: a' régibb időkben Achtum, később Csanád vezér bírta Csanádot. De ugyanazon időről a' lunaelaci kézirat így szól; „Monachis autem ipsius loci —görögbarátok— ejusdem urbis tertia pars deserviebat.“ Később II. Pius pápa' leveléből tudjuk, 1459. V. Idus Octobr. hogy Csanád' városát, a' csanádi káptalan

*) Istvánffy. Fessler 7. Th. 417. s.

**) Decsy Osmanograf. 3. rész. 668. l.

bírta. A' török' érkezének hírére t. i. a' püspök, a' nagy templomot falakkal sánczokkal kívánta volna megerősíteni. A' káptalan a' költségekhez járúlni nem akart, attól tartván: hogy ha a' püspök' közbejöttével fog a' város megerősíttetni, az a' püspök' jogaiba menend-át. Már főlebb érinténk; hogy a' püspök, csak 10 jobbágyi telket bírt ott.

A' Mercy által rendezett temesi hánság' egyik kerülete, C s a n á d r ó l, — melly teljesen soha sem pusztult-el, — neveztetett. E' kerület' népessége gr. Clary alatt 29733. lélekszámra hágott. 1764.- 1765-ben Laff csanádi ellenőr' gondjai alatt, németgyarmat települt ide; de már 1741. óta cath. parochia virágzék benne. Az ő s C s a n á d o t, hol Aba, Péter 's Ulászló alatt 1495-ben, országgyűlések tartattak, 's hol Aba' koronáztatása történt, szétmorzsolá az idő. Régi nagy temploma' a' püspöklak' 's más épületek' romjai, terméskő- 's téglalapfalak, 's a' föld alól kivájt roppant nagyságú vasdarabok a' mai Rácz- 's Német-C s a n á d o n, most is tanúji egykori nagyságának.

C z ó k a, ma C s ó k a. Oláh Miklósban találjuk ennek nyomát 1536-ik évben, ki ezt a' Maros' déli részére helyezi. Csanádvármegye' kebelében létezék egykor.

D e e s k, ma D e s z k. Oláh ezt is a' Maros' déli részeire iktatja. Hajdan kúnok lakták; mit a' határában fekvő Kúnhalom 's Székhely nevű, 's több illy kúnzóval kezdődő földek tanúsítanak. Régente csanádvármegyei hely volt.

D e z i n s z e g, most D é d é n s z e g. Falu volt hajdan, 's még mint ilyen került 1779-ben Torontálvármegye' törvényhatósága alá. Most pusztarész. A' mohácsi vész előtt a' kalocsai érsekség bírta. Szinte Csanádvármegye számlálá falujához egykor. *)

D o l c h, alkalmasint D o l á c z. A' pápai tizedlaj-

*) Pray Spec. Hier. H. P. 11. p. 30.

strom, e' falut a' Temes - 's Borza - — Berzava — folyók közé helyezi 1332-ben. Akkor plebaniáját Pál lelkész kormányzá. Temesvármegye' hatósága alatt állt hajdan.

Egris, Egrus, Aegris, Agris, ma Egres. A' vérontások' gyászmezejére érkeztiink ismét. A' Maros' e' ligetes csadajos tája' már kiszenvedt hantjain állunk újra, az ősz Egres' határain. Csanádvármegyéhez tartozék hajdan e' dicső hely, mellynek azonban virágait, még zsengekorban fagylalá-meg a' nehéz idők' jégkeze. E' hely már állt 1241-ben, midőn a' tatárok, átviharolva a' vidék' rónáján, földülák. Ekkor az egressi apátság' birtokában volt. Később azonban, úgy látszik: a' kalocsai érsekség bírja. Közelebbi emlékét, a' pápai tized-lajstromben nem találjuk 1332-ik évről; hihető: ekkor már vagy nem laká rom. cath. vallású nép, vagy ha igen: az apátság' gondjai alatt állt; e' lajstromban pedig apátságoknak nyoma nincs; ámbár bizonyos: hogy ez időben, a' szerzetesek is fizettek a' pápának tizedet. 1536-ban tűnik-fől ismét Egres, Oláh Miklós után a' Maros' partján. 1551-ben erősségéről tesznek írónk említést, mellyet akkor Petrovics temesi gróf bírt; de azt azon év' elején, Varkocs Tamás elfoglalta. Ugyan azon év' végével, az egressi kastélyt, Mehemet, ostrom nélkül vette-be. Utóljára 3-ik Károly alatt, Müller' földabroszán jelenik meg. Ezentúl e' helynek minden nyoma elenyészik. Ezekre vonatkozólag, helyén látjuk itt említést tenni, a' rövid életű

Egressi apátságról. *) Hol a' sima kövecse-

*) A' Chronicon Budense' kiadója Podhradszky a' 197-ik lapi jegyzete közt, hibásan helyezi az egressi apátságot Aradvármegyébe a' Maros' partjára. Csanádvármegyében feküdt az hajdan, mint látandjuk. A' régi Orodvármegyében nincs is Egres nevű hely, ha csak a' mai Agrist az orodi régi helyek közé nem számlálja. Agris azonban Zarándvármegyei hely volt egykor, 's most Aradvármegye' hatósága alatt van. Nem is fekszik az a' Maros' partján; apátsággal soha sem bírt, de várral igen.

ken gyorsan görgeti habjaft a' Maros, 's regényes part-jain, gyönyörű berkeivel kígyózik a' tölgyerdő, ott díszlék hajdan tornyaival, a' váralakú 's erejű egresi apátság' nagyszerű zárdája. Ha áll e' példabeszéd: „a' jó nem érik-meg soha“ úgy ennek igazságát mélyen érzé, 's keservesen megsiratá a' haza akkor, midőn az egresi apátság' rövid napjai lealkonyúlának.

Az egresi cistercitarendi 's a' boldog szűz' tiszteletére szentelt apátság' alapítójáról, különböznek a' vélemények. Manriquez 's többen erősítik: hogy 1179-ben, 3-dik Béla, Pontignyből Magyarországra, 12. szerzetest hítt-be apátostól Csanádvármegyébe; hol ezek a' boldog szűz' egresi apátságát alapították. Innen vették eredetöket a' pécsmegyei sz. keresztii 's az erdélyi kerczi (de candelis) apátságok. *)

Schier Xystus szinte Bélát hiszi alapítónak; Timon ellenben Petővel, Imre királyt. Birken, Pázmándy, Sz. Iványi, Túróczy, Andrást vallják alapítónak, 1200-ik évben. Windisch hasonlóan Andrásra szaval. Ambrosovszky szinte; de az évszám' kijelentése nélkül, a' még herczegeskedő Andrást tartja az apátság' alapítójának. Mancinus pedig, az 1200. évszámot 1220-ra teszi.

Ha fölveszük mi szerint András, még herczeg korában, a' csanádi püspökmegyében is, hol Egres fekszik, parancsolt; ha a' következményt fontolóra vessük: mikint mind Jolánta neje, mind maga, az egresi sírboltot választák, földi pályájok után örök nyughelyűl, bátran eredvényezzük: hogy a' viszonyok' lánczolatii, az apátság' alapításában forradnak-együve; 's habár Béla

*) Manriquez T. III. ad an. 1179. cap. VII. Heimb Theophil I. c. 152. p. Fessler II. T. 317. s. Meg kell azonban jegyezni: hogy a' cisterciták, már 2-ik Gejza alatt is éltek az országban. Illyen a' czikadori apátság is. L. Fejér Cod. Dipl. T. II. p. 303. Sőt Rosenthal Malachias cistercita erősíti: hogy a' cistercitarend 1135-ik évben lépett a' magyar-földre.

is hitt-ki jámbor atyákat, — mi az 1183-ik évben általa kiadatott azon engedvényből tetszik-ki: mi szerint a' cistercitáknak, be- 's kiköltözési szabadalmat enged, úgy mint Franczthonban; *) — de az egresi alapítás, 's a' nagyszerű zárda' létre hozása, András' műve volt. Itt azonban jegyezzük-meg: hogy az egresi zárda, nem tartozik az első alapítványok közé. A' főlhívott 1183-ik évi engedvényben, Béla már főnállott kolostorokról emlékezik; 's a' czikadori — baranyavármegyei — 1142-ik évben alapított cistercita - kolostort, már 2-ik Gejza kir. adományokkal gazdagítja; mint ez, egy 1196-ki megerősítő királyi oklevélből kitetszik.

Ha bár inkább a' zárda' történeteit illetik is, rövid életéről 's hatásáról, nem lesz fölösleg néhány szót emelni. Úgy is olly kevés az, mit Torontál 's Csanád, épen nem munkátlan hajdanából mutathat: hogy szinte eseményeink' parányi árnyékai is becsesekké válnak. Ilyenek a' következők:

2-dik András, az orodi apátra, nem tudni mi okból? megharaguvék, 's méltóságától megfoszá. Honorius pápa 1223-ban, egri püspök Tamásnak írt, 's fölöttébb ajánlá neki: hogy ha a' veszprémi püspök 's egresi apát, kikre ezen ügy 1222-ben bízva volt, tisztöket nem teljesítenék, az orodi prépostnak maga egyengessen útát: hogy a' király' kegyelmét, 's az ügyészre szállt vagyonát visszanyerhesse. **) 1223-ban szinte a' főnebieket bízá-föl a' pápa: hogy az orodi prépostnak Ger-gely, Galad' fia' vagyonából, az ígért kárpótlást eszközöljék. ***)

1225-ben a' cisteauxi egyházi közgyűlés' egy ítélete' következtében, a' pilisi apát, csupán azért: mert húsvét' előestjén, a' fürdőben nyíreté-meg magát, a'

*) Ugyanott Tom. II. p. 202.

**) Katona.

***) Fejér Cod. Dipl. Tom. III. Vol. I. p. 405.

karban lévő apáti stallumból 40. napiglani kizárásra, 6. napi bűnbánatra, 's e' hat nap' minden másodikán, sőt a' legközelebbi húsvétnapig minden ferián, kenyér 's víz melletti bűjtre ítéltetett. Az egresi apát volt az ítélethirdetésre kiküldve. *)

1225-ben, a' lineweldi, kerczi, és egresi apátok, Honorius pápa által bizonyos határvillongás' vizsgálatára küldetnek-ki, a' P. szerint.

A' nagyváradai püspök Benedek által, a' békesi főesperes István, gyilkosság miatt, méltóságától, 's egyházi jövedelmeitől megfosztatott. 9-ik Gergely, lehet: a' bolognai főtanodában vele ösmérős levén, most pártfogása alá vette; 's az egresi apát 's prior, 1232-ki január 26-kán megbízott: hogy a' püspököt, kegyelem- 's bocsánatadásra bírja. **)

1232-ben Farkas egresi prépostot, mint királyi cancellárt látjuk azon k. adománylevél alá írva, mellyben Kálmán oroszkirály, 's az egész Sclavonia' hercege, Dragan- és Draguechnek, hű szolgálatiért, Roichavármegyében Konzka földet ajándékozá a' Q. alatt. ***)

Búsan kongának 1233-ik évben, az egresi zárda' harangjai. András király' buzgó neje, ama' sokak előtt ösméretlen Jolánta, Jakab praenestini bíbornok 's több püspök' jelenlétében elhunyt. Az egresi zárda fogadá-be a' királyi hamvakat. ****)

1235-ik évben erősíté-meg 9-ik Gergely pápa, András királynak, az egresi monostor' részére tett adományait az R. szerint. Helységekről, 's más javakról tétetik itt említés; nyilvános jeleül annak: hogy az alapító, 2-ik András volt.

*) Fessler II. Th. 877. s. Martene Tom. IV. col. 1342. n. 24.

**) Katona Tom. V. p. 805.

***) Fejér Cod. Dipl. Tom. III. P. II.

****) Albericus ad h. a. p. 547.

Nem sokára csikorogva nyílt-fől ismét, az egresi sírbolt' kapuja. Már leforrázá ekkor a' szomszédligetek' lombjait a' dér. Terhes földi pályája után, ide hozatának hült tetemei 2-ik András királynak, november' közepén, 1235-ik évben.

Kik András' temetőjét Egresen, a' Maros mellett keresik, a' többek között Windisch, Bonfin, Birken, Heltay, Sz. Iványi, Túróczy, Pető, Csécsényi Svastics, Ritii Mihály, Baksay Ábrahám, Bombardy, Fessler 's a' t. A' Chronicon Budense András' tetemeit Váradon, sz. László' lábához helyezi; Albericus szinte Váradra. Mi a' derék Katonát követjük, 's vele úgy hiszük: András' tetemeinek egy része, — belső részei, — lehet: Nagy-Váradra vitettek, mint Gertrúdé egykor Pillisre és Leleszre, más része azonban, az általa építtetett egresi zárdában maradt.

Alig hültek-meg András' tetemei, 's 4-ik Béla javaiktól sorra fosztá meg az apátságokat. A' vagyonszertett egresi 's más apátok 's főnökök a' pápához folyamodtak, 's 9-ik Gergely erélyesen lépe-fől, 's a' váczzi, nyitrai 's bosniai püspökök által komolyan inté-meg a' királyt, 's az elvett jószágok' visszaadatását élénken követelé. Már csak ez is valószínűvé teszi: hogy Béla az egresi apátság' alapítója nem volt, — annál kevésbé: mert a' pápai levél is, a' panaszt tett apátságok' alapítójának, Imrét 's Andrást nyilvánítja. *)

1239-ik évben, Ugrin' testvére N. az utolsóban levén, az egresi apátot 's társait maga elébe hívatá; 's gyermekei közt, az örökösödést, végintézete által meghatározá. A' dús haldokló; leányait fiaira bízá, 's kiházásításukon kívül, semmi javakban nem részesíté, az S. alatt. **)

Az idők viharai gyakran le-lecsaptak az egresi

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. I. p. 33.

***) Fejér Tom. IV. V. I.

zárdára. A' kúnok a' vett bántalmakat zendülve torlák-meg a' békes hajlékon; de e' merény a' roppant falakon szégyenülve tört meg. Roland főlovászmester' fiai, Reynold 's Miklós Olyvér mester' fiai, őrangyalkint földözék a' csöndes magányt; hős lélekkel vítak szilárd falai alatt, 's hűségöket kún László 1283-ban Borsodvármegyében szép javakkal díjzá. *)

Midőn az egresi apátság, istennek 's a' közjónak, munkásságát imígy szentelé, 1241-ben, a' tatár-berohanása riasztá-fül békes hajlékait. A' saját véres harcz megtörtént. Gyászeredvényeit, Kajuk tatárvezérnek, a' meszesi szorosnál Erdélybe zúdúlása súlyosbítá. Erdély 's a' váradi vidék' földúlatása után, a' Maros 's Duná' bal partja felé csapongott e' vadtábor' egy része, 's a' nagy németvárost Pergent, — némellyek szerint Nagylakot, — 's a' keményen megerősített egresi zárdát, ostrom nélkül hagyá addig, míg a' tábornak Baidár vezérlette másik része által Csanád-Békes-Arad-Torontál-Temes- és Krassóvármegyék elpusztítottak: hogy azokból a' nép, a' bántatlan helyekre meneküljön. A' mint ez megtörtént, Pergenbe tért-vissza a' rablósegreg; hol 70. helységbeli többnyire szabad 's vagyonos emberek kerestek menedéket. Nehány orosz-kún- 's magyar-szándékosan roszul fegyverzett fogolycsapatnak kelle a' várost ostromlani; 's midőn ezeket a' védők' fegyvere soronkint kaszabolá, kárörömmel nézték, a' hátok megett kivont fegyverrel állott mongolok. Heted napra a' város is bevétetett; 's a' nép a' szabadra hajtva, egy lábíg levágattatott. Csak két igen szép hölgy, talált a' dühöngők' szemeiben lealacsonyító kegyelmet; 's elveszték az élet' becsét akkor, midőn éltöket nyerek-meg. A' vérittas, de még jól nem lakott csorda, néhány nap alatt az egresi apátság előtt állott; 's tábori gépeleit az erősség' ostromlására fordítván, a' bennlevőket

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. V. Vol. III. p. 207.

föladásra kényszeríté. A' szerzetesek, mindjárt eleinte kérék az ellenfél: kímélné-meg saját 's az oda futott urak' 's családjok' életét, 's a' hölgyek' becsületét. A' kérelem elfogadtatott; a' szabad elmenetel biztosították; de csak a' barátok bocsáttattak-el bántalom nélkül, talán azon előítéletből: mi szerint azoknak szentsége' varázshatalmától félték. Az úrnők' 's szolgálók' legszebbikei, a' bújaságnak szeplősítésül hagyattak-főn; a' többi férfi 's nő, annak büntetéseül: hogy őrzőngő világrombolók' hűségébe 's zavába bíztak, az öldöklési szomjnak áldoztattak-föl. *) És ime itt nyílt-meg, az egresi zárda' temetője; melly nagyszerű falait, 's büszkén emelkedett tornyait elnyelé.

Midőn a' tatárok eltakarodtak, — így ír Fessler, — a' romban hagyott cisterciták' jószágai is elparlagúltak, leveleik megsemmíttettek, 's javaikat világiak foglalák-el. Csak némelly dúsabb apátságokat állítanak helyre, vagy a' megmenekült szerzetesek önerszényökből, mint a' czykadorit, sz. gothárdit, egresit, pilísit, zirczit; vagy az alapító-családok: mint a' borsmonostrait; vagy a' király' kegye, mint a' sz. egyedi 's kerczi apátságokat, mellyeknek elsejét 4-ik Béla, másodikat 5-ik István állítá-helyre. **)

Ha helyreállt is az egresi zárda, mit azért kell hinnünk: mert egy 1247-ben költ oklevél ismét említi; ***) nem soká tarthatá az magát főn. Legalább ezen-túl, föltámadási nyomára igen ritkán találunk. Még egyszer tűnik-föl a' T. alatti levélben Robert Károly alatt, midőn akkori apátja Egyed' kérelnére, Salencen, Sor-

*) Rogerius után többen.

**) Fessler II. Th. 881. s.

***) Innocentius . . . Ven. Fratri — — Episcopo Jauriensi et dilectis filiis — — Abbati de Egres Cisterciensis ordinis, ac — — Priori Praedicatorum Albensi, Csanadiensis et Veszprimiensis dioecesium salutem. . . . Dat. Lugduni VII. kal. Sep. Pontif. nost. A. V. Olv. Pray Spec. Hier. H. P. II. p. 424.

resten falvak, és a sábcshelki jószágrészek Erdélyben, — mellyeket még az árpádvérű királyok' idejében, akkori erdélyi vajda László elfoglalt, — Károly király által visszaadattak.

Egres, nem volt minden tekintetben hiteles hely. Pecséttel nem bírt, mit az S. alatti oklevél tanúsít. Ezen apátságot, a' már említett jószágokon kívül, 3. tereh — last — só illette. Mellyik templom, 's mindenike mennyi sőt kapott pénz gyanánt, eladás végett? nem bizonyos. Hogy azonban 2-ik András' királykodása' 29-ik évében, nagy összeget kelle tennie, bizonyos: mert már akkor azon sóért, mellyet a' csanádi püspöktől, sz. mártoni 's egresi apátoktól visszatartott, 10. ezer márkával volt adós. Egy tereh kősónak nagyobb darabokban szállításaért, az egresi apátságnak 26. márka fizettetett. *)

A' pápák, a' cisterciátákat, nagyon kedvelék, mint erényes, tanult 's ügyes férfiakat. Pápai fölbizások ritkán mentek más szerzetekhez, többnyire ezekhez; 's ezek közül is a' czykadori, bakonyi, egresi 's pilísi apátokhoz leggyakrabban, mit oklevelek igazolnak.

Csaholy Ferencz csanádi püspököt, 1514-ki nagy boldogasszony' napján tisztelé-meg Ulászló, a' csanádi püspökséggel, mellyhez most, az azelőtt más egyházmegyéhez tartozott egresi apátság is csatoltatott. 1527-ben az egresi apátczimet Gervan János viselé, ki ugyan ezen évben avattaték csanádi püspöki méltóságba. **) Egres' birtokosa, valószínűleg ekkor a' kalocsai érsekség volt.

Most a' vadon' terebély fáji bokrai kígyózzák körül a' királyi hamvakat, 's ama' kevés romot, mit az idő megkímélt. Borzasztó e' magány a' hazafi kebelnek; 's úgy tetszik: síri szellő suhog itt a' gallyakon keresztül, mintha sutogná: minden m ú l a n d ó.

*) Pray Spec. Hier. P. II. p. 57.

**) Timon Sam. Ep. Chr. p. 113.

G a á d. Ezt csak neveért jegyzénk ide, melyet egy slávherczeg is viselt Galád vagy Gád; ki Anonymus szerint (cap. XI.) a' Maros-folyótól Orsováig nyúló földet, künsegéddel foglalá-el régente. Úgy látszik régi falu ez is. Tére hajdan Temesvármegyében feküdt.

G e l o s. E' nevet Müller' földabroszán látjuk jelölve, egy magán állott kiseded tó mellé, a' mai Billét 's Perjámos közt, körülbelül Pészak' helyén. Ma e' név teljesen elhúnyt. Temes' vagy Csanád' területében feküdt-e e' hely? meg nem határozhatjuk.

G e u r. Illy nevű helységet említ, egy 1322-ik évi oklevél, Weytech Tódor birtokossal, ki azt vejének Gál mesternek, Miklós' fiának, Robert Károly' magányos jegyzőjének ajándékozta. Talán nem csalatkozunk, ha e' helyet, a' mai Gyér helységben sejtjük virúlni, annál inkább: mert az oklevél Temesvármegye' határiba helyezi, 's a' Temesfolyó' használatát is átengedi, 's Weytechy' — Vojteky' — birtokában, ki ismét a' közel lévő Vojtek helységtől vehette nevét. *) A' mai gyéri határban a' Tolvádiára vezető országút mellett, az uradalmi szőlőt, hármás régi földsáncz környezi jelenleg is. Ezeken belől téglá-'s kivájt vasdarabok, hajdani épületek' nyomára vezetnek. De mik voltak ezek, 's mi volt az egész? sötét árnyék takarja. Mai „gradác“ neve azt látszik tanúsítani: hogy e' hely egykor vár volt.

*) Karolus Dei gracia Hung. 's a' t. Rex etc. quod vir nobilis Magister Theodorus de Weytech, Nicolaus et Johannes filii ejusdem etc. item Dench in Comitatu Krasov. Item Wyodwor, Geur et Gunggudighaza cum ecclesiis lapideis. Item Regkurthwyly, Medjes, Donath, Chud, et Bansarzova vocatas in Temesiensi Comitatus, etc. ac cum usibus fluviorum Marus et Themes etc. imo dominium eorundem in ipsum Magistrum Gallum ipsos omni proximitatis zelo confouere gestientem, totaliter transferentes, heredum per heredes etc. Datum per manus discreti viri Magistri Ladislai Titulensis Ecclesiae Praepositi etc. A. D. MCCCXXII. Quarto kal. Septemb. etc. Fejér Cod. Dipl. T. VIII. Vol. II. p. 339.

G y a l a. Egy határlevél tanúsítja: hogy 1141-ben már helység volt. Az U. alatti oklevél, a' Szegedváros 's G y a l a és Sz. Iván közti határvillongások' kiegyenlítéséről szól. Ez időben G y a l á t Gyalay Mihály, István' fia bírta. Az érintett levél Andrást mint szegedi bíró-t említi, úgy szinte Delchegh György és Deák Máté szegedi polgárokat. 1555-ben Kátay Ferencz Etheley Imrével, kir. adományilag nyéré e' helyet; de birtokuk nem leheté tartós; mert a' török 1551-ben, már bírá a' Tiszán túli alsóbb részeket, sőt Csanádot is. Hajdan e' falu, Csanádvármegyében volt keblesülve.

G u n a d. Valószínűleg, elferdítve a' mai K a n a k. A' pápai C. alatti tízedlajstrom, a' Temes 's Borza közé helyezi. Említ benne parochiát, Gergely lelkészszel. K a n a k idegen hangzatú név. Olvastuk valahol: hogy Georgiában, melly alkalmasint perzsabirtok, K a n a k nevű folyóvíz van. Régente Temesvármegye' kormányától függött.

H e t i n, ma H e t é n y. Csupán Müller' földabroszán látni kijelölve e' helyet, 3-ik Károly' idejében. Elpusztúlt. Nevét, a' ma is úgy nevezett pusztá tartá-főn a' nép között. Temesvármegye' határában feküdt. Szirmay Antal, Ugocsavármegye' leírásában, Hetény ugocsai falu' nevét egy Takson' idejében bevándorlott előkelő kún-hóستól származtatja, 's azon körülménytől: hogy a' kúnok, a' Tisza mellé telepítették-le. De ez nem mindenben áll. Hetény, Anonymus szerint, Bulárföldről jött, 's izmaelita volt. Egyébkint a' kúnok még Árpád alatt telepítették a' torhusi — tarasi — földekre. Hihetőbb tehát: az izmaelita Hetény, inkább adott a' temesvármegyei H e t é n y n e k nevet, annál is inkább: mert a' kúnok, az ugocsai tájakon, nem települtek-meg olly számmal, mint Torontálban és Temesben.

H i v a n d, egyhor I v á n d, ma I v á n d a. A' pápai tízedlajstromban, a' két Temesfolyó közé tétetik, mint már akkor parochia. Oltáránál, Mihály lelkész szol-

gált az úrnak. 1401-ben Ivándi Péter bírta. Temesvármegyében feküdt.

Hudvarnak. Illy nevű hely a' két Temesfolyó közt ma nincs. Azonban e' helységet, inkább föl lehetne találni a' bánlaki határban fekvő idvori pusztában. Hajdan parochia. Lelkésze Miklós. Ugyanaz-e e' hely, melly Geur' leírásában, Wyodwor képmen jelenik-meg, 's Weytech Tódoré volt 1322-ik körül? kétséges. Temesvármegyében feküdt.

Jangot. Úgy tetszik: a' főlebb említett Zenthel mellett terült el a' jangoti szállás. Az O. alatti oklevél tanít-meg bennünket, miképen 1424-ik év körül, taponi Aarhimi Osváld, embereivel a' jangoti szállásra letelepülvén, a' kúnoknak károkat tett. Úgy hiszük: e' hely, melly ma nevét is elveszté, csanádvármegyei téren feküdt.

Kecze, most Kécsa. Müller' földabrosza mutatja: hogy már régebben is állott. Temesvármegyéhez tartozott. Úgy látszik: hajdan a' csanádi püspökség' birtoka volt. *)

Kenesna, majd Rewkanisa, most Török-Kanizsa. Egyike a' tudható legrégebb helyeknek, a' mai Torontálvármegyében. Béla' jegyzője írja: hogy a' magyarvezérek, a' Tiszafolyón (Kenesna) Kanizsánál áthajózáván, onnan (Begve) Bege' környékére mentek, 's két hét alatt, azon vidék' lakosait mind meghódíták.**) Sz. István alatt, itt is lappantak kevésbé Csanádnak leküzdött seregei, mellyek Csanádvarostól, egész a' Tiszáig nyomattak. ***) És így valahányszor régi történetíróink Kanizsáról emlékeznek, nem a' bodrogi, hanem a' torontáli Kanizsát kell érteni. Későbbi nyomát, a' pápai lajstromban találjuk 1332-ik évben. Már

*) Pray Spec. Hier. H. P. II.

**) Anonymus cap. 44.

***) Ex Mscr. Lunaelacensis Monasterii.

akkor plebaniát mutatott, László lelkésze' gondjai alatt. 1401-ben Csáky Miklós temesi gróf, Csáky György visegrádi várparancsnok, és Csáky István, István' fiai cserében kapták Zsigmond királytól némely beregi jószágokért; 's ugyanazon évben, Sághy Lőrincz kir. ember, 's Péter csanádi éneklőkanonok be is iktatták őket.*) 1695-ben még emlékezet tétetik Kanizsáról. Veteráninak, erre kellett volna a' hídon keresztülmenni, Pétervárads' oltalmára. Azonban e' hídon ugyanazon évben hozzá-át seregeit a' szász-választóherczeg, 's Erdély felé mozdítá. 1773-ik évben Kanizsán, új cath. parochia keletkezett. Egykor Csanádvármegyéhez tartozott.

Kochwthaza. Valószínűleg a' mai kocsoháti pusztán állt falu' neve. 1408-ik évben, több más birtokkal, Solth Dávid-'s rokoninak adományzá ezt is Zsigmond király. E' javakba Szentkirályi Sebestyén királyi ember, 's László a' csanádi egyház' karának káplánja, iktaták őket. Elpusztult. Csanádvármegyéhez tartozott hajdan.**)

*) Sigismundus dei gratia Rex H. etc. Noveritis nos Viro Magifico Domino Nicolao Comiti nostro Themensiensi, nec non Magistro Georgio Castellano castris nostri Wisegradiensis, et Stephano filiis Stephani de Chaak, pro quibusdam possessionibus etc. possessiones nostras regales Rewkanisa, penes fluvium Thyciae in Chanadiensi cum tributo et portu in eadem solui solitis, nec non Chaak praedictam et Chewze appellatas in Themensiensi Comitatus etc. cambiali titulo dedisse. Fidelitati igitur vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo praesente, Petrus, filius Pauli, et Thomas filius Petri, aut Nicolaus, filius alterius Petri de Makófalwa, sin Ladislaus filius Wofa, sive Dominicus Magnus de Rawasd, aut Laurentius de Saagh, ceu Petrus de Ivand, an alter Dominicus certe tertius Dominicus, dicti Borch aliis absentibus homo noster, etc. Datum Tirnaviae feria secunda proxima ante festum BB. Fabiani et Sebastiani M.M. Anno D. 1401. Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Volum. IV. p. 60.

**) Capitulum Ecclesiae Chanadiensis etc. Sigismundus Dei gratia Rex Hungariae etc. Quia nos pro fidelibus servitiis, vber-

Komlós, — nagy és kis — Hogy illy nevű hely valaha virágozhatott e' környéken onnan gyanítjuk: mert az oláhok kik itt a' régi neveket híven fõntarták a' mai Oszternt Kis - Komlósnak nevezik. Csanádvármegye' határában feküdt.

Kwkyn er, talán **Kökényér,** vagy **Kökényes.** Igen régi 's teljesen elpusztult helysége Csanádnak. Csanád' hátrálásáról, 's diadaláról emlékezetes hely. Hajdan Szõreg' vagy Kanizsa' közelében terülhetett-el. Most illy névnek e' vidéken híre sincs. Azonban a' mai Ferenczszállást „Kukutyin-névvel említi a' tájék. Lehet: **Kökényesnek** eltorzított neve ez. Legalább az elsorolt zendülési események, helyzeti tekintetben, igazolni látszanak e' vélelményt. Aligha nem ezen **Kökényes** falu az, mellyet 1332-ben, a' pápai lajstrom, a' csanádi fõesperességbe helyez, valószínűleg ferdített írással Rukener- név alatt, Mihály akkori lelkészével. Egy Kwkenes nevű csanádvármegyei falu' birtokában új adományyal erősíté-meg Solth Dávidot 's rokonait Zsigmond király 1408-ban; melly falu aligha nem ugyanaz a' fõnemlített **Kwkyn er**rel.

Machedonia, most **Maczedónia.** Elõször a' pápai tízedlajstrom vet erre sùgárt. 1332-ben a' két Temesfolyó közé helyezve, plehaniával díszlék, mellyre Miklós lelkész ügyelt-fõl. Zsigmond' hadvezére Péterfy Mik-

rimis complacentiis fidelis nostri dilecti, David filii Dominei de Solth etc. quasdam possessiones suas, ac Ladislai et Petri vterinorum nec non alterius Petri, filii Andree, et Nobilis Domine Vrsulae, filie condam Laurentii Literati consortis vtputa eiusdem, condivisionalium fratrum suorum de eadem Solth praedicta nomine Bart, Kochwthaza, et Kwkenes item vadum seu portum Solthrewe ac piscinas Ethe, Kerekthow, Soolth, Vvkres, Saarthow, Sulmosthow, Andraswezehele: Sarnyak, Nagysar et Kwesd in Chanadiensi etc. Comitatus habitas et novae donationis nostre titulo etc. contulimus etc. Datum in portu Arky in festo Corporis Christi Anno ejusd. 1408. Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. IV. p. 698.

lós, maczedóniai előnevet viselt. Azonban bírta-e e' falut? nem bizonyos 1525-ik táján, Maczedoniai László- név fordul-elé, mit az akkori szerémi püspök viselt. 1559-ben Macedonai Péter kir. főkomornyk' neve is alá van írva azon oklevélnek, melly által albani birtokosa Thot Tamás megnemesítettetett. De ezeket csak név-hasonlatosság miatt hozzuk-elé. Honnan ragadt ezekre a' maczedóniai név? nem bizonyos. Hajdan e' hely is Temesvármegye' hatósága alá tartozott.

Monostor. 1536-ik évkörül, még állt e' hely mint falu. Így Oláh Miklós. Idővel pusztá lőn. A' mohácsi vész előtt alkalmasint, a' kalocsai érsekség' jószága volt e' falu.*)

Nagenz. A' körülmények teszik bizonyossá: hogy ezen elferdített névben Nagy-Őz lappang. Midőn sz. István' idejében, Achtum, első nap Csanádot megveré, Nagy-Őz' mezejére vonult táborával, 's onnan riasztatott-fől csöndes álmaiból. A' Nagy- és Kis-Őz- nevet, az oláhok tarták-főn, 's Müller' földabrosza. Végkép elpusztult. Nagy-Őz' helyére 1772-ik évben Trübsvetter- név alatt, Hildebrand temesi igazgatószéki ülnök 200. házat építtete, 's francziákkal telepíté-meg; 's 1773-ban már cath. parochiát látunk benne. Kis-Őz ma Gottlób-név alatt ugyancz évben népesítettett, a' főntírt ülnök által, szinte 200. házzal. Régente mind kettő Csanádvármegyéhez tartozott. Némellyek Nagy- és Kis- Úsznak is nevezik e' helyeket.

Némethy, Namiti, most Néméti. A' pápai lajstrom, e' falut, a' temesi főesperességbe jegyzi, 1332-ik évben. Parochiajában, Miklós lelkészt fődözi-fől. Dózsa' pórhada, tüzzel vassal pusztítá e' helységet; fölégeté 's szétszaggatá a' birtokos' okleveleit. A' szerencsétlen 2-ik Lajos' ajándékából, lásd a' V. alatt, e' helységbe Bolyka Bálint iktattaték, 1520-ik évben. Temesvármegyei helység volt hajdan.

Nyero. E' nevet az oláhok tarták-főn, 's a' mai

*) Pray Spec. Hier. H. P. II. p. 30.

Dugoszela helységet nevezik így. Jele tehát: hogy Nyero nevű falu is virágzott hajdan. Egykor Csanádvármegye számlálá helyei közé.

Oroszlanus, később Oroszlános, ma Majdán. Szinte a' legrégibb helységekhez számítható. A' lunaelaci zárdai kézirat, e' hely' születését így adja-elé. Midőn sz. István alatt Csanád vezér, Achtum' tábora által, egész a' Tiszáig nyomatott-vissza, a' bekövetkezett éjszaka Csanád bizonyos hegy alatt, — a' mai majdányi magaslat, — vert táhort; Achtum pedig Nagenz' — Nagy-Őz, — ronájin vesztegle. Mind két tábor' részéről hadi őrk. Az elszunyadt Csanádot álom ringatá, mely egy oroszlant varázsolt képei közé, a' vezér' lábát élénken megrázót, 's új viadalra serkentőt. Az ébredő Csanád, még azon éjjel fölzajgatá seregeit; Achtumot legyőzé, 's a' helyet, hol álmodott, Oroszlánosnak nevezé. Oda később sz. György' tiszteletére zárdát építtete; Achtum' fejét sz. Istvánhoz küldé; 's a' holtakat, vagy talán csak Achtum' többi tetemeit, Morosvártt, — Csanádon — temetteté-el. Írják: hogy a' csanádi püspökségbe szánt benedekrendi 10. szerzetest, Csanád vezér kocsira rakván, a' csanádi püspökmegyébe hozá; 's először is, az oroszlanosi zárdába telepíté-meg. És föl-szenteltetvén a' monostort, nagy lakomát adott a' püspöknek 's szerzeteseknek, kiket sok ajándékkal halmoza-el. Onnan Csanád' városába mentek, hol a' görögbarátok laktak. Ezek' apátját 's a' szerzeteseket, most Oroszlánosra*) tette-át Csanád; csanádi zárdájokat pedig a' püspöknek 's papjainak rendelé; kik mind addig ott laká-

*) Wion, Araschinus-t írt 's innen a' hiba, mikinttöbben ez alatt Aradot akarnak értetni. Azonban az ütközet Csanád körül történt. Csanád, Szöreg 's Kanizsa felé üzttetett, 's e' téreken tölté azon éjt, mely varázsalmot hinte szemeire. Álma' helyét mint mondánk, a' lunaelaci kézirat szerint Oroszlánosnak nevezé, 's oda, nem Aradra építtete görögzárdát.

nak, míg a' csanádi sz. György' tiszteletére építtetett egyház 's monostor elkészült. Oroszlános, helység volt még Oláh Miklós' idejében is. Később már váráról is emlékeznek írónk. 1551-ik évben Varkocs Tamás, Martinúzi' vezére, a' többi között az oroszlanosi várat is bevette, 's örökkel rakta-meg, mely akkor Petrovics temesi grófhhoz tartozott. Ma helyére sem találni. Csanádvármegye' kebelében feküdt hajdan.

P a d e v o. Illy nevű helység fordul-elé azon oklevélben, mely a' kalocsai érsekség' hajdani jószágairól tesz említést. Valószínű: ez a' mai Padével ugyanazonos.*)

P a p d, P o p t h, most **B o b d a.** Ez is egy a' legrégibb helyek közül a' mai Torontálban, mit a' W. alatti kir. adománylevél igazol. Szerinte 1266-ban az ifjú István király. Parabuch grófot, ki magát követségeken 's kúnféle dolgokban kitünteté, 's alkalmasint kúneredetű volt, megajándékozá Kuke, Rety, és Poph — Bobda — krassó - 's temesi jószágokkal. P o p t h n a k felétama' derék Keyran kúnúr, Borsodcsaládból bírta' Béla' adományából. E' birtok' hol királyi udvari szolgák**) laktak, a' király' engedelmével, 's Keyran' két fia' 's rokonai: Illan', Jardar', Michi', Chibuk', és Ona' nemes kúnurak' megegyeztével, Parabuchnak 40. márkáért eladatott. A' fizetés bársony-arannyal hímezett bíbor - 's más drágaságokból állott, 's István' jelenlétében történt. Másik fele P o p t h n a k, temesi várjobbágyok' lakhelyeül szolgált. Ehez István még a' temerkényi jószágot adá, Aradvármegyében a' Marosnál, melyet az előtt a' magyarajkú mahomedán-bolgárok azaz izmaeliták Muk, Graeci, és Mike bír-

*) Pray Spec. Hier. H. P. II. p. 30.

**) Minden vármegyében voltak a' királyoknak cselédei, kik általában udvarnokoknak, különösen pedig ministerialisoknak nevezettek. Már sz. István német - 's tótajakú embereknek, kiket had tön rabokká, majoraiban adott szállást; sokat saját pénzén ki is váltott.

tak; 's mag nélkül elhúnytokkal megürültek, és a' fulgudusi jószágot Csanádvármegyében; úgy szinte a' voruzi — varjasi — földeket Csanádvármegyében; mellyeket az előtt királyi nyilművesek bírtak. István okleveli rendelete szerint, e' jószágok' egyes neveinek örökre meg kelle szünniök, 's utóbbra mindnyájának, az egy közönséges Parabuch- nevezetben öszpontosúlnia. Így hát egykor B o b d a, nevezetes és népdús hely volt. Innen később a' parochia. Azonban a' Parabuch- nevezet, nem örökölt-meg; sőt annak híre is elenyészvén, az oklevélben említett falunevék többnyire most is keletben vannak. A' pápai lajstrom szerint, a' temesi főesperességhez, és így Temesvármegyéhez tartozott 1332-ik évben, midőn benne parochia, 's lelkesze István volt.

P e t e r d, P e t e r d a, egykor P é t e r d. Az 1520-ki V. alatti oklevél nyújt e' helységre világot. Bolyka Bálint németi birtokos' iktatásán volt jelen, Pethew Albert péterdi földes úr', Tóth János jobbágyával. A' hadak e' falut tönkre tevék. Csak az oláh tartá-főn pusztai nevezetében emlékét. 1768 — 1774 közt, a' péterdi földre, oláh- ráczgyarmat szállíttatott, 's az akkori temesvári praesidens' nevéből Clary-nak neveztetett. De a' letelepült hazafi, faluját ma is, csak a' régi pusztá' nevében említi. Temesvármegye' kebelében feküdt.

P r i a m u s, most P e r j á m o s. A' pápai tizedlajstromban, a' csanádi főesperességben fordul-elé, 1332-ik év körül, mint már népes hely 's parochia. Miklósban üdvezlé lelki pásztorát. 1764-1765-ben Knoll temesvári kerületi igazgató, P e r j á m o s t németekkel szaporítá; azonban a' cath. plebania itt már 1755. óta főn-áll. Csanádi törvényhatóság alatt állott hajdan.

R á b é. Ez is azon lajstromban mint plebania említetik, Domokos lelkészével. Hajdani főnökét, Csanádvármegyében ösmérte.

R u d n a. Szinte az 1332-ki lajstrom mutatja: hogy ez is hosszú életű hely. János lelkész ült akkor paro-

chiajában, a két Temes-folyó közt. E' falu is ki van jelölve Müller' földabroszán. Temesvármegyében terült-el.

Szent-Márton. 1332-ben itt is plebania volt. A' pápai lajstrom, Péter és Lukács lelkészeinek tartá-főn emlékét. Régiségét e' helynek az egyik utczáján keresztülnyúló 's szinte egy tömeggé forradt alapfalak, — hihető romai maradványok — a' vizsgálódónak ma is komolyan tárják-fől. Törvényhatósága Temesvármegye volt.

Szent-Miklós. Müller' földabroszán oda van helyezve 3-ik Károly' idejében, hol ma Tisza-Szent-Miklós áll. Igen valószínű: hogy ez azon Sz. Miklós, mellynek birtokában a' csanádi székesegyház 1421. évben, Zsigmond király által kiadott új adománylevelé szerint megerősítették. Csanádhoz tartozott.

Szent-Mihály, avagy Szent-Miklós most Nagy-Szent-Miklós. A' szép tollú Grisellini, a' hely' születését így adja-elé. Zsigmond alatt, barátjai' segítségével néhány könnyű csapattal, kétszer nyomá-vissza a' törököt macedóniai Péterfy Miklós, Péter' fia; zsák-mányukat elvevé 's szétveré. A' magyarok: hogy egymást el ne vétsék: „Isten, sz. Mihály“ kitételeket használtak jelszóúl. Némellyek állítják: hogy e' marosvidéki diadal után, a' csatasíkon, a' győző, sz. Mihály' tiszteletére kápolnát építtete, mellyről az idővel körülötte népesült falu, a' magyaroktól Sz. Mihálynak, a' slávoktól Sz. Miklósnek nevezteték;*) mit az is látszatik erősíteni: mi szerint Oláh Miklós is, a' Maros melléki falvakat, helyzeti rend szerint sorolván-el, Egres és Csanád közt, Sz. Mihályt, a' mai Sz. Miklóst említi 1536-ik évben. Később 1544-ben Grisellini ide várat is helyez. De ez nem áll. Talán a' szomszédos csanádi várral téveszté-össze. A' törökjárom után itt, 1767. évben keletkezett új parochia. Csanádvármegyei hely volt egykor.

Szent-Péter. Az 1332-ki lajstrom, a' csanádi

*) Grisellini I. T. 16. s.

főesperességbe iktatja e' helyet. Parochia 's Demeter lelkésze volt akkor. Úgy látszik: Zsigmond királynak, a' csanádi székesegyház' részére 1421-ben költ új adománylevelében említett Z e n t p é t e r, ezzel ugyanazonos. A' zsarnok török nem pusztította el e' helyet. Csanádvármegye' határai közt terült-el egykor.

Talvod. Ez is el van ferdítve. Ma Tolvádia, alkalmasint egykor Tolvajd. A' Temes és Berzava közé fekteti a' pápai lajstrom, 1332-ik évben, András lelkészével. Temesvármegyét ösmérte törvényhatóságának.

Terem, (kis és nagy) most az oláhnál Teremia (mare is mik.) És csak ezen főntartott nevezetből határozhatjuk meg hajdani fekvésüket. Kis-Terem' helyére 1771-ik év körül, Neuman, új németgyarmatot telepítte Albrechtsflur- név alatt; 's részére 80. házat építtete. Nagy-Terem' helyét, a' mai Marienfeld németgyarmat jelöli; 's a' most érintett időben, Neuman, ennek számára 124. házat építtete. Nagy-Teremet 1770. óta cath. parochia díszesíti. Csanádvármegyei helyek voltak hajdan.

Tigniasch, ma Dinnyás a' Bege mellett. Müller' földabroszán a' mai helyén áll. Temesvármegyei területen nyúlt-el.

Tószeg, Thoszegh — nagy és kis. — E' régi név is oláhajakból hangzik most, 's alatta a' mai Heufeld 's Mastort némethelységeket érti. Úgy látszik: Zsigmond, a' Szilágyi- 's Garázdacsaládnak, Horogszeggel ezen Tószegget is adományozá, 1408-ik évben. *) Elpusztultak. 1770. és 1771-ben Neuman' fölügyelése alatt épültek újra egyenkint 78. házzal. Heufeld Nagy-Mastort Kis-Tószegnek nevezetik. Hajdan e' tér Temesé volt.

Új-Peech, Vybech, most Új Pécs. Azon homályról melly egykori életét fődé, a' pápai tízedlajstrom lebbenti-fől a' fátyolt. 1335-ben már népes hely volt; mert plebania díszíté azt, hol Miklóst látjuk lel-

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. IV. p. 654.

készkedni hívei között. Sok idő múlva vár is magasztá e helyet, melyet 1521-ben Mohamed bég, két ízben hasztalan ostromlott. Erről Lajos király a nádornak így ír: „Arcem Peech bis jam oppugnarunt, sed frustra, repulsi enim fuerunt cum multa caede suorum.“ 1522-ben Báthory István' gondoljai' ellenére is, Bali beg, akadály nélkül átjött a Dunán; a' temesi vidékekre csapott; a' pécsi várat körülvette 's Orsovát megvita.*) Ki építé e várat, ki bírta, mikor enyészett-el? sűrű homály fűdi. Mercy a' múlt században e' helyet németekkel szaporitá. 1724 óta cath. parochiával díszlik. Temesvármegyéhez tartozott.

Valkány. Egy 1369- évi oklevélben, Paval-kan, Zeges-Valkan, Vagru-Valkan, mint kúnhelyek említettnek. Lajos király kúnlakosait különös pártfogásába vette. A' Valkán helyek' emlékét ma is fűntartja egy nagy oláhfalu. Csanádvármegye' határait egészíték hajdan. Olv. „Byssenis“ czikk. alatt.

Vellik. A' Müller' földabroszán, 3dik Károly' idejében Bogáros' helyén állt. Lehet: valamely falunak ferdített neve ez. Csanádvármegye magáénak tartá egykor.

Veresegyház. A' bessenyei határban fekvő Verespuszta, csak gyaníttatja, Veresegyház helység' egykori térént a' régi Bessenyő' szomszédságában. Bár mint legyen: 1332-ik évben, itt parochia virágzék, Márton lelkész' gondoljai alatt. Csanádvármegyéhez tartozott.

Zago. Aligha nem az elferdített mai Szóka. A' pápai lajstrom a' Temes és Borza közé helyezi, mint parochiával ellátott helyet, Miklós lelkészével. Temesvármegye' határaiban nyúlt-el.

Zarafolva. Egykor Sárarafalva, most eltorzítva Szaravolla. A' csanádi főesperességhez, 's így Csanádvármegyéhez tartozott 1332-ik évben. A' pápai

*) Fessler VI. Th. 56. 77. s. Epistolae Procerum R. H. P. I. p. 70.

lajstrom két Zarafolvát említ 's mind kettőben parochiát Vitus 's Miklós lelkészekkel. A' későbbi időkben Zarafolvát a' Patócsy-család bírja; 's Patócsy Boldizsárt uralá legutóbb. Majd a' mohácsi vész után törökigába görbedt.*) Még egyszer merül-föl Sárafalva 3-ik Károly' idejében, Müller' földabroszán. Úgy látszik; teljesen soha sem pusztúlt-el.

Zent-Ivan, most Sz.-Iván. Az U. alatti határlevél szerint, 1411-ik évben már helység volt ez, 's birtokosa Gyalay Mihály. Idővel teljesen elpusztúlt. Emlékét a' mai Ó-Sz. Iván tartja-főn. Csanádvármegye' határában feküdt.

Zewrwg, Zewreg, Zeürek, ma Szőreg. A' mai Torontálnak, szinte a' legrégebb helyei közé tartozik ez. Sz. István alatt, Csanád' megfutamodott seregei, a' kökényesi 's szőregi bokrok közt lappangtak; míg más nap, Achtumot leküzdék.***) 4-ik Béla 1247.évi adományában, az X. alatt, hol Thapey — Tápé — falut, 's a' wartowi — vártói — halastavat a' szegedieknek adományozá, előfordúl ismét a' szőregi név. Szerinte itt apátság létezik akkor, mellynek Leontin apátja, iktatá a' szegedi jövevényeket, a' most említett birtokba. Ama' zavaros időkorban, a' csanádi káptalan, a' tatárjárás után, illy hamar bizonynyal helyre nem állott, vagy hihető: e' tisztet a' nem hiteles helyek is teljesíték azon időkben. Élete ezen apátságnak rövid lehete. Semmi adatunk későbbi főnlétéről.***) Az apátság' romjai ma is kivehetők.

*) Móricz Péter' és Magócsy Dorottya' örököseinek, gr. Keglevich-család elleni táblás pöréből.

**) A' lunaelaci zárdai kéziratban ez áll: „Unde exercitus Chanaanini fugam iniens, latuit in vepribus Kwkyner et in Zewreg et in omni Canysa usque ad Tyciam.“ S. Gerardi scripta et acta.

***) Ezek szerint nem áll, mit Podhradszky a' Chronicon Budense' jegyzetei közt, 147-ik lapon ír, mintha a' szőregi apátság, a' tatárjárás után vissza nem állítottott volna. Az 1247-ik évi oklevél megczáfolja azt.

1411-ik évben Zsigmond király az Y. szerint, azon határvillongást, mi a Szőregi nemesek, 's a' szegediek közt főnforgott, elintézteté. Birták akkor Szőreget Imre, Benedek' fia, Bálint, János' fia, Mihály és János, László' fiai, Mihálynak Chybak' fiának unokáji. 1536-ban még emlékezik róla Oláh Miklós. 1555-ben, Kátay 1-ső Ferencz, Magócsy Margit' férje, Etheley Imrével, kir. adományilag jöttek Gyala' és Seőreg h' birtokába. E' birtok azonban tartós nem leheté. 1551-ben, a' Tiszán túli alsóbb tájakon, a' török' vészhangú álgúji dörgének már; 's Csanád' bástyájin is, Stambul' fél holdjai villogának akkor.*) Teljesen el nem pusztult soha. 1743. óta, cath. parochiát mutat keblében. Csanádvármegye' törvényhatósága alatt állott. Úgy tetszik a' pápai tizedlajstromban 1332-ik évben parochiával 's Ágoston lelkészszel bírt. Hevoreg helység elferdített neve Szőregnek.

Zombár, most Zombor. A' mohácsi veszély előtt már állott e' hely, 's a' kalocsai érsekséget uralta a' szomszédos Dédénszeggel. Oláh Miklósban találjuk 1536-ban későbbi nyomát Zombornak. A' Maros' partjára sorozza e' helyet. Töröktanya volt egykor; mit az úgy nevezett „töröktemető“ nevű hely, 's a' régi törökmecset, melly ma a' cath. templomnak, sanctuarium gyanánt szolgál, eléggé igazolnak. 1764-ben alapították benne rom. cath. parochia. Hajdan Csanádvármegye' szívében feküdt.**)

Ezekén kívül, a' török' elpusztúlta után, különböző időkben, következő falvak virúltak-fől; részint a' régi hasonnevűek' nyomán, részint már neve-vesztett pusztákon, új nevekkal jelölve. Nem találunk ezekről történetkönyveinkben régibb adatokat; noha a' vármegyének 1779-ki visszatesztetésekor is főnállottak. Ide soro-

*) Olv. Móricz Péter' 's Magócsi Dorottya' örököseinek, gr. Keglevich-család elleni táblás pörüket, sub O. 3.)
A. B.)

**) Pray Spec. Hier. H. P. II. p. 30.

zandók tehát; mivel az új Torontálvármegye' születésének, mostani helyeiken, már tanúji voltak. Illyenek:

Bánlak oláh-helység 100. évet túlélt templomával. Csata d német mezőváros 1767. óta plebaniával. Nagy Gáj németrácz, Gyülvész vagy Gyulvész oláhfaluk. Grabác, némethelység, 1768. óta parochiával. Kis-Jécsa, Nagy-Jécsa németfalvak, az első 1771-től, a' másik 1776-tól parochiákkal. Offszenicza németrácz-helység. Partos ráczólahely, egykor g. n. e. monostorral. Surján ráczfalu. Togyér oláhfalu. Mellyek hajdan mindnyájan, Temesvármegye' hatósága alá tartoztak.

Továbbá Sz. János és Sz. Margita, hajdan kevérmegyei helységek.

Majd Ó-Béba, Új-Béba, Bogáros, 1770. óta parochiával. Feketető, — ma Czernobara — Josephova. Pusztá-Keresztúr. Rác-Keresztúr. Klárafalva. A' már most elpusztult Ladány. Lovrin, melly helyet először 1776-ban Budor Péter' buzgó törekvése által, 60 bolgárcsalád; később Bessenyőről 300. bolgárlélek; utóbb ezek' elköltöztével németek telepítének-meg. Pészak. Porgány. Szanád. Új-Sz. Iván. Új-Szeged. Térvár, mellyek egykor mindnyájan Csanádvármegye', végre Sz. Hubert francziahelység 1770. óta parochiával, 's Charleville és Solthurn szinte francziafalvak, mellyek vagy Temes- vagy a' régi Torontálvármegye' területén feküdtek.

n.) Adózásai.

Valamint mindenben, úgy az adó ügyében is kevés tudnivalót hagytak ránk őseink Torontálvármegyéről. Csak portáji' ollykori számát sem tudhattuk kifürkészni; 's valóban épen azért, mert e' tartomány' egykori népdús voltát nem tagadhatni, 's épen azért, mert a' hadak' vil-

lámaitól füstölgött vidékek, a' történetírás' hű anyagaúl szolgáltak, nem lehet eléggé csodálni: hogy e' vármegyének nem legboldogabb múltjáról, az enyészet' könyveiben olly kevés van írva: hogy szinte hajlandók lennének hinni, mi szerint e' környék, csaknem nyolcz századig, vagy dermesztő álmaiban tengett, vagy mint végvidék, arra volt egyedül kárhoztatva: hogy a' küellenfél' berontásainak vagy aczélmellet szegezzen, vagy emléketlenül haljon-el. A' porták a' hazában, többször összeíratnak. Illy összeírás' nyoma már 1136-ban mutatkozik, midőn t. i. először szedetett porta szerint a' katonaság. 1342-ben a' porták szerinti adófizetés hozatik szokásba. Azonban a' porták 1549. 1552. 1553. 1554. 1555. 1561-ben 's más elébbi 's utóbbi években szinte megszámláltattak. De akkor Torontál Zápolya Zsigmondnak hódolt, 's illetőleg már törökjárom alatt nyögött, 's így róla az összeírásban nincs emlékezet. A' kulcs különbözött. Majd minden nagyobb kapu, majd négy jobbágház, 12 zsellérház, majd közönségesen tíz családátya tett egy portát, hogy a' többi kulcsot elhallgassuk. Az 1549-ik évben Pozsonyvármegye 3401. portával bírt. Mit Torontál adózásairól összegyűjtheténk következőkből láthatni.

Általában szólva 2-ik Lajosnak, Broderics Istvánhoz 1524-ik évben írt leveléből tudjuk: hogy a' temesi, 's más alsó részek, míg épségben maradtak, a' kir. kincstárra nézve gyümölcsözők voltak; és így az adó tekintetében is, bár mellyik vármegyével verseneztek. *) Nem is feledék-ki e' vármegyét, akár a' közjó, akár magányosak tűzettek-ki célúl. Ugyanis 1416-ban aláírás környéklett az országban, mi szerint pénz gyűjtetett: hogy a' bosniai táborozáskor rabbá lett 4. zászlós' 's több más fogoly' kiváltatása eszközölthetessék. Mindenegy vármegyébe gyűjtő küldetett. Temes - Zaránd - Csongrád-

*) Epistolae Procerum R. H. P. I. p. 83.

Arad- Csanád- Krassó- Keve- és Torontál vármegyékbe Losonczy Zsigmond, Macedonai Miklós és Simon, Kerekegyházy Mihály, Pál' fia, és Trentul Miklós főtárnokmester. Eredvénye azonban e' szándéknak, úgy látszik: a' rögtön beállott törökhad miatt, alig leheté.

1446-ban Murat sultán, Dánt Oláhországból kiűzé, 's helyébe Drákult tette fiastól. Más részről Fridrik császár ohajtott boszút állni a' stiriai vidékeknek Hunyady által történt elpusztíttatásaért. E' körülmények rendkívüli adót kívántak, 's akkor a' Tiszán túli vármegyék közt Torontálba is, a' váradi püspök küldeték főadószedőül, azon év' jún. 16-án. Minden öt jobbágyi 's városi portára 1, minden jobbágytalan négy nemesre 1 aranyforint rovattatott. *)

Jelenadatokat példaül hozzuk-föl: hogy azon terhes időket mindenki láthassa, 's higgye: mi szerint keserűbb múltjai is voltak a' magyarnak. Lássuk csak az 1523-ik évet. Ezen évben a' király' 's hon' szükségét födőzendők, Budára gyültek a' rendek. Tanácskoztak a' jobbról, de fájdalom! őszinte gondolkozásmód 's szilárd akarat hiányzék nálok. Határozattá vált: megtudni a' királyi bevételeket, 's a' vármegyei pénzszedőktől kincstartóktól 's a' t. számon kérni a' rendkívüli adót, mellynek $\frac{1}{4}$. a' király' szükségeire $\frac{3}{4}$ pedig a' katonaság' fizetésére volt szánva. Ebből gyalázatos dolgok jöttek napfényre. Csak 26. vármegye, Zápolya János 's Istvánffy fizettek. A' vármegyék, mellyek a' királyi negyed' levonásával fizettek következők: Bihar 5713. Csanád 3332. Arad 3000. Zaránd 2400. Szathmár 2300. Szathmár ismét 200. Heves 2380. Szabolcs 2186. Nyitra 2006. Gömör Trencsén, Temes, mindenik 2000. Bács 1800. Hont 1400. Pest 1386. Békes 1260. Bodrog 1215. Kül-Szolnok 1133. Csongrád 800. Thúrócz 500. Közép-Szolnok 488. Torontál 301. Kraszna, Komárom, Pozsony, mindegyik

*) Engel III. Th. 108. s.

300. Nógrád 85. Zólyom 40. a' füleki várból 300. Zápolya 2000. Istvánffy 600. forintot. *) Világos tehát: hogy a' teher szinte Torontált is nyomá; 's ha talán a' a' pénzbeli adózás nem látszik is arányban lenni a' többi vármegyékéivel, helyre üté azt az örökös fegyveres szolgálat, mit mint határőri vármegye tenni köteles volt.

E' hongyülésen a' hazát fenyegető veszélyek' keményebb erőveli elhárítása' tekintetéből, az egész országban, minden kéménytől két arany ajánlatott, egyik azonnal, a' másik Márton' napján fizetendő. Ez volt a' legnagyobb adó, miben valaha a' rendek megegyeztek. Mátyás alatt legfőlebb egy arany volt minden portára kivetve, itt kettő minden kéménytől. Még is ezen felül, a' jelen volt egyházi főrendek, zászlósok 's honnagysok szabad adakozásukint, kiki egy márka ezüstöt ajánlott. Azonban ezen hongyülés XXIV. cikke rendelé: hogy a' török által elfogattak- elégettek- 's elhurczoltaknak, valamint Valkó', Pozsega', Temes' és Torontál' fegyvernekeinek, kik a' réveknél, 's más zükséges véghelyeken, uraikkal együtt folytonosan szoktak, 's kötelesek szolgálni, ezen adó hasonlóan elengedtessek. Így tehát Torontál is részt vett e' terhes adóban; csupán néhány főnebb érintett lakosa mentesítettett. **)

Tájékozásúl azoknak, kik e' vidék' nyomorait bővebben ohajtják ősmérni, fölmutatjuk az 1525-ik évi 30-ik t. cikket. Örökös rémülés ostorozá ez időkorban a' torontáli népet. Földönfutóvá vált e' ronák' sa, a' véletlen beözönlött törökhadak előtt. Birtokosai kivándorlának, pusztán hagyva termékey telkeiket. És a' vihar' elvonulta után, majd más magányosok kezelék az elhagyott tulajdont, majd a' közpénztárba kerültek a' dús puszták' jövedelmei. 'S ilyenkor a' visszatért birtokos aggályosan vité a' pőrök' mezején sajátjaért; a' közzavarban a' ne-

*) Fessler Kovachich után VI. Th. 82. s.

**) Fessler Vagner után VI. Th. 84. s.

messég' szabadságai is tipratának; 's így születék a' fő-
nebbirt t. czikk., e' bajoktól a' torontáliakat is óvandó;
's így üdült-fől még egyszer e' vármegye mint haldokló,
kinek kínos végvonaglásait, az üdvezítő nyugalom' egy
két percze előzi-meg. *)

o.) Honvédelem.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve ó magyar!
Bölcsöd az, 's majdan sírod is
Melly ápol 's eltakar.

* * *

A' nagy világon e' kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors' keze
Itt élned hánod kell.

Fürös martty.

Ha volt valaha vidék, hol folyvást zenge a' hadi
tárogató; ha volt tájék, mellynek rónáját örökös ál-
gyúörgések reszkettették, a' torontáli föld az. Sok em-
bervér öntözé e' hantokat, 's talán a' magyarhazából,
legtöbb sohajtás innen röpült az ég felé.

Ugyanis mindjárt eleintén, vérrel pöcsételve szer-
zék e' vidéket Árpád' hadai. Sz. István, e' környéken fe-
nyíté-meg a' zendülőket. Majd szent László, e' tájakon
törlé-el a' kúnok' gyilkolva fosztogató táborát; 's Kál-
mán alatt, itt is garázdálkodtak, a' szentelen keresz-
tes csapatok. A' göröghadak, e' vármegye' már népdús
vidékein, tüzzel vassal pusztítva viharlának-át; 's iszo-
nyú vadonná tevék azt a' mongolok' fegyverei. Ismét ta-
tárjárás; majd a' török vég nélküli csatangolásai, a' pór-
had' rakoncztalan dühöngései hagyának e' tájakon annyi

*) Hasonló tartalmú az 1519-ki XXI. bácsi hongyülési törv. cz.
Olv. Kovachich. Supp. ad vest. Com. T. II. p. 465.

vérnyomot: hogy a' mohácsi gyásznap, e' vármegyének szinte már haldoklásai közben áldozék-le.

Ha e' vármegye' honvédelmi rendszerét vizsgáljuk, gondos elődink, szinte ösmérték már, a' határőri intézkedés' jótékonyosságát. Mi volt azonban sajátlag e' rendszer, mikint kezeltetett a' tábori állapot? kíváncsiságunkra teljesen lövelő világot nem nyujta nekünk e' részben a' hajdan. Annyit tudunk: hogy minden várhoz bizonyos számú őrségi falu tartozott: hogy a' nemesség jobbágyaival a' határoknál szüntelen örkdött, had' idején fölkelt's a' t. Általában e' tájakon mint az ország' szélén, már Árpád' idejében katonai lábón álla minden; 's ezt a' Capitaneatus Kund-nevezet eléggé tanúsítja. Sz. István' országlása' első éveiben is, még kizárólag, csak katonai rendszert veszünk észre a' torontáli földön. Achtum, határőri parancsnok volt a' Marosig, 's ezt írónk egy hangúlag erősítik; és e' tartomány, csak e' pártütő' leküzdése után, lőn vármegyékre fölosztva. E' végvidéknek főispán adaték utóbb, kinek tilos volt lovat ökröt a' király' engedelmé nélkül, a' végvidéken túli részekre eladni, hivatalvesztés' terhe alatt, és ha az örök, — Ewrii: így nevezettek a' végvidéki lakosok, — a' főispánok' tudta nélkül, illy félet követnének-el, szabadságukat, a' fölügyelő tisztek pedig, mindenöket elveszték, csak gyermekeik maradván szabadságban. Sz. László' 2-ik k. 17. rész. Azt is kitapogatók: hogy a' végvidéki főispánok, a' nyomosabb híreket, futárok 's hírnökök által tartoztak a' királynak tudtára adni; és hogy az adó' harmada a' főispánt, $\frac{2}{3}$ a' királyt illette. Olv. bővebben: Pelcz Joan. Hung. sub Ducibus et Vajvodis. Később alispán- 's szolgabírói foglalkozás' világos nyomaira találunk ugyan; de Torontál, soha nem szünt-meg határőr-vármegye lenni, 's ez is azon határőri kerülethez tartozott, melly Temesköznek nevezetett.

Sz. Gellért, az akkori katonáskodási e' táji rendszerről így ír: Az egyén mérték alá vetetett, 's kik újon-

czokká avattattak, megbélyegeztettek: hogy mint szökevények megösmértessenek. A' közútak bástyákkal 's sánccokkal vétettek-körül: hogy az állítás' idején, a' kijelölt el ne illanhasson, és hogy az adózó helyeket a' rovók olly könnyen el ne mellőzhessék. Eleink a' fogdosást követék. Féltség ürügyek alatt, a' jámbor útasok is elfogattattak ollykor, vagy mint kóborlók vagy azoknak látszók. *)

A' hadi állapot' rendezését, úgy látszik: több király vette munkálatba. A' porta szerint szedett katonaság' első nyoma 1136-ban merül-föl. Azonban a' hazában, ennek tehát temesközi környékében is, Zsigmond határozá-el a' katonáskodás' módját 's mennyiségét rendszeresen először „Regestum“ cím alatt, mint a' Z. alatt, a' mennyire egybevetni lehet, 1432-ik év' novembere, 's 1433-ik év' január' 20-ka közt. E' regestum, az 1435-ki hongyülésen ismét elővétetett. A' Temesközt **) kiegészített 8. vármegye, Temes, Arad, Csongrád, Keve, Csanád, Zaránd, Krassó 's Torontál, tartoztak fölköltteni had' idején a' nemességet, vagy az azok által föllállítható banderiumokat, 's azon kívül bizonyos számú sereggel harczolni.

A' főnemlített 1435-ik évi hongyülés után, a' vármegyékre, egy kir. parancs szerint, 11,920. katona vétetett. Egy egy megyére 600-tól le egész 50-ig. Ezekből Keve, Arad, Torontál, Krassó, Ugocsa, Bereg, Kraszna, Soprony, Győr, Veszprém, Hont és Barsra, 100. — 100. ember. A' csanádi püspök, a' Temesköz' tájékán tartandó táborozásra, 200. lovast adott. Így a' Magyarbirodalomnak, 1436-ik évben 93,495. katonát kellett volna kiállítani. ***)

*) S. Gerardi scripta et acta p. XLI.

**) Nagy-Lajos, a' Temesközt, vármegye- vagy kerület- czimmel jelöli; 's ebben Heem Benedekre, valami dolgot bizott, mint A. A. alatt.

***) Fessler IV. Th. 919. 921. 927. s. Kovachich suppl. ad vest. Comit. T. II. p. 374.

1490-ben Torontálvármegye 100. 's úgy lát-szik: ezen vagy következő évben az Albert lengyelher-czeg' testvére elleni hadra a' csanádi püspök is 100. lo-vast tartozott állítani. *) Brankovics György és János torontáli birtokosok pedig, 600. könnyű lovassal tár-súltak a' királyi táborhoz.

Az 1498-ki hongyülés határozá: hogy a' csanádi püspök, 100. lovast állítson. Pozsega, Szerém, Valkó, Bács, Csongrád, Csanád, Torontál, Arad, Temes, Békes, mint a' török-berohanásoknak leginkább kitéte-tett vármegyék pedig: hogy minden 24. háztól egy hu-szárt állítsanak, rendeltetett. **) Ekkor a' torontáli hu-szár paizst 's láncsát szoríta markába, pánczél fődé mel-lét 's fejét sisak takará.

Milly súlyosan nyomta tehát e' vármegyét a' hadi teher, világos e' folytonos katonáállítások' történeteiből; ha megfontoljuk azt is: hogy az 1498. 16. törv. cz. a' többi vármegyékben, csak minden 36. paraszt- vagy szegényebb nemesháztól rendel egy katonát; Toron-tálból, 's a' most említett vármegyéből ellenben, minden 24. háztól egyet.

Ulászló, 1504-ik évben, személyes fölkelést indít-ványzott a' hongyülésen. Ebben bizonyosan részt vett a' süker' esetére Torontálvármegye is. A' csanádi püspöknek ez évben 50. lovast kelle állítani, vagy 1500. forintot fizetni. Ugyancsak a' csanádi püspök, az 1504-iket meg-előzőtt valamelyik évben, 100. lovast állított. ***)

Még egyszer említi a' törvény ezek után a' to-rontáli katonáskodási rendszert. És ez, az 1525. 36. 37. tör. cz. Ezen in Dominica Jubilate tartatott hongyülésen, igen jeles törvények hozattak. A' többek közt szükséges-nek látta a' nemesség: hogy a' közboldogság' ellensé-geit lefegyverezze. Ezek alatt ama' dúsabb egyházi - 's

*) Tubero p. 176. seq.

**) Engel III. Th. 2. Abth. 29. 94. 95. s. j

***) Kovachich Supp. Com. T. II. p. 326.

világiakat érté, kik minden teher alól kibújnak, a' törvényeket önkénynek vetik-alá, 's a' t. Elhatároztatott tehát: hogy jövő évi sz. János' napján, az egész ország, Hatvannál a' Mátra alatt összegyűljön; és pedig a' nemesek 's a' t. személyesen. Csak Temes- Torontál-Bács- Valkó- Szerém- Pozsegavármegyék, az erdélyi 's slavoniai nemesség mentetett-fől a' személyes megjelenés alól azzal: hogy ezek bizonyos számú követeket küldjenek oda, 's magok az ország' határait őrizzék azalatt. Ekkor is tehát mint máskor, a' torontáli nemesség örkdött hadaival a' határokon, míg a' hongyülés a' hatvani szörnű napról tusakodott; de a' mellyet a' következett mohácsi vész, egy kevésbé elhalasztott. *) És ezzel a' torontálvármegyei helyhatósági hadi mozgalom a' mohácsi vérmezőn, hol e' vármegye' főpásztora Csaholy Ferencz csanádi püspök is dicső halált szenvedé, majd két századra szállott sírjába.

Az igaz: 1551-ben, — 's ezt 1-ső Ferdinandnak Izabellához írt leveléből tudjuk, — a' törökbeglerbég' érkezétre, e' vidék' kapitányai 's tisztjei fölkölték a' népet 's fegyverre szólíták még egyszer; de Martinúzi kiküldött emberei által arra inté azt: hogy fegyverhez ne nyúlna, 's főnökeire nem figyelve csak az ő parancsait fogadná. Azonban e' táj' parancsnokai hívebbek a' honhoz mint Martinúzi, egyik követet elfogák; a' berohant török pedig, hű határnokainkat csak hamar 's hosszabb időre széleszté-el. **)

Úgy van. Belgrád' bevételekor, 1717-ik év után, állítottak e' tájakra a' Magyarbirodalom' határőrei, hadi kormány alá; 's az 1751-ki hongyülés után vonult, Torontálvármegyéből is alább, a' mostani végvidékekre, a' határőri rendszer; 's itt kincstári igazgatás lépe helyébe, mint már fölebb mondánk. És a' maros- 's tisz-

*) Fessler, Kovachich Vest. Com. p. 588. Olv. többet Várad János' „A' régi magyar zászlósságról“ cz. munkájában.

**) Wolf. Betlen. Hist. L. IV. p. 514. seq.

melléki ráczhatárnokok' egy része, készebb volt rokonit 's új hazáját elhagyni, mint ekével cserélni-föl azon fegyvert, mellyel e' vármegye' határait is olly hősen, 's több alkalommal védé. Ezentúl éhalt e' vidéken, az általános hősi szellem; békes nyugalommal hasgatja barázdára, Torontál' búja hantjait a' hideg vérű német, a' tüzes rácz, oláh- magyar- laktársaival; 's csak a' had- avatás' szörnyű hangja állítja-elő egy részben, két ellen- kező eredményben, a' múlt századok' hadi képeit, t. i. a' millyenek azok voltak, 's a' millyenek azok nem voltak.

p.) P é n z v i s z o n y o k .

Prima peregrinos obscoena pecunia mores
Intulit, et turpi fregerunt secula luxu
Divitiae molles

Juven. 6. satyr.

Nem szándékunk e' helyen mindent elmondani a' pénzviszonyokról. Antonio Agostino spanyol' bevezetését a' pénztudományba, ismételni nem akarjuk. Sem hely, sem idő nem engedi azt; 's messzére vezetne czélunk- tól. Itt csak az 1300-ik év körüli pénzviszonyokról szó- landunk egy két szót, azok' kedvéért, kiknek e' részben szüksége van; azon okból: hogy a' pápai tízedlajstrom- ban előforduló pénznevezetek érthetőbbek legyenek. Szó- lunk még a' hazai pénzekről, mennyiben Torontálvár- megye' viszonyaiba szövödvék.

A' pénzügy változó, értéke ingadozó volt régente is, valamint most. András királyunk alatt, 1217-ik év- ben, verettek az úgy nevezett banáldenárok; — öt pen- sa — avagy 200. illy denár tett egy ezüst márkát. Egy márká 4. fertot, egy ferting, egy forintot.

1332-ik év körül 1. ezüstmárka 3. aranyat tett; olly márká t. i. melly kevert ezüsthől, és mint a' hogy az ötvösök földolgozzák, 176. győri avagy 240. pécsi banális denárból álló, tett 3. aranyat.

Egy garas tett szinte azon időben, 4. majd 6. néha 7. banáldenárt.

Egy fertó jó ezüst, egy márka' negyed részét tette. Tehát egy fertó tett 40. 60. 70. banalis denárt.

Micsoda pénzek voltak e' részeken forgásban? előszámlálni lehetlen. Hihető: a' mi jó, kelendő volt. Lajos 1522-ben, rossz pénzt kezdte veretni. Az országrendek, az 1523-ki hongyülésen, a' 30-ik törv. cz. szerint úgy egyeztek-meg: hogy annak, még a' kultartományokban is kelet szereztessék; 's ha ez nem sikerülhet végezte-tett: hogy a' réginél valamivel rosszabb, de még is a' szomszédok által elfogadható veressék. Valóságos torz-képe, a' néha néha virágzott hazának; kórjele egy bomlani készült testületnek. E' pénz Magyarországon négy évig volt folyamatban. Azonban nem hiszük: hogy a' Tiszán túl és így Torontálvármegyében, illy nyomorúlt pénz-árnyékok keletben lettek volna. Annyi bizonyos: hogy rézpénz, 1526-ban 2-ik Lajos alatt a' torontáli határokon belül nem folyt. Pray mondja, in Ann. Reg. P. V. p. 98. „A' királyi könyv' számadásainak 1526-ik évi záradékában ez áll: Blasio Nagy . . . ex quo in Sclavonia et Croatia, usus monetae cupreae non est, dati sunt in antiqua moneta, flor. 20. Caspari Szeredy, ex quo ultra Titiam cuprea moneta expendi non potest, flor. 12.“

Mind azért, mert csanádi vértanúnkat érdekli, mind azért, mert az akkori ínség, elevenülve áll előt-tünk, közöljük a' következőt. 1526-ik évben olly pénz' szűke volt: hogy a' király, a' besztercebányai rézke-reskedést, Fugger Antalnak; évenkint fizetendő 50. ezer aranyért, 15. évre bérbe adá, 's 50,000. aranyat előre fölvelt. Most a' király', esztergomi érsek' 's pápa' követe' parancsára, a' pesti ferenczrendi sz. Péter-templomból, sz. Gellért csanádi püspök-'s vértanúnak 219. márka súlyú ezüstkoporsója is fölvetetik; Budán, Pesten, 's

másnt kelyhek kereszték, sz. edények gyertyatartók szedték-össze, 's ezekből ezüstfillérek verettek. *)

g.) P á p a i a d ó.

Mind azért, mert a' csanádi püspökmegye' egyik kiegészítő részét, a' torontáli főesperesség is tevé; 's így közvetve, e' leírásban a' püspöki adózások illő helyen állanak; mind azért: mert maga a' torontálvármegyei papság is, koronkint fizetgete Romának bizonyos összeget; 's így közvetlen is tárgyunkhoz tartozik; szükségesnek véltük, e' részbeni csekély gyűjteményünket ide iktatni.

Bizonyos első nyoma annak: hogy a' cath. egyház, a' pápai kincstárba adózni köteles volt, 1192-ik évben mutatkozik, midőn némelly zárdák 's egyházak a' csanádi püspökmegyében is, bizonyos mennyiségű arany-márkát fizettek. **)

„Communia servitia“ czím jelölé azon adományokat, miket a' magyarországi püspökök, évenkint a' pápának adtak 1302. 's következő évek alatt. Eleinte ugyan, csak a' megüresült beneficiumokat sujtá e' teher; majd utóbb minden egyházi haszonvételre nehezült az. Virág Benedek, Magyar századiban, 1303-ik év körül, 14. lapon írja: „A' közszolgálatnak eredete imez: némelly papok, midőn veszekedések közt, egyházi tisztségeket keresének, a' r. udvarhoz folyamodtak: a' nyertesek annyit, a' mennyit akartak ajándékoznak azoknak,

*) Fessler Engel után VI. Th. 283. s. E' templomezüstből vert pénzből fizettetett 650. arannyal 1526-ik évben a' temesvári egyik gyalog század, mellynek kapitánya Kőmives Benedek volt. Engel I. T. s. 199.

**) Centius liber Censuum ecclesiae romanae. Olv. Muratorii Antiq. medii aevi. Tom. V. p. 874.

kik a' sz. széknél, ő érettek szolgáltak fáradtak; 's a' t.“ Ez eleinte önkényes adomány volt; idővel 8-ik Bonfác alatt kötelesség lőn. Így fizete a' kalocsai érsek, 3-ik István, beiktatásakor 2000; a' pécsi püspök többnyire 300, — 3400; a' váradi 2000. ftot, a' zágrábi is ép' ennyit. A' csanádi 900. a' szerémi 100. az erdélyi 1500. aranyforintot. Sőt ha egyik püspök ezzel adós maradt, utódjától szedetett-be, sokszor a' megerősítő bulla, addigi bentartásával. *) Később „Annatak“ cím alatt, vetettek a' püspököktől adók. Így 1317-ben, 7. püspök-megye, e' cím alatt 1476. aranyat fizetett. És ennyi összeget leheté még venni a' kalocsai nyitrai váradi csanádi zágrábi 's szerémi püspököktől. 1319. november 7-kén Rufinus de Ciuinio pápai pénzugyűjtő, a' csanádi megyében akkor üresen állott Maroson túli főesperességből, 20. aranyforintnyi adót szedett-be, Benedek csanádi püspöktől; ki azt Miklósért, az említett tájék' főesperesseért fizeté. **) Ezután többek is történtek; de itt azoknak helye nincs.

1-ső Károly alatt, minden érsek 200, minden püspök 50. márka ezüstöt tartozott adni a' királynak, új évi ajándékul.

Bizonyos tehát: hogy a' csanádi püspök, koronkint elküldé 800. de többnyire 900. forintnyi adóját Romába. És hogy mindnyáját ne említsük, a' csanádi püspökök közül: 1343. 2-ik István; „commune servitium“ cím alatt 900. ft. 1159-ik évben, 3-ik Gergely, Tamás eldődeért 97. ft. magaért 900. ft. 1373-ik évben, 1-ső Miklós 900. ftot. 1377-ben Pál 160. aranyforintot. 1386-ik évben, 4-ik János magaért 900. ft. ismét János eldődeért 641. ft. Tamás másik eldődeért 759. ft. Pálért, szinte a' most nevezettnek eldődeért 317. ft. végre Miklós eldődeért 220. ft. 1395-ik évben, Lukács

*) Fessler III. Th. 1016. 1025. s.

**) Fejér Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. II. p. 124.

900. ft. Gergely máskint Marczaly Dósa 900. aranyforintot; 1458-ban Albert 900. forintot köteleztek a' pápának. — Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. I. p. 309. 's mások.

Azonban a' C. alatti oklevél azt is tanúsítja: hogy a' torontálvármegyei plebanusok is tízedczím alatt, fizetének a' pápának adót. Egymás után hat évig tartott e' tízedelés. Berengarius Jakab, és de Bonnofato Rajmund voltak az 1332-ik évi collectorok; 's így olaszok, kik az összeírásban, magyarfalvaink' neveit, olly igen elferdíték. Banalisok, garasok, 's fertók voltak azon pénz-nemek, mikben a' lelkészekre ezen adó rovattatott.

1388-ban, egy adószedésben, egyezett-meg Zsigmond 4000. aranyig. Ebből 810. aranyat a' kalocsai érseki-, váradi erdélyi csanádi zágrábi szerémi 's bosniai püspöki székek fizettek 6-ik Orbán pápának.

r.) V a l l á s.

A solis ortu usque ad occasum,
Laudabile nomen Domini.

Sz. Dávid' 112. zsolt.

A' keresztyén-vallás' boldogító sугárai, e' tájakon azon időkorban kezdének csillámlani, midőn a' nemzetek' vándorlásai által, Dacia ripensis, tengerhullámokint hanyattatott. Nicetas püspök' buzgalma, kezdé terjeszteni a' szelíd vallást. Ezen időkre esik, a' romai itt lakott gyarmatok' maradványainak megtérése, mellyek a' göröggliturgiához ragaszkodtak. Hogy e' vallást a' hunok közül is sokan elfogadák bizonyos.

Az árpádi, soha más bálványokat nem, hanem a' láthatlan jó istent, úgy tetszik tűzimádással dicsőített magyarok' vallási szertartása fölött, különböznek a' vélemények. Nem is czéлом azokat itt elmon-

dani. *) E' tájakon soká nem emelt oltárt a' magyar, 's még akkor is, midőn már az ország' nagyobb része a' keresztiség' áldásaiban részesült, a' torontáli vidék, úgy látszik: ázsiai hitében vesztegle. A' volgai bulgarok — izmaeliták, — kik Takson' idejében költöztek e' honba, az Abu Hanifa' szertartása szerinti mohamedánvallást követék. Lehet: e' felekezethől, egy két család e' vármegyében is tartózkodott. A' csanádi püspökszék, 1030-ban lőn alapítva, 's Gellért' gondjaira bízva. E' ritka buzgalmű egyházi, Csanádon őszpontosítá szent gerjedelmeit; ide édesgeté a' pogánymagyarokat a' szelíd vallás' méltósága; 's a' körülbelől fekvő vidék, így hát Torontál is, a' csanádi egyházban mosá-le egykori vallása' emlékeit. E' közben a' patarenusok' eltérései, nagy csapást idéztek-elé a' rom cath. vallásban, bár azok' elnyomatása, több ízben sükerült.

A' csanádi püspökmegye, mellynek határai mint mondatik **) — a' Körös' és Tisza' Duna' bal partjai közt Viddin' tájékaig, 's innen Erdély' határaig nyúltak, káptalant, a' benedekrendiek' részére apátságot nyert még Gellért' idejében, 's öt főesperességre osztaték-fől idővel, u. m. torontáli- orodi- Maroson túli, - temesi -, 's sebesire; 's voltak idők, kivált 1399-ik sőt már 1332-ik év körül is, hol 6-ik főesperesség is virágzott, a' krasói név alatt. Hogy ez bizonyos: mind régibb földabroszok tanúsítják, mind a' V. de kivált BB. CC. DD. alatti oklevelek kétség kívülé teszik. Ezekből látszik: hogy a' torontáli főesperesek Tamás, Miklós majd Kelemen, ismét Ramockházy Albert, később Rycha János, majd Koycha János voltak; hogy a' többit elhallgassuk. ***)

**) Jelesen írtak erről többen, 's közelebb Kiss Bálint 1839. „Magyar Régiségek“ cím alatt. Inchofer Annales Eccl. R. H. Jerney. Fessler 's mások.

**) Fessler I. Th. s. 676. 's mások.

*) Ritkaságul említjük: hogy 1233-'k évben, egyik csanádi kánoknak Jacobin volt neve. Fessler II. T. s. 472.

Azonban már sz. István alatt, görögvallásúak is lakták a' Maros 's Tisza közti tájakat; mert az anyaszentegyházban történt szakadás, még 867-ik évben kezdődött, Photius 's 1-ső Miklós közt, 's 1053-ban végbe ment. 9-ik Leo, Cerularius Mihályt, 's ez amazt átkozáki. A' buzgó király engede a' görögbarátoknak zárdát építtetni Csanádon; mellyet némelyek szerint Achtum emeltetett, sz. János' tiszteletére azért: hogy a' vesprémvölgyi bazilitaapácák innen könnyebben jussanak lelkeshez, mint Constantinápolyból. E' zárdából települtek a' szerzetesek később, a' Csanád vezér által Oroszlánosan alapított monostorba. Valószínűnek látszik, mi szerint e' környéken, magyarok is éltek göröghitben, kiknek parancsnokuk, a' Viddinben megkeresztelkedett, 7. nővel bírt, 's némelyek szerint Csanádon lakott Achtum, maga is pártolá e' tájakon e' vallást; mert maga is a' göröghitet vallá. Akár mint volt azonban: e' részeket villámként járta-át Gellért' buzgalma. Kiváltképp e' püspökmegyéből áradott az országba szertesét, a' boldog szűz' tisztelete; mint a' ki Gellért' korában Csanádon, folytonos töményillattal dicsőítették.

A' csanádi buzgalmak, átszárnyalták a' szomszéd vidékeket. Plebaniák alapítottak, egyházak épültek Torontál vármegyében is; mi onnan is nyilvános: hogy már sz. István, Decr. 2-ik könyvében világosan meghagyja: hogy minden tíz falu templomot építsen, 's azt 2. tanyával, 2. rabszolgával, lóval 6. ökörrel 2. tehénnel 's 34. baromfival lássák-el. Testi 's egyházi öltönyöket a' király, könyveket az illető püspök adjon. *) Mind e' mellett András alatt, sokan visszatértek az ázsiai vallásra. Templomokat rontának, oltárokat sz. szobrokat rombolának-le a' magyarok. Később 1198. körül némely e' táji diaconusok is tilos nősülésről vádoltatván, Incze

*) Olv. ezekről bővebben, Kollár Ad. Fr. Hist. Dipl. Juris Patr. R. Hung. p. 90.

pápa által rendre igazítottak. Majd ritka hatalommal ruházá-fől Imre k. uralkodása alatt, János csanádi püspököt Inceze pápa. Fölordhatá t. i. az egyházi átok alatt voltak, három évig. *) De ezeket ismét szelídebb idők válták-fől; midőn a' 13-ik század' elején Deső csanádi püspök, kamatozóbb jövedelmekkel látá-el a' káptalant, melly a' hadak 's más vizsályok által 1226-ik év körül nyomorral küzdött; 's e' nyomor a' lelkészek' számát is szembetűnőleg ritkítván, Honorius pápa' éber figyelmét nem kerülé-el. **)

Azonban 1232-ben, honunk interdictum alá vette-tett, a' templomok bezárattak, a' harangok elnémultak, semmi szentség ki nem szolgáltatott, semmi halott, rendesen el nem temetteték. Így volt ez kétség kívül Torontálban is. Ezen évben rendelé Gergely pápa, a' csanádi püspök' kormánya alá vettetni a' belgrádi püspök-megyét is, ha az idevaló püspök, az uniora visszatérni nem akarna. Azonban a' mongol' dühe, nem sokára elhamvasztá a' templomokat; meggyilkolá az isten' szolgá-jit, 's a' cath. vallásnak is e' részeken gyilkot vert szívébe. De mind ezeken diadalt nyert idővel a' vallás' hatalma. 1332-ik évben, mint a' C. alatti pápai lajstrom igazolja, Torontál vármegyében, 25. plebania virágzott; mellyekhez bizonyosan, számos fiókegyház is tartozott.

Később nagy Lajos alatt, oroszok' 's rácok' beköltöztével, de már az előtt is, Tiszán innen 's túl, még a' szörényi hátságban is, a' n. e. görögvallás, erős láb-on állott. A' lateranumi 4-ik zsinat rendelé: hogy a' diákszertartású püspökök romai hithez ragaszkodó, de a' nem egyesültek' nyelvét értő papok által látnák-el, a' görög n. e. hitűeket szentségekkel. De mivel illy papokat, a' romai pápától elszakadt tartományokból kelle sze-

*) Ezek azon dühösködők voltak kik a' csanádmegyei papságot verésekkel illeték. Fejér Cod. Dipl. Tom. II. p. 339.

**) Ugyanott Tom. III. Vol. I. p. 98.

rezni; gyakran ezek, Cerularius' követőji voltak, 's az egyházi szakadást alattomban föntarták. Ezt Lajos nem akará túrni; néha erőszakot is használt; mire a' lippai kerületi nem egyesült slávok, pópájikat elbocsáták, 's egyesült hitű lelkészeket fogadának. Idővel ezek is visszatértek a' szakadáshoz. Akkor Lajos, Krassó - 's Kevevármegyékben a' pópákat befogató, Benedek mester főispán által megvizsgáltatá, 's azokat, kik a' romai hittel ellenkezőt tanítának, a' honból száműzé. Ez a' Torontállal tőszomszéd Kevevármegyében történt. De hogy a' n. e. valásnak itt is voltak követőji, onnan is nyilvános: mert széles uradalmakat bírt g. n. e. földes urakat, kétség kívül hitsorsosik is kísérek; 's mert a' pápai lajstrom, csak 25. rom. cath. parochiát említ, 's tízedel; pedig e' vármegyének népdús voltát tekintve, *) azon tájban, több népes helyége is lehet; mik nyilván azért nem fordulnak-elé a' lajstromban, mert néhány helység' lakosi, r. catholicusok vagy nem voltak, vagy főkegyházakúl szolgáltak. A' görög egyesült papok' szerzését, Koriatovich Tivadar herczeg az által könnyíté; mert Munkács mellett a' cserneki zárdát építteté. E' szerzet, idővel Zemplény's Marmarosvármegyékben terjedt-el. Eleinte ezek voltak a' lelkészek; 's idővel majd ezek neveltek ifjaktól azokat. A' fölszentelést a' przemyslei püspök tette, ki a' többi püspökökkel, a' kievi érsek alá volt vetve, 's a' t.

Idővel a' serviai despoták, Torontálvármegyében tömérdek vagyonra tettek szert. Ezek által a' g. n. egyesültek' száma jóval öregbült e' tájakon. Hogy e' vallás Zsigmond' idejében, e' honban is mindenütt, nagyon elterjedt, valósítja a' következő is.

Zsigmond' alatt, t. i. 1439-ik évi februar' 26-án tartatott az első zsinati ülés Florenczben. Később az ülésekben a' nyugoti 's keleti egyház' egyesítése majd erő-

*) Pauli Gregoriantzii Breviarium rer. Hung. apud Bel. Adparatus ad Hist. Dec. II. Mon. II. p. 111. 's mások.

szakkal 's fenyegetésekkel a' császár', majd eszélylyel 's ígéretekkel eszközöltetett a' pápa' részéről. A' florenczi zsinat' idejében, a' magyar hazában született görögvallású orosz- oláh- 's szerbek, már Pest-, Zombor-, Esztergom-, Székes-Fejérvár-, Eger-, Nagy-Várad-, Csanád-, Temesvárt és Lippán állandó lakással, 's mindenikében saját templommal bírtak; ezeken kívül 68. mezővárosban, 's több mint 1200. faluban plebaniával 's lelkészszel. Csak a' beregi 's marmarosi oroszok maradtak híven a' romai pápa mellett, 's a' t. *)

Páris Máté, 's utána Fessler állítják: mikint Zsigmond alatt, Bácsban, Baranyában, 's Szerémben is lapangtak hussíták; sőt Poroszlón (Perleszváros) lett volna a' hussíta- főpüspök lakhelye.**) Ha ez igaz: akkor Perlesz' táján roppant számú hussita-gyülekezetnek kelle lakni; melly felekezettől illy helyzetben, Torontálvármegye sem lehet tiszta. De mi hajlók vagyunk Porlosz - vagy Parlos - helyet, inkább Horvát- és Dalmatországok', vagy Ilyria' széleire, mint e' tájra helyezni, mint ezt némi oklevelekből egybevetethénk, annál inkább; mert Perlasz - név a' régi századokban ösméretlen levén, ez csak a' 18-ik században adott nevet e' helységnek.

Azonban megzavará a' vallás' nyugalma, e' tájon Dózsa' pórhada. Példátlan istentelenséggel gyilkolámeg ez Csanád' főpásztorát; 's rablásai nem kímélének kort rendet 's nemet. Nem sokára, a' mohácsi gyásztérekön kondúlt-meg, a' torontáli egyházi állapotnak is lélekharangja. Ezeket még az is tetéze: hogy a' csanádi püspök' javait, Zápolya János király alatt, Perusich Gáspár elfoglálá.***)

Torontál' szomszédjában, Zvingli' tanítása is kezdé

*) Fessler IV. Th. p. 1119. s.

**) Ugyanott 1161. s.

***) Palma P. III. p. 35.

terjedezni. Gyulára, Czeglédre 's Temesvárra, a' Rác-Kevén meghalt Kis István vitte-be 1546- 1572-ik évben. A' protestans vallást, a' főispánok is terjeszték, kik többnyire protestansok voltak. Ez volt a' többek közt Perényi Péter is a' temesi gróf. Ez a' Kis kúni volt. Tasnádi predikátor korában, a' kir. kincstartó által verésekkel illetve, végre Temesvárra került; 's híveivel mind addig itt tartózkodék, míg Losonczy István, követőjével együtt, a' városból kiűzte. Ha az újítások' e' világában, e' vallások Torontálvármegyében is elágazának, tartós virulást nem nyújthatott nekik, az idők' vihara. A' törökbabona, 's önkény' jégelhellete csakhamar elhervasztá azokat.

Úgy van. Midőn a' török e' vidéket elfoglalá, a' részéről használt kegyetlen büntetések, ármányok 's igaztalanságok, elnyomák az emberi érzéseket, 's rabszolgalelket költének-főli; mert magát ember, háromhoz hasonlónak látta tekintetni. Az oláhmaradványok 's rácok, kik itt laktak, Lippa, Lugos, Karansebes felé futának most. Így gyérült a' népesség; 's mi itt maradt, mélyen sülyedt-le.*) A' keresztyénegyházak leromboltattak 's helyökbe mecsetek állítottak; mellyek közül egy Nagy-Becskereken, a' vármegyeháza' udvarán, már e' század' elején bontatott-el. Illy nyomatás közt, az oláh's ráczipok, elhanyagolák az isteni tudományokat; 's a' tudatlanokból csalójivá váltak a' népnek, mellyet vezet-

*) Thury azon korbéli író' levele, bús fogalmat nyújt azon idők' nyomorairól. Így ír a' többek közt: „A' rendőri tisztakar föl-oszlatik, 's török-tisztség állítatik helyébe. A' gyermekek-ből, — kik közül a' szebbek kiválogattatnak, — tized vétetik. A' keresztyénnek, legkisebb botlásaért, úgy megveretnek talpai, hogy bőrei is lehúlanak. A' ki a' törökvallást elfogadta, bár mi istentelen merény megengedtetik annak; a' többiek kiállhatlan terhekkel nyomatnak. Nincs olly marczo-na tény, mit bocsánat nem követne, ha magadat töröknek vallod. Így Tolnán. Így másutt is.“

niök kelle vala. A' tanítási tévelygésekre, habonás elő-
ítéletek épültek; még a' liturgiában sem volt egyenlőség.
Itt sláv, ott az oláh divatozott. Ez változást szült úgy
a' beszédben, mint a' betűkben, melly sem görög, sem
diák nem volt. Ugody Ferencz csanádi püspök, megyéje'
e' részeit elhagyta teljesen. Paolini Péter, kevés hó-
nap alatt nem használhatott. 1560-ban, Kolosváry Pál
nevezteték csanádi püspökké. Ez túl a' Maroson ál-
lító-főlk székét; 's így támadt Magyar-Csanád,, 's az Ó,
lassankint régi fényét 's dicsőségét elveszté.

1582-ki hójtmáshó' 8-án a' törökiga alatt nyögött
temesvári catholicusok, magyarnyelven írtak a' pápának:
küldene nekik magyartanítót, ki gyermekeiket oktassa, és
álljon-ellent a' hitetők' hamis tudományának. A' levélben
az is foglaltatik: hogy azon tartományban, — Bánáthban,
— csak 3. pap van, de egy sem tud magyarul prédikálni.
Azért terjed a' hitetlenség 's a' t. *)

Végre a' török kipusztított két százados fészke-
ből. Ekkor a' papság állott-elé. „Örök kívánata volt, —
így szólnak írónk, — a' cath. papságnak: hogy a' pro-
testánsoknak, vallásgyakorlat, a' török' kiűzetésekor, a'
Bánságban ne engedessék-meg. De a' kerület pusztá,
néptelen, 's a' régente népdús vidék, mocsárrá tóvá vál-
tozott; 's csak ott volt némi nyoma a' szorgalomnak, hol
a' Magyarországból kiűzetett protestánsok' gunyhóji ál-
lának. Károly, a' temesi bánság' igazgatását, Mercy
Claudius tábornokra bízá. E' részek is eleinte külkor-
mánytól függének. Ez által a' papság' túlfeszített párt-
buzgalma' befolyása el volt metszve; a' király, akadály
nélkül híhata oda Némethonból protestanscsapatokat: meg-
telepíteni azok' templomaival 's oskolamestereivel, az
azon táji pusztaságokat.“

1690-ik év' táján, Telekesy István csanádi püs-

*) E' levelet csanádi kánonok Fábry Ignác hozta a' Vaticanából;
's a' Hírnök' 1843-ik évi 83-ik száma közlé.

pök, e' bánsági részekre egy főpapot jelölt-ki; egyébiránt a' török alatt is, ferenczrendi missionariusok tartózkodtak e' vidéken itt ott. És a' mint a' török kipusztult, keresztyénegyházakká varázsoltattak a' mecsetek, 's Temesvárt a' legnagyobb török-templom, jesuiták által használtatott egyházúl. Illy mecset alakították székesegyháznak is, hol Nádasdy László csanádi püspök mutatá-be buzgó áldozatit az égnek. Az 1731-ik évben kiegészítve visszaállítatott püspöknegyének, Falkenstein báró téteték főnökévé, 's később a' sz. György' tiszteletére szentelt, 's M. Theresia által építtetett temesvári egyházban, Sztaniszlóvics Miklós, utóbb wagreimi Engel Antal gróf, majd Christovich Imre csanádi püspökök bocsáták ajtatos fohászaikat istenhez. Ezután a' 3-ik Károly által visszahelyezett 's 1724-ben hiteles pecséttel újra ellátott, 's először Szegedre telepített káptalanban, 4. kánonoki szék, utóbb 1758 ban a' nagy préposti méltóság is meg lőn alapítva.

Mellyik hiteles helyhez tartozott Torontálvármegye? elég bizonyos, mi szerint ezt, a' csanádi káptalanhoz kötéek viszonyai. Egész hazára csak a' budai 's boszniai káptalanoknak terjedt-ki hitelessége. A' csanádi oklevelekben, torontáli ügyekről csakugyan találunk emléket. A' tételi prépostság, a' szerémi 's a' t. vidékkel foglalkozott; vannak azonban példák azt tanúsítók: hogy olykor Torontálra is kiterjedt hatásköre. Sokan, az erdélyi kolozsmonostori levéltárban keresik a' csanádi iróványokat, hova a' vész elől elrejtetének. Azonban, ha ezek, vagy a' tételiek itt léteznének, csak legalább némi nyomát mutatnák Torontálvármegye' hajdanának; pedig hiteles kútfő után, itt Torontálvármegyét illető oklevél nem létezik.

s.) **R é g i l a k o s o k.**

Boldog ki nem láthatta hűnös
Korcsosodásra jutott hazáját.

Virág.

Igen régi 's koronkint változott népeiről e' tartománynak e' munka' elején szólánk. Milly ajakú 's szellemű népek tartózkodtak Torontálvármegye' térein Árpád óta? évszám tudományi pontossággal meghatározni alig lehet. Árpád' bejövetekor, a' Duna 's Tisza közt, az orosz- 's lengyelhatárokig slávok 's bolgárok laktak Zalán herczeg alatt. A' mai Erdély, Maros, Tisza 's Szamos közt, egy másik bolgárherczeg uralkodott Menu-morut. A' Marostól Viddinig 's Orsováig, szinte bolgárok laktanak Glád herczeg alatt. Erdélyt 's a' Duna 's Olt közti részt, slávok 's oláhok lakták; 's ez utóbbiakat Krumm telepíté ide Thráczziából. Hogy azonban Torontálban koronkint, sokféle ajakú család tartózkodott, történeti bizonyosság. Azok közt a'

M A G Y A R O K,

Árpád alatt foglalván-el az országot, Boyta Zuard 's Kadusa vezérek e' tartományt hódíták-meg, 's Boyta ugyan, mint Anonymus írja, kúnnepeivel a' Tisza mellett Torhusnál települt-meg; Kund vezér pedig, ki itt a' vidék' őrzésére maradt-hátra, magyarjaival a' Dacia ripensisi téreket szállá-meg; mi annál hihetőbb; mert eleinte 'a' melly vár magyarkezre került, az azonnal meghódítójára bízattatott; 's innen magyarázhatni: hogy Árpád alatt, a' Maros 's Tisza közötti tartományt, Capitanatus Kund-nak nevezék. Bizonyos azonban: mikint Kund, a' hon' más vidékein is, széles birtokokban részesült. Úgy látszik: a' magyarhad elzavará a' torontáli földről régi slávlakosait, 's hogy itt egész a' mohácsi gyásznapiig, folytonosan 's majd csaknem csupán magyarok lak-

tak: bizonyítja sok régi város, falu 's puszta' nevezete, a' sz. Gellért' idejében gyakorlott számos keresztelkedés, minek híjával e' vidéken többnyire csak magyarok voltak; de a' kún László alatt a' hazába 's e' vármegye' felső széleire, a' Maros 's Temes közt letelepült kúngyarmatok, mint Zenthel 's az ezzel szomszédos Jangot-szállás, úgy Vizesgyán 's Papd kúnhelyek, csalhatatlanná teszik. Lehet: Kumánd helysége is kúnoktól, valamint Jászó — ma Jázova — jászoktól, kik a' korábbi századokban izmaelitáknak nevezettek, kölcsönözé nevét. A' netalán e' vármegyében állott egy két orosz-falu, — mi pedig szinte bizonytalan, — néhány rác- oláhcsalád, szembe-tűnő számot alig tehet.

A' pápai tizedlajstromban, 25. plebania fordul-elő e' vármegyében, 1332-ik évről. Ez időben e' vármegyében magyaron kívül más nép cath. vallást nem követe; mert a' netalán itt lakott orosz- 's néhány rácscsalád; a' 867-ki vallási szakadás óta, g. n. e. vallást tartott; 's csak a' lateranumi 4-ik zsinat rendelt az óhitűeknek, a' romai hithez ragaszkodó papokat adatni. Ez pedig, az 1332-ik évnél későbbben történt. Annak: hogy ez ideig tót vagy német települt volna meg e' tájakon, semmi nyoma sincs. Így tehát 1332-ben, a' 25. helység, talán még ennyi vagy több fíokegyházzal, tiszta magyar 's kún volt. Robert Károly ugyan, telepítvényekkel szaporította ezen alsó tájakat; de ezekből Torontálban, semmi gyarmat nem keletkezék. Az 1399 ki I. oklevélben, szinte magyarnevű helységek említetnek e' vármegyében. Az 1450-ki B. alatti okirat, Sz. Györgyi, Monay, Cheibe, Murányi Seke, Bíró, Kenesi, Vajda, Bikácsi részint magyarurakról, részint más lakosokról szól, és pedig különböző helységekbl. Az 1520-ki Bolykaféle iktatási levél, a' vármegyével határos helységek' többnyire magyarlakosít említvén, teljes meggyőződést önt belénk az iránt: hogy Torontálvármegye, a' mohácsi vészig, szinte egészen magyarlakosokból állt. Ezután azonban, kivált

a' törökiga alatt, ha maradt is itt ott egy két nyomorúlt magyar, az inkább a' törökhöz rokonszenvű népek közé vegyült, 's ott oszlott-fől elannyira: hogy e' vármegyének hajdani téréen 1779-ik évben, a' visszateszteléskor, egyetlenegy régi magyarhely sem taláztatott, csupán azon egy két új magyargyarmat, melly a' török' elűntte után, itt ott települt-le. És e' hitünket még inkább őregbíti az: hogy Lajos alatt, a' g. n. e. hitű pópák, Krassó- sőt a' szomszéd Kevevármegyében is elfogattatni rendeltetvén, a' királyi levél, Torontálvármegyéről szóval sem emlékezik; holott ha slávpapjai vannak, kétségkívül nem felejtí-ki. Sőt már Constant. Porphyrogenneta „de adm. Imperio cap. XL. p. 109.“ 's a' t. említi: „Uteriora vero quae omnia Turcis — magyarok — habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primus Timesis — Temes — est.“ 's a' t. És így az előhozottak iránt, bennünk kétséget is alig hagy.

T Ó T O K.

Nincs nyoma: hogy Árpád óta, tótgyarmat települt volna a' torontáli földre, szinte 1779-ig. Azonban itt ott, egyes családok találkozhattak.

O R O S Z O K.

Ha csak a' magyarokkal bejött, vagy nagy Lajos alatt a' Tiszán túli részekre vonúlt oroszok közül, néhány család e' vármegyébe is le nem települt, más általános oroszköltözésködés felől semmit sem tudunk. A' nagylaki csatában, az oroszokat is előre kergeté a' tatár. Hihető: más vármegyékből összezaklatott szerencsétlenek voltak azok. Annyi még is bizonyos: hogy e' vármegyében, Oroszi nevű falvak állottak hajdan; lehet: épen az euültett oroszok' elpusztúlt helységei voltak azok.

O L Á H O K.

A' régibb időkben, a' Magyarbirodalom' kezdetén, Torontálvármegyét oláhnép nem lakta; azon időtájban

ezeket Temes-Krassóvármegyékben 's az erdélyi részekben találjuk. De még azon hitben is vagyunk: hogy a' mohácsi ütközetig is, csak igen kevés oláh lakhatta e' vidékeket. Fessler 's többek után bizonyos ugyan: hogy 1200-ik év körül, Erdély' éjszaki részéről, le a' Tisza' Duna' balpartjaig, slávok, németek, oroszok, oláhok nagy számmal laktak. Különösen Temesben, László Király, 1453-ki oklevelében, oláhkerületekről tesz említést. *) Fessler' előadása állhat ugyan, a' torontáli déli határokon kívüli részekre, de belső határaitra nem. Az sem szenved kétséget: hogy kún László, 1284-ben telepítte oláhokat az országba; kik azután 1359-ben, Mar-marosból Moldvába költöztek-ki. **) Az innen onnan kikergetett, 's túrni tudó oláhság' egy része, átszenvedé a' törökiga' kínjait e' tájakon; mert írónk a' török' kiűzetése után, már csupán oláhot 's ráczot találtak e' vidéken, még pedig olly falvakban is, mellyek felől bizonyosan tudjuk: hogy a' mohácsi vész előtt magyarok laktanak. Illyen helyek Jankahíd, Csepza, Maczedónia, Rudna, Ivánda 's a' t. részint torontáli, részint szomszéd, de régente cath. plebaniákkal bírt helyek. Kitészik tehát e' számításból: hogy az oláhok, már az üresen hagyatott magyarhelyekre települtek. Mivel pedig a' magyarok, a' mohácsi vérnapig, falvaikat el nem hagyák, azokba a' mohácsi vész előtt, oláh sem települhetett, 's így Torontált sem lakhatá. De kitészik azon szoros egybevetésből is, mi szerint még most is, a' mai Torontálnak többnyire azon részét lakják az oláhok; melly rész régente, Torontálhoz nem tartozott. Mert ha a' régi Torontálvármegyére szorítkozunk, úgy találjuk: hogy annak területén ma is csupán Écskán, Jankahídon, Torákon, Száracsán, Fényen, Öregfaluban, — többnyire mind újabb szállítványok, — találunk oláhnépet. Aligha nem

*) Fejér Cod. Dipl.

**) Engel. II. T. 99. s.

oláhnép volt az, melyet Bonfin „Latinus“ névvel jelölt. Mert sok olasz nép, olyan t. i. millyen az űsidőkben Fejérvártt volt, tudunkra sem itt, sem Temesben, sem Krassóban nem lakott.

N É M E T E K.

Nagy-Károly, telepíte ugyan a' magyarföldre is németeket; 's illy ajkú nép, a' szomszéd Csanádvármegyében, jelesen Nagylakon is élt nagy számmal, 's Temesvármegyében is lakhatott; annak azonban: hogy Torontálvármegye' határában, Árpádtól le, a' mohácsi vérnápig, németelység létezett volna, semmi nyomát nem találjuk; sőt még várost, falut 's pusztát sem tudunk a' régi időből, melly német nevet viselt volna. Milly nyereség volt azonban, a' 3-ik Károly 's M. Theresia alatt, e' vármegyébe települt németiség? főlebb mondánk-el.

B O L G Á R O K. *)

űsi lakóji Torontálvármegyének slávajakú bolgárok is voltak; pedig nagy számmal, Galád vezér alatt, Árpád' idejében. Lehet: itt ott megmaradt néhány család, talán falu is, de nagy nyomára nem találunk. Temesvármegyei mahomedvallású bolgárbirtokosokat, Papd — Bobda — helységről szóló adománylevélben földztünk-föl. Mária Theresia alatt, 1741. vagy 1742-ik évben, Besenyőt népesíté-meg egy bolgárcsapat, melly 172. családból 's 2000. lélekből állott.

O L A S Z O K.

Voltak-e olaszgyarmatok e' vármegyében hajdan? bizonytalan. Egy Olasz vagy Olasch nevű hely ugyan létezett itt, a' Bege mellett; de régi lakójiról, tudomá-

*) Raynald ad annales Eccles. T. XIII. p. 123. írja: hogy Pancsova 949. évben bolgárbirtok volt. Hibás állítás. Annyi bizonyos: hogy akkor bolgárok is laktak itt, de a' magyarok bírák.

sukokra semmi sem jutott. Mercy' olaszgyarmati, inkább a' temesi riskásaföldeken keresendők.

SPANYOLOK.

Az örök emlékre méltó Mercy, Biscajából került spanyolokkal is szaporítá Becskerek' népességét, a' múlt században. De rövid fönlétök után, a' mocsárok' bűzeitől terhesült levegőt nem tűrhetve, elhúnytak nyom nélkül, szinte mindnyájan.

FRANCFIÁK.

Öt helység népesült Torontálban, a' múlt században francziákkal. Charleville, Solthurn, Trübswetter, Sz. Hubert, Osztern 1770. 1771. 1772-ik évben.

RÁCZOK.

A' Magyarbirodalom' kezdete óta, úgy látszik: régi lakosai Torontálvármegyének a' ráczok, habár eleinte nem nagy tömegben is. Az Árpád vérű királyok alatt, nincs annak nyoma sehol: hogy itt egész falvakat népesítettetek volna be; azonban egyes családok, Servia' szomszédsága' tekintetéből, tartózkodhattak itt. Való az is: mi szerint a' szomszéd Kevevármegyében, mellynek téréen ma, az úgy nevezett németbánsági határörök laknak, a' régibb időkben számos ráczcsalád létezett; hanem ezek is, 1450-ik évben, a' gyakran berohant török elől, a' Magyarhon' belső részeibe vonultak, 's régi vármegyéjük' 's fővárosuk' nevét, — ma Kuvín Pancsován alól, — a' Rác - Keve-névben tarták-fön.

Azonban ezek Torontál' szomszédjait illetik. Bizonyos az: hogy a' 15-ik század' elején, sok torontáli 's más jószággal megajándékoztatott serviai despota' új birtokaiba, koronkint vándorlának-be ráczcsaládok. Bizonyosabb: hogy 1502-ik évben, midőn Hunyady János, Sz. Györgyi Péter gróf erdélyi vajda, Somi Jósza temesi gróf, a' szörényi 's belgrádi bánok, 's a' szerbkatona'ság'

vezérei: Jaxich Bosich és Milosch, Viddint, 's Kladovát elégeték, 's Nikápoly' külvárosait elpusztíták, több ráczt telepítének, a' Temesvár 's Belgrád közti vidékre; kik azután a' többi ott lakott magyarokkal, 's a' t. első szenvedék ama' viharokat, mellyek Stambul' egykori büszke tornyai közül, törtek szegény hazánkra. Mind ezek mellett Torontálvármegyében, a' mohácsi ütközetig, népesült ráczfalvak nem találtattak. Később 1542-ben — mint Betlen Farkas írja — Izabella az egész Rácztartomány' főnökévé Petrovicsot nevezi. Tudjuk pedig: hogy Petrovics a' temesi környéket igazgatá. Bizonyítja ezt Istvánffy is: Szerinte 1551-ben, a' Temesvár alatti rónákon, számos rácznép lakott: mit az is tanúsít; mi szerint 1594-ben, a' becskerekai várat, a' temesi vidéken lakott ráczok, oláhok, bolgárok vívák-meg, 's bajnokilag védve, bástyáji alatt halának-el. A' törökjárom alatt, hihető: a' torontáli rónákon is nagyobb tömegekben nyomorogtak a' ráczok; talán a' török által is inkább kíméltetve, mint a' kinek nemzeti félholdjai, 's lófarkai, a' belgrádi bástyákon már rég lobogának. 1690-ben vezeté az ipeki patriarcha Csernovics Arsen, ama' harmincezer ráczcsaládot Szerémbe, melly később a' Duna' 's Tisza' partjait, 's itt a' kikindai kerület' térént népesíté-be. Ezek Monaszterly' vezérlete alatt, a' salankameni 's olaschi csatákban, az EE. FF. szerint, halántékaikra, hervadhatlan hősi koszorút küzdének-ki. Mercy alatt, számos rác, megúnva a' törökjáromot, vándorlott a' bánáságba, 's ezekből Torontálnak is jutott. 1752-ik év után Perlasváros, még később Klári népesítették ráczokkal. Hogy 1728. előtt, Becskereken is ráczok és csupán ráczok 's törökök laktak, bizonyos.

Találkoztak e' népeken kívül Torontálvármegyében hajdan, viszonyai miatt itt megfordúlt, vagy talán itt is lakott egy két örmény, franczia, görög, zsidó, czigány; de ezek itt, a' mohácsi vész előtt, községeket soha sem alakítának.

t) Főnokok, birtokosok, jelesbbek, 's a' t.

Itt állunk már fáradalmaink' révén, azon őszinte vallomással; hogy Torontálvármegye' hajdani kormányzóji közül, legkevesebbet nyomozhatánk-ki. Birtokosai közül kiemelhetünk néhányat; 's talán többet tehetnénk, ha szerencsésb viszonyok mosolyognának pályánkra. A' hon' gyűlpontjaitól távol, itt ez új tartomány' gazdaszelleme közt, levél- 's könyvtáráktól, annyira elszigetelten, 's több helyen állhatatos kitűréssel folytatott kísérletek után is, az okleveles gyűjtemények' titkaiba nem mindig hathatva, meg fog engedni a' nemes olvasó: ha tudnivágyát mindenben nem elégíthetjük-ki. Fogadja azonban szívesen, mit kevésben adhatunk.

Bo y t a. Ez hódítá-meg Dacia ripariát, 's így a' torontáli rónákon lakott slávokat is. Kúnvezér volt ez; 's Árpád, kúnnepe' egy részével, a' Tisza mellet Torhusnál — Taras — telepíté-meg Torontálvármegyében.

K u n d magyarvezér, első, ki a' Boyta által meghódított temesi környék' földözésére 's kormányára ide küldetett, Árpád által. Ennek nevéből Capitaneatus Kundnak czimeztetett e' tájék.

B u l c s u. Némellyek szerint, Zoltán alatt, e tájékon parancsnok volt.

A c h t u m, vagy O t h u m. Sz. István alatt határőri parancsnok volt e' környéken is. Nagy birtokú e' kerületben, kit

S u n á d — C s a n á d — mint pártütőt leküzde, 's a' döllyfös a' csatasík' áldozata lőn.

Ezek után vármegyékre osztaték-föl Dacia ripensis. Torontálvármegye tehát szinte bizonyosan nyert főispánt. *) Azonban sok száz oklevél' átkutatása után is,

*) Csak Pest és Pili'svármegyéknek nem volt főispánja. Oly. Uladisl. II. Decr. III. a. 1498. art. 44. Ez azonban csak ez időtájban lehete, mert 1274. Joachim csakugyan pilisi főispán volt.

sehol torontáli főispán nem mutatkozik. Az ugyan kétséget nem szenved, mi szerint egy személyben, a' régi korban több vármegye' főispánsága összpontosult, mint p. o. a' temesi 's kevei főispánokéban, mit a' GG. alatti oklevél szinte a' fölöslegig istápol; de az is bizonyos: hogy 1498-ik évben, eltöröltetett azon divat, mi szerint a' temesi gróf, több vármegye' főispánságát viselje; pedig mi adatink' hijányában hajlók vagyunk oda vélekedni: mi szerint a' torontáli főispáni kormány is, a' temesi főispánok' kezében volt, szinte 1498-ig. És hogy kevevármegyei főispánok gyakran kormányozák Torontált is, Pray után hinni ugyan akarnók, de oklevelet, ezt tanúsítót, — nyíltan valljuk, — egyet sem olvasánk.

Ha azonban azt teszük-föl; hogy Torontálvármegye saját, 's más vármegyét nem igazgatott főispánnal bírt; úgy nem lehet eléggé csodálkoznunk: hogy 1300-ik évig, az oklevelek csak egyetlenegy sem jelölnek-ki közülök. Hogy 1300-ik éven túl sem találunk torontáli főispánokra, e' részben magunkkal könnyebben kibékülhetünk, mert jól tudjuk: hogy az olly főispánok, kik semmi különös udvari főhivatalt nem viseltek, a' királyi levelekben, 1300-ik éven túl nem foglaltatnak, csak a' pozsonyi 's temesi grófok. *) Így tehát, vagy a' temesi főispán kormányozá e' vármegyét is 1300-ik év után is: 1498-ik évig; **) vagy nem bírt főispáni székén a' mohácsi ütközetig Torontálvármegye olly egyént, kit egyszersmind valami udvari főhivatal díszesített volna. És ennyiből áll, mit a' főispánság' tekintetében mondhatánk.

C s a n á d i p ü s p ö k s é g. Hajdani összes birtokait, Torontálban, meghatározni nem lehet. Bizonyos azonban: hogy itt Kovaszi nevű helységet bírá.

C s a n á d i k á p t a l a n. Valószínű: ez is bírt ja-

*) Timon Imago nov. Hung. p. 46.

**) 1491-től kezdve a' temesi grófok is esküt tartoztak tenni a' királynak. Joan. Sambuci rer. ung. append. apud. Bonf. p. 547.

vakat hajdan Torontalvármegyében; de mennyit 's milly tájon? nem tudhatni.

Belus. Uros' serviai bán' fia, mondják: sok jószágot bírt a' Tiszán túl. Bírt-e itt? csak gyanítjuk.

András herczeg. Mint dux, 1205-ik évig parancsolt e' környéken. „Ducum portionem, alias ad Varadinensem et Csanadiensem quoque Dioecesim pertinuisse constat.“*)

Béla herczeg. Idővel 4-ik Béla. Szinte e' tájakon is parancsolt. „Belam trans Tybiscum, usque ad Moldaviam, vivo patre rerum potitum esse, quemadmodum Colomannum Ducem Slavoniae fuisse, ex publicis monumentis constat.“**)

István herczeg, 4-ik Béla' fia. Ezek közt olly egység történt: hogy István a' Magyarhon' egy részét, a' Tisza' bal partjától az erdélyi határokig 's Bacsvármegyét 's a' t. bírhatta.

Becse és Gregor. Igen régi korban francziajüvevények. A' derék Horváth Istvántól tanultuk: hogy Becsét 's Becskereket bírák a' legrégibb időben. Ezeknek — mint állítá — tagadhatlan ivadéka a'

Bethlen-család. Horváth István szerint e' családnak kelle örökség' útján a' most említett városokat bírni.

Bodoni János, Tamás' fia, Pousa' unokája: hogy Torontálban is birtokos lehete onnan magyarázható: mert ő 1347-ben e' vármegyének Olnas melletti közgyűlésében a' nemesek közül fölkel, 's magának — mint főlebb láttuk — bizonyítványt kért adatni.

Buldrei Erzsébet. Fülöp' leánya, 1331-ben bírta Buldie helységet, 's iránta Cheph Andrással pörlekedett.

Tárkányi László, Jakab' fia, bizonyosan totonálvármegyei birtokos 1331-ik év körül, mert mint

*) Katona Hist. Crit. T. IV. p. 765.

***) Pray Annales R. H. P. I. p. 241.

királyi képviselő a' tételi káptalan' kánonokjával ő hirdeté a' törvénybe idéző országbírói parancsot Cheph András' részére, Buldrei Erzsébet ellen.

Terentul. E' család csak neve' némi hasonlatából iktattatik ide. Nagy Lajos és Zsigmond alatt, 's azután is virágzott. Elferdített neve-e ez a' Torontáli családnak, volt-e ennek itt bírtoka? nem bizonyos. Az való: ezen Terentul és a' temesvármegyei hajdani, 's 1369-ben Remetén pallosjogot nyert Remetei családok, ugyanazon egy törzsök' ivadékai. Mind a' két család, Heem temesi gróftól, Pál' fiától származik: 's a' Terentul-nevet az itt HH. alatt látható oklevél tartá-főn. Egy 1323-ki íróvány, Trenthul Miklóst említi mint pozsonyi grófort. Egy más 1395-iki írat, Terentul Miklós macsói bánt mutat, azon adománylevélbe iktatva, melly szerint az esztergomi érsek, Bayon falut nyeré. Rokonok voltak-e azonban ezek Terentullal? nem bizonyos.

Lelyei Benedek, Gyuke' fia, 's amannak neje Anych, zálogban kapták Buldie helységet; 's abba 1398. iktattattak, a' csanádi káptalan által.

Gyertyánosi Chepk Miklós, András, László 's Paska, 's András' fia, Jakab, hatalmaskodás miatt, kénytelenülve adák a' Lelyei' nejének zálogba Buldie helységet. Ezek Gyertyánost is bírák.

Pogán Mihály. 1399-ik év előtt, bírta Szöllöst, Bárányost és Csalánost. Ennek fia.

Pogán Domokos. A' most írt birtokot, Zsigmond király ezzel cserélé-fől más jószágokkal.

Csáky Miklós temesi gróf István' fia, bírta Bárdányt, Úrhidát 's Idvarnokot.

Bikácsy Domokos. János' fia. 1400-ban fordul az oklevelekben elé, mint alpörös bizonyos ügyben, melly Csáky Miklós temesi gróf' fölporössége alatt, Bube Detrik nádor előtt, Bárdány 's más helységek iránt döntetett-el.

**Torontáli Gál, Márton és János Valkovárme-
gyében Monyorod helységben laktak 1418-ik évben, 's
benépesített egész curiához tartozott illetvényenyl bírtak.
Honnan vették a' Torontáli nevezetet, birtokosak vol-
tak-e e' vármegyében is? nem bizonyos. Ide csak an-
nak igazolásaúl iktatjuk: hogy hajdan Torontáli nevű
család csakugyan élt.*)**

**György serviai despota, a' Brankovicsok' őse. A'
15 ik század' elején már birtokosa volt Becskereknek, Be-
csének, Aracsnak és sok más falunak. Ennek családja
bírá a' torontáli jószágokat, különböző szerencsével;
míg Jánosban, a' birtokos Brankovicsok' ágának,
1506-ban magva szakadt. Az ős Brankovics
Györgynek atyja Vuk, nagyatyja Lázár, szépatyja
Uros volt. Fiai: 1.) Gergely vagy György. 2.) Ist-
ván. Mind kettőt megfosztá szemeitől Amurath. 3) Lázár
ki anyját méreggel megölve, 's Gergelyt Serviából
kiűzvéen, a' birodalmat elfoglalá; de nem soká tartá.
Gergely, ősei' magyarbirtokába vonta magát, 's Mátyás
király' neje' Beatrixnak nővérétől származott unokáját
Erzsébetet, ki a' királynővel lakott, vette nőül; de vele
gyermeket nem nemzett.**)**

**Birini Pál. A' most nevezet birtokot, ennek ré-
szére vallá-be György a' budai káptatan előtt, 1422-ik
évben.**

Imre Pinkesd' fia,

Thege Mihály,

**Cherekley Tamás, mind hárman a' zentheli kún-
szék' kapitányai, 1424-ik évben.**

**Gezthy László. Mihály' fia. Élt-e ez a' Züm-
lényi Gábor diák által koholt becsei örökvallási levéllel?
nem bizonyos. Ha igen, nem soká tarthatott.**

M a c s a I s t v á n.

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. VI. p. 158.

**) Kaprinay Hung. Dipl. P. II. 198.

Osvald.

Zentgyörgyi Zsigmond.

Sárközy János. 1447-ki hongyülési követei Torontálvármegyének.

Hunyady János kormányzó, az ország' parancsából 1450-ben foglalá-el a' hűtelen Brankovics György' torontáli jószágait, 's azt bírta is. De már a' következtet évben visszabocsátá.

Himfi János, 1450-ben Beldréröl — Beodra — írta magát. E' levélben érintetnek:

Kenes János,

Vayda Lukács beodrai providusok.

Seke István. 1450-ben Bikáczról írta magát.

Itt fordul-elé:

Gál bikácsi providus.

Szentgyörgyi Zsigmond.

Szentgyörgyi Miklós, szinte az 1450-ki ügyési vallásban említettnek.

Monay Bálint de Apáthi,

Thann Péter de Apáthi,

Cheibe Miklós de Cheibefalwa,

Moron Máté — Murányi —

Moron János mindnyájan előkelőbbek, ugyanazon 1450-ki torontálvármegyei oklevélben fordulnak-elé. Továbbá ugyanott érintetnek következő providusok:

Bíró János Wárhalomról.

Thann Demeter Jakabfalváról.

Noaf. 1450-ben Torontálvármegye' alispánja.

Szilágyi — horogszegi — Mihály, egykori magyarországi kormányzó, 's temesi gróf, kinek a' törökcsászár 1460-ban véteté fejté. 1458-ik év előtt bírta Becsét, a' Brankovics Györggyel közbejött kibékülés óta.

Kerey Bertalan, torontáli követ, az 1505-ki hongyülésen.

Zsombolyi Mihály, zsombolyi birtokos, 1520. évben.

Zápolya János, 1538-ig valóságos, 1540-ig
czimzetes magyarkirály, e' vármegye' főkörmányán ült.

Perusich Gáspár. Ez foglalta-el a' csanádi
piüspöki javakat Zápolya alatt.

Zápolya Zsigmond János, szinte bírta e'
vármegyét, mint választott király, 1552-ik évig.

Szent-Annay Tamás,

Figedi Gábor, mind ketten becsei várnagyok
1551-ik évben. A' hitetlen török lekonzoltatá őket. To-
vábbá

Tamás 1400-ik,

Miklós 1408: 1411-ik,

Kelemen 1453. 1469. 1471-ik,

Ramochházy Albert 1486-ik,

Richa János 1520-ik,

Koycha János 1523-ik évben torontáli főspe-
resek.

Petrovics — suráklini — Péter, hatalmas
ember Izabella' udvarában, Zápolya János Zsigmond'
gyámja 's helytartója. Ferdinand' biztosainak Becskerek
's a' t. várakat 's egész birtokát adta-át Munkácsért.

Osl- és

Ják- családok hol, mit, 's valósággal bírtak-e e'
vármegyében? ki nem nyomozhattuk; ámbár vannak, kik
ezt bizonyosan állítják.

Újlaky Miklós,

Hunyady János,

Kinísy Pál 's a' t. mint a' Tiszán túli részek'
körmányzóji jelennek-meg évkönyveinkben.

Egy van még mit nem mellőzhetünk. Azon gyanúnk:
hogy talán 1498-ik évig, a' temesi főispánok' körmánya alatt
állt e' vármegye is, nem tartja fölöslegesnek elszámlál-
ni a' temesi főispánok' névsorát. Az Árpádverű királyok
alatt, csak ötre ösmérheténk, a' nemzetünk' hajdanát el
takaró borúk megett. Előfordúlnak.

1203. Poth Tymisiensis Comes.

1214. Heere vagy Hetze (de Tunus.)
 1233. Gylet, Miklós nádor' fia, szerémi herceg.
 1235. 1238. Máté kir. főasztalnok.
 1240. Dénes k. főlovászmester Comes Tymisiensis.
 1316. Treutul Miklós jókői várnagy.
 1333. Pap Miklós — Nicolaus Clericus. —
 1366. Heem Benedek, Pál' fia.
 1366. Bebek Dénes erdélyi vajda.
 1367. Koroghi László Fülöp' fia.
 1368. 1371. ismét Heem Benedek, fia Pálnak,
 ki a' Zápolya-nemzetség' első tudható törzöske volt.
 1370. Ulászló opuliai herceg.
 1374. ismét Heem Benedek.
 E' méltóságban idővel:
 1387. Losonczi Istvánt.
 1392-ik év' táján Sarov Lászlót, Péter' fiát.
 1396. körül Csáky Miklóst, 's Marczaly
 Miklóst.
 1402. Gara Jánost.
 1407. Ozoray Fülöpöt, a' sárkányrend' tag-
 ját. Majd úgy látszik: hogy Marczaly Imrét.
 1420. sőt még 1439-ben is Rozgonyi Istvánt.
 Bathos — harapki — Andrást, a' hűtelent †
 1441. a' csatasíkon.
 1441. Újlaki Miklóst.
 1441. Hunyady Jánost.
 Továbbá Sz. Iványi szerint, Hunyadi Lászlót.
 Szilágyi — horogszegi — Mihályt.
 1464. Zokoly Pétert.
 1477. Nagy Ambrust.
 1478. Az 1494-ben elhunyt Kinísy Pált.
 Majd az 1494-ben a' 7000. arany évi fizetéssel, és
 sóban szinte évenként 2000. aranynyal ellátott Somy
 Józsefet.
 1509. Várday Mátét.
 1512. Báthory Istvánt.

1519. Újlaky Lőrinczet.

1520. Raskay Gáspárt.

Perényi Pétert.

1528. az e' czímet viselt ennyingi Török Bálintot.

Czihak Imrét.

Petrovics Pétert; és

Végre a' temesvári bástyák közt a' török által hitetlenül meggyilkolt Losonczy Istvánt látjuk fényleni. És ezzel fejezzük-be e' dicső névsort; a' honfiaknak e' koszorúját, mellynél, igen kevés kivétellel, nagyobb, szebbet 's teljesbet alig mutathat a' hon; örömét a' magyar' hajdanának, 's bámulattárgyát még azon jövendőnek is, melly hazánk felé olly titokdúsan virad. *)

α.) Apátságok 's monostorok.

Az olvasó csalatkozik midőn 1256-ik évről, a rasi apátságot vesz a' történetkönyvekben észre, Miklós apáttal. Ez a' Dunán túli Aracs lehete, hol az Erzsébet magyarországi királynő által alapított ferencziek is laktak egykor. Torontálvármegyében, tudtunkra sem apátság, sem prépostság nem létezett.

ν.) Országgyűlés 's követek.

Torontálvármegyében, Fuen mellett tartá hongyűlést kún László 1289-ik évben. Zsigmond alatt 1397-ben a' temesvári hongyűlésre négy nemes követet küldé minden vármegye. Országgyűlésre útasított követei közül csak néhányat ösmérhetünk.

*) Az itt látható évszámok, nem mindig a' hivatalba lépés' idejét jelentik. Többnyire azon oklevelek' évszámai, hol e' főispánok' nevei említettnek. Egyébiránt vannak, kik Rozgonyi Rajnoldot és Drágfy Jánost is a' temesi főispánok közé sorolják. Mi azonban e' részben okirati bizonyosságot nem fődözheténk-föl.

Macha István, Oswald, Zentgyörgyi Zsigmond és Sárközy János, az 1447-ki hongyúléson mint követek voltak jelen. Buda vára Hunyady Jánosnak, ekkor adatott-át, mint az II. alatt. 1495-ben kir. rendelet szerint minden vármegye, így hát Torontál is 10. követet volt köteles a' hongyúlésre küldeni.

Majd Kerey Bertalan jelenik-meg az 1505-ki rákosi végzemény tartalmai közt, mint torontálvármegyei követ, a' KK. alatt.

w.) Szorgalom, életmód.

Nur zu verlieren müssen wir erwerben;

Ach! alles blüht zu welken und zu sterben.

Kind.

Mit szóljunk ezekről. A' torontáli vidékeken, fegyver- 's ekével foglalkozott a' nép. Várait tornyait halomba dönté az idő, ezekről nem ítélnünk. A' régi időkben fegyvereket, sőt golyókat is cigányok készítettek ez alsóbb részekén. A' szomszéd Temesben a' fulgudusi 's varjasi földeket nyílnüvesek lakták. A' csanádi püspökmegeében az LL. szerint, — mellyik vármegyében? nem tudatik, — pénz veretett. Sz. István idejében, vízi vagy száraz nagy malom sem volt a' hazában. A' gabonát, mint most a' sót szokták, kézi malmokkal őrlék. *) És e nép még is, ámbár e' föld dúsan jutalmazá a' fáradó gondjait, ha a' G. alatti franciaútas' szavainak hihetünk, még a' nemzet' aranykorában is, — ha volt illy kora, — 1433-ik évben, kenyér helyett, lapos bélessel lepénynyel élt. Ez állhat a' kevevármegyei kevert lakókról, de Torontálvármegye' magyar- kúnnepeiről aligha igaz. Akár mint van utazónknak örömtelenül hiszük-el: hogy Belgrádtól Szege dig, kivéven egy kis erdőcskét, egy élőfát sem látott többet. Jele: hogy e' vidék népdús volt. De jele annak is: hogy művetlen 's henye. Mind a' mellett is Torontálvármegyében

*) S. Gerardi scripta et acta p. 338.

1331-ik évben három helyen tartattak vásárok Becskereken, Bazalhídon, 's Matkán. Ide csődült adnivenni csereberélni, 's törvényes idézések' 's végrehajtások' kikiáltatásait hallani a' bámész népcsoport, 's jelét adni annak is: hogy e' szép rónákon népes gyarmatok díszlének hajdan.

x.) I r o d a l o m.

Szerettem a' hazát,
Megszegtem kedvéért szívem' örömeit,
Csakhogy látnám jóni ragyogó csillagát;
Reszketve gyujtottam éjjeli méceit,
Mim értte? A' szent ügy most is tapodtatik
'S hive tört oltára mellé taszittatik.

Remény Andor.

Azon viharok között, mellyeknek lángszárnyai, Torontálvármegye' rónáján, a' hadak' villámaint folytonosan éleszték, e' vármegye nem emelheté a' Múzáknak oltárt. Nagyobb tanodákról, e' végvidéken szó sem leheté. Volt azonban Csanádon, mit Gellért a' komolyabb tudományok' 's zenészet' számára alapított; 's hihető a' torontáli ifjúság' virága, a' csanádi kertben ápoltatott. *)

Van azonban egy kincse Torontálvármegyének, miről a' haza édesen emlékezik; 's kire e' vármegye büszke lehet. És ez a' vizsgalelkű, ritka tudományú, csoda fadaradmú, 's a' magyar nyelvet, philosophiai elvekre alapított, 's azért nagynak neveztetett R é v a y M i k l ó s. Ez azon időben látá Nagy-Sz. Miklóson világot, midőn Torontálvármegye, a' temesi bánóság' kiegészítő része volt, a' török' eltakarodása után. Született febr. 24. 1749-ik évben.

És e' szép virányon R é v a y n a k rózsa nem termett. Éljen tehát emléke legalább, a' torontáli lelkesbek' szívében örökké!

*) Olv. a' többek közt: Comp. Hist. R. Litt. in Hung. a Geor. Aloys. Belnay. Szinte Fragm. Hist. Hungarlam attinentia.

Tartalom.

	<i>Lap.</i>
a.) E' táj' történeti vázlata Árpádig	7.
b.) E' táj' története 1300-ig évig	11.
c.) E' táj' története Zápolya Jánosig	18.
d.) Torontáli események 1718-ig, a' passaroviczi békekötésig	21.
e.) Torontál, mint a' temesi bánság' része 1779-ig	32.
f.) Torontálvármegye' nevezete	45.
g.) Régi határai	49.
h.) Járásai tisztkara	51.
i.) A' vármegye' gyűlései 's pecsétje	53.
k.) Városai, helységei	54.
l.) Várai	77.
m.) Még néhány hajdan külvármegyei helyek	84.
n.) Adózásai	123.
o.) Honvédelem	127.
p.) Pénzviszonyok	132.
q.) Pápai adó	134.
r.) Vallás	136.
s.) Régi lakosok	145.
t.) Főnökök, birtokosok 's a' t.	152.
u.) Apátságok 's monostorok	160.
v.) Országgyűlés 's követek	160.
w.) Szorgalom, életmód	161.
x.) Irodalom	162.

M Á S O D I K R É S Z.

OKLEVELEK.

A.

Nos Ladislaus, Vice Palatinus Domini Nicolai Regni Hungariae Palatini, et Iudicis Cumanorum, memoriae commendamus: quod in generali congregatione, ejusdem Domini nostri Palatini, vniuersitati Nobilium de Kewe, et Toruntal feria secunda proxima ante festum decollationis B. Joannis Baptistae prope villam Olnas celebrata, Joannes, filius Thomae, filii Pousa, de Bodun, de medio vniuersorum Nobilium exurgendo, proposuit tali modo: quod possessio Arnacs-Teleke vocata in comitatu Chongrad iuxta fluuium Ticiae, inter villas Adrian et Gehentow vocatas existens, sua esset haereditaria, et titulo iuris haereditarii sibi pertineret; quam nunc Magister Paulus, dictus Magyar, ad possessionem suam Achian vocatam occupasset et occupando detineret in suum praeiudicium non modicum et grauamen petens nos diligenti cum instantia, vt Iudices Nobilium, iuratique Assessores, ac vniuersi Nobiles dicti Comitatus de Toruntal per nos requisiti faterentur, qualem scirent de praemissis veritatem, qui quidem Iudices Nobilium, Juratique Assessores, ad fidem eorum Deo debitam, et fidelitatem Domino nostro regi, suaeque sacrae coronae regiae pro dicenda veritate et iustitia obseruanda, tacto viuificae crucis signo nobis praestitam, ac vniuersi Nobiles dicti Comitatus de Toruntal per nos requisiti, omnia praemissa et singula praemissorum vnanimi et concordati testificatione affirmarunt. In quorum attestationis testimonium praesentes eidem Joanni, filio Thomae, concessimus litteras nostras communi iustitia suadente. Datum quarta die congregationis praedictae, in loco annotato. Anno Domini MCCCXLVII. *)

*) Car. Fejérváry Tom. III. nro 407. után Fejér Cod. Dipl. Tom. IX. Vol. I. p. 553.

B.

Nos Noaf Vicecomes, nec non Judices Nobilium Comitatus de Tharontal. Damus pro memoria quod Joannes Himfi dictus de Beldre, coram nobis personaliter constitutus, in Omnibus Causis suis et earum Articulis, tam per ipsum contra alios, quam per alios quospiam contra ipsum in quibuslibet terminis a dato praesentium — — — — Coram nobis motis vel movendis. Sigismundum et Nicolaum de Zenthgeorg, Valentinum Monay de Apathi, Petrum Thann dictum de eadem, Nicolaum Cheibe, de Cheibefalwa, Matheum et Joannem de Moron, Stephanum Seke, dictum de Bikacz, — Item providos Joannem Biró dictum de Wárhalom, Demetrium Thann dictum de Jakabfalva, Joannem Kenesum de praedicta Beld, Lucam Vajda de eadem, Gallum de antefata Bikacz exhibitorem vel exhibitores praesentium in solidum fecit constituit et Ordinavit Suos veros et legitimos procuratores, ratum in futurum se promittens habiturum quidquid per eosdem, aut unum illorum actum, factum fuerit in causis suis prenotatis. Datum in archa feria quarta proxima post festum beate Lucie Virginis et Martyris anno Dni etc. MCCCCL. *)

C.**Kivonatja**

az 1332. — 1337. Magyarországon szedett pápai tizedek' lajstromának, mely a' vaticanumi levéltárban őriztetik.

De Archi Diaconatu Csanadiensl.

Nicolaus Sacerdos de Ensensis solvit 70. banales.
 Georgius Sacerdos de Hormad — 17. —
 Petrus de Magnavilla — 17. —
 Gallus Sacerdos de Figud — 20. —
 Augustinus de Hevoreg — 1. grossum.
 Demetrius de Sancto Petro solvit medium fertonem.
 Vitus de Zarafolva solvit 4. grossos.
 Nicolaus de Priamus solvit 72. banales.
 Joannes de Foci solvit 2. grossos.

*) E' levél a' constantinápolyi görögudvar' szokása szerint nem fekete hanem kék tintával iratott, Jankovich Miklós' gyűjteményéből.

Ladislaus de Kanisa solvit 72. banales.
Nicolaus de Zarafolva solvit 7. grossos.
Petrus de Voras solvit 17. banales.
Andreas de Loras solvit 6. banales.
Andreas de Felgedus solvit 15. banales.
Joannes de Harangud solvit 20 grossos.
Michael de Sancto Petro circa Tyciam solvit 3 grossos.
Martinus de Veresegyhas solvit 10 grossos.
Barlabas de Ruchuncha solvit 9. banales.
Dominicus Sacerdos de Rabe solvit 5. grossos.
Michael Sacerdos de Rukener solvit unum grossum.

De Archi Diaconatu Torontal.

Dominicus Paulus de Chanbul solvit 6 grossos, et unum banalem.

Joannes de Ieebe solvit 18. banales.

Dominicus Petrus de Beche solvit 28. grossos et unum banalem.

Petrus de Burdas solvit 2. grossos.

Petrus de Galas solvit 5. grossos.

Stephanus de Achac solvit 3. grossos.

Mathias de Bunagi solvit 10. banales.

Petrus de Ariankahida solvit 9. banales.

Andreas de Babato solvit 11. banales.

Andreas Martinus de Aracha solvit 4. grossos.

Joannes de Bechkereki solvit 5. grossos.

Jacobus de Czezerek solvit 11. banales.

Joannes de Hurusi solvit 2. grossos.

Item Chumpo de Luas solvit 20. banales.

Briccius de Modus solvit 21. grossos.

Paulus de Tarnuk solvit 15. banales.

Simon de Baka solvit 1. banalem.

Paulus de Hurchida solvit 9. banales.

De Archi Diaconatu Temesiensi.

Stephanus de Papd solvit 18 banales.

Nicolaus de Namiti solvit 30. banales 's a' t. — A' többi kihagyatott.

De Archi Diaconatu medio Temesiensi.

Michael de Hivand solvit 12. banales.

Joannes de Rudna solvit 52. banales.

Gabrianus de Chevz — — — — 's a' t. A' többi kihagyatott.

De Anno 1334.

Petrus de S. Martino solvit 3. grossos.
 Nicolaus de Pechkereký solvit 8. grossos.
 Stephanus de Bessenew solvit 5. grossos.

Inter Temes et Borza.

Petrus de Zundura solvit 5. grossos.
 Andreas de Talvod solvit 5. grossos.
 Paulus de Dolch solvit 6. grossos.
 Stephanus de Besd solvit 6. grossos.
 Michael de Vech solvit 5. grossos.
 Egidius de Jebag solvit 10. banales.
 Nicolaus de Opacha solvit 5. grossos.
 Stephanus de Villa Adriani solvit 3. grossos.
 Petrus de Petra solvit 8. grossos.
 Paulus de Hetyndar solvit 5. grossos.
 Paulus de Huisunep solvit 5. grossos.
 Paulus de Mera solvit 2. grossos.
 Mathias de Schuld solvit 2. grossos.
 Andreas Peterlaka solvit 10. banales.
 Nicolaus de Huhud solvit 5. grossos.
 Gregorius Gunad solvit 7. grossos.
 Nicolaus de Zago solvit 2. grossos.
 Nicolaus de Santhalaka solvit 3. grossos.
 Michael de Mura solvit 4. grossos.
 Petrus de Schuld solvit 4. grossos.

De Archi Diaconatu Torontal.

Joannes de Itebes solvit 10. banales cum dimidio.
 Petrus de Beche solvit 26. grossos et 3. banales.
 Andreas de Babató solvit 18. banales.
 Petrus de Gallod solvit 7. grossos.
 Petrus de Ivankahída solvit 17. banales.
 Martinus de Aracha solvit 6. grossos, et 2. banales.
 Stephanus de Ach solvit 4. grossos.
 Laurentius de Bosorhida solvit 2. grossos.
 Jacobus de Tarhus solvit 3. grossos.
 Briccius de Modus solvit 7. grossos.
 Paulus de Harhida solvit 4. grossos.
 Simon de Baka solvit 5. grossos.
 Demetrius de Chavas — — — — —
 Paul. de Tarnuk — — — — —
 Dominicus de Sel solvit — — — — —
 Joannes de Vosvár solvit 4. grossos.
 Joannes de Bechereký solvit 17. grossos.
 — — Arad solvit 6. grossos.

Joannes de Orusy solvit 7. banales.
Joannes de Burdas solvit 6. grossos.

De Archi Diaconatu de Torontal.

Briccius de Modus solvit 38. banales.
Petrus de Burdas solvit 5. grossos.
Petrus de Beche solvit 75. banales.
Joannes de Hurusy solvit 5. banales.
Paulus de Urhida solvit 5. banales.
Petrus de Ariankahyda solvit 25. banales.
Jacobus de Cseptreg solvit 3. grossos.
Andreas de Babato solvit 4. banales.
Simon de Baka solvit 3. grossos.
Joannes de Juistebew solvit 8. grossos.
Petrus de Galad solvit 25. banales.
Bernardus de Zele solvit 4. banales.
Martinus de Archa solvit 6. grossos.
Dominicus de Sel solvit 5. banales.
Joannes de Vasvar solvit 7. banales.
Joannes de Zebereky solvit 60. banales.
Paulus de Chumbul solvit 2. grossos.
Michael de Luaz solvit 4. grossos.

Sacerdotes inter duos fluvios Tymesi.

Gabriel de Chevre solvit 14. banales.
Nicolaus de Machedonia solvit 6. banales.
Jacobus de Tessola solvit 10. banales.
Joannes de Hurussi solvit 3. grossos.
Joannes de Ruda solvit 31. banales.
Nicolaus de Hudvarnok solvit — — banales.
Michael de Hivand solvit 7½ banales.
Lucasius de S. Martino solvit 37. banales.

De Anno 1335.

Thomas de Teremi solvit 8. banales.
Antonius de Chene solvit — — —
Nicolaus Vybech solvit 6. grossos.

Ezen, Torontálvármegyére nézve igen jeles kivonatot, Lonovics Jó'sef csanádi püspök úexja' buzgó hazafiúi lelkének köszönhetjük. *)

*) Az eredeti számadás illy fölírást visel: „Incipiunt Rationes Decimae Sexennalis collectae in Hungaria ab anno 1332. ad annum 1337. a Jacobo Berengarii, et Rajmundo Bonofato Collectoribus Pontificis.

D.

Nos Capitulum Ecclesiae Budensis, omnibus Christi fidelibus tenore praesentium significamus quibus expedit universis; quod illustris Princeps Georgius Despotus Regni Rasciae, atque dominus Albaniae onera seu quaelibet gravamina universorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum et praecipue contoralis suae dominae Elenae, nec non filiorum suorum, puta Stephani Gregorii et Lazari super se recipiens et assummens, coram nobis personaliter constitutus sponte proposuit et confessus extitit in hunc modum: quod quae consanguineum suum legitimum egregium Paulum Birini de Verona, filium quondam Michaelis Ducis de eadem Marchionem Boznensem de cognatione Stephani, regnorum videlicet Rasciae Bulgariae Bosnae atque Albaniae quondam Imperatoris, juris ordine mediante de quibusvis rebus et bonis ac tenentis, et pertinentiis suis universis portio tangit et concernit tanquam unum haeredem ac filium suum, pro eo personaliter contulit eidem quinque castra sua, puta castrum principaliter Zolnik cum oppidis scilicet Zolnik cum tributo in eodem exigi solito, nec non Charancza cum tributo in eodem habito, seu auri et argenti fodinis, ac Bohorma cum auri et argenti fodinis, nec non tributo in eodem exigi solito, et Castrum Theoczak cum oppidis similiter puta Theoczak, Zeredahel cum tributo in eodem habito, Cheter tekhel cum tributo in eodem exigi solito, ac singulis vicinalibus possessionibus, quas ab eisdem regere et possidere soliti sunt; item Ossoriense: item Castrum Világosvár cum oppidis videlicet Syri cum tributo in eodem habito, nec non Galsa, ac possessione Mesth cum tributo, seu Aranyag cum aliis possessionibus; et utilitatibus, quas ab antiquo ab eodem gubernare consueverunt, in Zarand; item Castrum etiam Zalankemen vocatum, ac oppidum similiter Salankemen et vadum in eodem habitum, nec non possessiones Olczar, et Garafalva in Sirmiensi; ac Castrum Becze in insula Titlae habitum, et oppidum similiter Becze ac tributum ac vadum in eodem habitum, nec non possessiones Újfalu, Szentkirál, Bodogassonffalva, Szentendréd, Vegenyé, Echehida ac tributum ac vadum in eadem habitum, nec non oppida Araka Banzalhida Bechkereke et tributum in eodem exigi solitum, ac similiter possessiones Irmes Nyilas Chingrad Aradi, et tributum in eodem exigi solitum in Torontaliensi; item eo modo possessiones Cheregh ac tributum ac vadum in eadem habitum, nec non Peterréve, Szent Péter, Arculith, Per-

lek et tributum in eadem exigi solitum, ac Assonfalva, Pezer nec non tributum ac vadum in eodem habitum, in Bachiensi; item oppida Thur, ac tributum in eodem exigi solitum, et Thissa Varsan vocatorum in de Zolnok Comitatus existentium, habitorum, omni jure quo ipse possedisset, donavit etc. Datum in Vigilia Nativitatis Virginis gloriosae anno Dni MCCCCXXII.

E.

Reconciliatio Georgii, Regni Rasciae Despoti, cum Johanne de Hunyad, Regni Hungariae Gubernatore, qua simul foedus futuri Matrimonii Elisabethae, filiae Ulrici Comitis Cilliae etc. cum Mathia, filio Johannis Gubernatoris praedicti sancitur. d. d. Zendrew Sabbatho proximo ante festum beati Laurentii Martyris Anno 1451. Ex Autographo.

Nos Georgius Dei gratia Regni Rasciae-Despotus etc. Albanie Dominus etc. Memoriae commendamus, significantes tenore presencium, quibus expedit universis, quod quamvis a tribus citra vel paulo ultra Annis inter Nos ex una, et magnificum Johannem de Hunyad Regni Hungariae Gubernatorem etc. partibus ex altera, nonnullae dissensiones, disturbia, et differentiae suborte sint, pluraque gravamina hinc inde procreata fuerint, et commissa, super quorum complanacione, rectificacione, et submociione diebus superioribus transactis per medium nonnullorum dominorum Praelatorum, et Baronum dicti Regni Hungariae pro pace utriusque partis laborancium certe dispositiones intervenerunt, Quia tamen nunc ratione nonnullorum et negotiorum inter nos ex una, ac pretactum dominum Johannem Gubernatorem ex altera partibus iterato gravis dissensionis, Guerre, et odii materia suborta fuerat, Idcirco, ne hujusmodi nova dissensionis causa in maiorem discriminis flammam succresceret, Reverendus in Christo pater dominus Johannes Episcopus ecclesiae Waradiensis, ac Magnifici domini Ladislaus de Gara, dicti Regni Hungariae Palatinus, Nicolaus de Wylak Waywoda Transylvanus, ac Comes Ladislaus de Palócz Judex Curie Regle ex nostri, ac ejusdem domini Johannis Gubernatoris pari Consensu, et voluntate, nec non ex deputacione aliorum dominorum Prelatorum et Baronum dicti Regni Hungariae, se se inter nos, et eundem dominum Gubernatorem pro concordia et pace parcium interposuerat, Qui quidem in hujus pacis, et concordiae facto hiis diebus plu-

ribus laborantes, et mediantes, novissime inter alias vias, et media, que pro ipsa pace, et concordia conficienda deducte fuere, cupientes Ipsi domini Mediatores; non solum ea, que in alterutrum commissa sunt, reformare, verum etiam omnem fomitem, et materiam rancoris vel odii, ac etiam totius Malivolentiae de cordibus parcius omnino evellere, et extirpare, infrascriptum vinculum, ac fedus Matrimonii, et affinitatis atque perpetue, et Sacramentalis unionis inter nos, et eundem dominum Gubernatorem, dominamque nostram, et suam iniecerunt, et composuerunt, componique debere arbitrati exstiterunt. Nos etiam ad consensendum huic Compositioni federis, Matrimonii, et affinitatis, ac ad ipsam perficiendam plurimum suis Consiliis induxerunt, quo scilicet singulari federe crediderunt ipsi domini mediatores, sicut semper in talibus rebus credi solitum est, tum ob Sacramenti matrimonialis gratiam, ac meritum, tum vero ob sanguinis uniendi, atque affinitatis exinde secuturum affectum dissidentes partes, purgatis cordibus, eductisque odiis, et rancoribus, ad caram et veram magis posse Concordiam pervenire. Huiusmodi igitur occasione, et hoc ipso respectu permoti, et dictorum dominorum mediatorum Inductioni acquiescentes, volentes etiam nos, et dominam nostram ad ipsius domini Gubernatoris amicitiam perpetuo obligare, et obligatam efficere, Praesertim vero propter bonum pacis, et Concordie, nostra spontanea, et beneplacita voluntate, Illustrem et generosam puellam Elizabeth neptem nostram, nunc in decimo Anno constitutam, filiam videlicet Illustris Principis domini Wirici del gracia Cille, Ortemburge, et Zagorie comitis, ex domina Katherina, filia nostra progentam, que scilicet puella ex annuencia, et concessione eorundem parentum ipsius puellae, sub Conservacione, procuracione, disposicione, et potestate nostra existit, Egregio Matthe; filio annotati domini Johannis Gubernatoris ritu sancte christiane Ecclesie sacri Matrimonii federe dari assumpsimus, et disposuimus in consortem, Imo ex nunc damus, Ipsamque puellam Elizabeth ad tempus copulandi legitimum, in die scilicet festi beati Nicolai episcopi, et confessoris In Anno domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo tercio venturo antefato Matthe filio ipsius domini gubernatoris, peracta prius solennitate sponsaliorum, et nuptiarum, ad traducendam reddemus, aut, quod deus avertat, nobis interim e Seculo migrantibus, Illustres domina Jerina consors, nec non Gregorius, Stephanus, et Lazarus filii nostri, seu alter eorum, qui ex eis superstes remanebit, quorum videlicet domine con-

sortis, et filiorum nostrorum, nec non etiam Inciltarum, et Generosarum dominarum Katherine predictae consortis dicti comitis Vrlaci, et Margarethe filiarum nostrarum, sed et puellarum Elizabeth predictae, et Margarethe fille dicti Lazari filii nostri, ac aliorum quorumlibet — — — quos presens negotium et ea, quae subnotantur, quomodolibet concernerent, super nos, ac hereditates nostras universas in dicto regno Hungariae habitas, et existentes recipimus, puellam ipsam dicto Matthie filio domini Gubernatoris reddent, et nuptias ipsas perficient termino in prefixo. Volumus tamen, ut, dum et quando volente domino prefata puella Elizabeth neptis nostra in domum dicti Gubernatoris traducetur, ipsa in ritu fidei Grecorum permaneat, et semper cum ea, et in ejus Obsequiis stent presbyteri de Grecorum ritu, ac nobiles, et etiam domine ac puelle, quos nos, et filii nostri ad hoc eligere maluerimus, et voluerint, Et ut ipse dominus Johannes Gubernator, ac Egregii Ladislaus, et prefatus Matthias filii ejusdem in huiusmodi nuptiarum perfectione, et affinitate futura cerciores efficiantur, confisque de eadem, et amicitia exinde secutura, voluntati, ac votis nostris eo diligentius, et studiosius se coaptare, et conformare valeant, tale vinculum pro promisso adiecimus, ut ubi nos, aut nobis interim decedentibus domina consors, ac filii nostri seu alii, quorum intererit, eorum propria voluntate, aut cuiuscunque consanguinei perscripte puelle Elizabeth impedimentum, et contradictionem allegantes, seu Id iudicio ecclesiastico, aut seculari inmiscendo, aut etiam ipsa puella Elizabeth eo tunc fortasse dissidente, cujus voluntatem per hoc vinculum cogere non intendimus, et generaliter qualicunque de Causa, aut cuiuscunque vel quorumcunque Impedimento interveniente ipsam puellam Elizabeth antefato Matthie ad prefixum terminum ad traducendam non redderemus, seu non redderet, aut reddere non possemus vel non possent, perscriptasque nuptias non perficeremus, aut non perficerent, Ex tunc Castra, civitates, Oppida, possessiones, et ville nostre, ac filiorum nostrorum predictorum Videlicet Munkaz in Bereg, Nempti, Zathmár, et Azzonpathaka in Zathmariensi, Debreczen, et Bezermen in Bihariensi comitatibus adiacentes nunc erga manus prefati domini Johannis Gubernatoris et filiorum suorum certa, et racionabili ex causa, habite, et existentes, Preterea Kulpwn, Zawazenthdemeter, Zalankemen, et Žemlén in Syrmieniensi, Beche, et Becheke-reky in de Thorental, Erdsomlya in de Krasso, nec non Wylágoswar in de Zarand comitatibus adiacentes et habite

cum omnibus possessionibus, porcionibus possessionariis, et prediis ad ipsa et easdem spectantia, et pertinere debentia, nec non tributis ubilibet in eisdem exigi consuetis, et generaliter cunctis earum utilitatibus qualitercunque appellatis, in Jus et proprietatem perpetuam antefati domini Johannis de Hunyad dicti regni Hungarie Gubernatoris, ac filiorum ejusdem predictorum ipsorumque heredes universos propter dedecus, quod per non adimpletionem promissarum nupciarum seu per hoc, quod ea, que superius in facto dictorum sponsaliorum, et matrimonii condita sunt, ad effectum quocunque casu non deducuntur, eisdem et domui ipsorum inferri et evenire posset, nec non etiam pro laboribus, expensis, dampnis, et interesse remaneant, et remanere debeant eo jure, quo nos et dicti filii nostri ipsas, et eadem usque modo tenuimus, et possedimus, in sempiternum possidende et habende, Nichilque iuris, domini, ac proprietatis in eisdem nobis et dictis domine consorti ac filiis, filiabus, et nepotibus nostris, vel eorundem posteritatibus in hoc casu remaneat, seu reservetur, Sed omne jus nostrum ac eorundem Domine Consortis, filiorumque et prolium nostrorum in prescriptis nostris Castris, comitatibus, Oppidis, possessionibus, et tenentis, videlicet Kwlpwn, Zawazenthdemeter, Zalankemen, Zemlén, Beche, Bechekereky, Erd-somlya, et Wylágoswár, ac earum pertinenciis constituti, et constituendi, ac etiam in dicto Castro Muakaz comitatibusque, et Oppidis, ac possessionibus Nempty, Zathmar, et Azzonpathaka, Dubruczen et Bezermen earumque pertinenciis, si interim ipsas et eadem a manibus dicti domini Gubernatoris, et filiorum suorum pro nobis recuperaremus, et reapplicaremus, similiter constituendi nobiles scilicet et possessionati Hungari homines, quos videlicet Hungaros, et non alios Nos, et dicti domina consors, ac filii et proles nostri, in eisdem Castris, civitatibus, Oppidis, ac possessionibus, et tenentis Interim in castellanos, et officiales sub pretacto vinculo constituere, promissimus, et tenebuntur nobis ac eisdem domina consorte, filiisque, et prolibus nostris irrequisitis quibus ex nunc hoc ipsum faciendi facultatem et expedicionem de consensu et voluntate dictorum consortis, et filiorum nostrorum damus, et tribuimus, dicta castra, civitates, oppida, possessiones, porcionesque possessionarias, predia, et tributa, ac tenutas nostras ipso domino Johanni Gubernatori, et filiis ejusdem, aut eorum hominibus, per ipsos ad id deputandis, dare, et assignare debeant, et teneantur, per eundem dominum Gubernatorem et filios suos ipso

iure perpetuo possidendas, et habenda, Promittimus in super, similiter sub vinculo pretacto Nos, et dictam dominam consortem ac filios et proles nostros obligamus, ut dictos nostros castellanos, et officiales nunc constitutos, et in futurum constituendos ad Sancta dei evangelia jurare faciemus, ac ipsi domina consors et filii nostri facient, ut ipsi in hoc casu, quo Nos in iidem prescriptas nuptias modo prenarrato non perficeremus, seu non perficerent, pretactaque puella, si ei vita comes fuerit, in domum prefati domini Gubernatoris, et filii sui pretacti non daretur, vel dari non posset, ex tunc ydem castellani, et officiales castra, civitates, oppida, possessiones, porcionisque possessionarias, predia, tributa, et tenutas nostras antedictas mox prescripto festo beati Nicolai confessoris elapso ipsi domino Johanni Gubernatori, et filiis ejusdem dare, et assignare debeant, et teneantur, Quicquid castellani et officiales super reddicione, et assignacione eorundem in manus ipsius domini Gubernatoris, et filiorum suorum fienda, vigore presentium expediti sint, et habeantur, Nec ydem castellani et officiales propterea per nos, ac dominam consortem filios, et proles nostros coram Iudice seculari, aut ecclesiastico in iudicio debeant seu possent impediri, hoc expresse declarato, ut, si infra prefixum terminum, diem scilicet festi beati Nicolai episcopi, et confessoris, Jam fati Matthias filius dicti domini Johannis Gubernatoris, et puella Elizabeth, neptis nostra e Seculo, quod deus avertat, migraverint, vel alter, seu altera ex eis migraverit, ex tunc pretacta obligamina racione ipsarum nuptiarum tam scilicet in facto dictorum Castrorum, civitatum, oppidorum, possessionum, et porcionum possessionariarum, tributorum, pertinenciarum, quam in aliis superius specificatis modo prenarrato adjecta, et imposita mox cassentur, annullentur, invalidaque, et nullius vigoris habeantur, Obligamina tamen in facto infrascripte Amicitie unionisque, et benevolentiae ultra promissas nuptias modo subnarrato ordinate et contracte ad ejusdem amicitiae unionis et benevolentiae stabilitatem semper ac perpetue in earum vigoribus permanent, et robur habeant perpetue firmitatis, Praeterea in amplio rem benevolentiam et dileccionem, quam prefato domino Johanni Gubernatori, et domui suae ostendere, et observare intendimus, similiter promittimus eidem hodie coram deo celli et beatissima virgine matre omnibusque Sanctis eius, quod a modo in posterum prefato domino Johanni gubernatori, et filiis ejusdem in hac vita durante, ac in ipsa pollicita nobis benevolentia, unione, et dileccione

permanentes, abiecto, et prorsus semoto omni rancore, omni odio, omni dissensione, omni denique malivolencie radice, et fomite, que hactenus ex quacunque causa, vel quocunque gravamine instigante, vel exigente in animo et corde nostro vel concepte fuissent, vel durassent, seupermansissent, sinceram, veram, stabilem, Cordialem, et perpetuam amicitiam, unionem, et benivolenciam ipsi domino Johanni Gubernatori et filiis ejusdem, nec non omnibus nobilibus, et aliis familiaribus scilicet suis, cutuscunque Condicionis existunt, nisi aliquis ex eisdem Nobilibus vel familiaribus suis preter voluntatem eiusdem domini Gubernatoris, et filiorum suorum contra nos notabiliter excederet, vel nobis adversaretur, recto, et purificato corde observabimus. Nosque ymo etiam prefatos dominam Consortem, et filios nostros, eisdem nunc presentibus, et consencientibus, quanto efficacius, striccius, et melius possumus ad huiusmodi amicitiam, et benivolenciam, modo, quo supra, observandam, obligamus sine omni dolo et fraude. Ad que omnia promissa, et quevis promissorum singula per nos et filios nostros, modo supra specificato inviolabiliter observanda, ad tollendam omnem suspicionem — — — — ultra et supra iam dicta obligamina et inscriptiones coram dictis dominis Johanne episcopo, et Ladislao de Gara, palatino, presentibus etiam et audientibus, egregisque Ladislao de Orbawa et Johanne Buk, de Berend, familiaribus dicti domini gubernatoris etc. In hoc loco nostre personalis habitationis videlicet in Castro Zendrew, in nostra mera libertate compotesque racionis nostre, pura, et ultronea voluntate, ad sancta dei evangelia corporale Juramentum prestimus, ut in casu, quo ex nostro proprio motu ac studio nos vel dominam consortem, aut filios, vel proles nostros seu alios quoscunque, promissa, quod absit, et deus avertat, violare contingeret, nec coram domino deo, neque coram hominibus excusacionem habere valeamus, sed palam, et ubique perjuri, fidefragi, et infames reperiremur, in ipsorumque periurii fidefragii, et infamie pena convicti, et tocius humani honoris, et bonorum hominum corsorcii expertos habeamur, teneamur, et nominemur, Renunciantes omnibus exceptionibus; defensionibus, et omni auxilio tam legum, quam Sacrorum canonum, sive canonici, vel civilis juris, que nobis in contrarium promissorum, vel in absolucionem a pretacto iuramento, quomodocunque, vel apud quemcunque Principem ecclesiasticum, aut secularem incumbere, et suffragari possent, Harum nostrarum litterarum, quibus Sigillum,

nostrum, quo utimur, ac eciam Sigillum Reverendissimi patris domini Atanasii metropolitani de dicta Zendrew, pro maiori certitudine sunt appensa, vigore, et testimonio mediante, Datum in eadem Zendrew Sabbato proximo ante festum beati Laurentii Martyris Anno domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo.

F.

Nos Mathias Dei gratia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. tenore presencium significamus quibus expedit universis. Multa sunt que nos inducunt, ut in Spectabilem ac Magnificum Michaellem Zllagy Comitem Bistricensem, Avunculum nostrum liberales simus, et benefici: primo ipsa conjunctio sanguinis, que devincit homines benevolentia et caritate; deinde sapiens et vera ejus animi magnitudo: siquidem res gessit magnas et utiles plenas laborum, et periculorum, partim incolumitatis, et dignitatis, nostre conservande, partim multarum gracia rerum, que non ad regni nostri modo, verum eciam tocius Cristianitatis utilitatem pertinent, quorum splendorem, et omnem amplitudinem aliis nostris litteris laus, atque diffusius expressimus. Cum igitur adhuc viventibus condam Illustri Principe regni Rascie Despoto, ac Lazaro filio ejusdem, inter ipsum Georgium Despotum et alios filios et Dominas contorales eorum, ac Comitem Michaellem, vigore certarum litterarum exinde confectarum pro satisfactione indigne necis condam egregii Ladislai, fratris ipsius Comitiss Michaelis, compositio facta fuerit, ita ut praefati Despotus, et filii ejus, ac contorales eorundem, ipsi Comiti castra eorum Beche in Toronthal, et Somlyo in Crasso Comitatus sita, simul cum oppidis, villis, et prediis, ad ipsa castra spectantibus, donarent, et conferrent; ipse vero Comes Michael ob bonum pacis regni nostri, et eciam concordiam inter sese mutuo habendam, predictis castris Beche, et Somlyo cesserit, et ea ipsi Despoto, et filiis ejusdem remisit; ideo nos eidem Comiti Michaeli concessimus, annuimusque; imo concedimus presencium per vigorem, ut si temporum in eventu filii praefati Despoti in notam lese Majestatis incurrerent, vel absque heredum solacio decederent, vel castrum Galamboz, prout ex compositione inter nos, ac praefatum Comitem, et ipsos ordinatum est, ad manus Turcorum traderent, aut quocun-

que modo alienarent; extunc idem Comes predicta castra Beche, ac oppidum Bechekereke item Somlyo, simul cum oppidis villis et prediis ad ipsa castra pertinentibus eo facto pro se, et filiis heredibusque suis occupare, ac ipsa perpetuo, et irrevocabiliter tenere, habere, et possidere valeat atque possit. Nos quoque siquid juris nostri in dictis castris qualitercunque haberemus, eidem Comiti, et suis heredibus dedimus, donavimus, et contulimus: imo damus, donamus, et conferimus, perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda, pariter et habenda, salvo jure alieno, harum nostrarum vigore, et testimonio litterarum mediantes, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, cum nobis in specie fuerint reportate. Datum Bude in festo Beati Stephani Regis Anno Domini 1458. *)

G.

Bemerkungen

des Bertrandon de la Brocquiere, premier écuyer tranchant du Duc de Bourgogne Philippe le Bon, auf seiner Rückreise durch Ungern aus dem gelobten Lande 1433. nach Ostern.

(Ouvrage extrait d' un manuscrit de la bibliothèque nationale, remis en françois moderne et publié par le Citoyen le Grand d' Aussy. Lu le 22. Messidor an 8.) Mémoires de l' Institut National: Sciences morales et politiques. T. V. Paris an XII. Fructidor 4. p. 122. seqq.

Nachdem der Verfasser das Osterfest in Belgrad zugebracht hatte, erzählt er von seiner Reise folgendes.

Ich setzte über die Donau bey Belgrad, sie war diessmahl sehr angeschwollen, und konnte wohl zwölf Meilen an Breite haben; noch nie hatte man sie, so weit man zurück denken konnte, so breit gesehen. Ich konnte den geraden Weg nach Ofen nicht verfolgen, und lenkte also auf das Dorf Pensey (Pantschowa) ein. Durch eine der ebensten Gegenden, die ich je gesehen, und nachdem ich über einen Fluss mit einer Fähre (en bac) gesetzt hatte, langte ich an zu Beurquerel (Bechkerek), einer dem Despoten von Rascien zugehörigen Stadt, wo ich über zwey

*) Kaprinay Hung. Dip. P. II. p. 195.

andere Flüsse auf einer Brücke fuhr. Von Beurquerel kam ich nach Verchet (Werschetz) *) einer ebenfalls dem Despoten zugehörigen Ortschaft; dort setzte ich über die Theiss, einen tiefen und breiten Fluss, und kam sodann nach Segading (Szegedin) an der Theiss.

Während dieses ganzen Weges kam mir, ausser zwey kleinen von einem Bach umgebenen Wäldchen kein einziger Baum vor. Die Einwohner brennen nur Stroh oder Rohr (roseaux), welches sie am Ufer der Flüsse, oder in ihren häufigen Morästen sammeln. Sie essen anstatt des Brotes dünne Kuchen (des gate aux tendres), aber auch damit sind sie nicht sehr versehen, (mais ils n'ent ont pas beaucoup á manger).

Szegedin ist eine grosse offene Stadt (ville champêtre) bestehend aus einer einzigen grossen Gasse, die mir ohngefähr eine lieue lang schien. Sie liegt an einer an allerselten Fruchten (denrées) reichen Gegend man fängt daselbst viel Kraniche (grues) und Wildgänse (ou tardes); ich sah einen grossen Marktplatz damit angefüllt, aber man bereitet sie sehr unreinlich zu, und isst sie ebenfalls unreinlich. Die Theiss liefert eine menge Fische; nirgends sah ich noch so dicke und lange Fische aus einem Flusse ziehen.

Man findet hier ebenfalls eine menge verkäuflicher wilder Pferde, aber man versteht auch gut sie zu bändigen und zu zähmen: es ist ein sonderbarer Anblick, diess anzusehen. Man hat mich versichert, dass wer drey bis viertausend solcher Pferde kaufen wollte, sie zu Szegedin finden könnte. Sie sind so wohlfeil, dass man für zehn ungarische Gulden ein sehr schönes Reisepferd haben könnte.

Der Kaiser, erzählte man mir, habe Szegedin einem Bischofe geschenkt. Ich sah daselbst diesen Prälaten, er schien mir ein Mann, von weltlem Gewissen (homme de grosse conscience). Die Carmeliter (Cordeliers) haben in der Stadt eine schöne Kirche. Ich hörte daselbst Messe, sie wird etwas nach Ungarischer Manier abgehalten.

Von Szegedin kam ich nach Pesth, einer ziemlich guten offenen Stadt, Ofen gegenüber, an der Donau. Von Szegedin bis hieher ist der Boden eben und fruchtbar. Man trifft hier unzählige Heerden von Lastthieren an (jumens), welche sich selbst überlassen auf freyem Felde weiden, gleich wilden Thieren; daher kömmt es, dass man deren so viele zu Szegedin auf dem Markt antrifft.

*) Ez inkább Becse lehetett, mert Versecz a' Tiszánál nem fekszik, 's a' despota nem bírta.

Zu Pesth setzte ich über die Donau und kam an zu Ofen, sieben Tage nach meiner Abreise von Belgrad.

Ofen die Hauptstadt von Ungern, liegt auf einer um vieles mehr langen als breiten Anhöhe. Gegen Morgen hat es die Donau, gegen Abend ein Thal, gegen Mittag einen Pallast der das Thor der Stadt beherrscht, einen Pallast dessen Bau der Kaiser angefangen hat, und der wenn er einmahl vollendet ist, gross und fest sein wird. Von dieser Seite aber ausser den Mauern sind sehr schöne warme Bäder. Es gibt deren auch gegen Osten, längs der Donau, aber sie kommen jenen an Güte nicht gleich.

Die Stadt wird von Deutschen regiert sowohl in Justiz- und Commerz-Sachen, als auch in Ansehung der verschiedenen Gewerbe. Man sieht daselbst viele Juden, die Französisch sprechen, und von welchen mehrere von der Classe jener sind, die aus Frankreich vertrieben worden. Ich fand hier auch einen Kaufmann aus Anas, Namens Clays Davion: er gehörte zu einer Anzahl Professionisten die der Kaiser Sigmund aus Frankreich gebracht hatte. Clays arbeitete en haute-lice (Tapeten).

Die Umgebungen von Ofen sind angenehm, und das Gebiet der Stadt ist fruchtbar an allerhand Lebensmitteln, besonders an weissen Weinen welche ein wenig Feuer (un peu d'ardeur) haben welches man den warmen Bädern, und den über Schwefel riechenden Wässern zuschreibt. Eine lieue weit von der Stadt findet man den Leib des heiligen Paulus des Eremiten, der sich ganz erhalten hat.

Ich kehrte zurück nach Pesth, da fand ich sechs bis acht Französische Familien, welche der Kaiser dahin geschickt hatte, um an der Donau gegenüber seinem Pallaste einen grossen Thurm zu errichten. Seine Absicht war, hier eine Kette zu befestigen, mit der er den Fluss sperren könnte. Man ist versucht zu glauben, dass er hieby den Thurm von Bourgogne nachahmen wollte, der vor dem Schlosse l' Ecluse steht; aber ich glaube nicht, dass seine Absicht hier ausführbar sey; der Fluss ist zu breit. Ich hatte die Neugierde, den Thurm zu besehen. Er hatte schon die Höhe von etwa drey Lanzen erreicht, und man sah rund herum eine Menge gehauener Steine liegen: aber die Sache war auch Dabey geblieben, weil wie man sagte, die Maurer, die das Werk angefangen hatten, abgestorben waren, und die überlebenden nicht so viel verstanden, um es fortzusetzen.

Pesth hat viele Pferdehändler; wer 2000. gute Pferde verlangte, würde sie auftreiben. Man verkauft sie Stallweise, den Stall zu zehn Pferden gerechnet, um 200. gulden. Ich sah deren mehr, wo von zwey bis drey Pferde das Geld

werth waren. Sie kommen hauptsächlich von den Bergen Siebenbürgens, die sich an Ungern östlich anschliessen. Ich kaufte eines, einen starken Renner; fast alle besitzen die Elgenschaft. Das Land ist ihnen zuträglich wegen des vielen Grases, aber sie haben den Fehler, dass sie etwas eigensinnig sind (*d' être un peu quinteux*), und besonders sind sie schwer zu beschlagen. Ich sah sogar einige, die man damals genöthigt war mit Gewalt niederzuwerfen (*d' abattre*).

Die erwähnten Siebenbürgischen Berge haben Gold- und Salzgruben, welche dem König jährlich jede für sich 100,000. ungrische Gulden eintragen. Der König hatte die Goldgruben dem *Seigneur de Prusse*, und dem Grafen *Mathico* (*Mattheus de Thallótz*) überlassen, unter der Bedingung dass der Erstere die Gränze gegen die Türken, und der letztere *Belgrad* vertheidige. Die Königin hatte sich die Einkünfte der Salzgruben vorbehalten.

Dieses Salz ist schön. Es wird aus einem Felsen (*Salzstock*) gehauen in Form von Steinen; die Stücke haben die Länge eines Fusses, die Figur eines Vierecks; oben sind sie etwas gerundet. Wer sie auf einem Wagen sähe, würde sie für Steine halten. Man stösst sie in einem Mörser und erhält ein ziemlich weisses Salz; aber es ist feiner und besser als ich je irgendwo eines gekostet habe.

Während meiner Durchreise durch Ungern fand ich öfters Wagen die sechs bis acht Personen aufgeladen hatten, mit einem einzigen vorgespannten Pferde. Es ist Landessitte, wenn man grosse Tagereisen machen will, nur ein Pferd vorzuspannen. Alle Wagen haben die Hinterräder um vieles höher als die vordern. Es giebt hier Wagen, die nach Landes-Gebrauch bedeckt, sehr schön und so leicht sind, dass der Wagen sammt Rädern von einem Manne, wie es scheint auf den Schultern weggetragen werden könnte. Da das Land flach und eben ist, so hindert nichts das Pferd, beständig zu trottliren. Diese Ausdehnung der Ebene veranlasst, dass man hier zum Verwundern lange Furchen beym Ackern macht.

Bis *Pesth* hatte ich keinen Bedienten; hier legte ich mir einen bey, und zwar einen von den hier befindlichen Französischen Maurern. Er war aus *Brai* an der *Somme* gebürtig.

Bey meiner Rückkehr von *Ofen* ging ich, mit dem *Ambassadeur* von *Mayland*, dem *Grossgrafen* von Ungern meine Aufwartung zu machen. Diese Würde entspricht jener eines Stellvertreters des *Kaysers*. Der *Grossgraf* empfing mich Anfangs mit vieler Auszeichnung, weil er mich nach

meinem Anzug für einen Türken hielt; als er erfuhr, dass ich ein Christ sey, ward er etwas kälter. Man sagte mir, er sey wenig verlässlich in seinen Reden, und seinen Versprechungen sey nicht zu viel zu trauen. Diess ist einigermaßen der Vorwurf, den man den Ungern macht, und was mich betrifft, so gestehe ich, dass nach der Idee, die mir jene Ungern einflösten mit denen ich zu thun hatte (*que j'ai hantés*), ich mich einem Unger weniger als einem Türken anvertrauen würde.

Der Grossgraf ist ein bejahrter Mann. Er ist, wie man mir erzählte, der nämliche, der ehemahls Stigmunden, König von Böhmen und Ungern, seitdem Kaiser, ergriff und in Arrest setzte, und ihn auch durch Vergleich der Gefangenschaft entliess.

Sein Sohn hatte eben eine schöne ungrische Dame geheirathet. Ich sah ihn bei einem Lanzenkampf, (*dans une joute*) welcher nach Landesart auf kleinen Pferden und niedern Satteln Statt hatte. Die Kämpfer waren niedlich angezogen, und führten starke aber kurze Lanzen. Diess Schauspiel ist sehr angenehm. Wenn die zwey Wettkämpfer sich berühren, so müssen beyde, oder doch einer zur Erde fallen. So erkennt man doch gewiss diejenigen, die die Sattel festesten sind.

Bey solchen Caroussels oder Turnieren, um den Preis einer goldenen Peltschrute (*quand ils' jouent à l'estriyée pour des verges d'or*), sind alle Pferde von derselben Grösse, alle Sättel gleich und nach dem Loos gezogen; man kämpft paarweise immer Einer gegen Einen. Wenn einer der Kämpfer gefallen ist, muss der Steger sich vom Kampfplatze weggeben, und darf nicht mehr kämpfen.

In Ofen sagte mir der Ambassadeur von Mayland, dass er sich zu seinem Herzoge begeben wollte, und ich nahm Empfehlungsbriefe von Clays Davion nach Wien.

Von Ofen kam ich nach Thiate (*Totis*) einer offenen Stadt, wo der König, wie man mir sagte, sich gern aufhält, dann nach Janitz, zu Deutsch Jane, einer Stadt an der Donau (*Ginye*). Ich passirte hernach vorbey bey einer andern Stadt, die auf einer Insel des Flusses steht, und die von dem Kaiser geschenckt war an einen von den Hofleuten des Herzogs von Burgund, mich dünkt es war Reiner Pot. Ich passirte hernach durch Brut (*Prukh*), welches an dem Flusse liegt, der Ungern von Herzogthum Österreich absondert. Der Fluss läuft durch einen Morast, wo man eine lange und schmale Chaussee angelegt hat. Dieser Ort ist eine bedeutende Gränzstation; ich bin sogar

überzeugt, dass man ihn mit wenig Leuten vertheidigen und von österreichischer Seite her verschlüssen könnte. Ich kam zu Wien nach einer Reise von fünf Tagen an *).

H.

Wir Maria Theresia von Gottes gnaden Römische Kaiserin Vlttib, Königin zu Hungarn, Böhmen, Dalmatien, Croatien, Slavonien etc. Erzherzogin zu Oesterreich, Herzogin zu Mayland, Mantua, Parma etc. gefürstete gräfin zu Habsburg zu Flandern zu Tyrol etc. etc. Verwittblte Herzogin zu Lotheringen und Cour gross Herzogin zu Toscana etc.

Befennen öffentlich mit diesem Brief und thun kund jedermäntlich, wasmassen uns die Gemeinde des Orts Grosz Beeskerek in Unserem Temesvarer Banat um die allergnädigste Erhebung dieses Orts zu einer Stadt, und um Verleihung eines Privilegii allerunterthänigst gebetten; über welche allerunterthänigste Bitte, und über das von unserer Banat'schen Landes Administration mittelst unserer Ministerial Banco Deputation abgeforderte Gutachten sowohl, als der von dieser letzteren abgestattet allerunterthänigsten Vortrag Wir allermildest entschlossen haben, dem Ort Grosz Beeskerek derzeit zu einem Markt zu erheben in der Allermildesten Absicht die Handwerker und Gewerbe emporzubringen, und in der Zuversicht das auf diesen Nahrungsstand die Inwohner des neuen Markts sich vorzüglich verlegen, die noch abgängige Handwerker und Künstler beschaffen, dazu ihre Kinder erziehen, auch diese in denen zu dem Gewerb, und Handlungs Stand nöthigen Wissenschaften des Lesens Schreibens, und Rechnens, wie auch in der Deutschen Sprache unterrichten lassen werden.

Wo dann, wenn mit der Zeit die Handwerke und Künste sammt den Handlungs Stand in sothannen Markt mehr empor gekommen, Wir auch allererst geneigt sein werden, demselben die Rechte einer Stadt weiters zu verleihen. In dieser allermildesten Zuversicht verleihen Wir demnach der Eingangsgedachten Gemeinde, worunter Wir die derzeit schon zu Grosz Beeskerek befindliche, und künftig dort sich ansiedelnde Deutsche mitbegriffen wissen wollen, das aus nachgesetzten Puncten bestehende Privilegium, und erklären allergnädigst

*) Engel 2. Theil, S. 374.

Primo. Die jetzige und künftige Inwohner dieses Unseres Marktes Grosz Becskerek für freye Leute, befehlen aber anbey die dortige Gemeinde in Bürger und Beysassen bergestalter einzuthellen, daß unter den Bürger diejenige, so ein Handwerk oder Handlungs Gewerib treiben, und mit diesen ihren Nahrungs Stand suchen, unter den Beysassen aber die von dem Acker und Weinbau oder aber von dem Tagelohn sich ernähern gezogen werden sollen: Anbey wird der bürgerlichen Gemeinde das Recht eingestanden, unter dem Vorstand und in Beyseyn des jeweiligen Becskereker Districts Verwalters mit Einbegriff eines zwey Jahre lang vorzustehen habenden Markt Richters Acht Rathsmänner solcher gestalten zu erwählen, daß zu einer Rathsmannstelle jedesmalen zwey Katholische einschließig deren Graeci ritus Unitorum, und zwey deren Graeci ritus non unitorum Unserer Banatischen Landes Administration zu praesentiren seyn werden, auch dieselbe aus solchen Candidatis den tauglichsten benennen. Weil jedoch derzeit die Anzahl deren Katholischen Bürgern und Beysassen noch sehr gering, so wollen Wir für dermahlen Allergnädigst verwilliget haben, das nur zu dreyen Rathsmänner Stellen Katholische Subjecte mit Einschluß deren unirten vorgestellt werden sollen, alle zwey Jahre solle ein neuer Markt Richter gesezet, und hierzu Wechselweise einmahl ein nicht unirter, und einmahl ein Katholischer, oder unirter Rathsmann ernannt, der Anfang aber mit einem nicht unirten gemacht werden; zu welchen Ende die sämmtlichen Rathsmänner unter sich und zwar: wenn das Markt-Richter Amt auf einen nicht unirten Religionsgenossen zu kommen hat, drey nicht unirte, wenn aber dießfalls die Reihe einen Katholischen, oder unirten trifft, zwey Katholische oder unirte Candidaten zu wählen, und Unserer Landes Administration ordentlich zu praesentiren haben, damit selbe den tauglichsten daraus zum Markt Richter benenne. — Was das syndicat abelant, so soll der Magistrat sobald er bestellt ist, zu solchen Ende dasjenige subjectum, welches derselbe war zu außersuchen, Unserer Landes Administration ebenfalls zur Confirmation praesentiren, welche Confirmation, so oft ein neuer Markt Richter ernannt wird, zu geschehen, und wenn Unsere Administration das zum syndicat praesentirte subjectum nicht tauglich genug findet, der Magistrat ein anderes zu praesentiren hat.

Die Wahl der Candidaten zu den Rathsmänner Stellen sowohl als zu dem Richter Amt soll in Beyseyn des Districts Verwalters geschehen, und dieser die Vota colligiren, auch soll der Markt Richter, die Rathsmänner, und der

syndicus gewöhnlichermassen in die Eides Pflicht genommen werden. Die sieben Rathsmänner unter dem Vorstz ihres erwählten, und confirmirten Markt Richters haben derzeit in dessen Behausung bis zu Erbauung eines künftigen Gerichts Hauses mit ihrem syndico respectu des ausgewiesenen Markt Bezirks alle Civil Angelegenheiten, Kaufe und Verkäufe nach künftiger Vorschrift in ihren die Woche zweimal, nämlich Montag und Freitag, und bei einem einfallenden Feiertage Tags darauf zu haltenden sessionen abzuhandeln, auch durch ihren syndicum getreulich ad Protocolum und in die anderweilige Raths Bücher nach künftiger Instruction bringen zu lassen, wo übrigens dem Markt Rath frey stehet den Cancellisten, und die Marktdiener, wie auch die in der Folge etwa erforderlichen mehrere Gemeinde diener selbst zu benennen, der gesammte Rath aber sammt seiner syndico, und übrigen bedienten solle nach Art, und Weise unserer deutschen Erbländischen Städten und Märkten dem Districts Verwalter als Königl. Commissario jederzeit unterstehen. In Ansehung der Steuer quanti, welches der Markt zu entrichten hat, wollen wir es

Secundo. Bey dem dermahligen Contributions quanto der Rathsch, und Catholischen Gemeinde zusammen per Fünf Tausend Zwey Hundert Zwanzig Zwey Gulden 44 $\frac{1}{2}$ kr. durch vier nach einander folgende Jahre gnädigst belassen, jedoch wenn zu seiner Zeit ein Contributions Augmentum eingeführt würde, so soll der Markt nach dem ihn betreffenden Quanto zu concurriren schuldig sein, die Bierbräuung, und Brandweimbrenerey, dann die Schanks, nnd Fleischbanks Gerechtigkeit behalten wir uns zwar als besonders Regale, bevor doch wollen wir, soviel es die Schanks, und Fleischbanks Gerechtigkeit anbelangt, allergnädigst bewilligen, daß diewfalls durch die ersteren vier Jahre es bey dem dermahligen exarendations quanto per Ein Tausend Dretzig Fünf fl. respectu des Weinschanks, nnd per Drey Hundert Zwanzig Fünf fl. wegen der Fleischbanks solchergestaltten belassen werde, daß im Fall der Markt hieran durch subarendation, oder in andere Wege durch besondern Fleis etwas mehreres einbringen, oder etwas erwirtschaften würde, solches zum Nutzen der Gemeinde verwendet werden solle. Wir wollen auch.

Tertio. Jenes Augmentum so über das, auf 4. Jahre in Ansehung des Aeraril fixirte Steuer quantum, aus dem, in solcher Zeit sich ergebenden Zuwachs der Bürgern und Beysassen herfflekt, der Gemeinde für ihre Bedürfnisse zu guten lassen, jedoch werden nicht nur die deutsche, sondern überhaupt alle neue Anstebler jene freye Jahre zu genessen

haben, die ihnen in andern Collonisten Orten zugekan-
den ist.

Quarto. Sollte der Markt Grosz Beeskerek von der Natural Robot praestation unter der Bedingung für das künftige befreyt seyn, daß jährlich Achtzig Zwey fl. dafür bezahlt werden. Auf das Holz Deputat der Districts Beamten aber sollen jährlich Ein Hundert fl. beygetragen werden. Und was die Heu Abgabe anbelangt, so wird sich hierunter nach jenem, was generaliter im Lande statuirt werden wird, zu achten seyn, bis dahin aber es bey der bisherigen Beobachtung zu verbleiben hat.

Quinto. Berordnen Wir allergnädigst, daß die Contribution, und andere Abgaben, dann Gemeinde Auslagen auf die gesammte Markts Gemeinde, ohne Ausnahme des Richters, und der Rathsmänner, dann des Ober und vice Oberknesens, insolange diese Letztere dort sich befinden, geschlagen, und nach Maasß des, von jedwedern besitzenden Vermögens eingetheilt werden sollen, welche Contributions, und Abgaben Eintheilung, sich auch auf das Vermögen des syndici und Cancellisten zu verstehen hat, massen Wir diese beyde nur allein von dem Kopf Anschlag (Contribution a Capite) befreyt wissen wollen. Es wird auch ein ordentliches Grund- und Steuer Buch über alle Gründe zu halten, und die sammtliche Contribution dann übrige Abgaben durch das Markt Gericht richtig einzufordern, und in den bestimmt werdenden Terminen in die Verwalter Amts Cassa abzuführen seyn, wobey unsere allergnädigste Willens Meinung ist, daß die Robot Reluttion denen andere Districts Unterthanen, welche die, der Beeskereker Gemeinde nachgesehene Natural Robotten zu verrichten haben, zukommen soll. Damit aber übrigen bey der Abgaben Repartirung die Gemeinde keine Ungleichheit erfolge, und der Arme gegen den Reichen nicht beschwert werden möge, so wird solche Repartirung jederzeit in Beyseyn des ohnehin im Pollzey und Wirthschafts Sachen vorgesetzten Verwalters zu beschehen haben, oder doch von selben zu ratificiren seyn.

Sexto. Hat der Markt Grosz Beeskerek sowohl dem Militari zu allerzeit ihre benöthigte Natural Quartier unentgeltlich zu verschaffen, als auch die im Zug: Vieh, und Schiefzug Leuten bestehende, zu unserem allerhöchsten Dienst gewidmete Vorspann gegen richtig und billige Bonification weiters zu praestiren, und wird die Vorspann bei dem Schiefzug nach der im Lande gewöhnlichen Weise, und respectiv nach dem künftigt etwa eingeführt werdenden Reglement zu beschehen haben. Denen Leuten zum Zug hingegen (welche aus denen Beyssaffen zu nehmen sind) wird ein nach der Melle

durch unsere Landes Administration zu bestimmender billigen Lohn abzureichen, anbey aber auch denen privat, und besonders denen Cameral Partheyen dießfalls alle assistenz zu leisten, selbe in der Bezahlung nicht zu überhalten, und hierauf von dem Verwalter Amt ex officio zu sehen seyn. Uebrigens wird dem Markt Gericht die Befugniß zustehen, unter der Ob- und Einsicht des Districts Verwalters die Anordnung wegen der Militär quartiren und des Vorspann Wesens zu machen

Septimo. Wird sich respectu der Fleischtar nach jener der Stadt Temesvár zu reguliren seyn, und in Betreff der Brod, und Mehl Satzung wollen wir es dergestalt beobachtet wissen, daß unsere Landes Administration von Zeit zu Zeit sothane Satzung dem Markt Gericht zukommen, und diese öffentlich amgiren lassen solle.

Octavo. Wollen Wir ersagtem Markt hiemit die Freyheit verlihen haben, nebst dem ansonst gewöhnlich, und von dem ehemaligen Sonntag auf den vorgehenden Samstag verlegten Wochenmarkt das Jahr hindurch zwey öffentliche Jahrmärkte, den ersten am Kaiserlichen Christi Himmelfahrts Tag, und den zweyten auf den 1-ten October nach dem Alten oder auf den 12-ten nach dem neuen Kalender zuhalten, auch das gewöhnliche Stand, Waag und Weidgeld (welchem letztere jedoch jenes Vieh, so auf andere Märkte nur durch und ausgetrieben wird, nicht zu unterliegen hat, sondern solches, gleich wie vorhin respectu der Weide frey zu lassen ist) nach Art und Weise der Stadt Temesvar abzunehmen, doch soll von sothane Einkünften ein drittel auf ein künftig hin erbauendes Waisenhaus vorbehalten werden. Wobey aber dem Markt Gericht ausdrücklich verbothen wird, weder von dieser noch von der anderweitigen Gemeinde Ersparniß eigenmächtig einigen Bau zu führen, oder andere die Summam von Ein Hundert Gulden übersteigende Ausgaben, es sey dann nach vorhergegangener durch das Districts Verwalter Amt auf Ansuchen des Markt Gerichts einzuholender Begnehmigung unserer Landes Administration, zu bestreiten.

Nono. Wird sich in Ansehung der taxen für das Bürgerrecht, dann deren Abhandlungstaren nach jenem Normall. so künfftig wird vorgeschrieben werden, zu richten seyn, und wegen der sporteln, die einem jeweiligen syndico, und Cancellisten zu bewilligen kommen, wird das Normale ebenfalls ertheilet werden, die Taxen bey Kauf und Verkauf deren Häuser aber wollen wir auf einen halben Kreuzer per Gulden, wie es in Ansehen der Häuser in dem Temesvarer Vorstädten üblich ist, hiemit allergnädigst bestimmen.

Decimo. Wird der Markt Gemeinde die Führung eines eigenen Siegels mit der Bildniß Maria Himelfahrt, und mit der Umschriefft, *Sigillum Liberi Oppidi Beeskerek.* und solches Siegel zu ihrer Marktsfertigung brauchen zu können, bewilligt, und gleich wie

Undecimo. Respectu der Einquartirung unserer Militairs, der Vorspann-Abgaben, und der Schießzeher §. 6. das mehrere schon erwähnt worden, also wird der Markt keine Vorspann der Zug-Leute in particular, oder Cameral Anliegenheiten ohne besonderen Accord, und Lohnsgebing zu praestiren schuldig, hingegen verbunden seyn, zu Kriegszeiten die Vorspannen nach der Erforderniß ohnweigerlich abzureichen. Uebrigens wird der Markt von dem bisherigen Trabanten Beytrag per Bierzig Acht Gulden für das künftige zwar enthoben, weil er die Steuer und Abgabe selbst einzubringen, und solche bei dem Verwalter Amt zu erlegen gehalten ist, was aber die, bishero zu dem Verwalter gegebene Nachtwacht anbelangt, muß es dabei weitershin sein verbleiben haben, doch wird dem Markt Gericht gegen Ausstellung einer hinlänglichen Patrouille die, unter dessen Jurisdiction befindlichen Wirths und Schankhäuser zu visitiren, die über die Zeit allda befindlichen Bürger, und Beyfassen abzuschaffen, und nach Umständen in Arrest zu nehmen, und zu bestraffen, hiemit zugestanden.

Duodecimo. Wird dem Markt Gericht die erstere Instanz in deren Policey und Bürger Klag Sachen in gleichen die Bestrafung deren minderen, und nicht Malefizmäßigen Verbrechen, folglich in denen letzteren auch die apprehension, und in ersteren die notions Schöpfung unter der Bedingung gestattet, das die Appelation in allen Fällen von der Erkenntniß des Markt Gerichtes an das Districts Verwalter Amt zu gehen, auch dieses letztere in Policey und Sicherheits Sachen das Einsehen ex officio zu nehmen, dem Markt Gericht bey Entstehung der Gebühr die Ordnungsmäßige Befolgung aufzutragen haben, und von diesen in allen genau sich zu fügen sein werde.

Decimo tertio. Wollen Wir allergnädigst verwilligen, daß respectu deren zu Grosz Beeskerek derzeit befindlichen, oder künftighin sich etwa dort anstedlenden, unter die griechische Handlungs Compagnie gehörigen Griechen, so lange der Compagnie Contract noch fürdauert, das Markt Gericht die betreffende Compagnie Contribution selbstem eintreiben, und solche dem aufgestellten Compagnie Richter abführen möge. Wir wollen auch in Ansehen der unter derley Kaufleuten vorkommenden Klagsachen dem Markt Gericht, die

nehmliche Befugniß, wie in andere Klagsachen allermildeft eingeräumt haben.

Decimo quarto. Wird sich in Ansehen der Zehend Abgaben nach den im Lande festgesetzten Mafregeln zu achten sein; bis dahin aber es bei den bisherigen Beobachtung zu verbleiben hat.

Decimo quinto. Wollen Wir allergnädigst begnehmigen, daß die erfteren Vier Jahre einen zeitlichen Markt Richter, jährlich Ein Hundert Gulden, jedem deren Rathsmänner Zwanzig Fünf Gulden, dem Markt Gericht syndico mit Einschluß des Quartiers Drey Hundert Fünfzig Gulden, dem Cancellisten mit gleichfälligen Einschluß, Ein Hundert Gulden, denen zweyen Marktdienern aber jedem jährlich Fünfzig Gulden, jedoch all, dieses blos allein aus denen, dem Markt besonders vergünstigten Einkünften und Wirthschafts Ersparniffen ohne mindeste Verkürzung des bisherig und künftiger Markt Steuer, auch übrigen praestandorum abgerechnet werden mögen. Wobey dem syndico und Cancellisten auch die Canceley Sporteln nach künftiger Ausmessung zuzustießen haben werden.

Schließlich soll das Markt Gericht gehalten sein, jährlich über die Markt Steuer und alle andere Empfänge sowohl, als überall andere Ausgaben ordentliche Rechnung mittelft der Verwalter Amts an unsere Administration zu legen. Und gleich wie wir uns allergnädigst versehen, daß der Magistrat, und die sammtliche Gemeinde des Marktes Grosz Becskerek unserer allerhöchsten Willens Meinung, und Befehlen in allen Stücken auf das genaueste nachleben werden, also gebiethen wir allergnädigst allen unseren Obrigkeiten, Einwohnern, und Untertanan in unserm Temeser Banat, was Würden, Standes, Amts, oder Wesens sie seyn, daß sie unter schwerer Bestrafung die bürgerlichen Einwohner und gesammte Gemeinde des besagten Marktes Grosz Becskerek in dem Genuß des gegenwärtigen Privilegii auf keinerley Weise verhindern, oder beschweren, noch dieses zu thun jemand andere verstaten sollen, wie mir dann Insonderheit denen Obrigkeiten, und vorzüglich unserer Landes Administration allergnädigst befehlen, mehr gedachten Markt Grosz Becskerek bey denen ihme verliehenen Gerechtfamen zu schützen, und zu handhaben.

Das meinen Wir ernstlich zu Urkund dieses Briefes besiegelt mit unserm Kaiserlich, Königl. und Erzherzoglich. anhangenden größeren Insignel. Der gegeben ist in unserer Haupt und Residenz Stadt Wien den sechsten Monats Tag Junii nach Christi unseres Lieben Herrn, und Seligmachers Gnadenreichen Geburt im Stebenzehn Hundert neun und

sechzigsten, unserer Reiche im Neun und zwanzigsten Jahre. Maria Theresia mp. Franz Anton Khevenhüller. Ad mandatum Sacrae Caesareae Majestatis proprium Johan v. Hertelli. m.p. Carl Joseph Kriegl. m.p. Registrar. — Má-solat' hiteléül Uhlarik János. m. k. Kir. válts. Nagy-Becske-rek városának hites fő-jegyzője.

I.

Commissio propria Domini regis.

Nos Sigismundus dei gratia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchioque Brandenburgensis etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, Quod quia nos temporibus retrolapsis quasdam possessiones fidelis nostri Dominici filij Michaelis dicti Pogaan Wthwyn Thesewlch Orozy Cholch Selmes Themerken, et Weers in Themesiensi. Item Zeules Baranus et Chalanus in Beche (igy) Comitatus existentes ipso benivole ad nostri requisicionem consenciente ab eodem auferentes, quoddam Castrum nostrum regale Blathnycha vocatum in Comitatu de Turoch existens, simul cum utilitatibus et pertinencys in concambium predictarum suarum possessionum, eidem Dominico contulissemus, tandemque idem Dominicus volens se nostre majestatis nutui et voluntati conformare; ad nostre serenitatis requisicionem singularem predictum Castrum Blathnycha vocatum simul cum predictis suis utilitatibus et pertinencys iterum nobis et manibus nostris regys remisit et resignavit, Ideo nos nostre regie munificencie in ipsius Dominici persona volentes demonstrare benignitatem, quasdam possessiones nostras regales Kazon, Zernyeed, Kowazow Almaas et Berweg vocatas in Comitatu de Bereg existentes simul cum cunctis ipsarum utilitatibus et pertinencys videlicet terris arabilibus cultis et incultis pratis fenetis pascuis agris, silvis Nemoribus rubetis montibus vineis Silvis piscaturis piscinis aquis aquarumque decursibus et generaliter cunctis earundem utilitatum integritatibus; sub ipsarum veris et prisco verarum metarum limitationibus ac Gyro per nostram majestatem hactenus possessas, et servatas, prefato Dominico filio Michaelis, suisque heredibus ex certa sciencia nostre majestatis prelatorumque et Baronum nostrorum sano exinde prehabito consilio pro prefato Castro nostro Blathnycha appellato dedimus donauimus et contulimus ymmo damus

donamus et conferimus, per ipsum ac suos heredes tamdiu possidendas tenendas pariter et habendas, quousque nos vel nostri successores reges scilicet Hungariae prefato Dominico vel predictis suis heredibus, predictas possessiones Wthwyn Thessewlch Orozy Cholch Selmes Themerken et Wers. Item Zeules Baranus et Chalanus vocatas restituemus vel restituent; aut alias possessiones in regno nostro eisdem per omnia equivalentes Jure perhempnali dederimus seu donauerint, effectiue, assumptimus nichilominus nostro et nostrorum successorum, regum scilicet Hungarie nominibus prefatum Dominicum et suos heredes in pleno et pacifica prefatarum possessionum Kazon Zernyed Kowazow Almaas et Berweg vocatarum, dominio et possessione infra tempus prefixum contra quosuis impetitores causidicosque et actores intra et extra Judicium protegere tenere et conseruare proprijs nostris laboribus et expensis Harum nostrarum patrocinio lterarum, quas dum nobis in specie fuerint reportate in formam nostri Priuilegy redigi faciemus. Datum Bude feria quarta proxima post festum beati Briccy confessoris Anno domini Millesimo CCC-mo Nonagesimo Nono. *)

K.

Anno Ch. 1400. Capituli Chanadiensis super possessionibus Vrhida, Tárnok, ac Bordán pro Magn. viro Nicolao, filio Stephani de Chaak Comite Temesiensi datae.

Capitulum Eccles. Chanadiensis omnibus Christi fidelibus, praesentibus, pariter et futuris praesentium notitiam habituris salutem in salutis largitore. Ad vniuersorum notitiam harum litterarum nostrarum serie volumus peruenire: quod cum nos receptis litteris Magnifici viri Domini Detrici Bubek de Pelseux, regni Hungariae Palatini adiudicatoris pro viro Magnifico Dominico Nicolao, filio Stephani de Chaak, Comite Temesiensi actore, et Dominico filio Joannis de Bikacha, in causam attracto etc. In cujus rei memoriam ect. Datum per manus discreti viri Magistri Johannis Lectoris, feria quinta proxima post festum apparitionis B. Michaelis Arch. Anno Dom. MCD. Praesentibus tamen honorabilibus et discretis viris Dominis Dominico Praeposito, Petro cantore, Andrea Custode, Petro Temesiensi Fabiano Orodienti, Thoma de Thoruntal, Nicolao Sebestiensi, et altero Nicolao Grassouliensi, ceterisque

*) Horváth István' közleménye, lásd Tud. Gyűjt. 1834. XII. köt. 101. lap.

fratribus nostris in Ecclesia Dei, regi jugiter famulantibus sempiterno. *)

L.

Nos Capitulum Ecclesie Chanadiensis memorie commendamus per presentes, quod Benedictus, filius Gyuke de Lelye, pro nobili Domina Anych vocata, consorte sua, sine procuratoris litteris, ad suum onus, et grauamen, si eadem in infrascriptis non persisteret, aut contraueniret, quoquomodo in futurum, ab una, parte vero ex altera Iacobus filius Andree dicti Chepk, de Gerthanyus, pro Nicolao et Andrea, magnifici viri Domini Detrici Bubek de Pelseuch regni Hungarie Palatini, ac Ladislai cum nostris litteris procuratoris, nec non Paska, sine litteris procuratoris, fratribus suis uterinis, ad suum onus et grauamen, si idem, Paska infrascripta non acceptaret, cum effectu, aut contra veniret quoquomodo in futurum, parte ex altera coram nobis constituti, ministerio viue vocis ipsorum sponte sunt confessi et retulerunt in hunc modum: quod licet prefati Nicolaus, Andreas, Ladislaus, et Paska, contra ipsam nobilem Dominem in facto potencie, scilicet in amissione capitum, possessionum et honorum ipsorum ordine iudiciario in speciali presencia regie Maiestatis conuicti exstiterint, ipseque Iacobus, filius Andree, praedictis fratribus suis ab eadem regia Maiestate super premissis actibus potenciaris capitibus possessionibus et bonis ipsorum quoad partem iudicis gratiam inuenerit specialem; tamen ipsi, ad partem, eiusdem Domine ob amorem proximitatis, in quo concatenati dinoscuntur, interuenientibus etiam nonnullis viris ecclesiasticis et secularibus taliter concordassent et concordarunt coram nobis, quod praefata nobilis Domina predictos actus potenciaris per ipsos filios Andree perpetratos, ac uniuersa in dictis litteris Domini nostri regis adiudicatoris contenta et expressa penitus et per omnia in trecentis et quinquaginta florenis, florenum quemlibet per centum nouos denarios computando, remisisset et relaxasset, ymo prefatus Benedictus, in persona eiusdem domine ad suum onus et grauamen remisit et relaxauit coram nobis; pro quibus prefatus Iacobus, quia alias vnde satisfacerent non haberent, tam suam, quam predictorum Fratrum suorum porciones possessionarias in possessione Buldie, in Comitatu de Torontal, existentis, habitas, cum omnibus vti-

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. II. p. 811.

litatibus, quibus ipsi hucusque vsi fuissent, et tenuissent, et signanter cum molendinis ad ipsas porciones possessionarias spectantibus, suam scilicet porcionem porcionibus possessionariis dictorum fratrum suorum, amore fraternitatis adiungendo, suam scilicet porcionem ipse per porciones vero dictorum fratrum suorum auctoritate procuratoria premissa eidem Domine obligasset, et obligavit coram nobis eo modo: quod quodocunque ipsi vel eorum successores ab eadem Domina, aut heredibus suis predicta summa pecuniae redimere possent et valerent; extunc ipsa rehabita, sua pecunia pacifice et quiete remittere teneretur; ad quas siquidem porciones possessionarias ipsi Domine statui faciendas ad petitionem parclum honorabilem virum Dominum Fabianum Archidiaconum Orodiensem, socium et Concanonicum nostrum, duximus designandum; qui tandem ad nos reuersus nobis conscientiose retulit eo modo: quod ipse feria quarta proxima ante festum omnium sanctorum, proxime preteritum, ad facies predictarum portionum possessionariarum vicinis et commetaneis earum vniuersis illuc legitime conuocatis accessisset, et dictas porciones, possessionarias ipsorum filiorum Andree eidem Domine E. premissa titulo impignoracionis statuisset nullo contradictore apparente. Datum octavo die statucionis predictae Anno Domini MCGG. nonagesimo octauo. *)

M.

Nos Ladislaus D. gr. rex Hungariae, memoriae commendantes, significamus, quibus expedit, vniuersis praesentium per tenorem, quod, quum ven. pater Lodomerius, D. gr. archiepiscopus Strigoniensis, perpetuusque comes loci eiusdem, dil. et fid. noster ab eo tempore, quo per ordinationem seu provisionem apostolicam in strigoniensem ecclesiam est translatus, apud nostram excellentiam diutius institisset, ut decimam totius tributi nostri de Scepus, de iure communi et approbata consuetudine regni nostri archiepiscopatu Strigoniensi debitam et per nos hactenus denegatam, assignare in persona ipsius ven. patris archiepiscopatu Strigoniensi perpetuo integraliter dignaremur; nos, quibusdam minus sana sapientibus, et iniusta, communique iuri et generali consuetudini regni nostri contraria malitiose suggerentibus, assignationem eiusdem deci-

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. X. Vol. II. p. 590.

mae distullemus per tempora longiora, tandem, urgente nos conscientia, in conconvocatione et parlamento publico regni nostri, per ven. patrem I. (Joannem) DEI gratia archiepiscopum Colocensem, et complures episcopos, barones et nobiles regni nostri, de iure ipsius archiepiscopi et ecclesiae Strigoniensis, quantum ad predictarum debitum decimarum, sufficienter edocti fuisset; ipsam decimam totalis telonei, seu tributi nostri de Scepus, ipsi archiepiscopo ipsiusque successoribus contulimus, tradidimus, dedimus et assignavimus in praesentia totius congregationis regni nostri integraliter et irrevocabiliter percipiendam perpetuo, pleno iure. Datum prope Fuen, in villa B. Joannis Baptistae, anno domini MCCLXXXIX. *)

Évszám nélkül.

Nos N. Palatinus Comes Sumegren. et Judex Cumanorum damus pro memoria, quod causam, quam Comes Herbordus de Reznuk, pro quo Egidius Serutiens suus comparuit, contra Demetrium filium Gregory de Apathy, pro quo Paulus cognatus eiusdem astitit, in octavis ascensionis Domini habebat coram nobis, ad quindenam residentiae exercitus presentis, propter imminens regni negotium duximus prorogandam. Datum apud Fuen tertio die post Pentecosten.

Más.

Datum pro memoria, quod in quindena beati Michaelis Archangeli Michael filius Michael juxta palatin terminum astitit super facto divisionis terre Zemere et prohibitione terre felfolu contra Comitem Oghuz fratrem? Buzad pro quo Jacobus Us serviens suus adstittit, debet plene respondere. Datum juxta Fuen in crastino beati Jacobi Apostoli. **)

N.

Wir Maria Theresia von Gottes Gnaden römische Kaiserin, Wittib. Königin zu Ungarn, Böhmen, Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galicien, Lodomerien, Erzherzogin zu Oesterreich, Herzogin zu Burgund, Großfürstin zu Siebenbürgen, Herzogin zu Mailand, Mantua, Parma etc.

*) Katona Hist. Criti. Tom. VI. pag. 993.

**) Fejér Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. VII. p. 371. seq. Ex originali membrana August. Szalay.

gefürstete Gräfin zu Habsburg, zu Flandern, zu Tyrol und verwittibte Herzogin zu Lotharingen und Barr, Großherzogin zu Toskana. etc.

Bekennen öffentlich mit diesem Brief, und thun Kund jedermänniglich, wasmassen Uns bei Gelegenheit, als Wir im legt abgewichenen Jahr zu Sicherheit Unserer Länder, in Unserem Temeswarer Banat eine ununterbrochene Gränz-Kette gegen die anliegende fremde Länder herstellen, und zu diesem Ende (wie es der Ordnung und Natur der Sache angemessen ist) die tiefer in das Land gelegene bishertige militär — mit denen der Gränze näheren provinzial Drtschaften verwechslen zu lassen befunden haben, die solchergestalt an das provinziale gebiehene Militär Drtschaften der Theiß- und Maroscher-Gränze allerunterthänigst gebethen, Wir geruheten ihnen in Anbetracht ihrer in all fürgewesenen Kriegen geleisteten treu- und tapfern Feld-Diensten einige besondere Freiheiten und Prærogattiven vor anderen, immerhin gewesenenen Provincial Unterthanen allermildest einzugestehen, gleichwie dergleichen demjenigen Theil von ihnen, welcher vor einigen Jahren in dem hungarischen Theißer-District a Militari separiret, und in den Cameral-Stand reduciret worden, allergnädigst verwilliget worden sind.

Wann Wir nun dieses sothaner Drtschaften unterthänigstes Bitten gnädigst angesehen, und betrachtet haben, daß sie von denenjenigen der Illyrischen Nation, Graeci Ritus non Unitorum herkommen, welche noch im Jahre 1690. während damaligen Kriegs-Läufen freiwillig, und ungewungen mit ihrem Vermögen aus der Türkei unter Anführung ihres Metropolitens aus — und in diesseitige Lande gezogen, sich unter den Schutz unserer Durchlauchtigsten Vorfahrer begeben, nach damals sogleich geleisteten wichtigen, und erspriesslichen Feld-Kriegs-Diensten sich in Syrien häuslich ntebergelassen, denen Theiß und Maroscher Districte einverleibet, nach der Hand aber zum Theil in das Temeswarer Banat übersezet, und in allermildester Erweyung ihrer für Unser Königlich und Erzherzogliches Haus bezeugten ausnehmenden Treue und Devotion sowohl von Unseres in Gott ruhenden Herrn Groß-Vaters Kaisers Leopoldi I. als auch von Unseres ebenfalls in dem Herrn seltig entschlaffenen Herrn Veters Kaisers Josephi des I. Und Unseres Herrn Vaters Kaisers Karl des VI. Majestäten, gloriwürdigsten Andenkens, mit besonderen Privilegien, Freiheiten, und Immunitäten begabt worden, welche Wir selbst sub datto 18. Maji 1743. und 23. October 1751. allergnädigst zu bestättigen keinen Anstand genommen, und Wir hienächst ferners gnädigst erwogen haben, daß gegenwärtige

Supplicirende Abkömmlinge nicht nur so lange des Dienstes zu seyn befunden worden, Sie in dem Militar Stand zu belassen, mit Aufopferung Leib und Lebens in allen fürgeweihten Türkisch-, Französisch-, Spanisch- und Preussischen Kriegen seltene Proben eines unerrockenen Muthes, und Tapferkeit abgelegt, sondern auch, als Wir einen Theil derselben aus wichtigen Staats-Ursachen von ihren vorhin innehabten Wohnsitzen auf die dormalige zu übersiedeln bemühtet waren, dem schädlichen Beispiel ihrer in andere Provinzen emigrierten Mitgenossen den Theiß- und Maroscher Gränzen nicht beigetreten, sondern sich Unseren diesfälligen allerhöchsten Befehlen mit unwankelbarer Ergebenheit unterzogen, und solchen die pflichtschuldigste Folge geleistet, in dessen Anbetracht Sie auch in Anno 1753. von Uns mit einer besondern Convention begnadiget worden sind, sondern auch gegenwärtig da Wir Uns in Ansehung der Lage ihrer dormaligen Wohnplätze genöthiget gesehen, sie, so sehr Wir gewünscht hätten in dem Militar-Stand belassen und beibehalten zu können; in den provincial-Stand zu übersetzen, sich dieser unserer höchsten Intention willigst gefüget haben, und als nunmehrige provincial-Untertanen Uns, und unseren Königlich und Erzherzoglichen Haus inmerhin, wie vorhin, in dem militar-Stand, mit unverrenter Treue, und Ergebenheit beigethan zu verbleiben, und mit allem Gehorsam, Unterwürfig und Friedfertigkeit Unseren allerhöchsten Anordnungen die gebührende Folge zu leisten, somit sich den ihnen nun obliegenden Schuldigkeiten willigst zu unterziehen auch als getreue und gehorsame provincial Untertanen sich fortwählig zu benehmen, des aller unterthänigsten Verlangens, und erbittens sein.

Als haben Wir über von Unseren Hof-Stellen, und der Landes-Behörde abgefordert auch gehorsamst erstateten gutächtilichen Bericht, mit wohlbedachtem Muth, gut vorgehabten zeitigen Rath, und rechtem Wissen, auch aus oberwähnten, und mehr anderen Bewegursachen in derer Supplicanten Bitte gnädigst gewilliget, und dennen ad Provinciale gebiethenen militar-Ortschaften der Theiß und Maroscher Gränze, in der gnädigsten zuversicht, das sie (wie durch Ihre an Unser Hof-Lager abgeschickte Bevollmächtigte, den Postmeister zu Groß-Rikinda, und Richtern der Bannatisch-, Griechisch- und Kaiserlichen privilegirten Handlungs Compagnie, auch lieben getreuen Johann Georg Edlen v. Tiganiti Ritttern, dann dem Johann Baltas Insaßen zu Mellensz angelobet werden) sich ruhig, und gegen Uns, und Unsere Nachkommen gehorsam, und gewärtig betragen, auch all jenes, worzu sich gleichgedachte ihre Deputirte in ihren Rath-

men anheißig gemacht ohnverbrüchlich halten, und beobachtet werden nachstehende Privilegia, Freiheiten, Immunitäten, und Prærogativen, allermildest ertheilet; und zwar:

1. Verwilligen Wir, daß Sie in dem vollkommnen Genuß, und Besiß aller jener Gründe, so sie seit ihrer gegenwärtigen Ansiedlung besessen, bebaut, und auf was immer für eine Art benuset haben, mit alleiniger Ausnahm derer ohnehin nur proportionmäßig ein wenig betragenden — bei der Individual = Grund = Zutheilung von ihren Hottarn für die am Grundabgang zu haben befundene, nächstgelegene alte Provincial Dörfern abgeschnittenen Gründen, ihrem ganzen Umfang nach, belassen, Ihnen diese Gründe von dennen Mappers nur Summariter, jedoch mit genauer Bestimmung derer Anzahl derer Jochen, und der Qualität des Bodens, um sonach den Steuer-Betrag nach Billigkeit auschlagen zu können, zugemessen, und übergeben, die Individual Unter-Steuer — Eintheilung aber Ihnen selbst bei allen jenen Ortschaften, wo solche nicht bereits durch die local-Directiones veranlasset worden, vergestalten jedoch überlassen werden möge, daß Sie hierunter sich nach dem gefaßten Landes-System, und denen in dem übrigen Lande angenommenen Grundsätzen genauest zu achten, somit die Konstituti-va hiernach zu bestimmen, über die beschene Individual Grund-Zutheilung ordentliche Grund-Bücher zu formiren, und diesfalls unserer Bannatischen Landes-Stelle mittelst des, von Uns zu ernennen kommenden Individui die vollkommene Einsecht der Operation zu belassen gehalten sein sollen.

2. Wollen Wir uns besonderer Allerhöchsten Gnade, und um Ihnen ein fühlbares Merkmal des von ihrem bißhero treugeleisteten Willtar Diensten hegenden Danknehmligen Angedenkens zu geben mit ganz offenbar vermuthlichen Nachtheil, und Verkürzung Unseres höchsten aerarii gestatten, daß ungeachtet der vorzüglichen Eigenschaft ihrer meistens Constitutivmäßigen Gründen sie durchgehens nach der zweiten Contributions-Classse, jedoch gegen deme, daß Sie für das hiernach ausfallende Quantum sowohl als für alle übrige im folgenden zu berührende Abgaben in solidum haften, behandelt werden, vergestalten, daß jeder personal Kopf (deren Anzahl gegenwärtig, und sodann künftig von drei zu drei Jahren, mit Bewürkung Unserer Landes-Administration zu conscribiren sein wird) mit Einbegriff des Casern Beitrags, jährlich 6. Gulden 30. Kreuzer entrichte, dann für jedes zum Akerbau oder Heumachen taugliches, somit constitutivmäßig erkennt werdendes Joch Grundes 20. Kreuzer, von den übrigen nicht constitutivmäßigen, und weder zum Akerbau noch Heumachen tüchtigen salpetrigen, und morastigen

aber nur soviel als von anderen Landes-Inwohnern für eben dergleichen pacht Weiß bezahlet zu werden pfleget, in so lange abgegeben werde, bis solche etwa mit der Zeit nutzbar gemacht werden, allermassen als dann zwar davon einige Freijahre eingestanden werden, nach deren Verlauf aber die Grund Steuer, wie von anderen gleichen Constitutionsmäßigen Gründen billiger massen zu entrichten sein wird.

3. Befreien Wir die Ortschaften von allen unentgeltlichen Roboten, und Vorspann, und wollen, daß ein, wie die andere ihnen Landes üblicher Massen jedesmal vergütet oder quittirt werden solle, in welcher letzteren Falle die erhaltende Quittungen nach vorausgegangener Liquidations bei der Contributions abfuhr unweigerlich statt baaren Geldes von unserer Banatischen Cameral Cassa abzunehmen sein wird.

Desgleichen entledigen Wir selbe von allen auch bezahlt werdenden auswärtigen, und anderen Ordonanz-Roboten, nicht minder von allen außer ihren Bezirke weiter, als auf eine Station zu leistenden Vorspann, mit alleiniger Ansdahm derer von Zeit zu Zeit etwa vorkommenden, nothwendig zu befördern kommenden Salz-, militär-, Montour-, oder Cameral Früchten-Transporten, als respectu welcher Wir Uns zu ihnen gänzlich gnädigst versehen, daß sie solche in Ansehung Unseres hierunter haltenden allerhöchsten Dienstes, bei deren Einlangung in Ihren Bezirk bis auf die gewöhnliche ablösungs-Stationes fortzuschaffen, nicht entstehen werden.

Wo im übrigen Wir sie auch hiemit von aller andauernden militär Bequartirung (als welche sie nur auf denen Durch-Marschen durch wenige Tage zu tragen gehalten sein sollen) gänzlich enthoben.

4. Vergönnen Wir ihnen, daß sie noch ferners, wie bisher, zu ihrer selbst eigenen Nothdurft Bier, so lange in ihrem Bezirk kein acrarial Bräuhaus vorhanden sein wird, zu ihrem eigenem Gebrauch bräuen, und Brandwein aus Obst Weinlaager, und dergleichen, gegen jährlichen Erlag Acht Gulden von jedem conscribirt werdenden Kessel brennen mögen. Gleich wie Wir aber Ihnen alles Brandweimbrennen aus Frucht (welches ohnehin generaliter im Lande verbotten ist) hiemit ins besondere ernstgemessen, und bei Vermeidung derer im Betretungsfall darauf gesetzten Straffen untersagen, und einstellen.

Also wollen Wir sie andurch zur Abnahme des, nicht zum eigenen Bedarf, sondern zum Ausschank benötigten Frucht-Brandweins, und Biers, an das Vetschereker oder St. Miklofer Brau Haus, welches von beiden ihnen zu diesem Ende von Unserer Landes-Stelle bestimmt, und an bequemsten, und nächsten gelegen zu sein, befunden werden wird, andurch angewiesen haben.

5. Erlauben Wir Ihnen, um sie von Unserer zu Ihnen tragenden Landesmütterlichen Zuneigung noch mehrer zu versichern, und von denen so beschwerlichen Conscriptionen zu entledigen daß sie durch einen Zeitraum von 15 Jahren sammentliche Körner und andere Zehenden in Geld, und zwar mit Jährlichen 9000. Gulden pro futuro mit Anno 1775. anzufangen, reluiren mögen, dergestalten jedoch, daß wenn Wir bei einem ausbrechenden Kriege, oder entstehenden Noth in einem Unserer Ubrigen Erblanden die Körner-Zehenden in Natura benöthiget wären, sie gehalten sein sollen für ein Geld Quantum von 6000. fl. Körner und zwar nach Unserem angenommenen aerarial Preiß die Frucht a 36. fr. die Gerste a 24. fr. und den Haber a 21. fr. gerechnet in Natura abzuliefern.

6. Gestehe Wir Ihnen als ein ganz besonderes, und außerordentliches Merkmal Unserer höchsten Hulden, und Gnaden (welches wie Wir Uns gnädigt versehen sie auch mit ausnehmender Dankbarkeit zu erkennen, und dargegen gegen Uns, und Unser Königlich- und Erzherzogliches Haus die ohnehin hegende treu devoteste Gesinnung, Dienst-Eifer, und unterthänige Zuneigung zu verdoppeln, nicht erstehen werden) gnädigt ein: daß Sie ihren eigenen, mit der vollkommenen Gerichtsbarkeit begabten Magistrat, und Gericht aus ihren Mittel haben sollen, welches alle öffentliche bürgerliche, und peinliche Geschäften, und Handel besorgen, abthuen, richten, und schlichten solle.

Dieser Magistrat solle seinen beständigen Sitz zu Groß-Rikinda haben, und aus einem Richter, welcher mit dem Tittel eines Districtual Richters von denen Ortschaften zu wählen, Unserer Landes-Stelle vorzuschlagen, und von dieser, wann anderst wider solchen keine besondere Ausstellungen Platz greifen, zu confirmiren ist, sodann aber drey Jahr qua talis zu verbleiben hat, nach deren Ablauf dem Befund derer Ortschaften überlassen wird, solchen abzuändern, oder von neuen zu bestättigen im Antrag zu bringen, dann aus eben so viel Weisthern, als Dörfer sind, welche nach eines jeden Dorfes Willkühr gewählt, und Lebenslang (wenn sie nicht etwann offenbar hierzu unfähig wären oder sich ein, oder anderen Ausschweifung schuldig machten) bei diesem Amte belassen werden mögen, endlichen aber aus einem Syndico, welcher der Civil und Criminal Rechten und Brareos wohl kündig sein, und zur Bestättigung Uns und Unserer Ban-natischen Landes-Stelle allemal vorgeschlagen werden solle, bestehen. Sothanem Magistrat wird solchem nach obliegen, nach denen allgemeinen Landesgesetzen in allem und jedem

vorzugehen, und die Contribution, und übrige Abgaaben zu repartiren, einzuheden, zu Unserer Cammeral Cassa nacher Temeswar selbsthen abzuführen, für deren richtigen Einfluß, und vermeidung aller höchstschädlichen Rückständen zu hasten, disfällig Individual-Repartitionen und Rechnungen von denen einzelnen Dorfs-Richtern, und Vorstehern abzufordern, und Sie zu deren Erlag bewanten Umständen nach, maßgeblich zu verhalten, die Polizey Angelegenheiten, Districts Sicherheit, Abhandlungen, Perren, Inventuren, Bestellungen deren Gerhaben, Besorgung derer Pupillar Geschäften, und überhaupt das Justiz Weesen, jedoch mit vollkommener Abhängigkeit von Unserer Landes-Administration dergestalten zu vertreten, daß selber alle bereits vorhandene oder nach und nach nöthig befunden werdende Polizey Gefäße, und Anordnungen sie mögen unmittelbar von Uns oder Unserer Landes-Stelle emaniren im Volzug seyn, in Ansehung der Civil-Justiz-Pflege gleich allen übrigen Magistraten im Land die erste Instanz ausmache somit in allen bürgerlichen Handlungen salva Appellatione an die Landes-Administration Recht spreche, in Criminal Fällen aber allemal einem Assesorem Unseres zu Temeswar aufgestellten Landgerichtes beizlehe, den Prozeß Instruire, die Sentenz ordentlich fälle, vor deren Publication, und Execution aber solche samt allen acten an erstörte unsere Landes-Stelle zur Revidir-, Ratificir-, Emendir- oder Reprobirung einsende.

Und gleichwie Wir, um einstheils daran nichts erwinden zu lassen, womit ernannter Magistrat wisse, in Sachen, und denen, ihme aufgetragen werdenden Obliegenheiten mit aller Sicherheit, Verlässlichkeit, und ohne Ausstell- oder Aussetzung einiger Verantwortung fürzugehen, ihn mit einer eigenen Instruction des ehestens versehen zu lassen, unvergessen sein werden; Also sind Wir andern Theils auch entschlossen, anf Kosten Unseres höchsten aerarii allermaßen die Unterhaltung des Magistrats selbstens, so wie derer dabel erforderlichen Unter-Beamten, Husaren, Trabanten, Gerichts-Diener, und dergleichen, nicht minder die Erricht- und Erhalt- auch Bewachung der Gefängnisse denen Drtschaften obliegt, einen eigenen Commissarium bei erstörtem Magistrat anzustellen, welcher in Unserem höchsten Namen denen Magistrats-Sitzungen beizuwohnen, und darauf daß vorermeldete Instruction genauest beobachtet, und befolget, denen allgemeinen sowohl als insbesondere denen von Unserer Landes-Administration ergehenden Verordnungen nachgelebet, und solchen die schuldige Partition geleistet, der Unterthan zur Wirtschaft etngeleitet, zu Entrichtung seiner Abgaaben verhalten, aber nicht über Kräften, und Blügkeit beschwäret, überhaupt

aber die Gottgefällige Gerechtigkeit gehandhabet werde, zu sehen haben wird.

7. Sollen diese Ortschaften nicht verhalten werden können, wider ihren Willen einen fremden Contribuenten unter sich aufzunehmen, jedoch stehet ihnen allerdings, und allemal frey solches aus eigener Bewegniß, besonders in Ansehung derer Handwerker und Professionisten, zu thun, welche aber (wie Unser ernstlich, und gnädigster Befehl hiemit ist) niemals einer anderen als der Römisch Katholischen, der Griechisch-unirt= oder der nicht unirten Religion beigethan sein sollen.

8. Versprechen Wir ihnen hiemit auf das feierlichste, daß sie niemals verkauft, verpfändet oder auf was immer für eine Art veräußert werden sollen, sondern Wir geloben Ihnen an, daß auf den Fall wenn Wir über Kurz oder Lang für zuträglich finden sollten, das Temeswarer Bannat in Domnia abzuthellen und an Partikulares hindanzulassen, Wir denen Ortschaften selbst gegen Entrichtung des Schätzung, oder von einen anderen antragenden Kaufs Pretii, vorzüglich vor diesen, das Recht sich selbst einzulösen, vorbehalten haben wollen.

9. Mögen sie die, in ihren Gränzen gelegene Moräste und Rohrgewässer nach Nothdurft, und Condenienz gegen Entrichtung davon der proportionirten Grund-Steuer wie solche andere Landes Inassen bezahlen, fortan genießen. Gleichmäßig sind Wir zu gestatten, gnädigst nicht abgeneigt, daß sie auch die ausser ihren Gottar gelegene Rohrgewässer, wenn ein oder das andere Dorf aus ihnen solche bisher gemeinschaftlich mit anderen provincial Dörfern, oder private genossen, und sie darauf ohne Betretung eines fremden Territorii gelangen können, auf vorgedachte Art, mithin gegen Bezahlung der Grund-Steuer nach Maasß des benutzenden Terrains, oder auch unentgeltlich, wann sie hierzu bishero berechtiget gewesen, jedoch nicht auf ewig, sondern widerruslich, wenn nemlich solche abgezapfet, oder sonst benützet würden, noch fernershin nutzen mögen, dahingegen verstehet sich von selbst, daß auf den Fall, wenn sie ein fremdes Terrain betreten müssen, und sich die Nothdurft nicht von anderwärts sehr leichtlich verschaffen mögen, sie auch diesfalls bishero nicht im Besitz gewesen, sie sich mit denen betreffenden Gemeinden abzufinden haben.

10. Berwilligen Wir gnädigst, daß jedweide Ortschaft insbesondere in Gegenwart eines von dem Magistrat zu Groß-Rikinda qua Commissarii zu deputirenden Assessoris alljährlich sich einen Richter wählen auch eigene Geschworene aufstellen möge, welchem Richter die Einbring- und Abfuhr

des Contributionalls, und derer übrigen Abgaben zu Handen des Magistrats dann die Erhaltung der Ordnung, und Ruhe in seinem Dorf somit die Ausgleich, Abthung, und Behebung geringer Streittigkeiten obliegen, auch zu diesem Ende gestattet sein solle mindere Verbrechen mit Arrest, oder anderen geringen Straffen anzusehen, wohingegen er in wichtigeren Vorfällen die Anzeige an den Magistrat ungesäumt zu machen haben wird.

11. Ueberlassen Wir Ihnen die Fleischbantz- und Weinschank-Gerechtigkeit aus besonderer Milde, ohne vorläufiger Licittirung, auf Zehn nach einander folgenden Jahre, für ein Jährliches Pachtungs-Quantum von 6000. Gulden, gegen deme jedoch, daß sie sothane Gefälle nicht selbst auf den Vortheil ihrer Gemeinde administriren, sondern an einen Meißbietenden, und die besten Bedingnissen eingehenden Particularen ohnfehlbar, und bei Verlust dieser Begünstigung subarrondiren, den einfließenden Uberschuß aber zur Bestreitung derer Gemeind Auslagen in Ihre Districts Cassam abführen und verwenden sollen.

12. Lassen wir es noch ferners, wie bishero bei dem für die, in ihrem Bezirk befindliche Rosmühlen bezahlten jährlichen Mühl Zins von 6. Gulden für jede gnädigst bewenden.

13. Wollen Wir daß sammentliche gegenwärtig, und künftig als in solidum für einander verbürgte und Unter einem Gerichts-Zwang stehende, nur als ein Corpus zu betrachtende Ortschaften den Namen des Rifindaer Districts führen, wie Wir dann diesem neuen District ein eigenes Wappen, und Insiegel, um sich dessen in allen Vorfällen, wo es nöthig und gefällig, gleich anderen Unseren Banatischen Districten, und sonst mit einem eigenen Wappen, und Insiegel begnadigten Corporibus, und Communitäten zu gebrauchen hiemit gnädigst verleihen, als nemlich einen Rechts fortschreitenden gekrönten goldenen Löwen, mit roth ausgeschlagener Zunge, über sich gewundener Ruthen, in der zum Hieb gerichteten rechten Branke einen bloßen Säbel, in der linken einen abgehauenen Türken Kopf an denen Haaren vorwärts haltend im rothen Feld mit der Umschrift: Sigill des kaiserl. königl. privileg. Rifindaer Districts, wie sothanes Insiegel in diesem Unserem Gnaden Brief mit Farben eigentlich entworfen zu sehen ist.

Ubrigens sind Wir gnädigst geneigt, das Dorf Groß-Rifinda zu einem Markt-Flek zu erheben, und darüber den gewöhnlichen offenen Freiheits-Brief in allerhöchsten Gnaden zu ertheilen.

14. Haben Wir gnädigst beschlossen, ihnen sammentliche dormalen Uns eigenthümlich zuständige in Ihrem District

befindliche Häuser und Gebäude, eines allein ausgenommen, welches zu dem Quartier Unseres Königl. Commissari, und des ihme beigegebenen, aus Unseren höchsten aerario salariert werdenden Cancellisten, nach vorhergegangener Billigen Schätzung, zu Unterbringung ihres Gerichts- und sonst nöthig oder nützlich findenden Gebrauch käuflich zu überlassen.

15. Begeben Wir Uns hiemit Unseres, als Erblandes Fürstin auf die Verlassenschaften derer ab intestato ohne Erben Ablebenden, habenden Rechtes gegen deme, daß von einem solchen Vermögen die Helfte der Gemeind-Cassa samentlicher Ortschaften, die andere helfte aber zur Halbscheid der Kirche, zur halbscheid aber denen Armen, und pörrhaften in samentlichen Ortschaften zufließen solle.

16. Sind Wir nicht gemeinet diese Ortschaften in ihrem freien Religions Exercitio, wie sie solches bishero genossen, im geringsten zu verkürzen, sondern ihnen all jenes einzugestehen, was diesfalls Unserer lieben getreuen Illyrischen Nation Graeci Ritus non unitorum vermöge des emanirten Haupt-Regulaments (an welches sowohl, als Unsere künftig annoch in Religions Sachen angehende General-Verordnungen Wir sie hiemit per Expressum verwiesen haben wollen) gnädigt eingestanden und verwilliget worden.

17. Bestätigen Wir denen Ortschaften Groß-Rikinda, und Franyova ihre bisherige Befugniß, zwey Jahr Märkte zu halten, wie Wir dann gnädigt nicht abgeneigt sind dem Ort Groß-Rikinda einen Wochen-Markt, wenn es der Gemeinde zum Vortheil gereicht, und sie darume Uns bittlich belangen wird, einzugestehen und darüber die gewöhnliche Befehle ausfertigen zu lassen.

18. Entledigen Wir samentliche Ortschaften von aller, mithin mittel- und unmittelbaren Jurisdiction, Ober-Ein-, und Aufsicht deren Verwalter Aemter, Ober-Knesen-Steuer-Einnehmer, und samentlicher was immer für Namen haben mögenden Districts Beamten, massen sie von Niemanden anderen, als von Ihrem Magistrat, und mittelbar so, wie dieser unmittelbar von Unserer Banatischen Landes-Administration alleinig abzuhängen haben: Jedoch halten Wir Uns bevor (wie schon vorerinnert worden) einem besondern Commissarium zu benennen, welcher in Unserem allerhöchsten Namen dem Magistrat beständig beizuwohnen, in alle daselbst vorkommende — in was immer für ein Fach einschlagende Geschäfte die genaue Einsicht zu nehmen, und darauf zu wachen haben wird, womit alles und jedes der vorgeschriebenen Ordnung, und Unserer höchsten Intention, und Willensmeinung noch behandelt, die Gesetze und Verordnungen genau beobachtet und in Volzug gesetzt, und zum Aufnahm,

und Vortheil derer Ortschaften die gebilligste Einleitung getroffen werden mögen.

Verleihen demnach Ihnen ad Provinciale übergetretenen gewissen Militär-Ortschaften der Theys und Maroscher Gränze Vorbeschriebene Privilegia, Vorzüge, Freiheiten, Immunitäten, und Begünstigungen aus Landesfürstlicher Macht-Vollkommenheit wissentlich, und in Kraft dieses Briefs, jedoch Uns, und Unseren Nachkommen an Unserer Landesfürstlichen Macht, Hoheit, Regalien, und Rechten allerdings ohne Nachtheil, und Schaden.

Meynen, setzen, ordnen, und wollen, daß eröferte Ortschaften sich sothaner Freiheiten, Vorzüge und Begünstigungen vorerwehntermassen nützlich freien, solche gebrauchen, und genießen sollen, können und mögen, von jedermänniglich ungehindert, doch behalten Wir Uns, Unseren Erben, und Nachkommen ausdrücklich bevor, oftgedachte Freiheiten und Privilegien nach Unserem Gnädigsten Wohlgefallen, auch erforderntz der Zeit und Umständen zu mehren, zu mindern oder vollends aufzuheben.

Und gebieten darauf allen, und jeden Unseren Nachgesetzten geist- und Weltlichen Obrigkeiten, Inwohnern, und Unterthanen, was Würde, Standes, Amtes oder Weesens die in Unserem Banat Temeswar sein mögen, insonderheit aber Unserer daseselbstigen Landes-Administration ernstlich mit diesem Brief, und wollen, daß selbe oft wiederholte ad Provinciale gedehene gewesene militar Ortschaften der Theys und Maroscher Gränze bei denen vorgeschriebenen Freiheiten, Vorzügen und Immunitäten ruhiglich bleiben, sich derselben freuen, gebrauchen, nutzen, und genützen lassen, dabei nach allen Kräften von Obrigkeitswegen, schützen, schirmen und handhaben, daran nicht hindern oder irren, weder beschwehren, oder anfechten, noch das jemand anderem zu thun, in keine Weiß noch Weg gestatten solle, als Lieb einem jedem ist, Unsere schwere Straf, und Ungnad zu vermeiden.

Das meinen Wir ernstlich, zur Urkund dieses Briefs, bestegelt mit Unserem Kaiser-König- und Erzherzoglich anhangenden Inseigel. Der gegeben ist in Unserer Haupt- und Residenzstadt Wien den 12. Monats Tag Novembris nach Christi Unseres Lieben Herrn und Seeligmachers gnadenreichen Geburt im 1774. Unserer Reiche im 35. Jahre. Maria Theresia m. p. Henricus Comes a Blumegen Regae Bohoe Gup. et K. K. Prim. Cancell. m. p. Ad mandatum sacrae Caes. Regiae Mattis proprium Joseph Wenzel v. Krisch m. p. Regist. Mariophilus v. Leitner m. p. Másolat' hitteleül Radák Árkád m. k. Kerületi aljegyző.

O.

1424. „Nos Pipo de Ozora Comes Temesiensis memorie commendamus per praesentes. „Quod Emericus filius Pinkesd, et Michael Thege de Vizesgyan, et Thomas Cherekley Capitanei Cumanorum Sedis Zenthelt coram nobis personaliter constituti sunt confessi sponte in hunc modum. Quod licet Oswaldus Aarhimi de Tapson una cum suis gentibus in Descensu Jangot descendendo aliqua damna Cumantis de eadem intulissent, tamen ipse Oswaldus super dictis damnis plenariam impendisset satisfactionem. Pro eo annotati Emericus Michael et Thomas prescriptum Oswaldum et suos homines super premissis damnis commisit, et reddidisset, imo commisit et reddidit quietum, liberum, modisque omnibus absolutum, Harum nostrarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Temesvar Feria III-a post Festum Beati Emerici Ducis Anno Domini MCCCXXIV. *)

P.

A. Ch. 1225.

Honorius — de Lineweld — de Kercz et — de Egris Abbatibus Patavien Vltrasylluanæ, et Cenadlensis Dioecesis. Dolemus, quoties audimus (ut infra — furantur) Vnde praenominatum regem rogandum duximus monemus ac obsecrandum in Domino Jesu Christo, vt hoc prudenter attendens (vt infra — per eosdem) Ideoque Discretionibus Vestris per Apostolica scripta mandamus, quatenus ad loca ipsa personaliter accedentes, limites in praefato privilegio dicti regis expressos, curetis inspicere diligenter, et si videritis ipsos fratres aliquid extra eosdem terminos temere occupasse, nostra eis auctoritate injungere procuretis, vt et ea praefato regi libere restituant, sine mora, et quidquid inueneritis super praemissis et feceritis, nobis fideliter relaturi, vt si quid remanserit questionis, nostrae prouisionis studio sopiatur. Ad hoc mandavimus dicto regi, ut et vos praedicta libere investigare permittat, et suos cum Vestris mittat nuncios, ut sibi videbitur expedire, investigationis hujusmodi seriem inspecturos; certus, quod sicut iniusta saepe dictorum fratrum grauamina sustinere in pa-

*) Cornides Dániel' kéziratiból.

tientia notum; sic jura ejus illaesa sibi volumus conseruare: cum eundem tamquam egregium et catholicum Principem habeamus in visceribus charitatis. Quod si non omnes — Datum vt supra“. *)

Q.

Colomanus Dei gratia, rex Ruthenorum et dux totius Slaunoniae, omnibus scriptum inspecturis salutem ac omne bonum. Proudā regum discretio tam circumspectam erga se semper per subjectos debet habere diligentiam, ut quantum quis de fidelibus famulatur; tanto propensius munificentiae suae donis remunerandus fore censeatur. Cognoscat igitur tam praesens vniversitas quam futura, quod quum Dragan, Draguech, filius ejus adolescens Iobbagiones castrum nostri de Roicha, nobis fidelem fructum, cum effusione sanguinum, eo tempore, quum frater noster dux Andreas, a quibusdam vesano ductus consilio, in regnum nostrum videlicet Sclauoniae, violenter irruisset, exhibuissent, in recompensationem tot et tantorum laudabilium meritorum et commendabilium tam ipsis quam suis heredibus heredumque successoribus, quamdam terram Konzka vocatam, in Comitatu de Roicha existentem, dedimus, contulimus, et donauimus jure perpetuo possidendam, ipsisque praesentem paginam sigilli nostri munimine roborando, cum sensu et consilio omnium Iobbagionum nostrorum, simul habito et desiderato, Iulae bani videlicet, Iulae magistri Tauernicorum, Demetrii magistri dapiferorum; Nicolai Comitum de Zala; Opoy Comitum de Symgto; Petri Comitum de Wikou, Georgii Comitum de Barana dare consensimus, ac concessimus. Datum per manus Farcasii, aulae regiae cancellarii, et Egrensis Praepositi. Anno ab incarnat. Dom. MCCXXXII.“ **)

R.

Anno Ch. 1235.

Gregorius ect. Abbati et Conuentui de Aegris Clisterclensis Ordinis. — Cum a nobis petitur — usque effectum; eaque propter — usque assensum, commutationem inter

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. III. Vol. II.

**) Fejér Cod. Dipl. Tom. III. Vol. II.

vos ex parte una, et charissimum in Christo filium nostrum Andream illustrem Vngariae Regem ex altera, super quibusdam possessionibus, et rebus aliis, ab eodem Rege, in eleemosynam vobis datis, prout in eisdem litteris dicitur plenius contineri, mediantibus nobilibus viris Kenardo, et Clemente contractum, sicut rite et provide est facta auctoritate Apostolica confirmamus ect. Datum Laterani IV. nonas Aprilis anno VIII. *)

S.

Vniuersis Christi fidelibus, presentes litteras inspecturis, Frater A. decanus Prior. S. Subprior, et H. custos de Egrus salutem in vero omnium Salutari. Que fiunt in tempore, labuntur cum tempore nisi scripti patrocinio fulciantur. Eapropter vniuersitati Vestre notum fieri dignum duximus, quod cum bone memorie N. frater Vgrini in extremis laboraret, nos ad se fecit accersiri peccatorum confessione praemissa, nobis litteras Domini A. quondam regis Hungariae, et litteras Albensis capituli testimoniales presentavit, quod ipse sospes adhuc et prosperis abundans successibus, pro sui, filiorumque pacis mutue bono omnes possessiones suas tam hereditarias, quam emticias et acquisitas, mobillium et immobilium; in quatuor partes diuiserat hoc modo: primogenito suo Isaac primam, Laurencio secundam, Johanni terciam quartam vero partem scilicet villam Gut, Michlous, et Trucmen, cum omnibus suis pertinenciis, et familia, villam Nodag, et villam nouam taliter sibi retinuerat; ut eam distribuendi aut vendendi liberam haberet facultatem. Sed quia post solempnem diuisionem, ut prediximus, heredem novum, Dei gratia est adeptus, noua eum porcione fulcire procuravit, Marcum nomine, quartam partem supradictam sibi pertinentem eidem cum fratribus suis L. et I. in communi relinquendo, equaliter dividendam; tali tamen condicione: quod dicti L. et I. porciones suas cum juniore fratre M. equaliter partirentur: hoc adjecto: quod primogenitus ejus Isaac nullam cum fratribus suis haberet porcionem, nisi in villa Houd, quam ipsis quatuor dimisit possidendam; ita disponens, quod si aliquem de tribus filiis suis L. I. et M. sine etate intellegibili mori contingeret, porcio ipsius Su-

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. VII. suppl. Vol. I. p. 250.

perulventibus remaneat. Preterea filiabus suis nihil omnino dedit vel dimisit, sed eas tribus filiis commisit prouidendas, et per ipsos viris tradendas, cum decenti apparatu et honesto. In cuius rei testimonium litteras presentes scripsimus, et quia Sigillum proprium habere non consueuimus, sigillo venerabilis Patris I. Abbatis de Egrus eas fecimus roborary. Actum anno grace MCGXXXIX.

Ex authentico familiae de Kisfalud. Sigillum formae parabolicae refert inscriptionem legibilem: Abbas de Eg — — — *.)

T.

Evszám nélkül.

Karolus Dei gratia Rex Hungariae, dilectis et fidelibus suis, Iudici, Iuratis, et vniuersis Saxonibus de Scibinio, et ad Scibinium pertinentibus, salutem et gratiam. Cum nos quasdam possessiones Ecclesiae beatae Virginis de Egres, ecclesiae nostrae, videlicet villam Abbatis, Salencen, Sorresten, et partem in villa Sábchek vocatas, quas frater Egidius, Abbas eiusdem Ecclesiae asseruit et dixit, ad nostram praesentiam accedendo, coram praelatis, et baronibus ac nobilibus regni nostri, nobiscum existentibus, esse Ecclesiae praedictae; quae quondam per Ladislaum Vajuodam erant occupatae, reddidimus et reddiderimus, cum omnibus villitatibus et pertinentiis suis vniuersis eidem, cum nos simus Patronus, et tutor omnium Ecclesiarum Vngaricalium, et quamlibet ipsarum in suo iure indemniter conseruare debeamus et tenere, fidelitati vestrae vniuersitatis firmiter et districte praecipientes damus in mandatis per praesentes, quatenus populos in ipsis possessionibus commorantes, ab omnibus molestare volentibus, tam a nostris, quam etiam ab aliis, protegere et defensare debeat nostra auctoritate regia mediante; et ipsos libere sine re eidem Ecclesiae permitatis, cum nos eosdem in nostram receperimus protectionem specialem. Aliud, sicut nostram gratiam et dilectionem caram habetis et habere desideratis in futurum non facturi in praemissis. Datum in Haznus in crastino festi Ascensionis Domini. **)

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. I.

***) E transunto authentico Eccl. Chanadiensis Anni 1402. Cornides Tomo VI. p. 2. — 3. Fejér Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. IV. p. 630.

U.

De anno 1411.

Nos Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungariae ect. Rex, memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod cum inter fideles nostros Judicem, ac Cives, et Hospites Civitatis nostrae Zegediensis ab una; Item inter Michaelem Filium Stephani de Gyala, parte ab alia occasione, et praetextu Terrarum, Pratorum, Arundinetorum Stagnorum, Piscinarumque nec non fluvii Title, allarum etiam utilitatum, inter praefatam civitatem nostram Zegediensem, ac Possessionem Gyala praedictam et Zent-Ivan vocatas, Iustus Michaelis habitarum, et existen. litis et quaestionis, contentionisque materia suborta, et per aliquam retrolapsa temporum curricula ventilata, novissime autem in nostrae maiestatis, nonnullorumque Praelatorum et Baronum nostrorum praesentiam nobis unacum eisdem pro nostris, et Regni nostri arduis agend. et negotiis expediend. in praedicta nostra Civitate Zegediensi existentibus deducta fuisset. Nos vero uti nostri Regiminis interest officio, fatigiis, laboribus et expensis, ambarum partium praedictarum in prosecutionibus huiusmodi litium fiend. ut ipsi et eorum successiva Posteritas, cessatis eorum litibus Pacis pulchritudine congratulantes nobis, et Sacro Regio Diademati commodiosius quirent famulari, parcere cupientes; ad revidendas et reambulandas huiusmodi Terras, Prata et certas utilitates, Partes inter praedictas contentiose habitas, et existentia nec non rectificanda, reformanda, disponenda, limitandaque, ac distinguenda, et separanda se se Jura Partium earundem, partibus eisdem hoc a nostro instanter postulantis culmine, fidelem nostrum magistrum Fabianum Quinque Ecclesiensis, et Posoniensis Ecclesiarum Canonicum, maiorisque nostrae Cancellariae Notarium specialem de Aula nostra Regia tanquam Hominem nostrum Regium signanter destinassemus. Demum idem ad nos exinde rediens, nobis retulit isto modo: Quod Ipse Feria Tertia proxima post Festum Beatae Margarethae Virginis et Martyris de novo praeteritum; ad facies Terrarum, Pratorum, Arundinetorum, et ceterarum utilitatum inter partes praenotatas litigiosarum, praesentibus vicinis et Cometaneis Civitatis et Possessionum praedictarum: Item Andrea Judice, Georgio Delchegh, Mattheo Litterato, ceterisque Juratis, ac plerisque aliis Civibus, Hospitibus, ac Incolis Iustus Civitatis nostrae Zegediensis, nec non

praedicto Michaelae Filio Stephani praesentibus accedendo, Ipsasque Civitatem, et Possessiones, primitus secundum demonstrationes, earundem ambarum partium undique reambulando, Tandem vero Ipsis Partibus in huiusmodi earum reambulationibus, ubi discordandibus, et sibi invicem contradicentibus nullaque Litteralia Instrumenta metalla inibi producentibus, nec habere se allegantibus, prius una cum aliis probis, et nobilibus viris, in Terris, ac Pratis, et aliis utilitatibus inter earundem partium demonstrationes litigiose remanentibus, Ipsis utrisque Partibus consentientibus, et benevole annuentibus, certa limitatione praehabita, Jura Ipsarum Partium a se se invicem metis infrascriptis, hoc Ordine separassent et sequestrassent. Quod Primo incipiendo a quibusdam duabus metis pridem inter praefatam nostram Civitatem Zegediensem, et possessionem Zewregh, secus quamdam Alveum Sylowzylewer vocatam positas incipiendo; Et ab inde pertransito ipso Alveo, ad plagam meridionalem directe eundo in quodam agro inter Arundines habito unam metam; De hinc ulterius ad eandem plagam modo simili pertransitis quibusdam Arundinetis, penes quamdam viam unam aliam Metam. Abhinc plagam ad praedictam tendendo, iuxta quamdam paludem arundinosam Ghylve vocatam duas metas, unam a praedicta meridionali praefatae Possessionis Zent-Ivan, et aliam ab Aquilonali, partibus memoratae Civitatis nostrae separantes, a quibus praecise ad occidentalem plagam reflectendo, et penes ipsam Paludem in bono spatio currendo in loco campestri unam metam, et ab ipsa longe progrediendo, et saliendo quamdam viam venerunt ad unam venam de Titia exeundem Eweszegh foka nuncupatam, ubi penes ipsam viam et venam praedictam similiter unam Metam; Et ex hinc plagam occidentalem ad praedictam pergendo venissent ad finem cuiusdam Sylvae Salin. seu arborum Salycum, in Portu, seu Ripa Titie existentium, et ibi in fine Sylvae praedictae non longe a praedicta Titia duas metas Terreas unam ab Aquilonali praefatae Civitati Zegediensi et reliquam a meridionali plagis praelibatae Possessionis Gyala distingventes erigi fecissent. Quibus sic habitis huiusmodi jura partium, praedictarum praemis-sarum metarum erectionibus ab invicem distincta Partibus eisdem statuisset, reliquissetque, et comisisset Jure perennali possidenda, tenenda pariter et habenda. Salvis Juribus alienis. etc. etc.

V.

„Omnibus christi fidelibus, tam praesentibus, quam futuris, praesentium notitiam habituris Capitulum Ecclesiae Chanadiensis salutem in vero Salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire: Quod nos litteras introductorias et statutorias Novae Donationis Serenissimi Principis et Domini, Domini Ludovici Regis, Domini nostri gratiosissimi nobis praeceptoris loquentes, et directas sumpmo cum honore recepimus in haec verba: Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae etc. Bohemiae etc. Fidelibus nostris Capitulo Ecclesiae Chanadiensis Salutem et Gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate, et servitibus Fidelis nostri Nobilis Valentini Bolyka de Némethy, per eum Sacrae primum Regni hujus nostri Hungariae Coronae et deinde Majestati Nostrae pro locorum et temporum varietate, cum omni fidelitatis constantia exhibita, et impensis, possessionum Zewides vocatam, ac totales portiones suas possessionarias in Possessionibus Némethy praedicta, ac Sáárháza et Odon nuncupatis omnino in Comitatu Themesiensi existentes, et habitas, in quarum scilicet pacifico, et quieto Dominio idem Valentinus Bolyka progenitores suos ab antiquo perstitisse, et seque persistere etiam de praesenti, Litteras quoque et Litteralla Instrumenta superinde sufficientia habuisse, sed tempore Insurrectionis Rusticorum partim igne combustas, partim vero dilacerata esse asserit, item totum, et omne Jus nostrum Regium, si quod in dicta possessione Zewides, ac totalibus portionibus possessionariis in praefatis possessionibus Némethy, Sáárháza et Odon appellatis, nec non domo nobilitari, etiam qualitercunque haberemus, aut eadem Nostram ex quibuscunque causis, vis modis et rationibus concernerent Majestatem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, praemissis sic, ut praefertur, stantibus, et se habentibus, memorato Valentino Bolyka, suisque Haeredibus, et Posteritatibus universis, vigore aliarum Litterarum nostrarum Donationallium, superinde confectarum, Novae Nostrae Donationis titulo in perpetuum contulerimus, velimusque eundem in Dominium ejusdem, et earundem et dicti Juris nostri Regii, in eisdem habitis, per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Super quo fidelitati vestrae harum serie firmissime praecipiendo comittimus, et mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum; Quo praesente Ladislaus de Némethy, aut Benedictus Kalocha de Kenez, vel Georgius Vas de eadem Kenez, sive Nicolaus Oláh, si-

ve Ladislaus Gyengews, seu Michael de Chombol, aut Gaspar de Zokona, aliis absentibus, homo noster ad facies praescriptarum possessionis, et portionum possessionariorum ac domus nobilitaris, consequenterque dicti Juris nostri Regi in eisdem habitis, vicinis, et commetaneis, earundem, et ejusdem universis, inibi legitime convocatis, et praesentibus accedendo introducat praefatum Valentinum Bolyka in Dominium earundem, et ejusdem, statuaturque eandem, et easdem, et idem eidem simul cum cunctis earundem utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, praemissae nostrae Novae Donationis et dicti Juris nostri Regi titulo, Ipsi incumbente, perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatum Valentinum ad terminum competentem, nostram Personalem in Praesentiam, rationem contradictio- nis eorumdem reddituros. Et post haec hujusmodi Intro- ductionis, et Statutionis seriem, cum contradictorum, et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque, et commetane- orum, qui praemissae Statutioni intererunt, nec non prae- fatae possessionis, et portionum possessionariorum, in ibi statuendarum nominibus, terminoque assignato, ut fuerit expediens, eidem nostrae Personali Praesentiae fideliter rescribatis, Datum Posonii in Festo Assumptionis Beatissi- mae Mariae Virginis. Anno Domini Millesimo quingentesi- mo vigesimo, Regnorum nostrorum Hungariae; et Bo- hemiae praedictorum ect. Anno quinto. Nos igitur man- datis dicti Domini nostri Regis in omnibus obedire cu- pientes, ut tenemur requisiti una cum praefato Nobili La- dislao de Némethy, Homine ejusdem Domini Nostri Regis unum ex nobis, videlicet honorabilem dominum Clementem Cantorem, Socium et Concanonicum Nostrum ad prae- missorum executionem fideliter peragendam nostro pro Testi- monio fide dignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt in hunc modum: quomodo Ipsi successive feria quarta et quinta ante festum Beati Andreae Apostoli proxime praeteritum, ad facies praescriptarum possessionum, et portionum pos- sessionariorum, ac Domus nobilitaris, omnino in Comitatu Themesiensi existentium, consequenterque dicti Juris Regi, in eisdem habitis, vicinis et commetaneis earundem puta: Nobilibus et Circumspectis viris — itt nehány sort a' jászai expeditio kihagyott — Bolyka, de SÁÁrhaza, relictæ condam Andreae Egházy — Wajlovach, Rayo de Eadem, Nobilis Georgii Haramy, Michaelae Mo- rony, de Mwróna Nobilis Alberti Pethew de Petherd, et Petro Lukachy Castellano Castri Choma, Wlad Wajwoda

de Maysa, Nicolao Dobrych, officiale Nobilis Mathei Literati in Zakalháza, item Nobilibus Bernardo Zalay, de Han, et Domina relicta condam Benedicti Kaza, nec non Ladislao Thoth, Nobilis Georgii Wass, Damyania Johna, Nobilis Domini Bornemisza de Bessenyew, Johanne Toth, Nobilis Alberti Pethew de Petherd Jobbagyionibus, item nobilibus Gervasio Gyárfás, et Domina Elisabeth relicta condam Petri Kys de Themesvár, item Andrea Soroglyany de Kenez, et Johanne Wajdafy de Gyarmath, inibi legitime convocatis, pariter accessissent, ibique praesentibus, eisdem, memoratus homo dicti Domini Nostri Regis praelibato nostro Testimonio praesente, praefatum Valentinum Bolyka, suosque haereditates introduxisset in Dominium earundem et ejusdem, statuissetque eandem et easdem, ac idem eidem simul cum cunctis earundem utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet praemissae Regiae Novae Donationis, et dicti Juris Regii titulo ipsis incumbente perpetuo possidendas, legitimis et congruis diebus, in facie earundem moram facientibus, nullo penitus contradictore, nec in facie earundem, neque exposit in Capitulo coram Nobis, infra tempus debitum apparente. In cujus rei Testimonium perpetuamque firmitatem praesentes nostras Literas privilegiales pendentes et authentici Sigilli Nostri munimine roboratas pro parte Valentini Bolyka duximus concedendas, et tradendas. Datum Sedecimo die, Introductionis et stationis praenotatarum. Anno Domini supra dicto. Praesentibus ibidem Honorabilibus Dominis et Magistris Stephano Zarwadi Custode, Seraphin Cathedrali, Johanne de Zegedino Themesiensi, Thoma de Lippa Sebestiensi, Johanne de Rycha Thoronensi, Archidiacono, Thiburtio de Ilye, Clemente de Gywla, et Gregorio de Zegedino, caeterisque Dominis Fratribus, et Canonicis nostris, in dicta Ecclesia Regi jugiter famulantibus sempiterno.“ *)

W.

Stephanus, D. gr. junior rex Ungariae, dux Transsylvanus, dominus Cumanorum, omnibus Christi fidelibus, presentem paginam inspecturis, salutem in omnium salvatore. Regalis culminis mansuetudo remediis et utilitatibus invigilat subditorum, qua dum prospicitur, dum dignis premiis adiunguntur, ex ipsorum opulencia regis gloria

*) Jankowich Miklós' gyűjteményéből.

srescit et augetur. Proinde universorum noticiæ harum serie declaramus, quod attendentes fidelitates et servitorum merita, que nobis Parabuch comes a primevis puericie nostre temporibus exhibuit, indefesse in domo nostra famulando fideliter et devote, qui etiam in nostris et regni nostri magnis et arduis negociis in Cumano et legacionibus nostris diversis in regno nostro et extra regnum multipliciter se totum insudavit, beneplacito regio exponendo, omnia ad benignitatem animi revocantes, ut eius exemplo reliquos ad fidelitatis antidota fortius accendamus, terram castri de Karasson, Kuke vocatam, et terras castri de Thymes, Rety vocatam, preterea de terra, Pophth vocata que jacet in Comitatu Tymisiensi, quam terram Keyran, dominus de Cumanis, de genere Borchot, ex collatione karissimi patris nostri et nostra possidebat, ex consensu et beneplacito duorum filiorum suorum ac omnium cognatorum eiusdem, videlicet Illan, Jardar, Michi, Chibuk et Ona, dominorum de Cumanis ex nostro permissu et consensu, voluntate et collatione, ex post facto eidem Parabuch Comiti medietatem vendidit pro XL. marcis, quas in exzeumetis, purpuris deauratis et aliis rebus preciosis persolvit plenarie coram nobis. Cuius quidem terre Pophth medietas fuerat terra Wduornicorum nostrorum; alia vero medietas fuerat castrensiū de Tymes. Item duas terras, obtentas a domino rege, karissimo patre nostro, Temerken, vocatas, scilicet Muk, Graeci et Mike, origine Ismaelitarum, sine herede decedencium et sitas iuxta Morisium in Comitatu Orodienti, et terram Fulgudus de Comitatu Chanadiensi, nec non terras, Voruz appellatas, que quondam fuerunt paratorum arcuum nostrorum in comitatu Chanadiensi, cum diversis et singulis, litteras collatas sub compendio presentibus inseri facientes auctoritate et iam presentium innovando, ipsas collationes dudum factas duximus confirmandas. Et ut ipse collationes obtinere dignoscantur roboris perpetui firmitatem, et ne ullo unquam tempore aliquo ingenio contra ipsas litteras aliqua debeant attemptari, nomina earundem terrarum mandamus penitus aboleri et Parabuch nomine singulas ordinamus et statuimus appellari. Et quia beneficia regia favore debent benevolo solidari; omnes premissas terras contulimus cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis et sub antiquis metis et limitationibus ipsi Parabuch comiti et suis heredibus heredumque successoribus, perpetuo valiture donationis titulo inviolabiliter duraturas. Ne igitur premissorum series successivorum mutacione temporum obfascari valeat, vel in dubium revocari, vel etiam ausu temerario

per quempiam retractari; praesentes ad perpetuam memoriam concessimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus M. Petri Vice-Canc. dil. et fid. nostri, anno domini MCCLXVI. *)

X.

Bela, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniaeque Rex, Vniuersis Christi fidelibus, praesentem paginam inspecturis, salutem in Domino. Ad vniuersorum tam praesentium, quam posterorum notitiam harum serie litterarum volumus peruenire. Quod accedentes ad nostram praesentiam fideles nostri Hospites de Zegedino, nobis humiliter supplicarunt, quod quamdam ipsis specialem gratiam in collatione cuiusdam terrae et piscinae, sicut plenius in subsequentibus patebit, facere dignaremur. Nos siquidem considerantes ipsorum fidelitatem, eorum precibus condescendere volentes quamdam terram Thapey vocabulo, quae ad Castrum nostrum Chongradiense pertinebat, vacuum ac contiguam terrae praedictorum hospitem nec non piscinam quamdam nomine Wartow, quae fuerat hominum de generatione Chupor, qui per Tartaros fuerant interempti, nostris hospitibus supradictis, cum plenitudine gratiae nostrae, duximus in perpetuum conferendas; introducendo eos in corporalem possessionem praefatae terrae et piscinae per fidelem nostrum, Leontinum Abbatem de Zewrwg. Ut igitur haec nostra donatio, seu collatio in perpetuum perseueret, nec ullis vnquam temporibus per quempiam in posterum valeat retractari, vel in irritum revocari, praesentes eisdem concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum ab incarnatione Domini MCCXLVII. **)

*) Ex MSS. Malyoian, kiadá, Katona His. Crit. Tomul. 6. p. 466.

**) Fejér Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. I.

Y.

de anno 1411.

Nos Sigismundus DEI Gratia Romanorum Rex semper Augustus ac Hungariae ect. Rex, memoriae Commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Quod cum inter fideles nostros Emericum videlicet Filium Benedicti, Valentinum filium Joannis, Michaellem et Joannem Filios Ladislai, Filii Michaelis filii Chybak nobiles de Zewregh ab una: Item Judicem, Cives, ac Hospites Civitatis nostrae Zege diensis, parte ab altera, praetextu Terrarum, Pratorum, Arundinetorum, Stagnorum, Piscinarumque; nec non Fluvii Titlae, aliarum etiam utilitatum inter praelatas Civitatem nostram Zege et Possessionem Zewregh vocatas nobilium praedictorum habitarum, et existentium Litis et quaestionis, contentionisque materia suborta, et per aliqua retrolapsa temporum spatia ventilata novissime autem in nostrae Majestatis nonnullorumque Praelatorum et Baronum nostrorum praesentiam nobis una cum eisdem pro quibusdam nostris et Regni nostri arduis agendis, et negotiis expediendis in praedicta Civitate nostra Zege vocata existentibus deducta fuisset. Nos vero uti nostri Regiminis interest officio, fatigis, laboribus et expensis, ambarum partium praedictarum in prosecutionibus hujusmodi Litium fiend. et ipsi et eorundem successiva Posteritas, ab ipsarum Litium Vexationibus sublevati, pulchritudine pacis congratulantes, Nobis et Sacro Regio Diademati commodiosius quirent, famulari parcere cupientes, ad Revisionem hujusmodi Terrarum, Pratorum, et ceterarum utilitatum praedictarum, partes inter praedictas contentiose habitarum, Reambulationemque et Rectificationem metarum, nec non Limitationem, ac Distinctionem et Separationem a se se Jurium Ipsarum partium, Eisdem partibus a nostro instanter postulantis Culmine Fideles nostros Honorabilem virum Magistrum Joannem Majoris Cancellariae nostrae Vice-Cancellarium nec non Magistros David, Filium Lachk Aulae nostrae militem, et alterum David Filium Martini de Albens alias Comitem nostrum Zolien. ac Magistrum Fabianum ipsius majoris nostrae Cancellariae Notarium specialem de praefata nostra Aula Regia tanquam Homines nostros Regios speciales destinassemus. Demum iidem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt: Quod Ipsi in Vigilia Festi Nativitatis Beati Joannis Baptistae nunc praeteriti, ad Facies

Terrarum, Pratorum, et ceterarum utilitatum inter partes praenotatas contentiose habitatum, praesentibus vicinis et Cometaneis Civitatis Zeged, et possessionis Zewregh praedictar. Item nobilibus de ipsa Zewregh antefatis, nec non Andrea Judice, Juratisque et aliis Civibus nonnullis, et Incolis dictae Civitatis nostrae Zegediensis accedendo, Ipsasque primitus secundum Demonstrationem ipsarum ambarum partium undique reambulando: Et tandem Ipsi, Partibus in huiusmodi earum Reambulationibus, et metarum ostensionibus, ubilibet Discordantibus, nullaque Litteralia Instrumenta Metalla se facto in huiusmodi se habere allegantibus, Talem Limitationem et Sequestrationem Terrarum et aliarum Utilitatum inter Ipsarum partium demonstrationes litigiose remanentium, Ipsi Utrisque Partibus consentientibus et benevole acceptantibus duxissent facienda, et Jura ipsarum Partium a se se invicem hoc ordine metalliciter separassent: Quod primo Secus Titiam a plaga Septemtrionali incipiendo duas metas Terreas Capitales, unam ab orientali praefatae Possessionis Zewregh dictorum Nobilium, et aliam ab occidentali partibus memoratae Civitatis nostrae Zegediensi distingventes a quibus versus meridiem procedendo, et quamdam magnam seu publicam stratum a partae praefatae Possessionis Zewregh versus iam dictam Civitatem nostram Zegediensem tendentem saliendo in quodam plano unam metam cursualem, Abinde Plagam meridionalem ad eandem ad quoddam Arundinetum, et pertranseundo ipsum Arundinetum venissent, ad quoddam Stagnum seu Piscinam Nageer dictam, ubi, propter Idem stagnum similiter in plano modo simili duas metas. Abhinc plagam ad praedictam Stagnum Ipsum pertranseundo, secus Idem consimiliter duas metas. Deinde autem per bonum spatium eundo unam metam, et ab eadem ulterius pergendo aliam metam; et deinde similiter in bono Spatio progrediendo unam metam; De hinc autem tendendo semper plagam meridionalem ad praefatam, et ubique paululum quasi versus occidentalem partem declinando applicuisset ad quendam Alveum Syltonzytoleveer per partes communiter appellatum, et ibi Terrae praefatarum Civitatis Zeged et Possessionis Zewregh vocatarum commetaneantur Terris Possessionis Zent-Iván, et Gyalbw vocatarum ubi non longe ab ipso Alveo in loco pratorum duas metas Terreas, unam videlicet ab oriente praetactae Possessionis Zewregh, et aliam ab occidente vel quasi modicum ad Aquilonalem partem respicientem iam fatae Civitati nostrae Zegediensi separatae erexissent, seu erigi, et accumulari fecissent, et sic cursus Ipsarum metarum Jura praefatarum partium

a se se modo praemisso distinguendum terminaretur. Quibus habitis cuilibet Parti suum Jus modo praenotato mentaliter ab invicem distinctum statuissent, reliquissentque, Jure perpetuo possidenda, tenenda, pariter et habenda, irrevocabiliter, nemine Contradictore inibi apparente ect.

Z.

Sigismundi Imperatoris et Regis Hungariae Regestum, sive Planum Propositionum.

Circa modum et formam defensionis totius Hungariae, contra omnes Inimicos, ex quacunque Parte ipsum Regnum insultantes. (Kihagyván a' többi.)

Art. XXX. Versus Temeskeüz usque Szewrinum inclusive.

Archiepiscopus Colocensis	Banderium.
Episcopus Varadiensis	Banderium.
Episcopus Chanadiensis	Banderium.
Regia Majestas	Banderium.
Comitatus Themessiensis	Comitatus Chongradiens.	
Comitatus Horodiensis	Comitatus de Kewer.	
Comitatus Chanadiensis	Comitatus Crasso.	
Comitatus de Zarand	Comitatus de Th o r o n t a l.	
Despotus	cum quantis potest.
Valachi Selavi et Ivanchi.		
Comani et Philistei.		

Egy más Regestumban ezt olvashatni.

§. 1. Et primo militabant versus mare Adriaticum contra Turcos et eis adherentes (kihagyván a' többi).

§. 5. Item versus Theomeoskewz militabant isti :

Archiepiscopus Colocensis	Banderium	1.
Episcopus Varadien.	Banderium	1.
Banderium Regale eqvites	M.
Episcopus Chanadiensis eqvites	200.
Walachi Philistei et Comani	200.
Comitatus Themesien.	200.

Comitatus de Kewe	100.
Comitatus de Zarand	300.
Comitatus Orodien.	100.
Comitatus Chanadien.	300.
Comitatus de Thorontal.	100.
Comitatus Crasso	100.
Comitatus Chongradien.	200. *)

AA.

Lodovicus dei gracia Rex Hungarie Polonie Dalma-
cie etc. fidelibus suis universis, militibus nobilibus, Ci-
entibus ac Valachalibus, et alyis famulis suis in Comitatu
se Districtu de Temeskuz, salutem et gratiam. Cum nos
Magnifico viro Benedicto filio Pauli filii Heem condam
Bano Comiti Temesiensi, quaedam certa nostra negocia
vobis commiserimus referre servicia nostra immediate
tangencia, fidelitati igitur vestre damus in mandatis, qua-
tenus, verbis et dictis ejusdem magistri Benedicti con-
dam Bani tanquam nostris indubie credere, et ea effectui
mancipare studeatis nostre dileccionis et gracie intuitu
Gratam et specialem nobis in eo complacentiam et ser-
vicium exhibentes. Datum Bude in festo beati Francisci
confessoris, Anno Domini millesimo tercentesimo septua-
gesimo quarto. **)

BB.

1469 év.

A' csanádi káptalan így fejezi-be egyik levelét:
Praesentibus ibidem honorabilibus Dominis Paulo Prae-
posito, Petro Cantore, Alberto Custode, Joanne Temesi-
ensi, altero Joanne Orodieni, tertio Joanne Ultramaro-
sieni, Clemente Torontalensi, Mattheo Sebesiensi,
et Ambrosio Crasso viensi Archidiaconis. ***)

*) Kovachich Suppl. Vest. Comit. Tom. 1. pag. 432. 446.

**) A' pécsi püspöki levéltárból.

***) Pray Hierarchia Posonii 1779. 4-o Parte 2. pag. 288.

CC.

„Nemzetes úr, állandó tiszteletre méltó Uram! Ajánlom jelenvaló soraim által kegyelmednek a' Csanádi egyház oltáránál szolgáló Bachányi András felszentelt papot, mint elegendő papi tudománnyal bíró tisztességes erkölcsű és dícséretes társalkodású 's ritka virtusokkal felruházott egyházi férfit; ki Istennek tett fogadásait a' kegyelmed Kaszaperegi Plébániájában ohajtáná míg él, áldozatokkal leszolgálni, ha ugyanazt kegyelmed kegyesen neki adná. Mire nézve egész becsülettel kérem kegyelmedet: hogy ezen András papot az ő tisztességes erkölcsének érdeménél, 's az én közbevetett kérelmemnél fogva vegye pártfogásába, és neki az említett Kaszaperegi Plébániát kegyesen adja oda, a' mellé adandókkal egyetemben, hogy azonnal építéshez és igazításokhoz foghasson, minthogy a' mondott András pap, nem magában, hanem Szüléivel együtt menne oda, ahahogy kegyelmed adakozásának kegyelmében részesülhetne. Költ Csanádon Tiburcz Martyr innepe után való Szombaton, Urunk 1486-ik esztendejében. Ramocházy Albert, Thorontáli Fő Esperest, és a' Csanádi egyház kánonokja. *)

DD.

1411. év.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, praesentes Litteras nostras Privilegiales pendentique sigilli nostri munimine roboratas, praesentibus Honorabilibus et Discretis Viris Dominis Laurentio Praeposito Pe Andrea Custode, Petro Temesiensi, Benedicto Orodiensi, Jacobo Ultramarysiensi, Nicolao de Thorontal, Petro, Sel . . . ensi Archi-Diaconis, ceterisque Canonicis Fratribus nostris in Dei Ecclesia Regi jugiter famulantibus se **)

*) Jankowich Miklós' gyűjteménye után Aradvármegye' leírásából.

***) Aradvármegye' leírása I. rész. 250. lap.

EE.

Nos Carolus Thomas a Lotharingia Princeps in Vaudemont etc. etc. Notum facimus tenore praesentium, quod spectabilis ac generosus dominus Joannes Monasterly, a tempore illo, a quo S. sua Majestas, eundem Vice-Ductorem Inclytae Gentis Rascianae clementissime efficere dignata fuerit, non parcendo vitae, sanguinisque profusioni, ac fortunarum adversitatibus, in omnibus tam generalibus, quam particularibus cum Christiani nominis hostibus Turcis, et Tartaris habitis conflictibus utilia, et maxime proficua, generosa, militariaque, et heroica praestiterit servitia, signanter autem (quod summe memorandum est) in conflictu Salankemiensi cum sex millibus, et quadringentis peditum, et ter millibus sexcentis equitum, primus ante omnes suos, turcica ingressus est castra, et triginta quatuor majora et minora vexilla: undecim vero caudas equinas; seu a Turcis Tugh nuncupatas, laudabiliter lucratus fuerit, eademque Serenissimo Principi Ludovico Badensi praesentaverit, atque ibi non exiguum propriis manibus hostium sanguinem heroico profuderit pectore; ex post autem quovis anno, jam cum octo, jam cum sex, jam quinque, etiam quatuor millibus Armadae suae S. Majestatis semper interfuerit, et proxime in anno Domini 1696. sub commando moderni Serenissimi Regis Poloniae in campo Temesvariensi, in conflictu apud Czenel cum Turcarum Imperatore habito gloriose veluti virum militarium decet, se se gesserit, in marchibus semper armadam S. suae Majestatis ex commando Superiorum praecesserit, et etiam Sarkan Bascham vocatum ipse supramentionatus Vice-Ductor cum centum, et aliquot secum habitis hominibus suis ceperit, eundemque captivum, manibus moderni Regis Serenissimi Poloniae cum viginti aliis Turcis tradiderit, atque tum eodem anno, tum vero ab anno 1691. usque ad praesentem pacificationem in cunctis conflictibus generose adfuerit, linguasque inimicorum continue ceperit, in omnibusque occasionibus veluti virum heroicum decuit, se accomodaverit, atque gesserit. In cujus fidem praesentes nostras litteras attestatorias, et singulares, prout merita ejusdem Domini Vice-Ductoris servitia summe ex postulabant, recommendatorias extradandas non immerito duximus, Actum Vienna in Austria,

anno Domini 1699. 15. Augusti. Carolus Thomas a Lotharingia. L. S.

FF.

Notum facimus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Spectabilis Dominus Joannes Monaszterly totius gentis Rascianae Vice-Ductor fidelia non minus ac utilia eaque militaria in cunctis occasionibus et certaminibus, tam generalibus, quam particularibus cum hostibus Christiani nominis Turcis et Tartaris habitis praestiterit servitia, signanter autem in memorando conflictu illo Szalankamentiensi cum decem millibus equestris, et pedestris ordinis militibus sub se habitis interfuerit, et primus ante suos turcica castra militari irruendo pectore generose veluti militem decet heroicum in barbaros saevierit, et post copiosum effusum hostilem sanguinem triginta quatuor vexilla, undecim caudas equinas obtinuerit; hostilemque tam in illo quam aliis in aperto campo, prout et in occupationibus plurimorum praesidiorum hostilium occasionibus, copiosum propriis manibus profuderit sanguinem: eapropter eundem Dominum Joannem Monaszterly tam suae Majestati Sacratissimae, ejusdemque Augustissimae Aulae, ac Excelso Ministerio, quam aliis quibuscunque has visuris, tamquam utilem, et bene meritum Suae Majestatis Sacratissimae officialem prout possum, intuitu magnae considerationis praestitorum heroicorum servitorum suorum pro obtinenda quapiam competente S. Majest. Smae benignissima remuneratione recommendo, atque de suis supra recensitis meritis ejusdem, et familiae suae pro decore me ocularem declaro testem. Cujus rei majorem in fidem praesentes meas entissimas recommendatorias et testimoniales extradandas esse duxi. Datum Vienna 9. martii 1701. Louis Baden m. p L. S. *)

GG.

Wladislaus Dei gratia Hungariae et Bohemiae Rex, Fidelibus nostris universis, et singulis Nobilibus et alte-

*) Прибавленіе содержащее важная писменная доказательства къ изясненію исторіи Славянскихъ Народовъ 1785. Том. IV.

rins cujusvis Status, et conditionis, possessionatis hominibus Comitatus Bihoriensis salutem et gratiam. Quamvis nos his proximis diebus — —, nostris litteris vobis, et universitati vestrae mandaverimus, ut ex quo jam post obitum condam Magnifici Pauli de Kyns, fidelem nostrum Magnificum Josam de Som, in Comitem Temesiensem praefecimus, inter alios Comitatus harum partium inferiorum vobis quoque ad eundem Josam Comitem accedere, et eum pro Comite vestro tenere deberetis, tamen quia intelleximus, honorem Comitatus vestri perpetuo annexum, et applicatum esse Ecclesie Varadiensi et per consequens Episcopo in eadem pro tempore existenti. Nos sicut consuevimus et debemus Ecclesias Dei indemnes in suis juribus manutenere, et conservare, praefatum honorem Comitatus hujus duximus Ecclesiae ipsi relinquendum, et eam in hujusmodi juribus suis conservandam et manutenendam. Proinde volumus, et Fidelitati vestrae harum serie firmiter committimus, et mandamus, ut a modo deinceps, non obstantibus prioribus litteris nostris, ad Fidelem nostrum Reverendum in Christo Patrem Dominum Valentinum, praefatae Ecclesiae Varadiensis Episcopum, tamquam verum Comitem, et perpetuum ejusque Vice-Comites, quos scilicet is duxerit ad hoc deputandos, accedere, eidemque obedire, et obtemperare, juxta regni usum et antiquam vestram consuetudinem, modis omnibus debeatis, et teneamini, et aliud nulla ratione facere praesumatis, praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum in oppido Athya feria III. proxima ante festum beati Thomae Apostoli, A. D. 1494. Wladislaus Rex m. p. *).

HH.

Kivűl. Nobili viro Magistro Stephano filio Petri de Remete fratri nostro carissimo.

Belűl. Frater karissime. Quia Georgius rufus Jobbagio vester, de Gergerfalva pridem Jobbagio noster ad nostram possessionem vult venire causa commorandi Rogamus igitur fraternitatem vestram intime, ut quibus debitis vobis ipse Georgius rufus teneretur, iuxta nostram petitionem et ob respectum fraternitatis nostre eidem de-

*) Prag. Specim. Hier. Hung. P. II. p. 150. seq.

bitum premissum relaxare veltis, habentes nos in simili ad vestra postulamina. Scripta in Chad die dominico post festum Corporis Christi.

Johannes et Ladislaus
Terentul fratres vestri. *)

II.

Nos Joannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator; Dionysius Cardinalis Strigoniensis, et Joannes Bachiensis, et Colocensis Ecclesiarum Archiepiscopi; Andreas Quinque Ecclesiensis, Petrus Vaciensis Ecclesiarum Episcopi; Ladislaus Agriensis, Nicolaus Nitriensis, et Raphael Herczeg Bosnensis Ecclesiarum electi; Nicolaus Bodo Praepositus Ecclesiae Albae-Regalensis; Petrus Pécs Varadiensis, et Sigismundus Sexardiensis Ecclesiarum Abbates, Comes Ladislaus de Gara praedicti Regni Hungariae Palatinus, Comes Ladislaus de Palocz Judex Curiae Regiae, Nicolaus de Uljak, et Emericus de Pelseőcz Vajvodae Transilvani; Joannes de Perény Tavernicorum, et Emericus filius Vajvodae de Marczal Janitorum, nec non Simon de Palocz Agazonum Magistri; Georgius de Rozgon Comes Poseniensis; Sigismundus Graff Segniae, Veglae, et Modrussae Comes, Georgius de Korbavia, Joannes et Thomas de Zelk, Ladislaus Thytös de Báthmonostra, Joannes filius Deseő, Banl de Gara praedicta, Joannes de Koroghy, Joannes et Osvaldus de dicta Rozgony, Ladislaus de dicta Pelseőcz, Stephanus Bicskele de Falvavár, Ladislaus de Neczpál, Paulus de Perén, Akatius Csupor, Ladislaus Farkas de Lábatlan, Emericus de Debre, Nicolaus de Emökve, Osvaldus de Buchan, Joannes de Zob, Barnabas Chire, Georgius, et Stephanus Soos, Paulus, et Ladislaus de Dombo, Georgius Zerechen de Mezthenyeő, Ladislaus de Sepes, et Benedictus de Thúrőcz, item Petrus de Nagytárkány, Stephanus de Bocka, Nicolaus de Zthancz; et Petrus Porcoláb de Zempliniensi, Petrus Zopa, Nicolaus de Faisz, Emericus Ughron, et Cosmas de Thúr de Simigliensi; Joannes de Kalló, Benedictus de Pazon, Mathias de Kerez, et Michael de Temenye de Zabolchensi; Ladislaus Hervád, Georgius de Baya, Michael de Doboka, Nicolaus Nyaktalan de Baranyiensi; Stephanus Perduc, Michael Barocz,

*) A^o pécsi püspöki levéltárból.

Andreas de Achla, et Dominicus de Béli de Wesprimiensi; Andreas Bodo, Joannes de Sólág, Nicolaus de eadem, et Georgius de Kerdi de Tholnensi; Nicolaus Zép, Michael Zaaz, Valentinus Literatus, et Petrus Magnus de Beged, de Castriferrei; Dominicus Harasztos, Barnabas de Eöleth, Thomas de eadem, et alter Thomas de Jansia de Békessiensis, Thomas de Keresthúr, Georgius de Bála, Ladislaus Bajus, et Joannes Thyboldh de Borsodiensi; Petrus de Almás, Matheus de Baraczka, Michael de Thételen, et Ladislaus de dicta Almás de Albensi; Joannes Vágközy, Kolos de Néma, Ladislaus de Radvány, et Emericus Literatus de Komaromiensi, Petrus de Balsó, Andreas de Lonya, Nicolaus de Beregh, et Privardus de Ulaz de Beregh; Petrus de Majkocz, Georgius Farago de Eadem, Joannes Figh, Vitus, et Osvaldus de Eadem de Veröcze, Sebastianus de Koromzo, Benedictus de Alap, Albertus de Barony, et Dominicus de Enyse de Jaurinensi, Paulus de Csernek, Ladislaus de Lezan, Nicolaus de Lanicza, et Joannes de Lakovlec de Posega, Georgius Thombold de Stharos, Andreas de Hanya, et Georgius de Wajda de Sirmiensi; Thomas de Salgo, Andreas Kakas de Delne de Saaros; Sandrius de Balogh, Nicolaus de Demend, Georgius Fig, Suvia de Kaza, et Ladislaus de Gyarmath de Honthensi, Sadrinus Ciko de Pomocz, Stephanus de Chib, et Magister Jacobus Decanus et Canonicus Ecclesiae Budensis de Piliensi, Stephanus Madra, (rectius Macha) Osvaldus de Eadem, Sigismundus de Zenthgyörgy, et Joannes de Sárküz de Thorontal, Nicolaus Rekchy, et Joannes de Dorman de Hevesiensi, Honorabilis Praepositus Ecclesiae S. Lauretj, Ladislaus de Nagyvölgye de Bodrogh, Paulus Ispán, Joannes Sebtelj, Ladislaus Sározy, et Britius Sárközy de Zarand, Joannes de Zalancz, Georgius Sulyog, Casparus de Félegyház, et Joannes Thoradás, de Bácsiensis; Georgius de Zékely, Jacobus de Darocz Sandrinus de Rhéde, et Michael de Lengyel de Neogradiensi, Isaak de Katha, Antonius de Irsa, Nicolaus Bortovay, et Nicolaus de Dobos de Pesthensi; Ladislaus Figedy, Thomas Tobach, Nicolaus de Mera, et Joannes de Dobza de Abaujvariensi, Fabianus de Filgevár, Ladislaus de Bezénecz, Valentinus Bornemisza et Nicolaus Literatus de Valko, Ladislaus Veres, Ladislaus de Stricze, Ladislaus de Iske, et Adamus Literatus de Ungh, Benedictus de Hadas de Liptó; Salomon de Baragyan de Barsiensis; Gregorius de Majthe de Threncsiniensi; Joannes de Zobronya, et alter Joannes de Emeke de Nitriensi; Nicolaus de Vag, et Nicolaus de Zrak de Soproniensi; Nicolaus de Isaka,

et Ladislaus de Bróth de Bihariensi Comitibus; Item de Regno Sclavoniae Georgius filius Simonis, alter Georgius filius Ivan, Joannes filius Viti, Petrus de Fizesd, alter Petrus de Zénaharaszti, et Georgius de Magalocz electi nunci ad praesentem Conventum Nostrum; per universitatem Nobilium Comitatum praedictorum transmissi, totum Corpus ac Idemptitatem regnicolarum repraesentantes, Notum facimus praesentium per tenorem, quibus incumbit universis: quod Nobis in ipsa Nostra Conventione hic Budae Celebrata constitutis, de et super his, quae quieti, et tranquillo Statui ipsius Regni nostri Hungariae utilia et commoda essent tractantibus cum inter haec, de et super facto hujus Castri Budensis quod condam Magnificus Dominus Laurentius de Hedervara, Regni Nostri Hungariae Palatinus, usque ad exitum nimirum vitae suae, ex nostra benevolentia, et collatione, tenuit quodque eodẽm decedente, Magnificus Emericus, filius, ejusdem pridem Banus Machoviensis, hucusque conservavit, mentis nostrae curas discussissemus, quia in serie Generalis Decreti Regnicolarum anni proxime praeteriti expressum est, et declaratum, ut Gubernator hujus Regni Castra et Civitates Regales, et Reginales, intrandi, in eisdemque standi, pausandi, et morandi, liberam habeat facultatem: idcirco tum hujusmodi institutioni, et Decreto satisfacere volentes, tumque aliis respectibus, ut puta, pro tutiori Conservatione ejusdem Castri, unanimiter, et sana deliberatione volumus et sanximus, ut ipsum Castrum Budense, manibus praedicti Domini Joannis Gubernatoris dari debeat, et assignari per ipsum, usque nostri, seu hujus Regni liberum placitum nobis, et huic Regno fideliter conservandum. Cum itaque nos hac de causa ipsum Emericum Banum in nostri medium venire, et accessiri fecissemus, eidemque ut dictum Castrum Budense, in manus dicti Gubernatoris, dare et assignare debeat strictissime commissemus; mox idem Emericus Banus, nostrae communitatis praescripto, et voluntati se obtemperaturum, ipsum Castrum Budense in manus ejusdem Domini Gubernatoris dedit, remisit, et assignavit, tenendum et conservandum; ideo nos de unanimi arbitrio, et voluntate, ac nostri, et totius Regni, ac Regnicolarum Nominibus, et personis, ipsum Emericum Banum super restitutione, et resignatione ipsius Castri Budensis reddidimus, et commissimus, imo reddimus et comittimus, quietum et expeditum, et omnibus modis absolutum, harumstrarum Litterarum Sigillis Regni, atque nostro scilicet Gubernatoris, nec non nonnullorum nostrorum appensionibus consignatum vigore et testimonio Litterarum mediante.

Datum Budae praedicta feria quarta proxima post festum
Exaltationis S. Crucis, Anno Domini MCCCQXLVII. *)

KK.

Az 1505-ki Octob. 13-án költ rákosi végzemény.

„Nos Comes Petrus Comes de Sancto Georgio et de
Bozyn Judexcurie Serenissimi Principis Domini Wladislai
dei gracia Regis Hungarie Bohemie etc. ac Waynoda Trans-
silyanus, memorie commendamus Tenore presencium signi-
ficantes quibus expedit vniuersis, Quod cum In presenti
dieta seu conuencione generali vniuersorum dominorum
prelatorum, et Baronum, ac ceterorum Regnicolarum pro
festo Beati Michaelis Archangeli proxime preterito de Re-
gio mandato In Campo Rakos celebrata quedam
litere Eorundem vniuersorum Dominorum et Regnicolarum
Sanccionales et constitutionales factum cuiusdam vnionis et
conclusionis eorum super eleccione Noui Regis post obitum
prefati domini nostri Wladislai Regis domini nostri gracio-
sissimi (siquidem absque heredibus masculis decedat)
fienda ratificate Inse exprimentes In pergamento priuilegi-
aliter confecte, Sigillisque Eorum Inpendenti communitate cor-
ram eiusdem dominis et Regnicolis (nobis quoque presenti-
bus) In ipso Campo Rakos ad legendum pariter et
sermone Wlgari declarandum fuissent exhibite
mox Egregij, Johannes et Dominicus de Pazthoh,
ac Gallus de Bellyen de Comitatu Hewesiensis in Ipso-
rum et aliorum vniuersorum eiusdem Comitatus nobilium
nominibus et personis nostram exurgem. in presenciam, pa-
ria earundem Literarum Sanccionatum per nos eidem —
uersitati Nobilium ipsius Comitatus Hewesiensis dari pec-
terunt Jurium eorum ad cautelam quarum tenor talis
est Nos Thomas tt. Sancti Martini in Montibus sacro-
sante Romane Ecclesie presbiter, Cardinalis Strigoni-
ensis et Gregorius de Frangapanibus, Colocensis et
Bachiensis Ecclesiarum Canonice vitarum Archiepiscopi
ac Sigismundus Thwrzo Transsilyaniensis, Geor-
gius Waradlensis Cancellarius Regius, Franciscus Jaw-
riensis, Nicolaus de Chaak Chanadien, Nicolaus de

*) Kovachich Vestig. Cqm. p. 265.

Bathor Waciensis, Stephanus Nitrien. Episcopi, et Johannes Orzag electus Sirmien, Ecclesiarum prelati, ac Bartholomeus prior Aurane Comes Dubicen, Item Emericus de Peren Comes perpetuus Comitatus Abawywariensis Regni Hungarie Palatinus, et Judex Comanorum, Comes Petrus Comes de Sancto Georgio et de Bozyn Judex curie Regie, Waywoda Transiluanus, Johannes de Zapolya Comes perpetuus terre Scepusiensis, dux Laurentius de Wylak, Josa de Som Comes Themesien. ac parcium inferiorum capitaneus generalis, Blasius de Raska Thauernicorum, Moyses Bwzlay de Gergellaka Janitorum Georgius de Bathor Agazonum, Michael de Palocz pincernarum, Johannes Podmanyczky de Podmanyn, Cubiculariorum Regalium Magistri, Anthonius de eadem Palocz, Franciscus Comes de predictis Sancto Georgio et de Bozyn, Georgius de Kanyza Nandor Albensis, Johannes Beriszlo Regni Rascie Dezpotus, Stephanus de Thelegd Thezaurarius Regius, Johannes Bebeek de Pelsewcz, Georgius Dragffy de Belthewk, Thomas Zeechy de Felsewlyndwa, Michael Orzag de Gwth, Franciscus de Hederwara, Stephanus Rozgony de Monyoros, Johannes de Homonna, Sigismundus de Lossoncz, Georgius Comes de Merczyn, Andreas Both de Bayna, et Franciscus Balassa de Gyarmath, Regnorum Dalmacie Croacie et Sclavonie Bani electi, Johannes Pethew de Gerse Janitorum Reginallum Magister, Johannes Tharczay Siculorum, Ambrosius Sarkan, de Akoshaza Poseniensis, Comites, Michael de Chaak, Johannes Banffy de Lossoncz, Barones, nec non Barnabas Belay Zewriniensis, Georgius More de Chwla Nandor Albensis Nicolaus Kende de eadem Chwla de Sabacz, Bani, Marcus Horwath de Kantiychacz Castellanus Castri Budensis Emericus Thewrek de Ennynggh, Michael de Pakos, Martinus Czobor de Czoborzenthmyhal, Michael de Zob, Paulus de Magh vice palatinus, Ludouicus Zerechen de Mezthegnyew vice Judexcurie Regie, Magistri Johannes de Ellyewelgh palatinalis, Stephanus de Werbewecz Judicis curie Regie, et Parcium Regni Transsilvanarum, Matheus de Mezewgyan et Franciscus de Marocha personalis presencie Regie Maestatis prothonotarii, nec non Michael Emreffy de Zerdahel, Andreas Literatus de Bancha Comes Chongradien, Oswaldus Korlathkewy castro- rum Thatha et Komaromiensis Castellanus, Nicolaus Zolyomy de Albes, Nicolaus Zekel de Kewend, Ladislaus de Kiswarda, Nicolaus Haghmassy de Berekzo, Albertus de Pakos, item Stephanus Kesserew de Gybarth, Ladislaus de Zenthpether, de Walko; Franciscus Herczeg de Zekchew, Stephanus Ysthwanffy de Kysazzonfalwa, Johan-

nes Byka de Theremhegh, Georgius Orbonaz de Grasso-
 uw, Leonardus Dacho de Ewr, de Baranya Stephanus
 de Korothna, Johannes Fanchy de Gordowa, Ladislaus
 Lengyel de Thothy, Johannes Kalman de Inakad Simi-
 gliensis, Franciscus Bodo de Gyewrgy, Paulus et Nico-
 laus de Dombo, Georgius Zerechen de Meztheonyew, Ni-
 colaus de Morga Tholnensis, Thomas de Arthand, Ni-
 colaus de Torda, Michael de Thold, Johannes de Bayon,
 Nicolaus de Mechte Byhoriensis, Georgius de Kere-
 chen, Blasius de Chaan, Andreas Kaczer de Lak Zala-
 diensis, Gregorius de Sywthke, Ladislaus Sybrigh de
 Zarwaskend, Castriferrei, Franciscus de Essegwaar,
 Georgius de Hozzywthoth, Lazarus de Hathhalom, Joa-
 nes de Ayka, Wesprimiensis, Stephanus Chaky Mi-
 chael Loranth Soproniensis, Georgius de Nema, Bla-
 sius Lygandy Jawriensis, Georgius de Ilyeshaza, Lodo-
 wicus de Kemend Posoniensis, Georgius Erdews Al-
 bensis, Johannes Meghy Sedis Solth, Johannes Ba-
 logy de Fywr, Johannes Was de Wasdynnye Komaro-
 miensis, Clemens Rosen Thrinchiniensis, Mathe-
 us de Kwbyn de Arva, Cristophorus Tharnoczky de Thu-
 roc, Thomas Thornay Lyphthouliensis, Georgius
 Massynczy Zoliensis, Stephanus Maryassy de Mar-
 kosfalwa, Georgius Therney Scepusiensis, Gregorius
 Forgach de Gyemes, Benedictus de Thapolchan, Michael
 de Salgo Nitriensis, Ladislaus de Kalna, Georgius
 Baranyany Barsiensis, Blasius de Saag, Oswaldus de
 Zantho, Georgius Radnolth de Theryen, Sigismundus Kar-
 thaly de Nemthy, Newgradiensis, Paulus de Kowar,
 Georgius Moczkos de Nyenye, Ladislaus de Chehy, Jo-
 hannes Bakos de Osgyan Honthensis, Nicolaus
 Etheley de Sywl, Michael Kenderessy de Gyal, Magister
 Adam de Horvathy Pesthiensis, Stephanus, de Thah,
 Gaspar Czyko de Pomaz Piliensis, Franciscus de
 Bazthew, Strigoniensis, Johannes et Dominicus de
 Pazthoh, Gallus de Bellyen, Hewesiensis, Johannes
 de Chetnek, Nicolaus Loranthy de Serke, Franciscus de
 Rymazeech, Johannes de Feled Gewmeriensis, Francis-
 cus Gywlaffy de Kaza, Stephanus de Rechk Borsodiensis,
 Petrus Thwrzo de Bethlenfalwa, Ladislaus de Fanchal
 Abawyariensis, Christophorus de Pan, Georgius de
 Chap, Zempliniensis, Matheus de Zwynya, Sebastia-
 nus de Segnyew de Saros, Dominicus Dobo de Rvwka,
 Nicolaus de Zithrythe de Wng, Ladislaus Jakchy de Kazzon
 Blasius de Nameen Martinus de Darocz de Bereg,
 Georgius de Wyhel, Nicolaus de Bewken, de Wgocha,

Johannes Gethees, Johannes Berthway Maramarosiensis, Bartolomeus de Chahol, Georgius de Gachal, Johannes Scepeffy, Zathmariensis, Nicolaus de Sarma-
 saag, Thomas de Bewnye Zolnok mediocris, Jeronimus de Hloswa, de Krazna, Melchior de Parlag Clemens Dersy de Petthry de Zabolch, Sebastianus et Petrus Abranffy de Gerla, Ladislaus de Ladan, de Bekees, Ladislaus Was de Gyalw, Philippus de Banrewe, Johannes de Wesen, Zolnok exterioris, Bernaldus Lepes de Waraskezy, Andreas Horvath de Zarand, Anthonius Dersy de Petthry, de Zarand, Bartholomeus Pathochy de Kechkemeth, Petrus de Rawazd, Nicolaus Akos de Kezy, Stephanus Kenther de Iwanhaza, Orodien-
 sis, Ladislaus de Thelegd, Gregorius Mako de Makofalwa, Lukas de Kuthas Chanadiensis, Ladislaus de Gyarmath, Themesiensis, Bartholomeus Kerey de Thoronthal, Michael de Kenderes, Franciscus Zolthay Bachiensis, Andreas Peres, Johannes de Dorozlo de Rodrog, Gregorius de Dooz Gregorius Pesthyeny de Marthonos, Stephanus de Sewenhaza Chongradiensis, Nicolaus de Zeinathacz, Sigismundus Kaczky de Posega, et Michael Petrowich de Orbaz Comitatum predicti Regni Hungarie nobiles, proceresque et primores eiusdem Regni vniuersi, in presenti dicta et Conuencione nostra generali In Campo Rakos, de mandato prefati domini nostri Wladislai Regis pro festo Beati Michaelis Archangelii, proxime preterito, celebrata, constituti et existentes Memorie commendamus, tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod cum nichil in terris sit aut fiat deo acceptius, vel nature humane accomodacius, quam communi patrie vniuersorumque hominum cetui, quam optime quamque studiosissime consulere, omnesque conatus curas, solerciam, omne denique studium et industriam ad vsum et salutem ipsius patrie ac gentis sue referre, Quoque ipsa salua sit et incolumis, presenciam pariter et impendenciam, exactius, vigilantiusque intueri, et uniuersa discrimina inque illa ex incuria et desidiam conseruatorum eiusdem facile incidere posset, Ita propulsare, vt in tuto et tranquillo collocata et stabilita ex omni parte esse videatur, Sane igitur nos in animo nostro sepe reuoluentes grauem illam et prope exciosam huius incliti Regni Hungarie desolacionem atque indigenciam. In quibus illud idem hoc tempore enormiter admodum iacere quisque facile conspiciere potest, volentes more optimorum Regnicolarum et patrie nostre amatorum, atque conseruatorum eiusmodi desolacioni atque extre-

me ruine eiusdem maturius consulere plures hinc inde dietas, magnos etiam et inexplicabiles Labores fatigas et expensas; In ea ipsa re hucusque fecimus, et licet aliqua sint per hec tempora multis et varis curis et laboribus reformata, Tamen vnum hoc precipuum comperimus, per quod hoc ipsum Regnum nostrum vehementer dilaceratum, debilitatumque, et ad hanc turpem desolationem, et Inominibus suis membris deformitatem, extitit redactum quod videlicet hoc ipsum Regnum sepenumero abalienigenis et forensibus dominis, et Regibus extitit gubernatum, quorum temporibus si preterita commemorare liceret, aut opus esset facile appareret Regnum hoc, nunquam majus detrimentum, nunquam majus periculum, et desolationem sublisce, quam tunc quum sub forensi domino et non sue Linguagie fuit tentum, et gubernatum, hy etenim forenses, priuatis rebus eorum intenti, priusquam mores et consuetudines huius Scythice gentis (que sicut Regnum hoc cum maxima sanguinis sui effusione, et fratrum suorum ingenti cede aquis — — Ita ferro et armis modo quoque tutare solet,) didicissent, semper ocio potus et quieti, quam armis incubuerunt, Quo factum est, vt Rama, Serdia Gallicia, Lodomeria, Bulgaria, Dalmaclaque, et alia quam plurima fortalicia, per eorum incuriam, ab hoc Regno sunt alienata, adeo, vt dilaceratis extremitatibus verendum nobis sit; ne hostiles impetus iam etiam ad interiora conuertant, que minime acta fuisse arbitramur, si hec gens hungarica, natalis soli dulcedine allecta non de exteris nationibus, sed de gente sua quempiam Regem idoneum pro se elegisset, Nam ut serenissimorum Andree Secundi patris vtpote Regis Bele quarti, ac Lodouici, et Mathie, aliorumque duorum Hungarie Regum, acta preclaraque gesta (Quibus gentem hanc Scythiam, non solum claram Magnificamque, nomine et gloria reddiderunt, verum famam ipsius per totum orbem terrarum longe lateque diffusam, ad ethera vsque extulerunt) breuitatis ratione pretereamus, Nullus eorum qui de Stirpe Hungarice nationis ad regale fastigium sublimatus fuisse dinoscitur, dispendium, sed potius augmentum et vtilitatem huic Regno adtulit, Econtra vero qui de externa natione inducti extiterunt, Non solum huic Regno periculo fuere, verum etiam vt hostes interdum seuissimi; Intra viscera regni crudeliter grassati probro maximo gentem hanc affecerunt, huic igitur et tanto malo nostroque omnium supremo dispendio volentes iam tandem occurrere, Ne si modernum graciosissimum dominum nostrum dominum Wladilaum Regem Hungarie Bohemie etc. (qui nos in omni gratia et libertate, Nonmodo

graciose rexit et conseruavit, sedeciam plures libertates nostras reformauit) ab hac luce absque heredibus Masculinis decedere contingat, nos et hoc Regnum in maiori, discrimine permaneat, et ne quisquam forensium principum Regnum istud sibi violenter vsurpet, nosque in seruitutem perpetuam redigat, Maxime eciam et precipue ea ratione inducti, quod per totum orbem nulla dinoscitur nacio seu gens, que non de gente et sanguine atque natione sua Regem et dominum sibi eligeret, Ne igitur hoc Regnum quod ante murale, clipeusque Christianitatis existit, et magna sua et suorum cede semper christianitatem ipsam defendit, et minus quodammodo infelicis aliis esse videatur, Sanceuimus et vnanimiter omnes A minore ad maximum et A maximo ad minorem statuimus, et ordinauimus, quod a modo deinceps quociescunque et quandocunque hoc Regnum principe, et Rege orabitur, nullique Heredes masculi de Jure, atque consuetudine eiusdem Regni succedere debentes superstites remanserint, ex tunc de cetero Inperpetuum nullum penitus exterarum nacionum cuiuscunque Linguagy existat, in Regem nostrum eligemus sed tantummodo Hungarum ad hoc officium regiminis aptum et idoneum, parili voto et vnanimi consensu et voluntate, in Campo dumtaxat Rakos et non alibi, pro domino et Rege nostro assumemus, eligereque et assumptum et acceptare debeamus, Quoniam autem extant nonnulli principes et Reges vicini qui ad hoc Regnum pro se vendicandum quotidie anhelant, qui post obitum prefati Serenissimi domini nostri Regis, siquidem absque heredibus Masculis (quod deus auertat) decederet, velectiam eo Inhumanis adhuc agente hoc Regnum, vel partes et membra sua armis impetere, aut agredi Ipsumque et Nos omnes vi forsitan et armis subjugare sibi conarentur Ne igitur intalli casu hoc ipsum Regnum partesque eiusdem et maxime fratres et Amici nostri In confinibus existentes per eosdem hoc Regnum preter nostram vnanimem electionem, et contra huiusmodi statutum nostrum, seu eciam alias qualitercunque occupare, et ipsis appropriare volentibus oprimantur, promisimus et Iurauimus, promittimusque et Juramus In nostris ac heredum, et successorum nostrum Nominibus et personis, omnes stipulata manu, Nos prelati ad nostre consciencie puritatem, Nos uero Barones proceres et Nobiles prefati, ad fidem nostram cristianam, atque honorem et humanitatem nostram, quod in tali casu nullus alterum derelinquet, sed alter alteri secundum limitationem super inde factam cum gentibus suis Juxta contenta generalis decreti conseruare debent, et dum opus erit maiori

eciam potencia qua poterit, semper et quidem Intempore fideliter succurrere, Imo si necessarium fuerit, totum hoc Regnum, et consequenter nos omnes, per singula capita insurgere, tali que hosti occurrere et pro ipsa patria nostra, vsque ad mortem decertare teneamur, Nec interim villo pacto cessare debeamus, donec et quousque nos a tali hoste In libertatem vendicabimus, et Regnum hoc ab illius Impeticione, Sew infestacione, dei auxilio liberabimus, et In Tranquillitatem priorem reponemus, si qui vero nostrum contrarium premissorum facere presumpserent, tales perpetui Infideles Regni habeantur, quibus neque Maiestas Regia de Nouo constituta, et nec totum ipsum Regnum gratiam facere possit, Sed iugo perpetue seruitutis et — — stititatis subiecti reatus ipsorum penam lugeant sine fine, harum nostrarum (quas nos prelati et Barones appensione Sigillorum nostrorum sub veris armis nostris, Nos uero proceres et Nobiles prefati Sigillis prelibatorum dominorum Emerici de Peren Comitum et Palatini, ac Comitum Petri Iudicis curie Regie, et Wayvode Transsilvanensis autenticis communiter fecimus) vigore et Testimonio literarum mediante, datum in Campo Rakos predicto Quinto decimo die Congregationis nostre generalis antedictae Anno domini Millesimo Quingentesimo quinto. Vnde nos petitionibus prefatorum Johannis et Dominici de Pazthoh nec non Galli de Bellyen fauorabiliter inclinati, tenorem earundem literarum de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquo transcribi et Transumpti presentibusque literis nostris priuilegiatibus inseri faciem. memorialis Johanni et Dominico de Pazthoh, nec non Gallo de Bellyen consequenterque ipsi Vniuersitati Nobilium dicti Comitatus Hewesensis, (volentibus et consensientibus prefatis dominis et Regnicolis) duximus concedendas, datum Loco Termino et Anno in prenotatis. Lecta. *)

LL.

A. Ch. 1221.

Honorius — Illustri regi Hungariae. Venerabilis frater noster Strigoniensis Archiepiscopus, nobis insinuare curauit, quod cum decima monetae, quae cuditur in Canadensi Dioecesi pertineat ad eundem, Venerabilis frater no-

*) Lásd. Tudománytár 1839. Hatodik kötet' 61-ik lapján.

ster Canadensis Episcopus pro eâ sibi soluenda, nostras ad te litteras impetranit falso; quod decima eadem ad Strigoniensem Ecclesiam pertineret. Ideoque auctoritate tibi praesentium declaramus, quod nostrae intentionis non fuit; per huiusmodi litteras iuri, si quod habet, Strigoniensis Ecclesiae derogare. Datum ut supra. Ibidem. *)

A' t. cz. előfizetők' névsora.

Bácsvármegyében.

Gyűjtő: Bydeskúty Lajos.

Bydeskúty Lajos t. bíró, 's k. k. igazgatószéki ülnök.

Keresztes — bánfalvi — György.

Kiss Emmánuel k. k. gyakornok.

Sprünger Nep. János k. k. apatini ispán.

Gyűjtő: Csathó 'Sigmund.

Csathó 'Sigmund k. k. számtartó.

Paragó Antal Ferraycsalád' javai igazgatója.

Gregus Eduard k. k. ügyész.

Latimovics 'Sigmund szolgabíró.

Millassin Jó'sef futakj urad. ügyész.

Strázsay Antal k. k. ispán.

Zelenák János k. k. ispán.

Gyűjtő: Győry János.

Győry János Tiszán inneni koronai k. kapitány s t. bíró.

Ivanics István turjai jegyző.

Jankoviés Ferenc koronai k. tanácsnok.

Jóczics Aron koronai k. főjegyző.

Kertvélyesy Imre földvári jegyző.

Kondoray György petrovszelai jegyző.

Mucsalov János h. ügyész.

Tripolszky Jó'sef m. becsei jegyző.

Virág András sz. tamási jegyző.

Vissy Kristóf ügyész 's kor. ker. tanácsnok.

Csongrádvármegyében.

Gyűjtő: Horváth Cyrill.

Gruber Jó'sef szegedi kegyes-rendi előjáró.

Horváth Cyrill k. rendi á. pap szegedi lyc. igazgató's m. t. r. tag.

Menyhárt Ágoston k. rendi áld. pap, 's tanítóképző intézeti oktató.

Vass Jó'sef k. r. áldozó pap.

*) Fejér Cod. Dipl. Tom. III. Vol. I.

Gyűjtő: Osztrovszky Jó'sef.
Rónay Mihály főszbíró.

Jász-Kúnságban.

Gyűjtő: Balajthy Vendel.
Balajthy Vendel kis-kún-ker. nádori t. bíró.
Gózon ifj. Imre.
Kis-Kún-Dorozsma városa.
Nagy Károly.

Pestvármegyében.

Gyűjtő: Balla Károly.
Balla Károly vmegy. kapitány 's m. acad. l. tag.
Srányi János táblai 's urad. ügyész.
Szalay László t. bíró 's magyar acad. r. tag.
Wenzel Gusztáv dr. a' bécsi cs. k. Theres. r. ny. oktatója.

Temesvármegyében.

Csiky Gergely tornyai lelkész.
Csintalan Károly offszeniczai lelkész.
Hopf János csanádi püspökségi szertartó.
Lonovics Jó'sef v. b. t. tan. csanádi püspök, 'sa' m. t. t. tiszt. tag.
Oltványi István apát, csanádi kánonok.

Gyűjtő: Vukovics Sebők.
Vukovics Sebők fősz. bíró.

Torontálvármegyében.

a) Gyűjtő: Arankay Ferencz.
Andreovics Nesztor kikindai k. t. sebész.
Arankay Ferencz mokrini k. postamester.
Farkas György valkányi tisztartó.
Kaffga János csatádi k. postamester.
Komáromy Lajos.
Komáromy Lázár.
Mátéffy Károly valkányi ispán.
Tolnay György valkányi tisztartó.
Vogel Ferencz b. komlói k. postamester.

b) Gyűjtő: Bobor György.
Basahid községe.
Becse — török — községe.
Becsei — török — czéh.
Behányi Imre becsei néptanító.
Beodra községe.
Bobor György vmegy. esküdt.
Bunyvác Henrik t. esküdt.
Chapó Lajos vmegy. esküdt.
Csósztelek községe.
Czernya — magyar — községe.
Dudás Péter csószteleki lelkész.
Idvarnok községe.
Karácsonyi Miklós.
Karnász Jó'sef becsei urad. írnok.
Kovács Dániel beodrai tisztartó.
Ledniczky István orvos 's vmegy. sebész.
Melencze községe.

Novoszela községe.
 Stergovics János ügyész 's urad. tollnok.
 Szalay István fősz. bíró.
 Tóba — nagy — községe.
 Torda községe.

c) Gyűjtő: Borbély Károly.

Borbély Károly t. bíró.
 Dragics István g. n. e. segédlelkész.
 Gyorgyovánszky György számtartó.
 Győrffy Mihály haszonbérelő.
 Hegedüs Pál t. bíró.
 Marczibányi Lajos t. bíró.
 Martinezky István g. n. e. lelkész.
 Massa József vmegy. t. mérnök.
 Otrokóczy Jó'sef tisztartó.
 Perisics Artemii g. n. e. lelkész.
 Petrovics Gergely h. ügyész.
 Petrovics Tivadar g. n. e. lelkészi helytartó.
 Predragovics Arsen g. n. e. esperes.
 Scharficzky János t. bíró.
 Schober Ágoston szanádi lelkész.
 Schönberger Ferencz csókai lelkész.
 Schupunszky Tivadar g. n. e. lelkész.
 Stefanovics Novák g. n. e. lelkész.
 Szávay Pál szanádi jegyző.

d) Gyűjtő: Buócz János.

Buócz János vmegy. esküdt.
 Dugoszela községe.
 Duncsics Mihály r. sz. péteri jegyző.
 Gottlób községe.
 Hartvigh Jó'sef vmegy. sebész.
 Kriegner Albert n. n. sz. miklósi jegyző.
 Szalay Ferencz t. bíró, 's urad. praef.
 Szaravola községe.
 Sz. Miklós — német nagy — községe.
 Sz. Miklós — rác nagy — községe.
 Sz. Péter — rác — községe.
 Tóth Imre szaravolai jegyző.
 Varga Imre dugoszelai jegyző.

e) Gyűjtő: Cicatricis Jó'sef.

Cicatricis Jó'sef t. bíró.
 Csetiri Miklós kereskedő.
 Kiss Ferencz haszonbérelő.
 Kriszmon Dániel kereskedő.
 Maszon János kereskedő.
 Molnár István.
 Veszeloyszky Jó'sef törökbecsei lelkész 's esperes.

f) Gyűjtő: Csörgeő Antal.

Aigner Károly nagyjécsai jegyző.
 Brenner János k. k. ügyészi segéd.
 Csörgeő Antal t. bíró 's k. k. ügyész.
 Klappka Károly k. k. nagyjécsai ispán.

Natály Dávid k. k. csatádi számtartó.
 Sturm Károly k. k. sz. mihályi ispán.
 Vagner Eduárd oszterni jegyző.
 Wimmer László csatádi k. k. tisztartó.

g) Gyűjtő: Dániel Kristóf.

Albrechtsflur községe.
 Baderlyieza Vásza mokrini lakos.
 Bellán Jó'sef padei jegyző.
 Bellos Jó'sef mokrini lakos.
 Csóka m. város községe.
 Czernobora községe.
 Dániel Kristóf sz. bíró.
 Demény István csókai jegyző.
 Dilber Jó'sef mokrini lakos.
 Draskovics György mokrini lakos.
 Gausevics Balás g. n. e. lelkész.
 Hegyes — Tisza — községe.
 Hencz Károly.
 Jázova községe.
 Joannovics János kikindai k. t. ügyész.
 Kirics Sándor mokrini jegyző.
 Klinka István.
 Knapp János.
 Kosztovics János mokrini kereskedő.
 Kovács János szajáni lelkész.
 Krajován Dömötör mokrini pénztárnok.
 Krüner Antal kikindai k. t. aljegyző.
 Lázár Szilárd.
 Marienfeld községe.
 Marton György jázovai tanító.
 Marx Antal marienfeldi jegyző.
 Miletics Arcad padei g. n. e. lelkész.
 Mokrin községe.
 Novakov Maxa mokrini lakos.
 Oroszi — kis — községe.
 Pádé községe.
 Pásztor András padéi lelkész.
 Pochmayer Jó'sef mokrini lakos.
 Popovics Gábor mokrini g. n. e. lelkész.
 Popovics Lázár mokrini g. n. e. lelkész.
 Rigyicski György mokrini bíró.
 Rigyicski János mokrini lakos.
 Szaján községe.
 Sz. Miklós — Tisza — községe.
 Tar János kisoroszi jegyző.
 Tarnay István valkányi jegyző.
 Valkány községe.

h) Gyűjtő: Dély Szilárd.

Dély Szilárd vármegyei kiadó.

i) Gyűjtő: Filkovich Boldi'sár.

Beretka Jó'sef módosi jegyző.
 Bogdanovics Vilibald t. aljegyző.
 Eeördög Jó'sef párdányi urad. ügyész.

Filkovich Boldi'sár sz. bíró.
 Issekuecz Lajos tisztartó.
 Káptalanfalva községe.
 Kleiszner János toráki jegyző.
 Marok Jó'sef szárcsai jegyző,
 Mihálkovic Lajos sz. istváni lelkész.
 Módos — német — községe.
 Módos — rác — községe.
 Párdány — német 's rác — községe.
 Peidelhauser Ignác szárcsai tisztartó.
 Radenics Jó'sef párdányi urad. számtartó.
 Szécsán községe.

k) Gyűjtő : Fodor Károly.

Bánlak községe.
 Barachháza községe.
 Bóka községe.
 Dolác községe.
 Fodor Károly fősz. bíró.
 Gáj — rác nagy — községe.
 Gyér községe.
 Gyertyánffy ifj. Dávid t. bíró.
 Kanak községe.
 Karácsonyi Guidó t. bíró.
 Kászonyi Sándor kir. tanácsos.
 Krivobara községe.
 Maleniczafalva községe.
 Margita községe.
 Ofszenicza községe.
 Partos községe.
 Szécsénfalva községe.
 Sz. János községe.
 Tógyér községe.
 Tolvadia községe.
 Ürményháza községe.
 Zichydorf községe.

l) Gyűjtő Gombos György.

Bakalovics Szilárd urad. ügyész.
 Belovics János b. komlói bíró.
 Burghardt István prépost 's nákfalvi lelkész.
 Csatád községe.
 Csekonics János t. bíró.
 Horecsnyi 'Sigmund grabácsi jegyző.
 Karácson ifj. István t. bíró.
 Kempel János urad. igazgató.
 Marienföldi uradalom.
 Marx Antal sz. huberti lelkész.
 Tóth Ferencz tószegi lelkész.
 Viszkidenczky János urad. számtartó.
 Zomboly városa községe.

m) Gyűjtő : Gyertyánffy Gyula.

Dániel Tivadar vmegy. számvevő.
 Gyertyánffy Anna asszony Féljánó.
 Gyertyánffy Dávid k. tanácsos 's' főispáni helytartó.

Gyertyánffy János vmegy. főpénztárnok.
 Hegyi János orvostanár.
 Hollóssy Mihály t. bíró s urad. ügyész.
 Petrovics Pál t. bíró.
 Schiller János csenei birtokos.
 Szabó Sándor vmegy. első aljegyző.

n) Gyűjfő: Karácsonyi Antal.

Dániel János t. bíró.
 Hertelendy Ignác, cs. kir. kamarás udv. tan. 's torontáli főispán.
 Hertelendy Miksa t. bíró.
 Karácsonyi Antal t. bíró.
 Sztojánovics Mihály v. tiszti főügyész.

o) Gyűjtő Keresztúry János.

Bíró Fülöp bébi lelkész.
 Fuchs Mihály oroszlanosi tisztartó.
 Grótz Imre bébi ispán.
 Hegedűs Jó'sef.
 Incze Ignác oroszlanosi ispán.
 Keresztúr — rácz — községe.
 Keresztúry János sz. bíró.
 Kövecz Andor szőregi lelkész.
 Kucsera János.
 Ledovich János bébi ispán.
 Ó-Bessenyő városa' községe.
 Szanád községe.
 Wolf Ferencz bébi tisztartó.

p) Gyűjtő: Majláth Sándor.

Csuncsics János kikindai k. tanácsnok.
 Iszákovics Sándor kikindai k. főügyész.
 Kikindai kerület 6. péld.
 Kikindai kerület 8. község' részére 8. péld.
 Majláth Sándor t. bíró 's kikindai ker. k. k. biztos.
 Raczkovics Kozma kikindai k. tanácsnok.
 Schwarcz Venczel.
 Trifunác Dániel kikindai k. tanácsnok.

q) Gyűjtő: Mattánovics Lajos.

Aradác — rácz — községe.
 Aradác — tót — községe.
 Brettschneider János écskai urad. számtartó.
 Écska - 's Lukácsfalva-községek együtt.
 Ellemér — német és rácz — községe együtt.
 Jankahíd községe.
 Karácsonyi László alispán.
 Kiss Károly kapitány.
 Klekk községe.
 Maczek István katalinfalvi lelkész.
 Mattánovics Lajos sz. bíró.
 Sz. György községe.
 Sz. Mihály községe.
 Weisz Jó'sef sz. györgyi számtartó.
 Weoreos Sándor urad. ügyész.

r) Gyűjtő: Maywald Lajos.

Brettschneider Gáspár écskai tisztartó.
 Christ Károly lazár földi lelkész.
 Karácson Antal táblabíró.
 Kümmer J. Henrik écskai lelkész.
 Lapády Jó'sef táblabíró 's teljesmeghatalm.
 Lázár Sigmund cs. kir. őrnagy.
 Petráskó Mihály écskai urad. számtartó.
 Scheffcsik Alajos kegyes rendi áld. pap.

s) Gyűjtő: Mocsonyi András.

Arizy Károly temesv. tiszti főügyész.
 Ivánda községe.
 Karácson idősb István kir. tanácsos.
 Koczó Károly t. bíró.
 Kosztolányi János természet. biztos.
 Mocsonyi András fősz. bíró.
 Mocsonyi Péter t. bíró.
 Nicolics János t. bíró.
 Nicolics Sándor t. bíró.
 Torontáli — alsó — egyházkerület.
 Újpecs községe.
 Vuchetich György vmegy. esküdt.

t) Gyűjtő: Pálffy János.

Pálffy János becskerekeli polgár.
 Szabó István becskerekeli polgár.

u) Gyűjtő: Rácz Jó'sef.

Billét községe.
 Bogáros községe.
 Csene községe.
 Gyertyános községe.
 Jécsa — kis — községe.
 Jécsa — nagy — községe.
 Kögl Károly perjámosi lelkész.
 Német községe.
 Novák Pál sándorházi lelkész.
 Perjámos községe.
 Pészak községe.
 Rácz Jó'sef vmegy. esküdt.
 Rózsa Demeter sz. bíró.

v) Gyűjtő: Rónay Lajos.

Rónay János táblabíró.
 Rónay Lajos t. aljegyző.
 Rónay Mórítz főjegyző.

w) Gyűjtő: Szilvásy Ferencz.

Lendvay Sándor becskerekeli káplán.
 Lukinics Ádám bókai közbirtokos.
 Mattánovics István bókai közbirtokos.
 Radoesay Antal rögendorffalvi tisztartó.
 Szilvásy Ferencz becskerekeli választ. polgár.

x) Gyűjtő: Sztojánovics Mihály.

Billoth H. báró.
 Dániel János tiszti alügyész.

Gerhardt János heufeldi bíró.
 Gombos György sz. bíró.
 Hallecher Miklós solthurni bíró.
 Hesz Miklós masztorti bíró.
 Hesz Péter sz. huberti bíró.
 Horváth Sámuel masztorti jegyző.
 Kamenszky Illyés t. bíró.
 Kárácsonyi Antal t. bíró.
 Katterein Miklós charlevillei bíró.
 Mixics János vmegy. esküdt.
 Rajákovjcs kikindai k. magtárbiztos.
 Seunig Lajos urad. ügyész.
 Szabó Jó'sef sz. huberti jegyző.

y) Gyűjtő: Sztojánovics Miklós.

Czuczics Demeter g. n. e. lelkész.
 Czuczics György kárlovai adószedő.
 Gruics Dienes kárlovai jegyző.
 Kárlova községe.
 Kengyelác Lukács kikindai ker. főbíró.
 Kikindai casinotársaság.
 Kikinda — nagy — város' községe.
 Margetich János kikindai k. tanácsnok.
 Pavlovics János kárlovai bíró.
 Riszto Bazil nkikindai jegyző.
 Sztojánovics Miklós t. bíró 's kikindai ker. tanácsnok.

z) Gyűjtő: Tabakovics János.

Egresi uradalom.
 Georgievics István ráczcsanádi jegyző.
 Muth György kereskedő.
 Predragovics g. n. e. esperes.
 Tabakovics János urad. ügyész.
 Török Ferencz kereskedő.

aa) Gyűjtő: Termacsics Rudolf.

Benko György, becskerekai evang. lelkész.
 Berkovics Ádám törvénygyakorló.
 Botka Ferencz tiszti alügyész.
 Brezovszky Imre esőszteleki jegyző.
 Bunyevác Miksa t. bíró.
 Czvetkovics Lajos h. ügyész.
 Damaszkín Antal t. bíró.
 Féjja Lajos t. bíró 's levéltárnok.
 Gesztesy Sándor várnagy 's h. ügyész.
 Horváth Sámuel masztorti jegyző.
 Jednák Simon h. ügyész.
 Kiss György t. alügyész.
 Kosztolányi Andor h. ügyész.
 Maywald Lajos vmegyei főmérnök.
 Mihajlovics János.
 Német Soma becskerekai evang. tanító.
 Parcsetch György fős. bíró.
 Parcsetch Húgó t. bíró.
 Pily István díjnok.
 Szekulics Amade urad. ügyész.

Termacsics Rudolf vmegy. aljegyző.
 Tóth János mérnök.
 Trifunác János táblabíró.
 Uhlarik János t. bíró 's becskerei főjegyző.
 Várady János czímz. kánonok 's becskerei lelkész.
 Vukov István urad. ügyész.

bb) Gyűjtő: Uhlarik János.

Gesztessey Antal becskerei tanácsnok.
 Mihajlovics Eustách becskerei tanácsnok.
 Tichy János becskerei bíró.

cc) Gyűjtő: Varga Ferencz.

Barách Jó'sef h. ügyész.
 Bartók Imre h. ügyész.
 Benedek Jó'sef t. esküdt.
 Daniel Pál t. aljegyző.
 Ecsedy János oktató, 's reform. káplán.
 Fodor Antal t. esküdt.
 Györgyffy Jó'sef term. biztos.
 Karácsonyi Jakab t. bíró.
 Kostyán János vmegy. esküdt.
 Kovách Ágoston h. ügyész.
 Menczer Mihály kereskedő.
 Sperlágh Ferencz urad. ügyész.
 Szathmáry Sámuel t. bíró.
 Varga Ferencz t. alügyész.
 Vécsey István nevelő.
 Verzár Emmánuel vmegy. főorvos.
 Virányi Jó'sef írnok.
 Zsámbokrétý Ádám haszonbérlető.
